

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО  
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ  
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ШВЕД АЛІНА БОРИСІВНА**

УДК 330.34: 005.2: 332.122

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ  
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ**

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ А. Б. Швед

Науковий керівник:  
Новікова Марина Миколаївна,  
доктор економічних наук, професор

Харків – 2021

## АНОТАЦІЯ

**Швед А. Б. Теоретико-методичні аспекти формування стратегії управління економічним розвитком регіонів. – На правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку Національної академії наук України. – Харків, 2021.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретичних положень і розробці методичного забезпечення формування стратегії управління економічним розвитком регіонів. У першому розділі узагальнено сутність та ознаки економічного розвитку в умовах ринкових відносин, визначено складові управління економічним розвитком і досліджено особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіонів. Різноманітність підходів до управління економічним розвитком регіонів зумовила необхідність визначення сутності поняття «економічний розвиток». На думку автора, під «економічним розвитком» слід розуміти цілеспрямовану прогресивну зміну складу, взаєморозташування та взаємодії елементів, рівня та якості функціонування економічної системи, що підвищують її ефективність. Реалізація завдань управління економічним і соціальним розвитком регіонів України залежить від можливостей відтворювати та залучати на свою територію всі види економічних ресурсів та за їх допомогою впливати на соціальний та економічний стан життя людей. Українська економіка наразі проходить період глибокої трансформації. І в найближчі роки нашій країні необхідно здійснити докорінне оновлення своєї економічної системи, відповідне тим викликам і змінам, які відбуваються у світовому соціальному й економічному порядку. Тому при визначенні стратегії формування та розвитку регіональної економіки необхідно виходити із об'єктивно сформованих умов і

різноманітності регіональних систем і специфіки їх функціонування, що дозволить дати правильну оцінку передбачуваних тенденцій їх розвитку та, водночас, потребує створення міжрегіональних економічних зв'язків. Тож актуальним стає завдання врахування характеру регіонального відтворювального процесу в конкретних територіальних умовах. Таким чином, суб'єкти регіонального розвитку повинні аргументовано визначати окремі стратегічні цілі та завдання розвитку економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні.

Сучасне розуміння регіональних стратегій розвитку передбачає вдосконалення регіональної соціально-економічної системи на основі обґрунтування специфічних для кожного регіону перспектив розвитку з використанням методології стратегічного планування й отримує своє логічне продовження в підготовці системно структурованої сукупності генеральних цілей, завдань, напрямів соціально-економічного розвитку. Забезпечення поточного, перспективного та стратегічного управління економічним розвитком регіону, їх єдності в системі інтегрального управління, раціоналізації впливу технологічних складових видів управління на економічну результативність кожного з них і систему інтегрального управління розвитком регіонального господарства робить створення механізму управління регіональною економічною системою економічно доцільним, виходячи із функціональної спрямованості механізму виступати інструментарієм раціоналізації елементної взаємодії системи управління економічним розвитком регіонального господарства в довгостроковому періоді часу. На думку автора, у перспективному та стратегічному управлінні економічним розвитком регіону необхідні такі комплексні організаційно-економічні, інноваційні та фінансово-інвестиційні заходи в складі окремих комплексів і напрямків розвитку, узагальнюючої і приватних стратегій, які, відповідаючи можливостям використовуваних ресурсного та інвестиційного потенціалів, могли б підвищити технічний та інноваційний рівні основного

капіталу регіонального господарства, відповідні нормативним вимогам, що пред'являються до фізичного зносу.

У другому розділі проведено аналіз рівня ефективності економічної діяльності регіонів України за валовим регіональним продуктом (ВРП), здійснено оцінку сучасного рівня управління економічним розвитком регіонів України та проведено діагностику перспектив формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону. Інтегрованим статистичним показником, що характеризує рівень економічної діяльності та економічний розвиток регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП), який вимірюється вартістю товарів і послуг, які вироблені регіоном для кінцевого споживання. На підставі аналізу ранжирування регіонів за стандартизованими показниками абсолютного значення валового регіонального продукту було виділено п'ятірку регіонів з найвищими значеннями відповідних показників – м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Донецька та Полтавська області; а також п'ятірку регіонів з найнижчими значеннями відповідних показників – Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська та Волинська області. Частка ВРП у розрахунку на одну особу протягом періоду спостереження в усіх регіонах в середньому збільшилася у 2,2 разу (за виключенням Луганської та Донецької областей). З огляду на результати аналізу ефективності економічної діяльності регіонів України за ВРП можна говорити про значну розбалансованість економічної діяльності регіонів, що робить показник ВРП у цілому некерованим, а це, своєю чергою, істотно знижує дієвість регіональної економічної системи.

З метою проведення поглибленого аналізу рівня економічного розвитку регіонів України, окрім ВРП і частки зайнятого населення (ЗН) за регіонами України автором було запропоновано обрати серед множини факторів такі: обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання (ОРП); обсяг виробленої будівельної продукції (ОБП); обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (ОСП) як в абсолютних одиницях, так і у вимірних на душу населення; капітальні інвестиції (КІ). Оцінку остаточного

рівня було проведено ранжируванням сукупних рангів за множиною обраних показників економічного розвитку регіонів.

Харківська область – одна з найбільш промислово розвинутих областей країни, в якій представлено практично всі види економічної діяльності. Вона традиційно демонструє високий рівень економічного розвитку. На підставі проведеного ранжирування регіонів України та спостережень протягом 7 останніх років Харківський регіон за основними показниками економічної діяльності посів 4 місце серед 25 регіонів України. SWOT-аналіз економічного потенціалу дозволив визначити перспективи формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону. Прогнозування динаміки зміни частки зайнятого населення в Харківському регіоні дозволило зробити висновки, що на підставі статистичних спостережень протягом 2013–2019 рр. частка зайнятого населення до 2024 р. буде збільшуватися на 4% щорічно. У 2018 р. у Харківській області суб'єктами господарювання було реалізовано продукції, товарів, послуг на суму 447,5 млрд грн. Найбільшу питому вагу мали: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (38,1%); промисловість (36,8%); сільське, лісове та рибне господарство (6,0%); інформація та телекомунікації (5,0%); будівництво (3,7%); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (2,7%); професійна, наукова та технічна діяльність (2,0%). На думку автора, особливості демографічної структури Харківської області (переважання міського населення над сільським у 4,5 разу) дають підставу вважати пріоритетними видами економічної діяльності промисловість (особливо переробну) та будівництво, як є привабливими галузями для залучення інвестицій.

У третьому розділі розроблено методичний підхід до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону (на прикладі Харківської області) та методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону, обґрунтовано

інституціональне забезпечення управління економічним розвитком регіонів. У роботі проведено аналіз нормативно-правового забезпечення економічного розвитку регіонів та регіональної економічної політики, які можна поєднувати в певні групи. А саме: загальне, спеціальне, бюджетне, планувальне, статусне, інвестиційне законодавство, законодавство для окремих територій та окремих інструментів розвитку. Побудовано модель практичного застосування діючого законодавства щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів (СУЕРР). Зроблено висновок, що державна регіональна політика має бути спрямована на вирішення найважливішого завдання сьогодення – створення самодостатніх потужних регіонів, з міцною економікою та можливостями для самоврядності, тому завданням держави в цьому контексті є створення та забезпечення всіх умов (нормативно-правових, організаційних, фінансових тощо) для повноцінного розвитку регіонів. При цьому сукупність методів та інструментів має застосовуватися з метою досягнення синергетичного ефекту та процесів самовідтворення регіональних економічних систем.

Формування стратегії управління економічним розвитком будь-якого регіону базується на реалізації певних стратегічних цілей. Стратегічні цілі визначаються на основі загальної концепції розвитку регіональної економічної системи. Визначено стратегічні цілі економічного розвитку для Харківського регіону. Першочерговим завданням формування СУЕРР є створення стратегічної платформи та визначення системоутворюючих факторів регіонального економічного розвитку. Визначено системоутворюючі фактори регіонального економічного розвитку Харківської області. Конкурентоспроможність промислового комплексу Харківського регіону визначається певними факторами впливу, основними з яких є: обсяг реалізованої продукції промисловими та будівельними підприємствами регіону; обсяг капітальних інвестицій у промисловість і будівництво; регіональна інфраструктура; рівень екологічної безпеки виробництва; смарт-спеціалізація у промисловості та будівництві.

Враховуючи певні особливості географічного розташування та потужний науково-виробничий потенціал Харківського регіону, значним джерелом фінансового забезпечення реалізації СУЕРР можуть стати кошти приватних інвесторів у рамках реалізації регіональних інвестиційних проєктів із застосуванням інструментів державно-приватного партнерства (ДПП). Своєю чергою, регіональним органам державної влади Харківської області слід більше уваги приділяти проєктам ДПП як перспективному напрямку реалізації регіональних стратегій економічного зростання. У роботі запропоновано методичний підхід до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону (на прикладі Харківської області), який задовольняє умовам визначеності та дає можливість прогнозувати зміну рівня ключових показників унаслідок зміни величин обраних критеріїв.

У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що державна регіональна політика має бути спрямована на створення самодостатніх потужних регіонів, з міцною економікою та фінансовими можливостями, з метою досягнення синергетичного ефекту при обґрунтованому використанні інструментів та методів управлінського впливу.

**Ключові слова:** стратегія, економічний розвиток, управління, регіон, потенціал, методичне забезпечення, ефективність, діяльність, оцінка.

## ANNOTATION

**Shved A. B. Theoretical and methodological aspects of forming a strategy for managing the economic development of regions. – Manuscript.**

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.05 – Development of Productive Forces and Regional Economics. – O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Research Center of Industrial Problems of NAS of Ukraine, 2021.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical positions and development of methodical maintenance of formation of strategy of management of economic development of regions. In the first section the essence and signs of economic development in the conditions of market relations are generalized, components of management of economic development are defined and features of formation of strategy of management of economic development of regions are investigated. The variety of approaches to managing the economic development of regions has necessitated the definition of the essence of the concepts of "economic development". According to the author, "economic development" should be understood as a purposeful, progressive change in the composition, location and interaction of elements, level and quality of functioning of the economic system, increasing its efficiency. The implementation of the tasks of managing the economic and social development of the regions of Ukraine depends on the ability to reproduce and attract to its territory all kinds of economic resources and with their help to influence the social and economic condition of people's lives. The Ukrainian economy is currently undergoing a period of profound transformation. And in the coming years, our country must radically renew its economic system, corresponding to the challenges and changes taking place in the global social and economic order, so in determining the strategy of formation and development of regional economy must proceed from objectively formed conditions and diversity of regional systems and the specifics of their functioning, which will determine the correct assessment of the expected trends in their development and requires the establishment of interregional economic ties. Therefore, the task of taking into account the nature of the regional reproduction process in specific territorial conditions becomes relevant. Thus, the subjects of regional development must reasonably determine certain strategic goals and objectives of economic development, which have innovative potential, taking into account the competitive advantages of the region and contribute to the transformation of economic sectors into more efficient ones. Modern understanding of regional development strategies involves improving the regional socio-economic system based on the justification



of specific development prospects for each region using the methodology of strategic planning and receives its logical continuation in preparing a systematically structured set of general goals, objectives, socio-economic development. Ensuring current, long-term and strategic management of economic development of the region, their unity in the system of integrated management, rationalization of the impact of technological components of management on economic efficiency of each of them and the system of integrated management of regional economy makes the management of regional economic system orientation of the mechanism to act as a tool for rationalization of elemental interaction of the management system of economic development of the regional economy in the long run. According to the author, in the long-term and strategic management of economic development of the region such complex organizational-economic, innovative and financial-investment measures as a part of separate complexes and directions of development, generalizing and private strategies which, corresponding to possibilities of the used resource and investment potentials, could to increase the technical and innovative levels of fixed capital of the regional economy, meeting the regulatory requirements for physical wear.

The second section analyzes the level of efficiency of economic activity of the regions of Ukraine in terms of gross regional product (GRP), assesses the current level of economic development of the regions of Ukraine and diagnoses the prospects of economic development strategy of the Kharkiv region. An integrated statistical indicator that characterizes the level of economic activity and economic development of the region is the gross regional product (GRP), which is measured by the value of goods and services produced by the region for final consumption. Based on the analysis of the ranking of regions according to standardized indicators of the absolute value of gross regional product, five regions with the highest values of the relevant indicators were identified – Kyiv, Dnipropetrovsk, Kharkiv, Donetsk and Poltava regions; and the five regions with the lowest values of the respective indicators – Chernivtsi, Ternopil, Zakarpattia, Kherson and Volyn regions. The share of GRP per capita during the observation period in all regions

increased on average 2.2 times (except for Luhansk and Donetsk regions). Given the results of the analysis of the efficiency of economic activity of the regions of Ukraine in GRP, we can talk about a significant imbalance of economic activity of the regions, which makes the GRP in general unmanageable, which in turn significantly reduces the efficiency of the regional economic system. In order to conduct an in-depth analysis of the level of economic development of the regions of Ukraine, in addition to GRP and the share of employed population by regions of Ukraine (ZN), the author proposed to choose among many factors: sales of products (goods, services); volume of produced construction products (OBP); volume of sold agricultural products (OSP) both in absolute units and measured per capita; capital investment (CI). The assessment of the final level was carried out by ranking the aggregate ranks according to the set of selected indicators of economic development of the regions. Kharkiv region is one of the most industrially developed regions of the country, which presents almost all types of economic activity. It traditionally demonstrates a high level of economic development. Based on the ranking of regions of Ukraine and observations over the past 7 years, the Kharkiv region ranked 4<sup>th</sup> among 25 regions of Ukraine in terms of key indicators of economic activity. SWOT-analysis of economic potential allowed to determine the prospects for the formation of a strategy for managing the economic development of the Kharkiv region. Forecasting the dynamics of changes in the share of the employed population in the Kharkiv region, allowed us to conclude that based on statistical observations during 2013-2019, the share of the employed population by 2024 will increase by 4% annually. In 2018, products, goods and services of economic entities in the amount of UAH 447.5 billion were sold in Kharkiv region. The largest share was: wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles (38.1%); industry (36.8%); agriculture, forestry and fisheries (6.0%); information and telecommunications (5.0%); construction (3.7%); transport, warehousing, postal and courier activities (2.7%); professional, scientific and technical activities (2.0%). According to the author, the peculiarities of the demographic structure of Kharkiv region (4.5 times

the urban population over rural) give grounds to consider industry (especially processing) and construction as attractive industries for attracting investment as a priority.

The third section analyzes the institutional support for managing economic development of regions, developed methodological support for the formation and implementation of management strategy for economic development of Kharkiv region and a methodological approach to assessing the level of economic development management in the region (on the example of Kharkiv region). The paper analyzes the regulatory and legal support of economic development of regions and regional economic policy, which can be combined into certain groups. Namely: general, special, budgetary, planning, status, investment legislation, legislation for separate territories and separate development instruments. The model of practical application of the current legislation on formation of strategy of management of economic development of regions (SUERR) is constructed. It is concluded that the state regional policy should be aimed at solving the most important task of today – the creation of self-sufficient powerful regions with strong economies and opportunities for self-government, so the task of the state in this context is to create and ensure all conditions (regulatory, organizational, financial, etc.). for the full development of the regions. The set of methods and tools should be used to achieve a synergistic effect and processes of self-reproduction of regional economic systems. The formation of a strategy for managing the economic development of any region is based on the implementation of certain strategic goals. Strategic goals are determined on the basis of the general concept of development of the regional economic system. The strategic goals of economic development for the Kharkiv region are defined. The primary task of forming the SUERR is to create a strategic platform and identify system-forming factors of regional economic development. The system-forming factors of regional economic development of Kharkiv region are determined. The competitiveness of the industrial complex of the Kharkiv region is determined by certain factors of influence, the main of which are: the volume of products sold by industrial and

construction enterprises of the region; volume of capital investments in industry and construction; regional infrastructure; level of ecological safety of production; smart specialization in industry and construction. Given certain features of geographical location and strong research and production potential of the Kharkiv region, a significant source of financial support for the implementation of SUERR can be funds of private investors in the implementation of regional investment projects using public-private partnership instruments. In turn, the regional authorities of Kharkiv region should pay more attention to PPP projects as a promising direction for the implementation of regional economic growth strategies. The paper proposes a methodical approach to assessing the level of management of economic development of the region (on the example of Kharkiv region), which satisfies the conditions of certainty, and the ability to predict changes in the level of key indicators due to changes in selected criteria.

As a result of the study, it was concluded that the state regional policy should be aimed at creating self-sufficient strong regions, with strong economies and financial capabilities, in order to achieve a synergistic effect with the judicious use of tools and methods of management influence.

**Keywords:** strategy, economic development, management, region, potential, methodological support, efficiency, activity, evaluation.

*Монографії:*

1. Мазур (Швед) А. Б. Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку : монографія / [В. М. Бабаєв, М. М. Новікова, С. І. Чернов та ін.]. Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. 238 с. (підрозділ 1.3.), С. 36–50.

2. Мазур (Швед) А. Б. Маркетингові дослідження сталого розвитку в умовах глобальних викликів : монографія / [М. М. Новікова, М. В. Боровик, Т. М. Бурмака і ін.], за ред. М. М. Новікової. Харків: Видавництво «Точка», 2018. 240 с. (підрозділ 2.3.), С. 129–141.

3. Мазур (Швед) А. Б. Управління сталим розвитком в умовах глобальних викликів: методологія та практика : монографія / [М. М. Новікова, Н. О. Кондратенко, В. С. Шевченко і ін.], за ред. І. М. Писаревського. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 334 с. (підрозділ 2.4), С. 113–134.

*Статті в іноземних виданнях і наукових фахових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних:*

4. Швед А. Б. Методичний підхід до оцінки сучасного рівня управління економічним розвитком регіонів України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 16 (44). С. 118–125.

5. Швед А. Б. Перспективні напрями формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 75–84.

6. Novikova M., Kozyrieva O., Novikov D., Mazur A. Innovative Approaches to Economic Development of the Regions of Ukraine. 34th IBIMA Conference «Vision 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage»: 13-14 November 2019, Madrid, Spain. Part 12. P. 9791–9803.

*Особистий внесок: обґрунтовано особливості методичного підходу до стимулювання економічного розвитку регіонів України на інноваційній основі.*

7. Швед А. Б. Напрями інституціонального забезпечення управління економічним розвитком. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 83–88. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-10-83-88.

8. Швед А. Б. Оцінка рівня управління економічним розвитком Харківського регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 3. С. 172–179.

9. Новікова М. М., Швед А. Б. Методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 194–201.

*Особистий внесок: розроблено складові методичного забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону.*

10. Мазур (Швед) А. Б. Узагальнення та аналіз показників економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 80–85.

11. Мазур (Швед) А. Б. Теоретичні аспекти управління економічним розвитком регіонів України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 374–377.

12. Мазур (Швед) А. Б. Управління економічним розвитком регіонів України. *Науковий фаховий економічний журнал «Соціальна економіка»*. 2016. № 2. Т. 52. С. 103–108.

13. Мазур (Швед) А. Б. Державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів України. *Actual problems of globalization: Collection of scientific articles*. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. С. 123–125.

14. Мазур (Швед) А. Б. Узагальнення закордонного досвіду щодо енергозбереження як основної умови ефективного енергоменеджменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 23–26.

*Праці апробаційного характеру:*

15. Швед А. Б. Вплив державної політики на управління економічним розвитком регіонів // Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем» (Харків, 12 березня 2020 р.), 2020. 220 с., С. 150–152.

16. Новікова М. М., Швед А. Б. Складові управління економічним розвитком регіонів // Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі: Збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (Кременчук, 13-15 березня 2020 р.). Кременчук: КрНУ, 2020. 154 с., С. 77–79.

*Особистий внесок: досліджено інструментарій управління економічним розвитком регіонів та особливості його формування.*

17. Швед А. Б. Проблеми та перспективи економічного розвитку регіонів України // Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку : матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25 жовтня 2019 р.). Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. 308 с., С. 305–307.

18. Мазур (Швед) А.Б. Аналіз методичних підходів до визначення рівня економічного розвитку регіонів України // Перспективи та пріоритети розвитку економічних системи в умовах нестабільності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.). Дніпро: НО "Перспектива". Ч.1, 2018. С. 106–109.

19. Мазур (Швед) А. Б. Визначення показників та цілій регіонального економічного розвитку // Матеріали XX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інновації XXI століття» (Вінниця, 25 травня 2018 р.). Ч. 2, 2018. 68 с., С. 46–49.

20. Мазур (Швед) А. Б. Управління розвитком територіальних соціально-економічних систем // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції присвяченої 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (5 березня 2018 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. С. 467–469.

21. Мазур (Швед) А. Б. Особливості економічного розвитку Харківського регіону // Матеріали IV Міжнародної науково-практичній

Інтернет-конференції «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки» (26 жовтня 2017 р.). Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. 372 с., С. 192–194.

22. Мазур (Швед) А. Б. Державне регулювання економічного розвитку регіонів України // Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. інтернет конф. (Харків 7-8 квітня 2017 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 104–105.



## ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ	25
1.1. Сутність понять «економічний розвиток» і «зростання» та їх відмінності	25
1.2. Складові управління економічним розвитком регіонів	50
1.3. Особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіонів	72
Висновки до розділу 1	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1	99
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	119
2.1. Загальна оцінка управління економічним розвитком регіонів	119
2.2. Порівняльна оцінка управління економічним розвитком регіонів	136
2.3. Діагностика проблем управління економічним розвитком Харківської області	165
Висновки до розділу 2	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2	190
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ	196
3.1. Методичний підхід до оцінки управління економічним розвитком регіонів	196
3.2. Методичні положення з формування стратегії управління економічним розвитком регіонів	212
3.3. Інституціональне забезпечення формування стратегії управління економічним розвитком регіонів	237

	18
Висновки до розділу 3	260
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3	261
ВИСНОВКИ	273
ДОДАТКИ	276

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Забезпечення сталого економічного розвитку регіонів України є пріоритетним завданням сьогодення для національної економіки. Це пов'язано з тим, що розвиток ринкових відносин та економічні кризи останнього десятиріччя виявили значні недоліки в регіональному управлінні, усунення яких потребує негайних і ефективних заходів, спрямованих на вдосконалення структури економічного середовища та збереження науково-технічного потенціалу для забезпечення масштабних економічних і соціальних змін у регіональних економічних системах.

В умовах реформування національної економіки вирішення проблеми стратегічного вибору окремого регіону, з урахуванням регіональних специфік і особливостей окремих територій, вимагає створення необхідних умов для забезпечення економічного зростання регіонів на основі узгодженості інтересів державної влади, бізнес-структур і суспільства.

Формування та реалізація стратегії управління економічним розвитком регіонів (СУЕРР) є для кожного окремого регіону тим інструментом, який дозволить регіональній економічній системі реалізувати свій потенціал за умови раціонального розміщення продуктивних сил, поглиблення спеціалізації господарства регіону на основі використання тих факторів та умов виробництва, які є найбільш сприятливими для певних територій.

Теоретичним і практичним аспектам «економічного розвитку» як економічної категорії було приділено увагу такими видатними закордонними та вітчизняними вченими, як І. Ансофф, В. Геєць, С. Мочерний, Р. Нурєєв, Т. Огаренко, Л. Проданова, А. Сміт, М. Тодаро, В. Томас, Й. Шумпетер, Н. Яремчук та ін.

Вивченням питань економічного та соціального розвитку на рівні регіону займалися такі українські вчені, як О. Амосов, В. Без'язичний, П. Бубенко, М. Бутко, Н. Белікова, О. Васильєв, Н. Гавкалова, І. Губарева,

М. Долішний, М. Дороніна, В. Зінченко, Ю. Іванов, М. Кизим, О. Козирева, Н. Кондратенко, О. Красноносова, О. Манойленко, В. Медвідь, М. Новікова, А. Тіщенко, М. Чумаченко, В. Хаустова, І. Ярошенко та ін.

Проте деякі питання щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів залишаються невирішеними, оскільки існує велика кількість проблем інституціонального, організаційного та фінансового характеру, пов'язаних із глобалізацією економічних процесів, відсутністю належного рівня регіонального управління та ступенем його впливу на економічний розвиток регіональних економічних систем.

Усі ці обставини і визначили вибір теми дослідження, його мету, структуру та стали основою для розробки науково-методичного забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіонів України.

#### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертаційна робота виконана відповідно до таких законодавчих актів: Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 р. № 385; Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV; «Стратегія розвитку Харківської області до 2020 року» та відповідно до плану науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова в рамках держбюджетних науково-дослідних робіт за темами: «Сталий розвиток в умовах глобальних викликів: методологія та практика» (державний реєстраційний № 0116U003589, 2016–2018 рр.), де автором було визначено напрями державної політики економічного розвитку регіонів України; сформовано основні проблеми регіонального розвитку та надано пропозиції щодо їх вирішення; «Забезпечення якості прийняття управлінських рішень в умовах європейської інтеграції: теорія, методологія, практика» (державний реєстраційний № 0119U002496, 2019–2021 рр.), в якій

автор розглянув проблематику забезпечення прийняття та реалізації управлінських рішень для регіонів України з урахуванням підвищення їх якості.

**Метою дисертаційної роботи** є обґрунтування теоретичних положень та розробка методичного забезпечення формування стратегії управління економічним розвитком регіонів.

Для досягнення поставленої мети в дисертації було вирішено такі *завдання*:

узагальнено сутність та ознаки економічного розвитку і, на цій основі, уточнено сутність, зміст і ознаки поняття «економічний розвиток» регіону;

розроблено науково-аналітичне забезпечення визначення системних проблем існуючого рівня управління економічним розвитком регіону;

обґрунтовано методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону;

розвинуто методичні положення з формування стратегії управління економічним розвитком регіонів;

запропоновано методичний підхід до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону.

**Об'єктом дослідження** є процес управління економічним розвитком регіонів.

**Предметом дослідження** є сукупність теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіонів.

**Методи дослідження.** Теоретичну та методичну основу дослідження становлять ключові положення, принципи та методи економічної науки, теорії управління, регіональної економіки, а також праці вітчизняних і зарубіжних учених.

У дисертації було використано такі методи дослідження: *абстрактно-логічного узагальнення* – для обґрунтування актуальності, теми, мети та завдань дослідження; *індукції, дедуції, порівняння та систематизації* – для

дослідження сутності понять «економічний розвиток», «управління економічним розвитком», «стратегія управління економічним розвитком регіону»; *системного аналізу* – при виявленні особливостей формування стратегії управління економічним розвитком регіонів; *методи математичної статистики, SWOT-аналізу* – при дослідженні сучасного стану та перспектив економічного розвитку регіонів; *економіко-математичного моделювання та прогнозування* – при діагностиці перспектив формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону та розробці методичного підходу до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону.

**Інформаційною базою дослідження** є закони України; нормативно-правові акти Верховної Ради України; Кабінету Міністрів України; дані Міністерства інфраструктури України, Міністерства розвитку громад і територій України, Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України; постанови; рішення уряду, регіональних органів влади; матеріали Державного комітету статистики України, бібліографічні джерела, результати власних розрахунків.

**Наукова новизна одержаних результатів** дослідження полягає в такому:

*удосконалено:*

науково-аналітичне забезпечення визначення системних проблем існуючого рівня управління економічним розвитком регіонів України, яке, на відміну від інших, ґрунтується на авторському алгоритмі оцінювання, котрий передбачає комплексну перевірку результатів оцінки показників економічного розвитку на основі їх ранжирування за кожним з обраних факторів трьома методами та надає можливість провести оцінку остаточного рівня економічного розвитку регіонів України ранжируванням сукупних рангів за множиною обраних показників економічного розвитку регіонів;

методичний підхід до оцінки управління економічним розвитком регіону, який відрізняється від наявних двома ключовими показниками: рівнем конкурентоспроможності регіону та рівнем валового регіонального

продукту, що задовольняє умовам визначеності та дозволяє оцінити за величиною та напрямком вплив кожного з обраної множини факторів і прогнозувати значення результуючого показника за наперед заданими змінами всіх чинників;

*дістали подальшого розвитку:*

теоретичне обґрунтування сутності, змісту та ознак поняття «економічний розвиток», яке, на відміну від існуючих, визначено як цілеспрямовану, прогресивну зміну складу, взаєморозташування та взаємодії елементів, рівня та якості функціонування економічної системи, що підвищують її ефективність;

методичні положення з формування стратегії управління економічним розвитком регіонів, які, на відміну від інших, передбачають оптимальне поєднання самостійності регіонів, насамперед у сфері вирішення повсякденних питань місцевого (регіонального) розвитку, та координуючої, стимулюючої ролі центру (що представляє інтереси суспільства, країни в цілому) при можливостях максимального використання сильних сторін регіону з одночасно нейтралізацією або перетворенням у переваги слабких сторін для забезпечення прогресивних змін;

методичне забезпечення щодо обґрунтування перспектив формування стратегії управління економічним розвитком регіону, особливість якого полягає в застосуванні інструментів і методів прогнозування рівня економічного розвитку регіону, на основі оцінки можливого стану об'єкта дослідження в майбутньому з метою виявлення можливих альтернатив і коригування Стратегії, спрямованої на забезпечення дієздатності та стійкості території на основі балансу економічних інтересів.

**Практичне значення одержаних результатів.** Наукові результати дисертаційної роботи використані: у роботі Харківської обласної Ради (довідка про впровадження № 254 від 17.09.2020 р.) при підготовці аналітичних матеріалів з питань реформування регіональної політики області; Лозівської міської ради Харківської області (довідка про

впровадження № 1/03-31 від 21.09.2020 р.) при підготовці пропозицій для регіональних органів влади, спрямованих на розробку місцевих програм розвитку; у навчальному процесі ХНУМГ імені О. М. Бекетова при викладанні дисциплін «Адміністративний менеджмент», «Регіональна економіка», «Стратегічна діагностика» (довідка № 541 від 11.09.2020 р.).

**Апробація результатів роботи.** Основні результати досліджень, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Сталий розвиток в умовах глобальних викликів» (м. Харків, 7–8 квітня 2017 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки» (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.); XX Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інновації XXI століття» (м. Вінниця, 25 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.); I Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції, присвяченій 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (м. Харків, 5 березня 2018 р.); VI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острогозьк, 25 жовтня 2019 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем» (м. Харків, 12 березня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі» (м. Кременчук, 13–15 березня 2020 р.).

**Публікації основних положень** дисертаційної роботи представлені в 22 наукових працях. Серед них: розділи у 3-х колективних монографіях, 11 статей (9 одноосібних), з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях, 8 статей – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних (1 у співавторстві у базі Scopus); 8 тез доповідей у матеріалах конференцій.



Загальний обсяг публікацій складає 9,5 друк. аркушів, з яких здобувачу належить, 8,5 друк. аркушів.

**Структура і обсяг роботи.** Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, у тому числі основний текст складає 256 сторінки, який включає 45 таблиць, 44 рисунки. Список використаних джерел налічує 318 найменувань і викладено на 37 сторінках. Робота включає 1 додаток, представлений на 22 сторінках.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

#### 1.1. Сутність понять «економічний розвиток» і «зростання» та їх відмінності

Українська економіка наразі проходить період глибокої трансформації, який почався десятиріччя тому. І в найближчі роки нашій країні належить здійснити докорінне оновлення своєї економічної системи, відповідне тим викликам і змінам, які відбуваються у світовому соціальному й економічному порядку. Та й сама економічна діяльність людства трансформується у принципово нову систему взаємовідносин між людьми, суспільними групами, регіонами, державами [110].

Розглянемо більш докладно сутність понять «економічний розвиток» і «зростання» та визначимо їх відмінності.

Як відомо, кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили – бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самовдосконалюватися) [114].

На зламі соціально-економічного поступу, в умовах різкого зменшення та здорожчання невідновлюваних природних ресурсів, глобальних зрушень цивілізаційних процесів при пошуку шляхів переходу до відтворювальної інноваційної економіки розуміння суті поняття «розвиток» набуває особливого значення. Термін «розвиток» розглядається як слово, як поняття, як категорія [152].

Діалектика як вчення про загальні закони буття виходить із того, що об'єктивний світ перебуває в постійному русі, зміні та розвитку [175].

Отже, розвиток – це поява нових якісних станів, нових типів

організації, систем, що народжуються з попередніх систем. Це зміни, які є розгортанням можливостей, що знаходяться в попередніх якісних станах [85].

Розвитку мають бути притаманні такі риси:

- скерованість у часі – від минулого через сучасність до майбутнього;
- незворотність процесу, тобто реальні предмети, явища, що змінюються, є неповторними у своїх індивідуальних рисах;
- поява в процесі розвитку нового, тобто того, що не існувало раніше;
- закономірний характер розвитку, підпорядкованість його певним законам.

Зазвичай розвиток має складний, діалектично заперечливий характер. Це відбувається через низку причин:

- джерелом розвитку є внутрішні суперечності предметів, явищ, процесів. Без винятку всім явищам дійсності властиві внутрішні протилежності, відносини між якими називаються суперечностями;
- формою розвитку є взаємне перетворення кількісних та якісних змін. Кожному предмету, явищу, процесу властиві кількісна та якісна визначеність, які перебувають у нерозривному зв'язку та постійній зміні;
- у процесі розвитку неминуче присутній момент спадкоємності. Внаслідок цього постійне нагромадження всього багатства попередніх ступенів розвитку надає йому поступального характеру [175].

Згідно з Новітнім філософським словником [126], розвиток – це характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і поєднання з перетворенням їхніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Взагалі поняття «розвиток» бере свій початок ще з античності. У далекій давнині був відомий образ спіралі – метафори діалектичного розвитку. Принцип діалектичного розвитку залишається й понині одним із центральних світоглядних і методологічних підстав у природничих і соціальних науках.

За думкою Геракліта, «Все існуюче завжди було, є і буде вічно живим вогнем, який з часом то спалахує яскравіше, сильніше, то згасає» [51].

Діалектичний метод ліг в основу ідеї епігенетичного розвитку (Аристотель, Ламарк, Гете). Суть ідеї розвитку в навчанні Аристотеля в принципі поступовості та всезростаючої складності організації живих тіл. Аристотель стверджував: «Розвиток – це реалізація, розкриття під дією кінцевої мети тих тенденцій, що спочатку були закладені в тій або іншій живій істоті, зводячи, таким чином, розвиток до сукупності кількісних змін, до повторення раз і назавжди даного [28].

Важливий внесок у поняття розвитку зробив Р. Декарт [59]. Він вважав, що Бог дав природі першопоштовх, імпульс, подібно тому, як годинникар, заводячи годинник, надає йому рух. Природа після цього почала «розкручувати первісний хаос», породжуючи нові форми. Але таке розуміння розвитку Декарт не поширював на суспільство.

Французькі просвітники Вольтер [47] і Ж.-Ж. Руссо [150] висунули ідею історичного розвитку, що включала й етапи революційних перетворень. Ж. Кондорсе [94] доповнює їх погляди вченням про безперервний прогрес як найбільш поширену форму суспільного розвитку.

Вагомий внесок в ідею розвитку зробили представники німецької класичної філософії. І. Кант [84] застосовував поняття «розвиток» до Сонячної системи та інших зоряних світів. Цілісну концепцію розвитку, насамперед історичного розвитку людства з позицій об'єктивного ідеалізму, розробив Г. Гегель [49]. Вчення Гегеля поєднувало в собі розвиток як матеріального світу (кількість, якість, міра, явище, об'єкт), так і ідеального (чиста думка, ідея, мораль, свідомість, мистецтво). Гегель, діалектика якого – вчення про загальний розвиток, розкрив його механізм, джерела виникнення й основні закони. Він представив весь природний, історичний і духовний світ у вигляді процесу, так званого безперервного руху, зміни, перетворення та розвитку. Кожен із щаблів розвитку має свій принцип: перехід, рефлексія (відображення) і власне розвиток.

Концепція Гегеля була необхідною передумовою для марксистської

розробки матеріалістичного вчення про розвиток природних, суспільних і духовних явищ – матеріалістичної діалектики.

Спробу матеріалістичного осмислення діалектики здійснили О. І. Герцен, В. Г. Белінський, М. Г. Чернишевський, які угледіли пояснювальні можливості діалектичного принципу не тільки щодо ідеалістичних категорій, а й стосовно природознавства та соціальних явищ [132].

Отже, цілісна наукова концепція розвитку була сформована марксизмом. Її основоположники визначали «розвиток» як «...універсальну властивість матерії, як насправді всезагальний принцип, який служить також основою пояснення історії суспільства та пізнання» [113].

Сучасне філософське розуміння трактує поняття «розвиток» як необоротну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін. У результаті розвитку виникає якісно новий стан об'єкта, який виступає як зміна його складу або структури (виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків).

Здатність до розвитку трактується як одна із загальних властивостей матерії та свідомості. Пояснення розвитку фізичних і природних процесів закономірно з точки зору об'єктивної логіки законів еволюції, опис же процесів розвитку людини включає, поряд із цим, і закони суб'єктивності.

Дослідження поглядів науковців до трактування поняття «розвиток» дає змогу встановити існування двох полярних груп властивостей розвитку (рис. 1.1).

Зазвичай більшість дослідників теорії розвитку дотримуються погляду щодо привалювання першої групи характеристик, притаманних розвитку.

Відповідно до визнання багатоманітності форм існування матерії та свідомості розрізняють розвиток [133]:

- 1) неорганічної матерії (її фізичної та хімічної форм);
- 2) органічної матерії (її біологічної форми);
- 3) соціальної матерії (її суспільно-економічної та політичної форм);



Рис. 1.1. Полярні групи властивостей розвитку

Джерело: [54]

4) свідомості (таких її форм, як наука, мораль, ідеологія, правосвідомість, релігія та ін.).

Щодо теорій економічного розвитку, то, в силу багатовимірності поняття розвитку, економічний розвиток стосується проблем, які становлять предмет розгляду багатьох суміжних наук.

В економічній науці проблеми збільшення добробуту країн розглядалися ще з часів виникнення класичної школи економічної теорії, засновником якої прийнято вважати А. Сміта. У своїх працях [156] він визначає залежність економічного зростання від поведінки кожної окремої людини.

В основі його теорії «економічної людини» лежить судження про те, що матеріальний інтерес кожної окремої людини сприяє підвищенню економічного добробуту суспільства, економічному зростанню та розвитку держави. Його теорія «невидимої руки ринку» включає в себе такі стимули економічного розвитку, як конкуренція, ефективне використання ресурсів, зростання продуктивності праці.

Послідовником А. Сміта в розвитку даної теорії є Ж.-Б. Сей, який стверджував, що виробляти предмети, які мають якусь корисність, значить виробляти багатство, отже, економічне зростання в його розумінні визначалося у вигляді збільшення кількісних показників виробництва [162].

В основу кейнсіанської теорії економічного зростання покладено зв'язок між заощадженнями та інвестиціями, які Дж. Кейнс вважав основою економічного зростання [86].

Першою динамічною моделлю економічного розвитку й економічного зростання є теорія К. Маркса і Ф. Енгельса, які трактували економічний розвиток з точки зору філософії Гегеля. У їх розумінні економічний розвиток здійснюється по спіралі, а не по прямій, є стрибкоподібним, революційним, а внутрішні імпульси економічного розвитку створюються протиріччями, зіткненням різних сил, що діють у суспільстві [112].

Велике значення для еволюції теорії економічного зростання та розвитку має концепція У. Ростоу, в якій обгрунтовано перехід від традиційного суспільства до сучасного західного. У рамках даної теорії вчений виділив п'ять стадій економічного зростання держав, при цьому економічний розвиток у його теорії ототожнювався з економічним зростанням [16].

Найважливішими проблемами теорії економічного зростання, що виділяють у світовій економічній практиці, а також притаманні Україні, є такі [108]:

- відшукання джерел зростання;
- забезпечення довготривалої сталості;
- темпи оновлення та структура національного господарства;
- економічні наслідки технічного прогресу;
- підходи до вимірів факторів і результатів.

Серед факторів економічного зростання, що можуть протистояти вищеназваним проблем, можуть бути виділені три групи: фактори

пропозиції, фактори попиту та фактори розподілу. Кожний із факторів економічного зростання вимірюється різними показниками (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

### Показники факторів економічного зростання

Фактори зростання	Кількісні показники фактора	Заходи повного використання та підвищення ефективності	Показник ефективності використання
1. Природні ресурси	Показник для кожного конкретного виду	Комплексна та глибока переробка	Ресурсомісткість продукції
2. Трудові ресурси	Чисельність населення в працездатному віці	Підвищення рівня освіти, поліпшення здоров'я, вдосконалення організації праці	Продуктивність праці
3. Основний капітал	Вартість	Удосконалення організації виробництва	Фондовіддача
4. Науково-технічний прогрес	Витрати на нову техніку, технології тощо	Розвиток сфери наукових досліджень і дослідницько-конструкторських розробок, їх упровадження	Підвищення ефективності суспільного виробництва

Джерело: розроблено автором

Вперше поняття «економічне зростання» й «економічний розвиток» були відокремлені на початку ХХ століття австрійським економістом Йозефом Шумпетером. Різницю між поняттями економічного зростання та економічного розвитку він пояснив у своїй книзі «Теорія економічного розвитку» [182].

У спрощеному для розуміння вигляді ця різниця виглядає таким чином: зростання – це кількісні зміни в економіці (збільшення виробництва та споживання одних і тих самих товарів, послуг), а розвиток – це якісні зміни в економіці (інновації у виробництві товарів і послуг та в самих товарах і послугах).

Говорячи про відмінності цих понять, Й. Шумпетер [182] стверджував: «Поставте в ряд стільки поштових карет, скільки побажаєте, залізниці у вас при цьому не вийде». Під поштовими каретами він мав на увазі економічне зростання, а під залізницею – звісно, економічний розвиток.



Учений підкреслював, що в державі, де спостерігається економічне зростання, товари та грошові кошти проходять свій шлях назустріч один одному звичним, усталеним способом, на відміну від економічного розвитку, який порушує звичний рух появою нових видів діяльності, галузей промисловості, у той час як застарілі припиняють функціонувати.

Більш пізніми послідовниками даної теорії є О. Домар і Р. Харрод. У даних теоріях основне місце займає зростання інвестицій, що, на думку вчених, забезпечує в масштабі суспільства динамічну рівновагу між сукупним попитом і пропозицією. Вплив держави на зростання інвестицій може бути здійснено шляхом впливу на частку заощаджень у національному доході або на темпи науково-технічного прогресу [129].

Помітну роль у формуванні теорії розвитку зіграв і Н. Калдор, який також пов'язував економічний розвиток зі змінами в галузевій структурі економіки. Н. Калдор одним із перших економістів (будучи критиком неокласичної теорії) запропонував пояснення циклу на основі нелінійних зв'язків з інвестиційним процесом і динамікою заощаджень [9].

Безцінний внесок у теорію розвитку зробив С. Кузнець. Розвиваючи теорію «сучасного економічного зростання», С. Кузнець істотно збагатив теорію розвитку. Це, перш за все, пов'язано з його аналізом відносин між структурними змінами та зростанням, а також з його оцінкою тієї ролі, яку відіграють інститути в теорії економічного зростання. Унікальні за масштабами та глибиною емпіричні дослідження, які провів С. Кузнець, лягли в основу таких висновків [11]. По-перше, зростання доходів на душу населення та зростання продуктивності припускають структурні зміни в економіці. По-друге, зростання економіки та зміни в її структурі супроводжуються «виключно важливими змінами соціальних і ідеологічних структур». Більше того, за думкою С. Кузнеця, «деякі структурні зміни (причому не тільки в економічних, а й у соціальних інститутах) настільки необхідні, що без них економічне зростання просто неможливе». По-третє, економічне зростання в сучасних умовах вимагає певних дій з боку держави,

яка «має відігравати роль підприємця для створення та підтримки соціально необхідної інфраструктури». По-четверте, зростання економіки в одних країнах впливає на інші країни.

Американський економіст Х. Ченері розглядав економічний розвиток як «систему взаємопов'язаних змін у структурі економіки, які необхідні для безперервного зростання» [4]. Х. Ченері, аналізуючи зв'язок між структурними змінами в промисловості та темпами економічного зростання, показав, що трансформація промислової структури приводить до підвищення капіталомісткості галузі, та, як результат, до підвищення загального рівня продуктивності праці. Х. Ченері, показуючи, що зміни в структурі попиту, виробництва, торгівлі, зайнятості являють собою економічну суть трансформації, вважав, що пов'язані з цим соціально-економічні процеси є периферійними.

У дослідженні взаємозв'язку економічного зростання та економічного розвитку одне з найважливіших місць займає теорія нобелівського лауреата Р. Солоу. Він перший помітив, що економічне зростання досягається не тільки у вигляді постійного збільшення обсягів виробництва на основі додаткового використання великих капітальних і людських ресурсів, але також у результаті якісних змін у системі виробництва.

Р. Солоу довів, що за відсутності технічного прогресу темпи зростання економіки не зростають, а значить, динаміка економічного зростання не залежить від динаміки капітальних інвестицій. Учений визначив, що саме технологічний розвиток стає фундаментальною передумовою для економічного зростання [97].

У сучасних умовах розвитку та формування економіки знань особливе місце в напрямку аналізу систем займають роботи Р. Акоффа [22]. Він визначав зростання як збільшення кількісних характеристик, а розвиток – як придбання потенціалу для поліпшення здібностей. Зростання може бути передумовою розвитку, але також дані процеси можуть існувати відокремлено один від одного.

Спробуємо провести уточнення та розмежування понять економічного зростання й економічного розвитку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

### Розмежування понять економічного зростання й економічного розвитку

Економічне зростання	Економічний розвиток
1	2
<i>Основоположні поняття</i>	
Умови та фактори визначальні, стимулюючі й обмежуючі	Мета, завдання, мотивація, ціннісні орієнтації, інститути, які визначають напрями розвитку
<i>Філософський підхід</i>	
Зростання як збільшення кількісних характеристик	Розвиток як придбання потенціалу для поліпшення здібностей
Зростання обмежене та завжди має межу	Розвиток не має обмежень
Економічне зростання – кількісне збільшення параметрів системи, без істотних якісних змін у ній	Економічний розвиток можна трактувати як зміну найбільш важливих властивостей економічної системи, що складається з виробництва, обміну та споживання на основі використання ресурсної бази
Зростання є лише однією з форм прояву розвитку	
Економічне зростання без будь-яких структурних змін не приводить до економічного розвитку	
<i>З точки зору механізмів взаємодії економічної системи та зовнішнього середовища</i>	
Економічне зростання орієнтує систему на приріст виробництва	Економічний розвиток передбачає визначення мети, мотивації та засобів її досягнення, а також супроводжується суттєвими змінами в інституційній структурі суспільства
<i>З точки зору впливу на інституційне середовище</i>	
Абстрагується від інституційних змін, опора на раціональну економічну поведінку	Супроводжується значними інституціональними змінами
<i>З точки зору тривалості процесів</i>	
	Економічний розвиток – більш тривалий процес, який має циклічну природу
<i>З точки зору впливу на життя</i>	
Економічне зростання може давати негативний соціальний ефект	Економічний розвиток має в кінцевому підсумку привести до позитивного соціального ефекту
<i>З позиції ролі людини в даних процесах</i>	
Економічне зростання передбачає включення праці людини як одного з факторів	Економічний розвиток передбачає участь людини не тільки як фактора, але і як критерію розвитку. Економічний розвиток орієнтований на розвиток самої людини, її якостей, цінностей і мотивації
<i>З точки зору впливу на природне середовище</i>	
Значно впливає на природне середовище	

## Продовження табл. 1.2

1	2
<i>Кількісна оцінка рівня економічного зростання та економічного розвитку</i>	
Здійснюється за допомогою системи статистичних показників, які доцільно розглядати як у статистиці, так і в динаміці для порівняльного аналізу розвитку економіки країн	

Джерело: розроблено автором

Економічне зростання тісно пов'язане з поняттям економічного розвитку. Але економічне зростання відображає динаміку кількісних змін, тоді як економічний розвиток – якісні зміни. Одне поняття супроводжує інше. Але мають місця випадки, при яких зростання не супроводжується прогресивними якісними змінами, при цьому розвиток не сприяє зростанню обсягів виробництва.

Зростання обмежене та має межу, в той час як розвиток не має обмежень. Виходячи з цього, економічний розвиток можна трактувати як зміну найбільш важливих властивостей економічної системи, що складається з виробництва, обміну та споживання на основі використання ресурсної бази, а економічне зростання – як кількісне збільшення параметрів системи, без істотних якісних змін у ній. Це доводить, що поняття зростання та розвитку співвідносяться як зміст і форма, причому зростання є лише однією з форм прояву розвитку, в той час як іншою формою можуть бути структурні перетворення економічної системи.

З точки зору механізмів взаємодії економічної системи із зовнішнім середовищем економічне зростання орієнтує систему на приріст виробництва, а економічний розвиток передбачає визначення мети, мотивації та засобів її досягнення, а також супроводжується суттєвими змінами в інституційній структурі суспільства.

Якщо розглядати дані категорії з точки зору тривалості процесів, то варто відзначити, що економічний розвиток більш тривалий процес, який має циклічну природу. В цьому випадку взаємозв'язок економічного зростання й економічного розвитку змінюється за стадіями економічного циклу. Розглядаючи наслідки економічного зростання й економічного розвитку з

точки зору впливу на життя суспільства, можна зробити висновок, що економічне зростання може надавати негативний соціальний ефект.

Наприклад, збільшення обсягів виробництва веде до погіршення екологічної обстановки, негативно позначається на духовному житті суспільства, оскільки вузька спеціалізація сучасного виробництва не дозволяє повною мірою індивідууму реалізувати свій потенціал. Також економічне зростання через нерівність у розподілі доходів веде до збільшення бідності та соціальних вибухів у суспільстві, у той час як економічний розвиток має в кінцевому підсумку привести до позитивного соціального ефекту.

Якщо розглядати економічне зростання та розвиток з позиції ролі людини в даних процесах, то зростання передбачає включення праці людини як одного з факторів, а економічний розвиток передбачає участь людини не тільки як фактора, але і як критерію розвитку. Економічний розвиток орієнтований на розвиток самої людини, її якостей, цінностей і мотивації.

Х. Віссема вказує, що сьогодні на зміну старої парадигми: «Спочатку збереження, потім розвиток» прийшла нова парадигма «Збереження через розвиток», адже якщо постійно займатися самозбереженням, не звертаючи увагу на навколишнє середовище та покладатися на власне суб'єктивне сприйняття, може відбутися саморуйнування соціально-економічної системи [46].

Таким чином, «зростання» та «розвиток» – не є взаємовиключними поняттями. Відповідно до законів діалектики розвиток можливий за умови накопичення певного обсягу кількісних змін, обумовлених зростанням тих чи інших економічних параметрів. Отже, економічний розвиток є наслідком економічного зростання, що виявляється в зміні його якості. Ще одним із проявів розвитку є зміна структури самої системи та його нерівномірність.

Отже, розвиток цілого знаходить своє вираження в зростанні цілого, в структурних змінах, які відбуваються всередині цього цілого, а також в нерівномірності зростання як самого цілого, так і його частин (рис. 1.2).

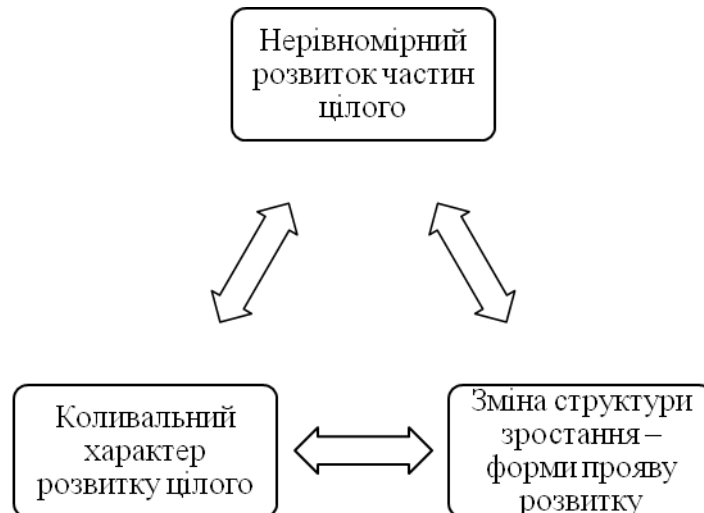


Рис. 1.2. Виміри економічного розвитку

Джерело: розроблено автором

Виділяють три основні цілі економічного розвитку [19]:

1) підвищення доступності та широти поширення основних товарів і послуг, що забезпечують задоволення потреб в їжі, житлі, охороні здоров'я та безпеці;

2) підвищення рівня життя, включаючи збільшення доходів, розширення числа робочих місць, забезпечення освіти, збільшення уваги до культурних цінностей;

3) збільшення кількості альтернатив в економічному та соціальному виборі, доступному як окремим особам, так і державі в цілому, що забезпечуватиме незамінність у взаємовідносинах.

І сьогодні проблеми економічного зростання та розвитку займають центральне місце в макроекономічних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених.

Проблеми економічного розвитку були об'єктом дослідження цілої плеяди зарубіжних і вітчизняних науковців. Розвиток як загальноекономічна категорія досліджувався Дж. Б. Кларком [90]; як категорія суспільна – У. Ростоу [15] та Г. Спенсером [157]; як результат дії певних механізмів і факторів – Й. Шумпетером [183]. Різні аспекти економічного зростання та

розвитку досліджували такі науковці, як С. Кузнець [10], В. Леонтьєв [12], Р. Солоу [17] та ін. Питання економічного розвитку розглядаються й у роботах вітчизняних науковців, зокрема, В. Гейця [161], В. Ляшенка [99], С. Мочерного [121], В. Пономаренка [135], Т. Огаренко [130], Н. Гаркавенко [48], Б. Данилишина [57], А. Жаліла [74], Л. Проданової [142] та багатьох інших.

Перші повномасштабні дослідження процесу та проблем економічного розвитку проводилися в рамках вивчення теорії економічного зростання. Економічний розвиток визначався як «зростання рівня життя більшості людей» і вимірювався через показник зростання доходу на душу населення [1].

Сьогодні під економічним розвитком розуміємо розширене відтворення та поступові якісні та структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, освіти, науки, культури, рівня та якості життя населення, людського капіталу. Економічний розвиток включає розвиток суспільних відносин, тому протікає по-різному в конкретних історично сформованих умовах технологічних укладів економіки та розподілу матеріальних благ [68]. За іншою думкою, це процес поліпшення якості людського життя та можливостей підвищення рівня життя, самоповаги та свободи [5, 165].

За думкою В. Томаса, економічний розвиток будь-якого соціально-економічного простору потрібно розглядати як незворотні та спрямовані якісні зміни складноорганізованої системи, що саморозвивається [167].

Економічний розвиток є багатофакторним процесом, який відображає зміни в усіх сферах господарського життя країни [180].

Як показав аналіз літературних джерел, трактування поняття «економічного розвитку» науковцями має деякі розбіжності (табл. 1.3).

**Трактування поняття економічного розвитку вітчизняними  
та закордонними вченими**

Автор(-и), джерело	Трактування поняття
1	2
Яремчук Н. В. [185]	Економічний розвиток суспільства представляє собою багатоплановий процес, який охоплює економічне зростання, структурні зміни в економіці, удосконалення умов та якості життя населення
Шумпетер Й. [182]	Виготовлення нового (або створення нової якості) блага, запровадження нового методу (способу) виробництва, освоєння нового ринку збуту, отримання нового джерела сировини, проведення відповідної реорганізації на підприємстві
Stern N. [18]	Економічний розвиток може відбуватися і по низхідній лінії, коли не тільки відсутнє кількісне зростання, але йде процес зниження якості товарів та послуг. При цьому необхідно пам'ятати, що вивчення економічного зростання є центральною темою в питаннях економічного розвитку
Економічний словник [184]	Економічний розвиток – розширене відтворення та поступові якісні та структурні позитивні зміни економіки, продуктивних сил, освіти, науки, культури, рівня та якості життя населення, людського капіталу
Тодаро М. П. [165]	Це процес покращення якості всіх людських життів і можливостей підвищення якості життя, самоповаги та свободи
Горбачов В. В. [53]	Економічний розвиток будь-якого соціально-економічного простору потрібно розглядати як незворотні та спрямовані якісні зміни складноорганізованої системи, що саморозвивається
Сімків Л. Є. [154]	Економічний розвиток – це досить суперечливий процес, який не може відбуватися тільки прямолінійно, по висхідній лінії. Сам розвиток характеризується нерівномірністю, включаючи періоди зростання та спаду, кількісні та якісні зміни в економіці тощо
Афанасьєв М. В., Рогожин В. Д., Рудика В. І. [170]	Економічний розвиток – це процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил і задоволенню потреб суспільства в товарах високої якості
Червяков І. М. [176]	Економічний розвиток є не просто розширенням виробництва, а його ускладненням, диференціацією
Мочерний С. В. [66]	Незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексі техніко-технологічних відносин між речовими елементами продуктивних сил у системі техніко-економічних відносин)
Благодетелева-Вовк С. Л. [39]	Економічний розвиток – процес і результат творчого пізнання та діяльності народу як єдиного, гармонізованого цілого, спрямований на покращання людського життя та існуючого світу
Огаренко Т. Ю. [130]	Збільшення обсягів суспільного виробництва за рахунок удосконалення продуктивних сил і способу їх поєднання

Джерело: укладено автором на основі відповідних джерел



Сучасна наука вже не пов'язує економічний розвиток напряму з економічним зростанням, адже в практиці господарювання неодноразово виникали ситуації не тільки економічного розвитку без економічного зростання, але і протилежні, тобто зростання без розвитку [154].

Отже, можна стверджувати, що економічний розвиток має базуватися на таких засадах:

- комплексність, тобто необхідність аналізу всіх сторін об'єкта дослідження (територіальної, соціальної та інших складових);
- системність, тобто врахування внутрішніх взаємозалежностей і зовнішніх чинників з позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента системи більш високого рівня;
- пріоритетність вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження та поліпшення умов життєдіяльності населення, підтримки нормальних умов його існування;
- прийнятний ризик, тобто виявлення та реалізація доступних заходів, спрямованих на захист населення в ринковому середовищі та недопущення подолання порогових ситуацій;
- розгляд завдань розвитку окремих територій у рамках завдань в цілому, при цьому за основу приймаються проблеми, елементи структури, пріоритети, напрями та шляхи, що мають пряме відношення до розвитку держави та її територій.

Під економічним розвитком, на нашу думку, необхідно розуміти цілеспрямовану, прогресивну зміну складу, взаєморозташування та взаємодії елементів, рівня та якості функціонування економічної системи, що підвищують її ефективність.

Існує безліч факторів, які впливають на економічний розвиток. До інтенсивних факторів належать прискорення НТП – упровадження нових технологій, оновлення основних фондів та ін.; підвищення кваліфікації персоналу; поліпшення використання як основних, так і оборотних фондів;

поліпшення організації господарської діяльності з метою підвищення її ефективності.

Екстенсивними факторами є збільшення інвестицій при існуючому рівні технологій; підвищення обсягів споживаних ресурсів.

Кількісна оцінка рівня економічного зростання та економічного розвитку країни здійснюється за допомогою системи статистичних показників, які доцільно розглядати як у статиці, так і в динаміці для порівняльного аналізу розвитку економіки країн.

Співвідношення понять «економічне зростання», «економічний розвиток» і «розвиток економіки» наведено на рис. 1.3.

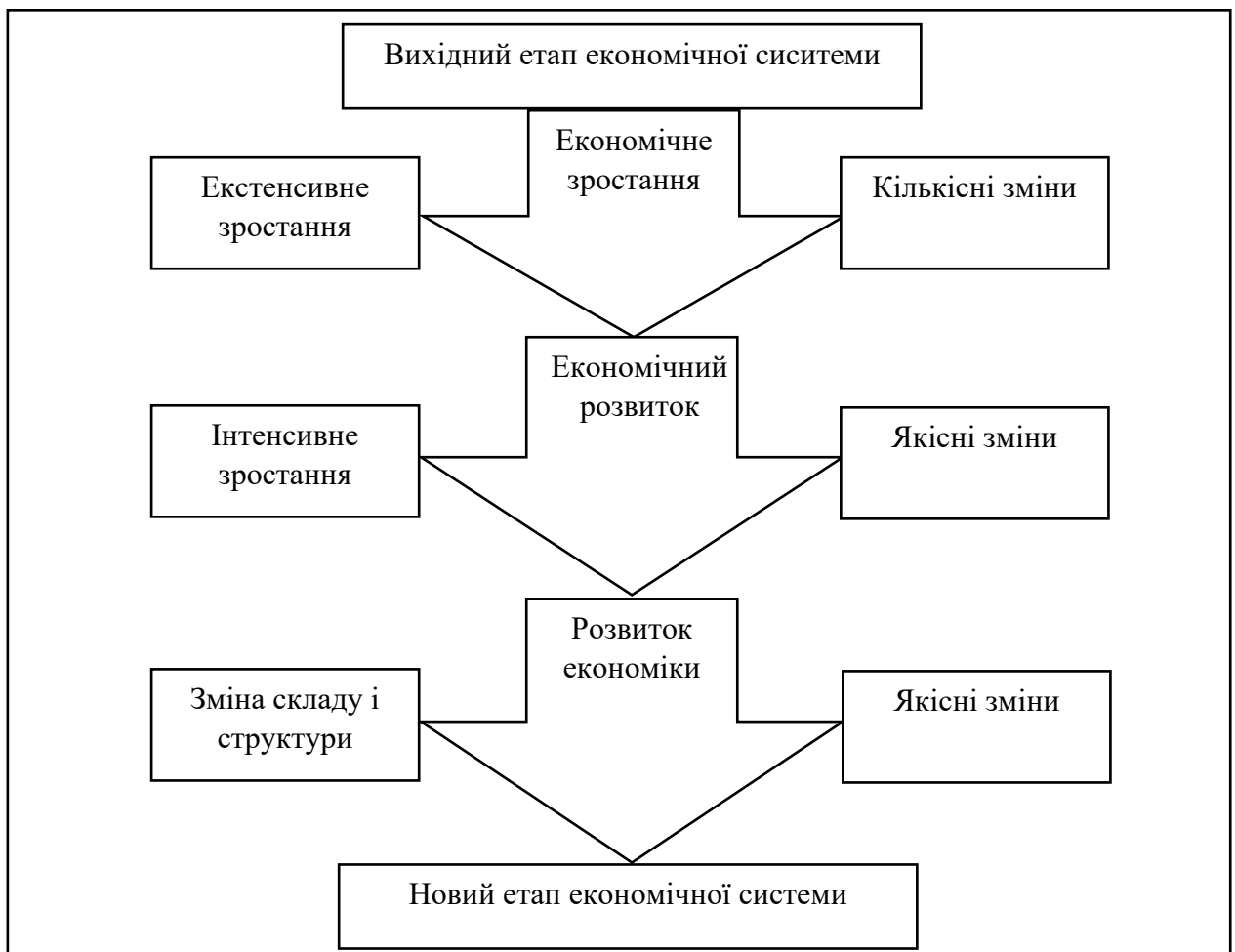


Рис. 1.3. Співвідношення понять «економічне зростання», «економічний розвиток» і «розвиток економіки»

Джерело: розроблено автором

Для визначення рівня економічного розвитку країни, як правило, використовують таку систему показників [180]:

- валовий внутрішній продукт на душу населення;
- виробництво та споживання основних видів продукції на душу населення;
- показники ефективності економіки (які обчислюються на основі ВВП);
- національний дохід на душу населення;
- рівень та якість життя населення.

Т. Л. Томнюк одним із найважливіших індикаторів соціально-економічного розвитку країни вважає валовий внутрішній продукт (ВВП), який відображає кінцеву ринкову вартість усіх товарів та послуг, які вироблені на території країни в усіх галузях економіки за рік для споживання, експорту та накопичення [168].

На думку Є. П. Качана [144], для визначення ступеня розвитку економіки використовують спеціальні показники. Серед них найважливішими є: валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), експорт, імпорт, товарообіг зовнішньої торгівлі, рівень безробіття, інфляція, дефіцит бюджету, рівень державного боргу тощо.

Згідно з Великою Радянською енциклопедією [40] рівень економічного розвитку, або стан суспільного виробництва країни, економічного району, – це узагальнююче поняття, що характеризується кількома групами показників:

- 1) виробництво сукупного суспільного продукту, матеріальних благ, національного доходу на душу населення;
- 2) структура суспільного виробництва (частка промисловості та сільського господарства в народному господарстві; питома вага виробництва

засобів виробництва; частка, обсяг і темпи розвитку прогресивних галузей народного господарства);

3) кількісний і якісний рівні зайнятості населення;

4) рівень використання природних ресурсів (залучення в господарський оборот земельних, паливно-енергетичних ресурсів, корисних копалин і т. ін.);

5) організація й ефективність суспільного виробництва (рівень продуктивності праці, спеціалізація та концентрація, якість продукції).

29 березня 2020 р. Кабінет Міністрів України затвердив зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. № 555 [139], тим самим схваливши Прогноз економічного та соціального розвитку України на 2020–2022 рр., визначивши основні прогностичні макропоказники економічного та соціального розвитку України.

Згідно з додатком до постанови Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. № 555 [139], основними прогностичними макропоказниками економічного та соціального розвитку є такі: валовий внутрішній продукт; індекс споживчих цін; індекс цін виробників промислової продукції; прибуток прибуткових підприємств; фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців; середньомісячна заробітна плата працівників; кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15–70 років; рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією Міжнародної організації праці; продуктивність праці; сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу; експорт товарів і послуг; імпорт товарів і послуг.

Відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [76] встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогностичних і програмних документів економічного та соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку.

Основними принципами, на яких базується державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України, є:

– *принцип цілісності*, який забезпечується розробленням взаємоузгоджених прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди;

– *принцип об'єктивності*, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного та соціального розвитку України розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України;

– *принцип науковості*, який забезпечується розробленням прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку на науковій основі, постійним удосконаленням методології та використанням світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку;

– *принцип гласності*, який полягає в тому, що прогнозні та програмні документи економічного та соціального розвитку є доступними для громадськості. Інформування про цілі, пріоритети та показники цих документів забезпечує суб'єктів підприємницької діяльності необхідними орієнтирами для планування власної виробничої діяльності;

– *принцип самостійності*, який полягає в тому, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Прогнозування та

розроблення програм економічного та соціального розвитку забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

– *принцип рівності*, який полягає в дотриманні прав та врахуванні інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

– *принцип дотримання загальнодержавних інтересів*, який полягає в тому, що органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування повинні здійснювати розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку, виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621 (зі змінами) «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проєктів Бюджетної декларації та державного бюджету» [141] затверджено: «Порядок розроблення проєктів прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, Бюджетної декларації та державного бюджету», «Типова структура прогнозу економічного і соціального розвитку України на п'ять років», «Типова структура програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області, району, міста на наступний рік» (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 335).

Щодо регіональних показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів, то вони наведені в додатках 1 та 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [140].

Так, моніторинг соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя проводиться Мінрегіоном на підставі наявних даних офіційної статистики, інформації

центральных органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.

Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів проводиться шляхом здійснення розрахунків рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом і розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками. Проводиться він щоквартально та щороку – показники оцінки при цьому дещо відрізняються. Так, показники щоквартальної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя включають декілька блоків:

- економічна ефективність – до складу входить 7 показників (Індекс промислової продукції; Обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу населення; Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва; Обсяг виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах); Індекс будівельної продукції; Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення; Індекс споживчих цін);

- інвестиційний розвиток і зовнішньоекономічна співпраця – 5 показників;

- фінансова самодостатність – 3 показники;

- ефективність ринку праці – 5 показників;

- розвиток інфраструктури – 3 показники;

- відновлювана енергетика та енергоефективність – 4 показники.

Показники щорічної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя дещо відрізняються від попередніх. Зросла і загальна кількість показників – їх вже 64.

Напрямок «Економічна та соціальна ґрунтованість» включає 3 показники, які комплексно характеризують рівень життя населення та стан розвитку регіональної економіки (Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах)

у розрахунку на одну особу населення; Наявний дохід населення в розрахунку на одну особу населення; Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення в розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення).

Одним із основних індикаторів стану економіки регіону є показник валового регіонального продукту, який допомагає охопити всі особливості регіональної структури виробництва, а рівень валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення дає можливість виділити найбільш продуктивні регіони України.

Економічна ефективність обґрунтовується 7 показниками, які характеризують стан розвитку реального сектора економіки (промисловість, сільське господарство, будівництво) та рівень цін на споживчому ринку (Індекс промислової продукції; Обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу населення; Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва; Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь; Індекс будівельної продукції; Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення; Індекс споживчих цін).

Інвестиційно-інноваційний розвиток і зовнішньоекономічна співпраця – 6 показників, які характеризують ситуацію із залученням в економіку регіонів інвестиційних ресурсів, розвиток інновацій і стан зовнішньої торгівлі товарами (експорт).

Фінансова самодостатність – 4 показники, які характеризують динаміку зростання доходів місцевих бюджетів, обсяг капітальних видатків на одну особу населення та стан погашення податкового боргу.

Розвиток малого та середнього підприємництва – 4 показники, які характеризують стан розвитку підприємництва в регіонах. Активізація підприємництва та зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектора є одним із головних чинників позитивних



структурних змін і модернізації регіональних економік, становлення нових ресурсів економічного пожвавлення, підвищення якості життя населення.

Ефективність ринку праці – 6 показників, які комплексно характеризують ситуацію щодо безробіття та зайнятості населення, динаміку зростання реальної заробітної плати та стан погашення заборгованості з її виплати, а також рівень продуктивності праці.

Розвиток інфраструктури – 6 показників, що характеризують ситуацію у сфері житлового будівництва, розвитку транспортної та дорожньої інфраструктури, доступу домогосподарств до Інтернету.

Відновлювана енергетика та енергоефективність – 7 показників, які комплексно характеризують стан упровадження заходів з енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії й альтернативних видів палива. Впровадження заходів, спрямованих на енергозбереження та підвищення енергоефективності, є одним із пріоритетних питань для забезпечення енергетичної незалежності та національної безпеки нашої країни протягом останніх п'яти років.

Доступність та якість послуг у сфері освіти – 7 показників, які характеризують рівень підключення закладів освіти в сільській місцевості до мережі Інтернет, розвиток мережі дошкільних навчальних закладів та закладів позашкільної освіти, забезпеченість підвозу дітей до місць навчання та загальний рівень якості освіти.

Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я – 5 показників, які характеризують рівень смертності та народжуваності, загальну тривалість життя, доступність амбулаторного обслуговування в закладах охорони здоров'я та стан впровадження заходів по боротьбі із захворюваністю на активний туберкульоз.

Соціальний захист та безпека – 4 показники, які характеризують рівень забезпеченості соціальними послугами найбільш вразливих верств населення, впровадження заходів щодо запобігання сирітству та забезпечення безпеки життя. Впродовж останніх років здійснюється

реформування системи надання соціальних послуг, що має на меті підвищення ефективності та результативності таких послуг через впровадження сучасних підходів до управління, таких як: орієнтація на раннє виявлення та превентивні заходи; фінансування послуги, а не закладу; впровадження стандартів та оцінки якості послуг; диверсифікація надавачів соціальних послуг через впровадження соціального замовлення, розвиток персоналу тощо.

Раціональне природокористування та якість довкілля – 5 показників, які характеризують ситуацію у сфері екології та ефективність здійснення природоохоронних заходів.

Отже, оцінка соціально-економічного розвитку регіонів здійснюється на підставі наявних даних офіційної статистики та інформації центральних і місцевих органів виконавчої влади за 64 показниками, що характеризують ситуацію за 12 напрямками в різних сферах соціально-економічного розвитку регіонів, шляхом визначення місця кожного регіону за окремим напрямком та узагальнюючим рейтинговим місцем за всіма напрямками оцінки.

Рейтингова оцінка проводиться шляхом порівняння відхилення значень показників за кожним конкретним регіоном від їх найкращих значень за регіонами за відповідний (звітний) період та відповідне ранжування регіонів від 1-го до 27-го місця.

Втім, проблема оцінки рівня економічного розвитку регіону полягає в тому, що в практиці регіонального управління важко визначити єдину сукупність показників, які б комплексно характеризували стан регіональної економіки та на основі якої можна було б розрахувати інтегральний показник, що характеризує економічний розвиток регіону [128].

Таким чином, можна говорити про необхідність удосконалення системи економічних показників, які характеризують економічний розвиток регіону на основі результатів аналізу діючої сукупності соціально-економічних показників.

Заходи з прискорення економічного розвитку будуть сприяти підвищенню якості життя не тільки окремих груп населення, а суспільства в цілому. Досягнення цілей і рішення завдань економічного розвитку, на наш погляд, є зобов'язанням органів державної влади різних рівнів. Інструментарій державного управління дозволяє міняти вектори соціально-економічних перетворень і реалізовувати найбільш сприятливі можливості, що складаються в поточній і довгостроковій перспективах. Отже, вивчення економічного розвитку з теоретичної точки зору забезпечує практиків системним інструментарієм вирішення наявних проблем і служить основою для вироблення нових методів поліпшення соціально-економічної ситуації в довгостроковій перспективі.

## 1.2. Складові управління економічним розвитком регіонів

Перетворення регіонів України в економічні суб'єкти відбулося в середині 90-х років минулого сторіччя. У цій ситуації вони відповідають за умови життя населення території, беруть участь у формуванні загальнонаціональної політики та є основою врахування своїх інтересів у макроекономічних рішеннях [29, 87].

В умовах активного включення України у світові процеси глобалізації та регіоналізації особливої ваги набувають регіональні аспекти стратегії соціально-економічного розвитку держави. У цьому контексті особливо актуальними є питання економічного та соціального розвитку регіонів на основі впровадження інноваційної моделі розвитку [108].

Налагодження ефективного, дієздатного управління регіональним розвитком займає ключове місце в системі нової регіональної політики. Його мета – створити умови для стимулювання економічної активності на регіональному (місцевому) рівні, надати регіонам більше свободи у сфері

господарського вибору, задіяти ефективні механізми та інструменти стимулювання підприємництва, місцевої економічної ініціативи та досягти на цій основі збалансованості регіонального розвитку [147].

Дослідженню економічного та соціального розвитку регіонів присвячені праці багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених-економістів. Серед них: В. Артеменко [30], В. Бабич [32], О. Белокрилова [31], С. Біла [38], В. Видяпин [143], О. Комеліна [93], О. Мних [117], Д. Симкін [153], Л. Яремко [186], Н. Гавкалова [171], М. Бутко [43], В. Без'язичний [33], Б. Буркинський [67], В. Геєць [50], І. Ярошенко [186], А. Гальчинський [160], І. Абрамова [20], В. Василенко [44], О. Демидов [60], А. Долодаренко [64], А. Коломицев [92], Н. Кондратенко [95], П. Бубенко [42] та багато інших. Але деякі питання, пов'язані з використанням збалансованого комплексного підходу до активізації економічного розвитку регіонів України, не були висвітлені повною мірою.

Складність і багатоієрархічність проблематики регіонального розвитку призвели до того, що в сучасній регіоналістиці не існує чіткого визначення термінів «регіон», «регіональне управління».

Регіон як наукова категорія регіоналістики – (від лат. «regio» – країна, область, простір; «region» – англ.) – визначена територія, обмежена просторово-часовими межами існування. Найбільш поширеним є розуміння регіону як відносно неоднорідної території, що синергетично поєднує набір інших однорідних характеристик політичного, економічного, соціологічного, екологічного, географічного, мовного та іншого ландшафту.

В українській регіоналістиці «регіон», переважно, ототожнюється з областю. «Регіон» (на локальному рівні регіонального розвитку – тобто, у межах країни) традиційно розглядають як територіально-економічну одиницю; територіально-адміністративну одиницю; громаду (що поєднує всіх мешканців на певній території) [147].

Регіон як категорія державного управління – (від лат. «regio» – країна, область, простір; «region» – англ.) – визначені законодавством територіальні

утворення із системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь) [78].

Для цілей планування та регіонального розвитку можуть визначатися макрорегіони у складі декількох регіонів чи їх частин, які характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку території.

В умовах трансформації державної власності виникла можливість вивчення регіону як економічного суб'єкта, що володіє якісно певними економічними інтересами. Специфіка їх визначається особливістю укладених економічних відносин, потреб і виконуваних функцій [109].

Спробуємо узагальнити соціально-економічну сутність поняття «регіон» за різними ознаками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Узагальнення соціально-економічної сутності поняття «регіон» за різними ознаками**

Адміністративно-правова єдність території		
1	2	3
Частина території держави, виділена за сукупністю різноманітних ознак в адміністративну одиницю, свідомо спрямовану та скоординовану для досягнення цілей суспільного розвитку та запобігання дії руйнівних або негативних зовнішніх сил [179]	Складна соціально-економічна система, що має складні системні об'єкти та соціально-економічне поле; економіко-правовий елемент національного господарського комплексу України та глобальної економічної системи [181]	Найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну належність і власний бюджет [136]
Територіальна єдність природно-географічних, демографічних, економічних та інших ознак		
Економічний район, який виділяється всередині країни своєю спеціалізацією та структурою господарства, природними та трудовими ресурсами, соціальними та економічними особливостями [73]	Частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних та історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, які часто сполучаються із	Система, елементами якої є центри мережі поселень, що утворюють внутрішню структуру регіону [172]

## Продовження табл. 1.4

1	2	3
	особливостями національного складу населення [26]	
<b>Єдність інституціонального та інфраструктурного забезпечення території</b>		
Територіальне утворення на єдиному економічному полі, по своїй суті виконує посередницьку роль між макро- та мікроекономікою, забезпечуючи оптимальне функціонування всіх систем: економічних, соціальних, політичних, національних, у будь-якій частині простору, і, тим самим, у цілому на території держави [62]		Адміністративно-територіальна спільність, що характеризується єдністю та відносно високим рівнем розвитку виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури з добре налагодженими, постійними трудовими та соціально-культурними зв'язками населення [21]
<b>Єдність відтворювального процесу (розміщення продуктивних сил)</b>		
Велика територія країни з більш або менш однорідними природними умовами, а головним чином із характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів із відповідною наявною та перспективною матеріально-технічною базою, виробничою та соціальною структурами [87]	Політико-економічна категорія, сутнісною ознакою якої є здійснення в нерозривному зв'язку цілого ланцюга процесу відтворення суспільного продукту, робочої сили та природного середовища [89]	Територіально-спеціалізована й адміністративно окреслена частина національної економіки, що визначається єдністю та цілісністю відтворювального процесу та управління [104]
<b>Ідентичність суспільних і соціальних уявлень мешканців території</b>		
Відособлена функціональна підсистема суспільства, в якій народжуються та проживають, працюють і ведуть господарство, формуються фізично та духовно, старіють і вмирають люди [98]	Продукт матеріальних сил, що несе культуру, в рамках якої традиційні цінності та значення, сучасні пристрасті й уявлення про майбутнє виставляються проти зовнішніх сил... контури регіонів змінюються в результаті як зовнішніх, так і внутрішніх ініціатив, а їх мешканці включаються в процес перетворення [149]	Сукупність соціальних груп людей, що проживають на певній території, діяльність яких свідомо спрямовується, координується для досягнення цілей суспільного розвитку; формальна складна організація, що має набір взаємопов'язаних цілей і завдань, визначених потребами населення, його окремими соціальними групами, господарюючими суб'єктами та державою, та яка виступає в певній зовнішній формі, дотримується певних правил поведінки та діє в межах установленого порядку [25]

Джерело: узагальнено автором

Проведений морфологічний аналіз поглядів науковців на визначення соціально-економічної сутності поняття «регіон» свідчить про наявність п'яти основних ознак єдності:

- адміністративно-правова єдність території;
- єдність відтворювального процесу (розміщення продуктивних сил);
- ідентичність суспільних і соціальних уявлень мешканців території;
- територіальна єдність природно-географічних, демографічних, економічних та інших ознак;
- єдність інституціонального та інфраструктурного забезпечення території.

Дейнека О. Г. вважає, що диспропорції, які виявляються в соціально-економічному розвитку регіонів, вимагають детального вивчення територіальних особливостей країни, аналізу рівня розвитку регіонів та їх детального групування [58].

Савченко В. Ф. [151] відзначає, що формування єдиної цілісної моделі регіонального розвитку держави відбувається на трьох рівнях:

- загальнодержавному, де на основі зіставлення погодженого впливу макроекономічних факторів (тобто загальних тенденцій розвитку податкової системи, бюджету, інфляції, іноземних інвестицій, конверсії, поточного рівня кадрового потенціалу) визначаються основні положення національної регіональної політики;
- регіональному (оцінка рівня стратегічного потенціалу великих територіальних об'єктів і визначення пріоритетних напрямків використання природних багатств і людських ресурсів, розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва);
- на місцевому рівні, де визначаються компетенція, права, обов'язки та сфера відповідальності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади на нижчих територіальних рівнях управлінської ієрархії.

Під економічним розвитком регіону слід розуміти насичення його економічними об'єктами та зв'язками. Чим більше на певній території таких об'єктів і чим тісніше зв'язки між ними, тим більш розвинутою або освоєною вона є. Економічний розвиток регіону безпосередньо зумовлений системним відтворенням ресурсів – трудових, природних, матеріальних (капітальних), організаційних (підприємницьких), інформаційних, науково-технічних та ін. [33].

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним [100].

На думку Ковальчук В. Г. [91], розвиток регіонів є процесом багатовимірним і багатоаспектним та включає в себе зростання виробництва та доходів, перетворення в інституційній, соціальній, адміністративній структурах суспільства, зміни в суспільній свідомості, традиціях і звичках. Автор доводить необхідність розглянути розвиток регіонів з точки зору сукупності різних соціальних і економічних цілей, проаналізувати критерії та відповідні їм показники соціально-економічного розвитку, враховувати сукупність факторів, які впливають на оптимізацію регіонального управління.

Згідно з Варналієм З. С. [61], основними сучасними викликами регіонального розвитку України є такі:

- небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;
- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;



- наявність регіональної асиметрії в системі міжбюджетних відносин;
- недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях.

Цікавими для розгляду вбачаються Принципи регіонального/просторового розвитку країн ЄС (викладені в рамках Європейської Конференції міністрів, відповідальних за просторове (регіональне) планування (СЕМАТ)) [71]. Серед основних принципів доцільно виділити такі:

- забезпечення територіальної цілісності шляхом більш збалансованого соціального та економічного розвитку регіонів та підвищення їх конкурентоздатності;
- стимулювання розвитку, спричиненого виконанням міських функцій і поліпшення взаємовідносин міста і села;
- сприяння більш збалансованій доступності на регіональному рівні (насамперед, за рахунок створення розвинутої транспортної мережі – залізничного, річкового та морського транспорту);
- врахування в процесі просторового планування розширення доступу до інформації та знань;
- зменшення збитків, завданих навколишньому середовищу;
- підвищення цінності та захист природних ресурсів і природної спадщини в процесі впровадження сучасної регіональної політики;
- примноження культурної спадщини як фактора регіонального розвитку (зокрема, шляхом залучення муніципалітетами та регіонами інвесторів до місцевих проєктів, що мають історичну та культурну цінність);
- розробка енергетичних ресурсів і забезпечення екологічної та енергетичної безпеки;
- заохочення до розвитку високоякісного туризму (та досягнення на цій основі сталого економічного зростання);

– врахування запобіжних заходів щодо обмеження впливу ризиків настання природних катастроф у процесі досягнення сталого просторового розвитку.

Таким чином, країни ЄС здійснили перехід від домінування виключно соціально-економічних критеріїв як показників успішності розвитку регіонів до комплексного врахування дії інституційних чинників та надання пріоритету таким з них, як національна культура та примноження культурної спадщини, безпека розвитку й екологія, інформація та знання тощо. Такий підхід передбачено реалізувати в процесі реформування системи державного управління регіональним розвитком в Україні, розглядаючи цю реформу як невід’ємну складову підвищення конкурентоспроможності нашої держави у XXI ст.

Економічний розвиток регіонів також тісно пов’язаний з маркетинговими дослідженнями. Досягнення збалансованого розвитку регіонів, оптимізація структури їхньої економіки, ефективне вирішення соціальних та екологічних проблем територій у сучасних умовах глобалізації та європейської регіоналізації можливі лише на засадах переважно інноваційного розвитку, застосування новітніх підходів не лише у сфері регіонального виробництва, впровадження новітніх технологій та способів використання ресурсів регіону, а найперше – у сфері управління регіональними соціально- економічними процесами та явищами. Зарубіжний досвід формування та реалізації регіональної політики, зокрема країн Євросоюзу, свідчить про широке застосування в управлінні розвитком територіальних утворень спеціального інструментарію менеджменту, а саме: регіонального маркетингу [105].

Отже, під економічним розвитком регіонів маємо на увазі підвищення ефективності управління органів регіональної влади, що сприятимуть поліпшенню інвестиційної та інноваційної активності регіону, ефективності використання природно-ресурсної бази, гармонійному, збалансованому

розвитку територій, мінімізації диспропорцій і забезпеченню гідного рівня життя людини, незалежно від місця проживання.

У цілому будь-яке управління (підприємством, галуззю, регіоном, країною) – це безперервний процес реалізації декількох взаємопов'язаних функцій, що виконуються суб'єктом і об'єктом управлінської діяльності.

Сутність управління територіями (як і регіонального управління) з перебігом часу змінюється як у теоретичному, так і в практичному плані. Причому з теоретичного погляду як поняття «управління соціально-економічним розвитком територій», так і «регіональне управління» серед багатьох науковців розуміється як «регіональне» [118].

А. Братута [41] виділяє три основні типи моделей організації управління соціально-економічним розвитком територій:

1) органи загальнодержавного управління підпорядковують органи регіонального управління у здійсненні державної регіональної політики;

2) органи загальнодержавного управління безпосередньо взаємодіють із усіма регіонами в рішенні окремих проблем або з окремими регіонами у вирішенні конкретних проблем, зокрема завдяки створенню для цього певних адміністративно-економічних умов, що спонукують регіони до більш активної самостійної ролі;

3) регіональна проблематика стає предметом рівноправної взаємодії органів управління загальнодержавного та регіонального рівнів, і її розв'язання координується в межах всієї національної економіки.

Відмінності в застосуванні цих моделей пов'язані з різними концептами та теоретичними доктринами, що насамперед зумовлено особливостями історичного розвитку та менталітетом національних суспільних угруповань, розбіжностями в державно-адміністративному укладі, макроекономічним типом національної економіки тощо.

На думку В. Г. Ковальчук [91], управління регіональним розвитком передбачає використання форм і методів узгодження інтересів між центром і регіонами, посилення взаємозв'язку між використанням міжрегіональних і

внутрішньорегіональних матеріальних ресурсів і фінансових потоків, способів удосконалення механізму державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів, особливо депресивних.

Забезпечення регіонального розвитку є запорукою стабільної стратегічної розбудови самої держави. Стрімке зростання регіонального самоврядування у другій половині ХХ століття в сучасних демократичних країнах стало одним із чинників тенденції до муніципалізації конституційного життя та правових систем у цілому [23].

Реалізація завдань управління економічним і соціальним розвитком регіонів України залежить від можливостей відтворювати та залучати на свою територію всі види економічних ресурсів та з їх допомогою впливати на соціальний та економічний стан життя людей.

Загалом, регіони та їх економічна діяльність є основою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни за рахунок того, що на рівні регіону відбувається початкове акумулювання та розподіл людського, інтелектуального та соціального капіталів, природних, матеріально-технічних, фінансово-кредитних та інших ресурсів [103].

На заміну малоперспективному в умовах інституційної кризи управлінню економічними суб'єктами має прийти управління їх взаємодією – на основі формування відкритого діалогу між основними «гравцями» політико-економічного простору, якими є органи державної влади, ділові об'єднання, окремі потужні транснаціональні компанії, організації найманих працівників, інші складові громадянського суспільства [178].

Відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [79] стимулювання розвитку регіонів має здійснюватися на таких засадах:

– збалансування загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів розвитку, визначення державою, з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, науково обґрунтованих пріоритетних напрямів регіонального розвитку;

- застосування програмно-цільового підходу до розв’язання проблем соціально-економічного розвитку, створення сприятливого інвестиційного середовища в регіонах;
- максимальне наближення послуг, що надаються державними органами та органами місцевого самоврядування, до споживачів цих послуг;
- концентрація на конкурсній основі коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їх використання для цілей регіонального розвитку;
- співробітництво та взаємна відповідальність центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб’єктів у виконанні завдань регіонального розвитку.

Суб’єктами управління регіональним розвитком в Україні є [147]:

1. *Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади.* На цьому рівні державного управління визначаються основні напрями державної політики (та її складової – внутрішньої регіональної політики); створюється нормативно-правове поле регіонального розвитку; розробляється комплексне бачення соціально-економічного розвитку регіонів та цільове спрямування процесів його реалізації; визначаються основні пріоритети регіонального розвитку; відбувається прогнозування практичного застосування інструментів та механізмів регіонального розвитку тощо.

2. *Місцеві органи виконавчої влади.* На цьому рівні державного управління відбувається задіяння інструментів та механізмів регіонального розвитку, визначених державою. Метою діяльності місцевих органів виконавчої влади є надання якісних і доступних публічних послуг, розв’язання найбільш актуальних проблем економічного та соціального розвитку на місцевому, локальному регіональному рівнях.

3. *Органи місцевого самоврядування.* На цьому рівні державного управління на основі задіяння місцевої ініціативи та комплексного використання наявних на місцевому рівні ресурсів, інструментів та механізмів місцевого самоврядування тощо відбувається стимулювання регіонального розвитку з урахуванням інтересів територіальних громад і відповідно до вимог забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання.

Для реалізації державної регіональної політики система регіонального управління застосовує механізми та інструменти цільового впливу (державного регулювання) розвитку регіонів (перш за все, йдеться про соціально-економічний розвиток регіонів).

Об'єктом регіонального управління традиційно є регіональний соціально-економічний комплекс, особливостями існування якого є: наявність певних територіальних меж; певна консервативність соціально-економічного розвитку, викликана спеціалізацією виробництва; наявність інфраструктурного забезпечення (дороги, комунікації, житлово-комунальні мережі тощо). Регіональний комплекс відрізняється багатофункціональністю, багатоієрархічністю та чутливістю до впливу ризиків як внутрішнього, так і зовнішнього походження. У середньо- та довгостроковій перспективі це викликає потребу модифікації державної регіональної політики та системи регіонального управління з метою їх адаптації до викликів, які супроводжують розвиток регіональних комплексів країни.

Отже, проблема забезпечення економічного розвитку регіонів є дуже складною та потребує системного вирішення відповідних завдань на різних рівнях управління: державному; регіональному та місцевому; рівні суб'єктів господарювання [102].

Одним із важливих стимулюючих механізмів регіонального розвитку, що використовується в сучасній практиці багатьох країн світу, є укладення контрактів (угод) щодо регіонального розвитку між регіональною та центральною владою. Ці документи передбачають певні бюджетні

зобов'язання або спільне фінансування стратегій регіонального розвитку, цілі яких відповідають загальнодержавним. Розробка та впровадження державних механізмів стимулювання економічного розвитку регіону спрямоване на те, щоб за допомогою цільового державного фінансування розвитку регіональної інфраструктури, завдяки формуванню сприятливого підприємницького клімату, шляхом мотивації як органів місцевого самоврядування, так і суб'єктів господарювання забезпечити не тільки залучення до суспільного виробництва природні, матеріальні, трудові, фінансові ресурси, що є в наявності, а й ефективне їх використання.

Серед організаційних методів стимулювання економічного розвитку регіонів України можуть бути використані: спрощена процедура створення суб'єкта господарювання; спрощена схема оподаткування та статистичної звітності; надання консультаційних і аудиторських послуг; проведення прикладних досліджень тощо.

Серед економічних методів стимулювання можна виділити дві групи: прямої й опосередкованої дії. До групи прямої дії належать методи субсидування на розвиток виробництва (створення нових робочих місць, навчання та підвищення кваліфікації робочої сили, окремі напрями диверсифікації виробництва та ін.). До групи методів опосередкованої дії належать методи передачі в довгострокову оренду (концесію) державного майна, використання сучасних організаційних форм (вертикально або горизонтально інтегрованих структур, аутсорсингу та ін.) взаємодії продуктивних сил.

До правових методів стимулювання можна віднести законодавчо встановлений спеціальний режим господарювання на певній території, що передбачає використання певних пільг і преференцій для заздалегідь визначеного кола учасників або для строго окресленої межами території, укладання територіальних угод між учасниками реалізації стратегії.

Цікавим вбачається розгляд проблематики наукових досліджень світових шкіл регіоналістики щодо проблем управління регіональним розвитком.

Так, англо-американська школа регіоналізації в процесі дослідження актуальних проблем регіонального розвитку та визначення напрямів розвитку та шляхів удосконалення регіонального управління віддає перевагу сукупності міждисциплінарних досліджень економічних, соціальних, політичних, географічних та інших чинників впливу на регіональний розвиток, що і утворюють разом регіональну проблематику [8].

Такий підхід розглядає регіональну політику та регіональне управління як дії державних інститутів щодо вирішення проблеми алокації ресурсів, мінімізації диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, пошук шляхів досягнення збалансованого розвитку в межах окремо взятого регіону тощо [2].

Європейська школа регіоналізації виокремлює регіональні питання стосовно різних галузей науки. За такого підходу аналізу підлягають: природні зони; регіони за територіально-адміністративним та адміністративно-політичним поділом; економічні регіони (індустріальні, аграрні тощо); соціально-економічні регіональні утворення (прикордонні, транзитні, єврозони тощо); екологічні регіони (біозони) тощо. Водночас, як об'єкт цілеспрямованої регіональної політики просторово-територіальне розмежування, як правило, представляється за принципом поділу регіонів за окремою ознакою або їх комбінацією, наприклад: за рівнем ВВП на душу населення; за показником питомої ваги обсягів виробництва ВРП (ВДВ) у регіональному вимірі; за рівнем безробіття тощо. [87]

Такий підхід дозволяє враховувати різні критерії регіонального соціально-економічного розвитку, але увага, переважно, акцентується на місці регіону в системі загальнодержавного поділу праці та його економічній спеціалізації. Роль системи регіонального управління за такого підходу розглядається як «зв'язуюча ланка», як «координатор», що дозволяє



врахувати всі обставини та віднайти компроміс соціально-економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях [14].

Українська школа регіоналістики при аналізі питань регіонального розвитку робить спробу поєднання комплексного, міждисциплінарного підходу англо-американської школи та диференційованого відповідно до різних сфер регіонального розвитку підходу європейської традиції регіоналістики. У цьому напрямі традиційно проводяться дослідження розвитку та розміщення продуктивних сил України, акцентується увага на особливостях географічного розташування та природно-кліматичних умовах існування регіонів, їх забезпеченості сировиною та корисними копалинами (і саме ці чинники розглядаються як об'єктивне, консервативно-традиційне підґрунтя регіонального розвитку).

За такого підходу проблема нерівномірності, диференціації регіонального розвитку (як основна перешкода для стабільного, збалансованого регіонального зростання) може бути вирішена шляхом упровадження науково виваженої державної регіональної політики, скоригованою за допомогою заходів регіонального управління. [83]

Критерієм успішності регіонального управління традиційно називали комплексність і пропорційність у розміщенні продуктивних сил; досягнення оптимального співвідношення територіального та галузевого принципів у процесі стратегічного планування регіонального розвитку [56; 63; 96; 146; 177].

Кожний регіон України повинен формувати власну економічну та соціальну політику з урахуванням власних специфічних інтересів та пріоритетів розвитку. Але кінцеві цілі будь-якого регіону мають бути спрямовані на реалізацію відповідних економічних реформ і довгострокових цільових програм соціально-економічного розвитку [101].

Частина факторів, яка впливає на регіональний розвиток іззовні (вплив держави, міжнародних органів та організацій, а також – глобалізація та європеїзація); інша частина факторів генерується на рівні регіону та значною

мірою залежить від рівня управління. Вплив цих факторів нерівномірний і змінюється залежно від конкретних обставин, що вимагає від органів влади відповідного моніторингу ситуації та формування механізмів належного реагування [106].

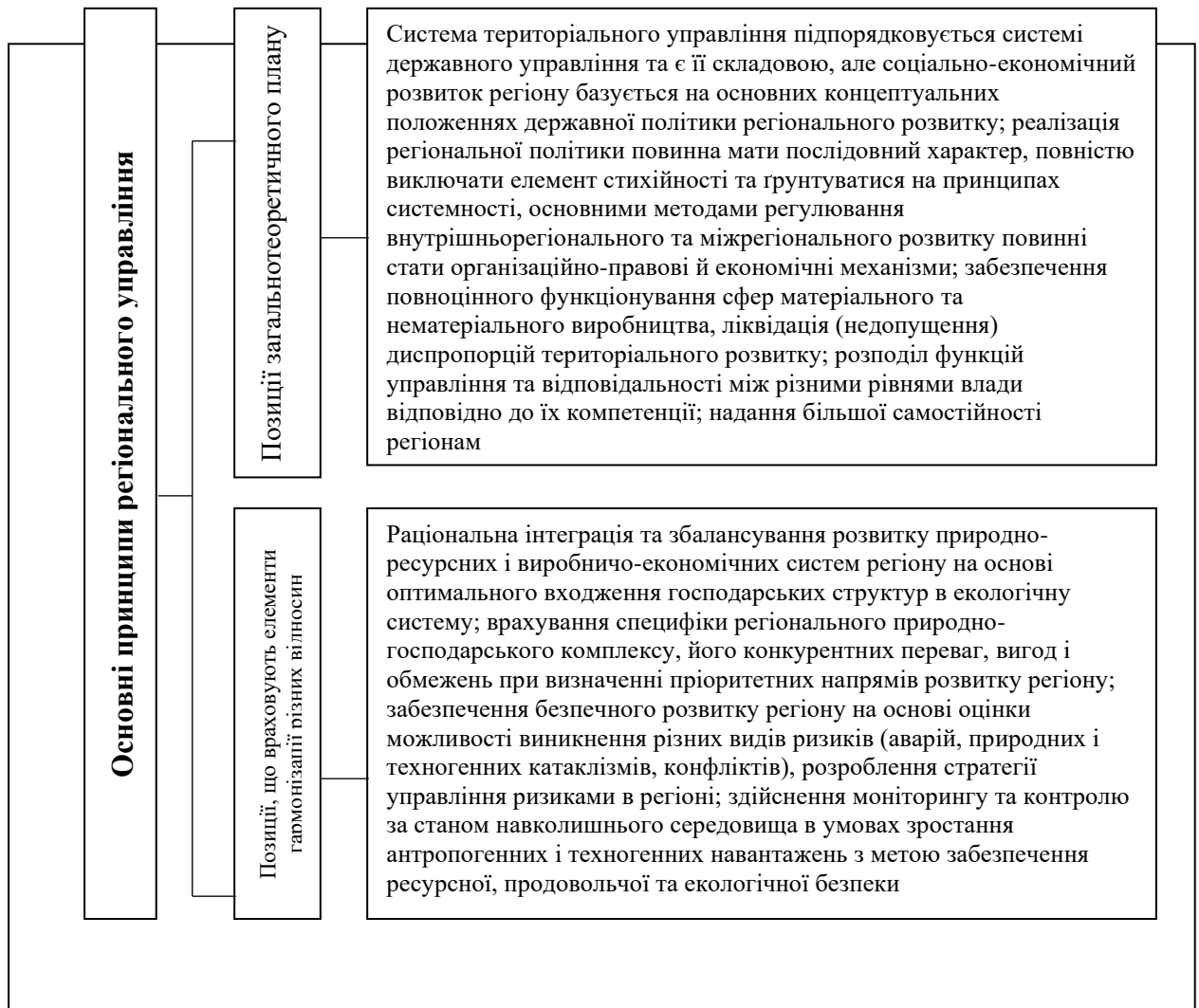
Регіональні проблеми розвитку країни істотно відрізняються від проблем економічного та соціального розвитку окремого регіону [109].

У першому випадку основне завдання – використання різноманітності умов і можливостей регіонів для досягнення найбільшого інтегрального ефекту. Тобто економічний простір України повинен бути організованим так, щоб забезпечити найбільш доцільну спеціалізацію регіонів і формувати їх дієву економічну інтеграцію, дотримуючись при цьому узгодження державних, регіональних і національних інтересів. У другому випадку завдання полягає в такому вибудовуванні економічної політики регіону, щоб забезпечувався стабільний соціальний розвиток на основі якнайповнішого використання економічного потенціалу регіону та міжрегіональних зв'язків при дотриманні узгоджених з регіоном державних інтересів [87, 92].

Систематизація результатів наукових досліджень багатьох учених-економістів дозволяє визначити наявність принципів регіонального управління, що приведе до зменшення асиметрії регіональних систем і досягнення певних результатів розвитку (рис. 1.4).

Однією з головних особливостей функціонування регіонального рівня є власна, специфічна система економічних інтересів, пов'язана із наявністю безлічі суб'єктів господарської діяльності на території регіону: підприємств місцевого, регіонального, загальнодержавного підпорядкування, різних установ та приватних підприємств. За такої ситуації взаємодія особистих, корпоративних і суспільних інтересів (включно із клановими) доповнюється наявністю регіонального (територіального) інтересу.

Для з'ясування реальних регіональних економічних інтересів потрібне дослідження їх обумовленості різними факторами.



Джерело: складено автором за [43; 120]

Так, за утилітаристським підходом слід враховувати загальний інтерес як суму інтересів окремих індивідів, та інтерес окремого індивіда виводити із його безпосередньої користі та вигоди, багатоманіття об'єктивного світу, якими спрямовуються внутрішні прагнення суб'єкта, тому вони виявляються змістом інтересів. Теоретично інтерес – це єдність відтворення (виявлення) внутрішньої сутності людини та відбиття в її свідомості об'єктивного світу, поєднання духовних і матеріальних цінностей.

Основною причиною негативних наслідків є відсутність ефективної сучасної системи регіонального управління, і ці обставини досить сильно заважають розвитку регіонів України на основі раціонального використання природного, економічного, трудового та наукового потенціалу [110].

В умовах зростання глобальної нестабільності система регіонального управління має бути гнучкою. Пристосовувати для вирішення специфічних питань регіонального розвитку систему державного управління складно та недоцільно. Тому для ефективного управління соціально-економічним розвитком регіону та підтримки інноваційного підприємництва, з урахуванням регіональних особливостей в умовах зростання глобальної нестабільності, регіональна влада повинна постійно адаптуватися до змінних потреб суспільства та бізнесу.

Загальна концепція управління економічним розвитком регіону повинна спрямовуватися на врахування позитивних проявів розширення економічного простору регіонів (рис. 1.5).

Економічний розвиток регіону залежить від ряду факторів, які можна поділяти на фактори макросередовища, мезосередовища та мікросередовища. Відповідно, макроекономічні фактори є загальнодержавними і формуються на основі законодавчої бази та державної політики. Фактори мікросередовища пов'язані із розвитком економічних суб'єктів в регіоні, їх діяльністю, результатами роботи [82, 111].

Фактори мезосередовища включають у себе ті фактори, які є рушійною силою розвитку самого регіону і пов'язані із його ресурсним потенціалом, регіональною політикою. Розподіл факторів впливу на економічний розвиток регіону представлено у табл. 1.5.

Забезпечення поточного, перспективного та стратегічного управління економічним розвитком регіону, їх єдності в системі інтегрального управління, раціоналізації впливу технологічних складових видів управління на економічну результативність кожного з них і систему інтегрального управління розвитком регіонального господарства робить створення механізму управління регіональною економічною системою економічно доцільним, виходячи з функціональної спрямованості механізму виступати інструментарієм раціоналізації елементної взаємодії системи управління

економічним розвитком регіонального господарства в довгостроковому періоді часу.

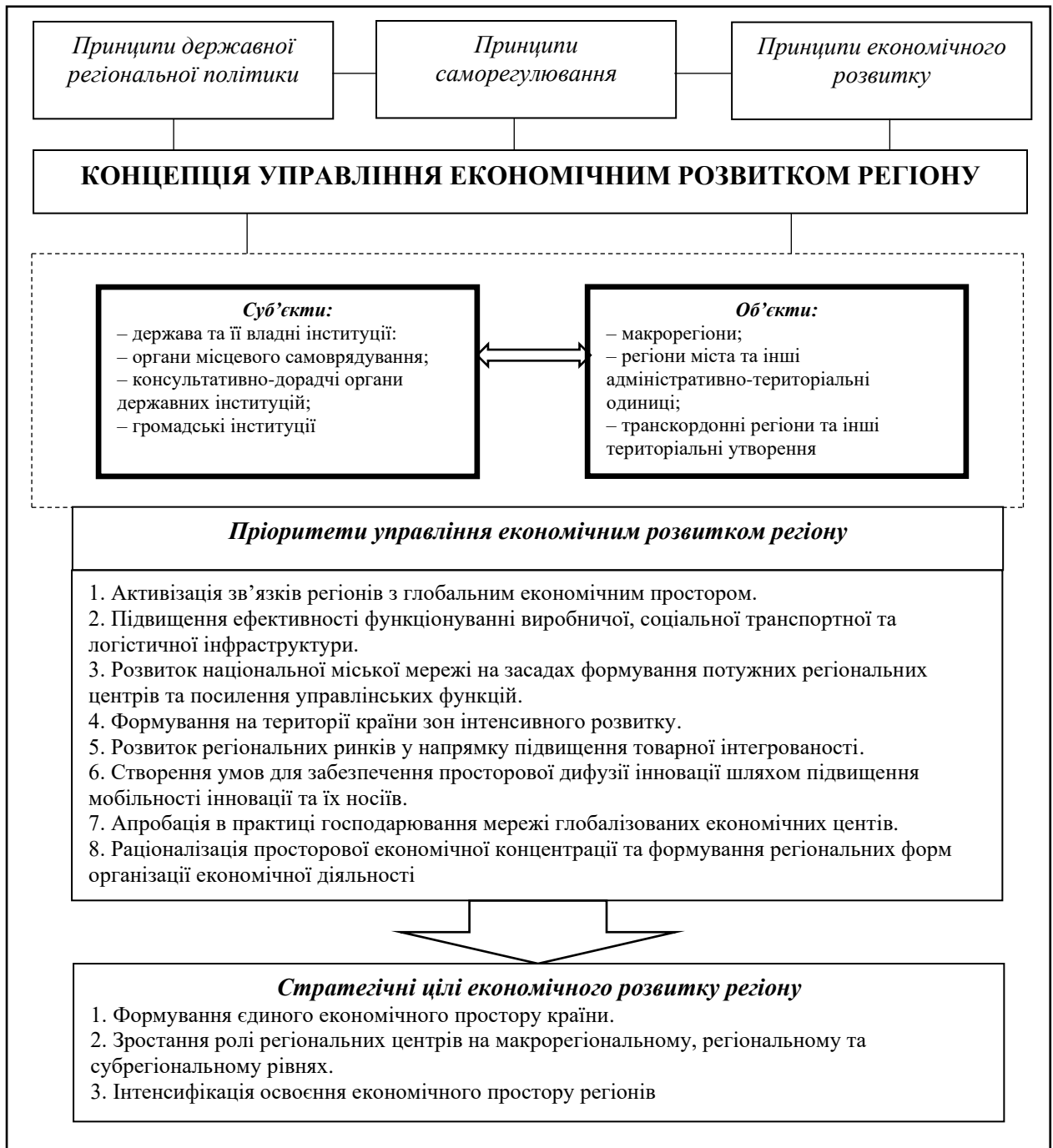


Рис. 1.5. Модель концепції управління економічним розвитком регіонів  
Джерело: розроблено автором

Таблиця 1.5

**Фактори впливу на економічний розвиток регіону**

Види факторів	Зміст
<i>Фактори макросередовища</i>	
Політичні	Політична ситуація в країні, міжнародні зв'язки країни
Нормативно-правові	Наявність законодавчих актів та їх відповідність, податкове законодавство
Соціальні	Рівень безробіття в країні, соціальна політика країни, наявність кваліфікованих працівників у країні, рівень знань населення, рівень соціально забезпечення населення
Економічні	Обсяги виробництва в країні, зовнішньоторговельний оборот країни, обсяг інвестицій в країні, інвестиційний імідж країни
Фінансові	Рівень інфляції, бюджетна політика держави, ціни на валютному ринку, розвиток фінансового ринку, рівень кредитування та кредитна політика
<i>Фактори мезосередовища</i>	
Соціальні	Рівень безробіття в регіоні, наявність кваліфікованих працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури в регіоні, рівень освіченості населення в регіоні, частка населення в регіоні, що перебуває за межею бідності
Економічні	Зовнішньоторговельний оборот в регіоні, кількість підприємств у регіоні, обсяг виробництва в регіоні, рівень розвитку промисловості та сільського господарства в регіоні, рівень розвитку сфери послуг, інвестиційна активність регіону
Фінансові	Доходи та видатки місцевого бюджету, наявність банківських і небанківських фінансових інститутів у регіоні, доходи населення регіону, доходи та прибуток підприємств регіону
Ресурсні	Наявність природних ресурсів у регіоні, доступ до природних ресурсів
Екологічні	Екологічна ситуація в регіоні, наявність екологічно-небезпечних виробництв в регіоні
Науково-технічні	Інноваційна політика регіону, науково-дослідна робота, кількість підприємств у регіоні, що впроваджують інновації
Економічні	Обсяги виробництва окремими підприємствами, зовнішньоекономічна політика підприємств, інвестиційна діяльність окремих підприємств
<i>Фактори мікросередовища</i>	
Фінансові	Фінансовий стан підприємств, фінансова стабільність підприємств, платоспроможність підприємств, прибутковість підприємств
Виробничі	Специфіка виробництва підприємств, обсяг виробництва підприємств, асортимент продукції підприємств
Науково-технічні	Інноваційна діяльність окремих підприємств, науково-дослідна робота підприємств, рівень використання новітніх технологій на підприємстві

Джерело: узагальнено автором

У перспективному та стратегічному управлінні економічним розвитком регіону необхідні такі комплексні організаційно-економічні, інноваційні та фінансово-інвестиційні заходи в складі окремих комплексів і напрямків

розвитку, узагальнюючої та приватних стратегій, які, відповідаючи можливостям використовуваного ресурсного та інвестиційного потенціалів, могли б підвищити технічний та інноваційний рівні основного капіталу регіонального господарства, відповідні нормативним вимогам, що пред'являються до фізичного зносу.

Загалом регіональний рівень управління має свої певні особливості. Його відмінною рисою є політична мотивація як складова управлінських рішень, які стосуються стратегічного плану економічного розвитку. Система взаємодії інтересів суб'єктів регіону включає соціальні інститути та населення даної території, муніципальні утворення, організації та підприємства регіонального господарства, його працівників. Для кожного з цих суб'єктів характерний свій набір економічних відносин з приводу задоволення своїх потреб. Реалізація регіонального інтересу визначається також зовнішніми факторами, які представлені різними рівнями інституціоналізації всіх видів суспільної діяльності у вигляді закріплення формальних і неформальних правил. При цьому інтереси всіх рівнів не завжди збігаються з інтересами представницької та законодавчої влади на місцях і можуть призвести до виникнення різноспрямованих інтересів соціальних інститутів.

Регіональні економічні інтереси різноманітні та суперечливі, оскільки вони виникають у сферах суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання і мають різні форми та різновиди. Для врегулювання протиріч виникає такий соціальний інститут, як орган регіональної влади, якому передано право юридичної особи від імені місцевої громади.

Нерідко тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умов успішного розвитку. Серед тактичних цілей розвитку регіону можна виділити такі:

- залучення до регіону нового бізнесу;
- розширення в регіоні існуючого бізнесу;
- розвиток у регіоні малого бізнесу;

- розвиток промисловості;
- розвиток освіти;
- розвиток соціальної захищеності населення;
- розвиток сфери послуг;
- підвищення рівня зайнятості населення регіону [174].

Кожний регіон України повинен формувати власну економічну та соціальну політику з урахуванням власних специфічних інтересів та пріоритетів розвитку. Але кінцеві цілі будь-якого регіону мають бути спрямовані на реалізацію відповідних економічних реформ і довгострокових цільових програм соціально-економічного розвитку [106].

Завданнями економічного розвитку регіонів України є [107]:

- стабілізація соціально-економічного становища в регіонах з екстремальними природними умовами;
- продовження формування територіально-виробничих комплексів і промислових вузлів у північних і західних регіонах переважно за рахунок нецентралізованих інвестицій;
- стимулювання розвитку експортних та імпортозамінних виробництв в районах, що мають для цього найбільш сприятливі умови;
- формування вільних економічних зон, а також технополісів як регіональних центрів упровадження досягнень науки, прискорення економічного та соціального прогресу;
- розвиток міжрегіональних і регіональних інфраструктурних систем (транспорт, зв'язку, інформатики, тощо), які б забезпечили стимулюючі регіональні структурні зсуви та ефективність регіональної економіки;
- подолання відставання за рівнем і якістю життя населення окремих областей.

На думку Сухорукова А. І. [119], забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіонів потребує державного регулювання, виваженої соціально-економічної політики, узгоджених дій органів влади



усіх рівнів. Його основна мета полягає в забезпеченні стабільного економічного зростання та розвитку економіки, підтримці фінансово-економічної стабільності та гарантуванні соціальної справедливості. Досягти цього без застосування кількісних методів, сценарного аналізу та економіко-математичного моделювання неможливо.

Економічний розвиток регіону базується на мікроекономічних відносинах – тобто відносинах між підприємствами, ринками товарів і послуг, засобами виробництва та виробничою і соціальною інфраструктурою. Економіці регіону притаманна широка взаємодія між усіма суб'єктами господарювання, що відображає інтеграційний процес і характеризує комплексність і збалансованість його розвитку.

Таким чином, економіка регіону відтворює здатність різних економічних суб'єктів ефективно здійснювати господарську діяльність на внутрішньорегіональному рівні. Разом із тим, особливість регіонального розвитку є основою для міжрегіональної взаємодії, тобто виходу на макроекономічну систему країни в цілому з позицій вирішення власних (регіональних) економічних завдань. Зазначені особливості економіки регіону як сутнісні ознаки і відокремлюють її від регіональної економіки.

### 1.3. Особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіонів

У сучасних умовах управління економічним розвитком регіонів є важливою стратегічною складовою державного управління, поряд із адміністративно-правовим регулюванням і бюджетною (фінансовою та інвестиційною) політикою.

Реалізація завдань управління економічним і соціальним розвитком регіонів України залежить від можливостей відтворювати та залучати на

свою територію всі види економічних ресурсів та з їх допомогою впливати на соціальний та економічний стан життя людей [107].

Саме регіони та їх економічна діяльність є основою забезпечення соціально-економічного розвитку країни, бо саме на рівні регіону відбувається початкове акумулювання та розподіл людського, інтелектуального та соціального капіталів, природних, матеріально-технічних, фінансово-кредитних та інших ресурсів. Таким чином, стратегічне значення регіонального розвитку є одним із найвагоміших чинників забезпечення соціально-економічного розвитку країни [171].

Як зазначає М. М. Новікова [127], економічні умови для суб'єктів господарювання та розвитку галузей створюються саме на регіональному рівні.

Найбільш дієвими на даному етапі інструментами управління економічним розвитком регіону є стратегічне планування та регіональний маркетинг [159]. Як відомо, стратегічне планування та стратегічне управління – випробувані методи сучасного менеджменту. Практика довела високу ефективність, а в ряді випадків і нагальну необхідність застосування стратегічного планування не тільки окремо в промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, а й при розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку регіонів, при здійсненні антикризових заходів, в управлінні масштабними інфраструктурними проектами та в інших напрямках розвитку в регіонах.

Стратегічне планування регіонального розвитку в Україні було запроваджено Законом «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV [79].

На жаль, бачимо відсутність у науковій літературі єдиного теоретико-методологічного підходу до стратегічного планування розвитку регіонів, що обумовлює відсутність єдиного погляду науковців відносно принципів цього процесу.

Н. В. Сментина розглядає стратегічне планування економічного та соціального розвитку територій як дієвий спосіб реагування на виклики ринку в умовах динамічних змін ринкового середовища [155].

При визначенні стратегії формування та розвитку регіональної економіки необхідно виходити із об'єктивно сформованих умов і різнотипності регіональних систем і специфіки їх функціонування, що дозволить дати правильну оцінку передбачуваних тенденцій їх розвитку та, водночас, потребує створення міжрегіональних економічних зв'язків. Отже, актуальним стає завдання врахування характеру регіонального відтворювального процесу в конкретних територіальних умовах.

На думку цілого ряду науковців [146], формування та досконалення системи управління територіями умовно можна поділити на п'ять етапів:

1. Формування проблемної орієнтації управління розвитком регіону.
2. Регуляторний аналіз характеристик раніше прийнятих і реалізованих управлінських рішень.
3. Дослідження механізму функціонування складових елементів суб'єкта управління у процесі прийняття та реалізації управлінського рішення на регіональному рівні.
4. Аналіз кількісних характеристик елементів системи управління та їхня відповідність виконуваним роботам у процесі прийняття та реалізації регіональних управлінських рішень.
5. Розробка стратегії розвитку суб'єкта управління та реалізація механізму щодо вдосконалення системи управління на регіональному рівні.

Термін «стратегія» увійшов до повсякденного вжитку з військової науки і спочатку передбачав дві функції. Перша функція – «генерал» – розроблення загального плану ведення воєнної кампанії (послідовність дій, напрямки удару, розподіл сил, розроблення сценарію бою). Друга функція стосується дій «лейтенанта», який мав якнайкраще виконати наказ і поставлені перед ним завдання. Тобто стратегія поєднує як довгострокові цілі, так і план їх реалізації [159].

Щодо розуміння поняття «стратегія», то її визначають два протилежні погляди: згідно з першим стратегія – це довгостроковий план досягнення певної мети, а формування стратегії – це процес пошуку певної мети та складання довгострокового плану. Інший погляд на стратегію визначає його як довгостроковий, якісно визначений напрямок розвитку, який має привести систему до обраної мети [169].

І. Ансофф визначає поняття стратегії як набір правил для прийняття рішень, якими суб'єкти господарювання керуються у своїй діяльності [27].

Е. Кассельс вказує, що стратегія – це модель поведінки, завдяки якій досягаються довгострокові цілі [3].

Науковці Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України під стратегією розуміють рішення про те, як досягти стратегічної мети з вихідної ситуації за допомогою наявних ресурсів і з урахуванням можливих дій конкурентів [52].

За думкою А. П. Тіщенка, стратегія – це не лише обрання мети та засобів її досягнення, але й інструкція для прийняття рішень з коригування завдань і цілей при зміні умов існування організації [164].

Стратегія визначає напрям, що приводить до кінцевого результату, залишаючи свободу вибору, враховуючи зміни в навколишньому середовищі [75].

Стратегія розробляється на майбутнє, конкретизується в різного роду проєктах, програмах, практичних заходах і реалізується в процесі їх виконання.

Управлінські помилки в плануванні стратегічного розвитку приводять до незадоволення суспільних потреб і, як наслідок, до загострення соціальних проблем у суспільстві [24].

Основна ж мета стратегічного планування регіонального розвитку має полягати в збереженні та примноженні економічного потенціалу регіону: виробничого, природного, трудового, організаційного, наукового, інформаційного та іншого.

Н. В. Сментина [155] здійснила спробу представити принципи стратегічного планування розвитку територій з трьох блоків: загальні, спеціальні принципи, а також принципи партнерства (табл. 1.6).

Головною компонентою успішного управління регіональним розвитком є формування розвиненого інституційно-правового середовища, до якого відносять [45, 145]:

– законодавче підґрунтя (у ньому закладено законодавчий фундамент регіональної політики, основи економічної самодостатності регіонів і механізмів їх економічної інтеграції, визначені сучасні інституційні інструменти підтримки регіонального розвитку);

– інституційну підтримку врядування (мається на увазі розвиток взаємозв'язків між рівнями влади шляхом правової розбудови інституцій місцевого та регіонального управління. Адже саме вони реагують на потреби населення, що проживає на їх території, та водночас спроможні адекватно досягти загальнодержавних цілей);

– інституційно-правове забезпечення механізму співпраці між регіонами, їх кооперації та інтеграції;

– інституційно-правове забезпечення використання наявного на регіональному рівні ресурсного потенціалу.

*Таблиця 1.6*

**Принципи стратегічного планування економічного та соціального розвитку територій мезорівня**

Група принципів	Назва принципу	Змістовність принципів
1	2	3
Загальні	Всебічного аналізу	Врахування комплексу характеристик поточного стану соціально-економічної системи, досягнутих результатів її функціонування (у т. ч. порівняно з іншими системами мезорівня та національними показниками) та прогнозованих тенденцій
	Адекватності	Визначення пріоритетних напрямків на підставі всебічного аналізу існуючої ситуації та взаємозалежності між місцевими, національними та глобальними проблемами

## Продовження табл. 1.6

1	2	3
	Пріоритетності	Окреслення 3–5 пріоритетних напрямків, на вирішенні яких мають бути сконцентровані увага та ресурси задля досягнення стратегічної мети економічного та соціального розвитку системи
	Системності (усебічності)	Поєднання економічних, соціальних та екологічних завдань
	Контрольованості	Наявність критеріїв оцінки успішності реалізації стратегії
Спеціальні	Науковості	Розробка стратегії є результатом наукового дослідження та проводиться відповідно до визнаної методики
	Гнучкості	Можливість коригування стратегії під впливом внутрішніх і зовнішніх змін
	Результативності	Спрямування всіх заходів, що передбачені стратегією, на досягнення стратегічної мети економічного та соціального розвитку системи
	Цілісності	Взаємоузгодженість програмно-прогнозних документів економічного та соціального розвитку макро-, мезо- та макрорівнів
	Об'єктивності	Оперування офіційними даними органів державної статистики, центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади у сфері економічного та соціального розвитку
Партнерства	Прозорості	Забезпечення прозорості процесів розробки та реалізації стратегії через широке висвітлення результатів у ЗМІ
	Легітимності (консенсусу)	Сприйняття стратегічного бачення та плану дій переважною більшістю суспільства, представників бізнесу та політичних сил
	Залучення громадськості	Вивчення та врахування суспільної думки при складанні плану шляхом залучення до процесу зацікавлених сторін

Джерело: [155]

На сьогодні нормативно-правове забезпечення планування регіонального розвитку в Україні представлено цілою низкою законів, постанов та наказів: Закон України від 05.02.2015 р. № 156 «Про засади державної регіональної політики» [78], постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» [137], постанова Кабінету

Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [138], наказ Мінрегіону від 30.03.2016 р. № 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» [123], наказ Мінрегіону від 31.03.2016 р. № 79 «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» [122].

До системи документів, що визначають основні засади регіонального розвитку в Україні, належать:

- 1) Державна стратегія регіонального розвитку України;
- 2) План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України;
- 3) регіональні стратегії розвитку;
- 4) плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку;
- 5) інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів.

Державна стратегія регіонального розвитку України розробляється на період сім років і затверджується Кабінетом Міністрів України. Розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України забезпечує центральний орган виконавчої влади, який формує державну регіональну політику.

У Державній стратегії регіонального розвитку України мають бути визначені тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів; пріоритети державної регіональної політики на відповідний період; стратегічні цілі та напрями регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва; оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей; основні завдання, етапи та механізми їх реалізації; система моніторингу та оцінки результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України.

Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку України має здійснюватися у два етапи шляхом розроблення та виконання Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України.

Зазначений План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України описує основні завдання та заходи, обсяги та джерела їх фінансування з визначенням індикаторів оцінки результативності їх виконання.

Після закінчення періоду дії Державної стратегії регіонального розвитку України центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування державної регіональної політики, готує підсумковий звіт з її виконання.

Щодо регіональних стратегій розвитку, то вони розробляються на період дії Державної стратегії регіонального розвитку України.

У 2016 р. було погоджено методикку розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації (наказ Мінрегіону від 31.03.2016 р. № 79 зі змінами від 27.12.2018 р. № 373) [122].

Саме за цією методикою мають розроблятися регіональні стратегії розвитку на 2020–2027 рр.

Необхідність розроблення стратегії економічного розвитку регіону викликана тим, що стабільність і передбачуваність віддаленого майбутнього стають одними з визначальних умов можливого розвитку певних територій.

Цікавим вбачається погляд науковців на сутність і зміст стратегії розвитку регіонів. Так, російські вчені В. І. Видяпин і М. В. Степанов розуміють таку стратегію як систему заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави з урахуванням раціонального внеску регіонів у вирішення цих завдань [143]. За їх думкою, така стратегія має змінюватися залежно від соціально-економічної та політичної орієнтації держави на тому чи іншому етапі розвитку. Г. Г. Фетисов і В. П. Орешин розглядають її як управлінський



документ, який містить взаємозалежний опис різних аспектів діяльності з розвитку регіону [173].

Вітчизняні дослідники І. А. Островський і Г. В. Стадник [131] під стратегією розвитку регіону розуміють деякий вибір основних напрямів сутнісних змін у структурі продуктивних сил і техніко-економічних відносин, які становлять основу територіально-економічної системи, спрямованих на надання такого стану цій системі, за якого досягаються заздалегідь зумовлені параметри в просторовому та часовому вимірах.

На думку В. М. Полесі та О. П. Гавура [134], стратегія соціально-економічного розвитку має передбачати: проведення цілеспрямованої структурної, науково-технічної й інвестиційної політики; вирішення соціальних і екологічних проблем при реформуванні економіки; стимулювання ділової активності реального сектора економіки.

Згідно із законодавчим полем [115], регіональна стратегія розвитку є документом, що визначає тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіону, стратегічні й оперативні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період, основні завдання, етапи та механізми їх реалізації, систему моніторингу та оцінки результативності.

Закон України «Про засади державної регіональної політики» [78] визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України. Так, фінансове забезпечення регіональних стратегій здійснюється відповідно до Бюджетного та Податкового кодексів України. Основними ж механізмами фінансування є міжбюджетні трансфери до місцевих бюджетів, об'єднання фінансових ресурсів суб'єктів регіональної політики, міжнародних інституцій, капітальні видатки державного бюджету, державні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку та проекти, що реалізуються за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку [81].

Джерелами фінансування виступають кошти державного та місцевих бюджетів, кошти міжнародних організацій, благодійні внески та інші джерела, що не заборонені законодавством України.

Наразі регіональні стратегії розвитку мають розроблятися на засадах смарт-спеціалізації. У попередніх стратегіях розвитку регіонів такого акцентування не було.

Угода про асоціацію з ЄС передбачає, що до кінця 2025 р. Україна повинна максимально наблизити своє законодавство до законодавства ЄС та імплементувати у вітчизняне законодавство положення близько 350 директив, регламентів і рішень ЄС. Однією з таких змін є впровадження смарт-спеціалізації в систему стратегічного планування регіонального розвитку, що вже визначено відповідною нормативно-правовою базою.

Вперше концепція смарт-спеціалізації була розроблена економістами Д. Фореем, П. Девідом і Б. Холлом [6] та запропонована Європейській комісії у 2008 р. У подальшому вона стала ключовим інструментом у реалізації стратегії «Європа 2020» і базисом визначення національних орієнтирів і формування інноваційних стратегій на рівні регіонів.

На думку представників Європейської комісії [70], розумна спеціалізація – це концентрація державних ресурсів в інвестиції у сферу знань за окремими видами діяльності для посилення або розвитку порівняльних переваг у існуючих або нових сферах.

Згідно з Положенням ЄС [7] стратегія розумної спеціалізації – це національна або регіональна стратегія, яка встановлює пріоритети з метою створення конкурентних переваг шляхом розвитку та узгодження сильних наукових та інноваційних сторін регіону/галузі з вимогами бізнесу; розвитку ринку шляхом згуртування, при цьому уникаючи дублювання та фрагментарності. Така стратегія може бути розроблена окремо, а може бути включеною в національну або регіональну наукову та інноваційну стратегії розвитку.

Відповідно до [37] «смагт-спеціалізація» – це концепція розумної спеціалізації у сфері інноваційної політики, інструмент для визначення й побудови теперішнього та майбутнього становища регіону, що ґрунтується на знаннях і враховує твердження, що впровадження смагт-спеціалізації вимагає створення доволі великої кількості досліджень та інновацій, які створять конкуренцію та дадуть змогу використати ефект масштабу та поширення.

Основний принцип смагт-спеціалізації полягає у фокусуванні знань та їх поєднанні з обмеженою кількістю пріоритетних видів економічної діяльності, щоб країни та регіони стали конкурентоспроможними у світовій економіці. Такий підхід дозволяє регіонам скористатися ефектом передачі знань (*knowledge spillovers*) і використовувати нові знання, що є важливим фактором продуктивності. Іншими словами, смагт-спеціалізація – це створення унікальних ресурсів і можливостей на основі унікальних промислових, галузевих структур і відповідної бази знань [116].

Отже, регіональні дослідницькі та інноваційні стратегії розумної спеціалізації (стратегії RIS3) – це інтегровані програми економічних перетворень, розроблені з урахуванням місцевих умов [13]. До основних задань дослідницьких та інноваційних стратегій смагт-спеціалізації (RIS3, S3) відносять такі:

- політична підтримка та інвестиції на ключових регіональних пріоритетах, викликах і потребах щодо розвитку, який базується на знаннях;
- створення, спираючись на сильні сторони кожного регіону, конкурентних переваг і потенціалу досконалості;
- підтримка технологічних і практичних інновацій і спрямованість на стимулювання інвестицій приватного сектора;
- залучення зацікавлених учасників та заохочення інновації та експериментів;
- ґрунтовна система моніторингу та оцінки.

Таким чином, регіональна стратегія дослідження та інновацій для смарт-спеціалізації – це інтегрована, локальна програма трансформації, що базується на чотирьох загальних принципах:

– *вибір і критична маса*: обмежена кількість пріоритетів на основі власних сильних сторін і міжнародної спеціалізації – з метою уникнення дублювання та фрагментації, а також для концентрації фінансових ресурсів на технологічній, дослідницькій та інноваційної діяльності;

– *конкурентні переваги*: мобілізація талантів за рахунок відповідності потенціалу технологічної, дослідницької та інноваційної діяльності потребам бізнесу за допомогою інструментів підтримки підприємництва;

– *взаємозв'язок і кластери*: розробка конкурентоспроможних кластерів і відповідних різноманітних/міжсекторних зв'язків усередині регіону та за кордоном, які забезпечують спеціалізовану технологічну диверсифікацію, а саме: поєднання внутрішніх активів і талантів із зовнішніми;

– *спільне управління*: ефективні інноваційні системи колективних зусиль на основі державно-приватного партнерства – експериментування та надання підтримки, виявлення ініціатив, які в перспективі можуть стати точкою економічного зростання.

Ці елементи є провідними в процесі створення та реалізації стратегії. Щодо стандартних кроків для розробки регіональних RIS3, то виділяють такі [69]:

1. Аналіз регіонального контексту та інноваційного потенціалу.
2. Встановлення інклюзивної структури управління.
3. Вироблення спільного бачення щодо майбутнього регіону.
4. Вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку.
5. Встановлення узгодженої політики, дорожньої карти та плану дій.
6. Впровадження системи моніторингу та оцінки.

Ці шість кроків можуть бути реалізовані послідовно, як зазначено вище, а можлива ситуація, за якої один крок може накладатися на інший. Така ситуація виникатиме, якщо до реалізації стратегії вступають нові учасники, або новий аналіз розкриває нереалізований попередньо потенціал, чи поточні проєкти дають результати, які можуть змінити базовий контекст стратегії в ході її реалізації. Тому вони повинні розглядатися не як окремі й автономні етапи процесу, а як взаємодіючі компоненти комплексної схеми проєктування та моделювання, які залежать від специфіки регіонального контексту.

Таким чином, суб'єкти регіонального розвитку мають аргументовано визначати окремі стратегічні цілі та завдання розвитку економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні.

На старт-спеціалізацію в стратегічному розвитку регіону покладено такі цілі: забезпечити розвиток регіону, підвищити ефективність управління інноваційними процесами в регіоні; створити сприятливе середовище для інноваційної діяльності; підвищити рівень інноваційної та інвестиційної активності регіону.

В основу розроблення регіональної стратегії та плану заходів на засадах смарт-спеціалізації покладено такі принципи:

– *інноваційна спрямованість* – мають бути визначені такі напрями та завдання регіональної стратегії, які при впровадженні врахують наявний інноваційний потенціал регіону;

– *відкритість* – до процесу розроблення та реалізації регіональної стратегії, окрім представників органів влади, обов'язково мають залучатися й інші зацікавлені суб'єкти: представники підприємництва, науково-дослідних установ, закладів вищої освіти та громадських об'єднань;

– *паритетність* – мають бути створені рівні можливості для висловлення позицій всіх сторін задля забезпечення максимального

врахування їх інтересів під час розроблення та реалізації регіональної стратегії;

– *координація* – регіональна стратегія має бути взаємопов’язана та узгоджена з довгостроковими стратегіями, планами та програмами розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

– *доповнюваність* – наука, освіта, виробництво, фінансові та людські ресурси в розвитку інноваційної діяльності мають бути взаємопов’язаними;

– *диверсифікація* – запропонована стратегія повинна надавати можливості регіону щодо створення нових видів економічної діяльності в окремих галузях економіки;

– *вузька спеціалізація* – в стратегії регіонального розвитку має бути обмеженим перелік видів економічної діяльності, які провадитимуться на внутрішньому та зовнішньому ринках і вибір яких обумовлений перспективними можливостями регіону.

Проте підхід смарт-спеціалізації неможливо впровадити, якщо в процесі підготовки регіональної стратегії виконавці не будуть дотримуватися затвердженої методики, особливо в частині широкого публічного обговорення пріоритетів розвитку з представниками інноваційного та експортоорієнтованого бізнесу, науковцями, агенціями регіонального розвитку.

До переваг, які отримують регіони в разі визначення власної смарт-спеціалізації та впровадження на її основі стратегії, О. Ю. Березіна відносить такі [34]:

– підтримка тих видів економічної діяльності, які приносять найбільший розвиток, інноваційність і зростання регіональній економіці;

– зростання ВРП і покращення інших соціально-економічних показників;

- підвищення інвестиційної привабливості регіону через забезпечення формування розуміння інвесторів, які сфери є найефективнішими для інвестицій у регіоні;
- розширення доступу до європейських програм (COSME, Горизонт-2020 та ін.);
- розширення зовнішніх джерел фінансування розвитку регіону через доступ до програм структурних фондів ЄС;
- розширення можливостей євро регіонального партнерства через визначення та налагодження зв'язків з європейськими регіонами, що мають суміжну спеціалізацію;
- забезпечення колегіального напрацювання, прийняття та реалізації стратегічних рішень через зміцнення комунікації між регіональними стейкхолдерами.

Як зазначалось раніше, регіональна стратегія розробляється на період дії Державної стратегії регіонального розвитку України й обов'язково має враховувати основні положення Державної стратегії регіонального розвитку та результати звіту з оцінки результативності реалізації чинної регіональної стратегії (мають бути проаналізовані позитивні та негативні аспекти, які вплинули на досягнення цілей діючої регіональної стратегії, у тому числі планів заходів за перший і другий періоди її реалізації). Також під час підготовки проекту регіональної стратегії розвитку має бути врахована містобудівна документація, що визначає планування територій на державному, регіональному та місцевому рівнях.

У зазначеній методиці [115] прописано й саму структуру регіональної стратегії. Так, згідно з рекомендаціями, вона має включати вступ, де наводиться інформація про головного розробника зі стислим обґрунтуванням підстав для розроблення.

Далі йде опис основних тенденцій і проблем соціально-економічного розвитку регіону, включаючи оцінку його природно-ресурсного,

виробничого, людського, трудового, наукового, фінансового та інноваційного потенціалу.

Основні тенденції мають визначатися на засадах смарт-спеціалізації, зовнішніх тенденцій інноваційного розвитку, що впливатимуть на розвиток регіону. При визначенні основних сфер смарт-спеціалізації необхідно враховувати як наявність ресурсів, так і спроможності регіону (включаючи фінансовий, природно-ресурсний, виробничий, науковий, інноваційний та кадровий потенціал); здатність галузей економіки до диверсифікації за рахунок розробки конкурентоспроможних кластерів, розвитку міжгалузевих зв'язків; спроможність досягти високої концентрації підприємств у регіоні; місце та роль регіону на міжнародному та внутрішньому ринках.

На основі опису основних тенденцій і проблем можна здійснювати SWOT-аналіз регіонального розвитку та характеристику порівняльних переваг, викликів і ризиків перспективного розвитку регіону з визначенням географічного розташування регіону, суміжних територій і ландшафтних особливостей, адміністративно-територіального поділу та стану формування об'єднаних територіальних громад, демографічної ситуації в регіоні та стану ринку праці, інфраструктури регіону, особливостей економічного розвитку в динаміці за останні п'ять років та в розрізі видів та підвидів економічної діяльності, сфери досліджень та інновацій, розвитку підприємницького середовища, обов'язкового переліку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал. Крім того, мають бути враховані та обґрунтовані конкурентні переваги регіону, екологічна та фінансово-бюджетна ситуація, що склалася.

Також зазначений підрозділ має містити результати проведення моніторингу й оцінки результативності реалізації діючої регіональної стратегії. Без проведення такої всебічної й обґрунтованої оцінки втрачає сенс розроблення подальших стратегій, планів та інвестиційних проєктів щодо регіонального розвитку.



Наступним кроком є формування сценаріїв розвитку регіону та стратегічного бачення на період, що перевищує термін дії стратегії регіонального розвитку.

Мають бути ретельно прописані й обґрунтовані стратегічні цілі розвитку (з урахуванням визначеної раніше старт-спеціалізації) та оперативні цілі для забезпечення досягнення стратегічних цілей.

Під стратегічними цілями розвитку регіону будемо розуміти описані у формальному вигляді орієнтири, яких бажано досягти в довгостроковому періоді. Також не менше, ніж одна стратегічна ціль регіональної стратегії має визначатися на засадах смарт-спеціалізації. З урахуванням принципу реалістичності кількість стратегічних цілей не може бути більше п'яти.

Наступним кроком є визначення основних завдань, етапів і механізмів їх реалізації. Завдання мають відповідати стратегічним та оперативним цілям і спрямовуватися на розв'язання основних проблем і використання можливостей, визначених у аналітичній частині регіональної стратегії. Слід вказати інституційне та організаційне забезпечення реалізації регіональної стратегії, її фінансове забезпечення.

Наводиться аналіз відповідності положень регіональної стратегії Державній стратегії регіонального розвитку України.

Надзвичайно важливим етапом є визначення та обґрунтування системи моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональної стратегії, що передбачає кількісні та якісні індикатори досягнення цілей.

Також має бути представлений прогноз економічного розвитку регіону на період реалізації стратегії, а також прогноз впливу на різні групи населення.

Загалом, стратегічне бачення розвитку регіону може включати формулювання стосовно позицій, які регіон планує здобути в економічній, соціальній, екологічній та інноваційній сферах.

Організаційні та інституційні механізми ефективної реалізації регіональних стратегій розвитку регіонів мають базуватися на створенні умов

для вирішення існуючих проблем за допомогою застосування програмно-цільового методу в системі планування та розвитку регіону.

Головні виконавці основних завдань, пов'язаних із реалізацією на практиці положень стратегії, – місцеві владні структури, органи місцевого самоврядування, державні установи й організації.

Запровадження стратегії розвитку регіону відбувається в процесі розроблення та реалізації на її базі комплексу програмно-планових і нормативних документів, зокрема таких.

1. План заходів з реалізації регіональних стратегії розвитку (або план заходів). Він виступає головним інструментом у реалізації регіональної стратегії. Якщо регіональна стратегія розвитку розробляється строком на 7 років, то план заходів обґрунтовує заходи в середньостроковій перспективі, а саме – на 3–4 роки. План заходів є також основою для розробки інвестиційних проєктів або програм, які в подальшому мають спрямовуватися на розвиток регіонів. У ньому прописуються основні завдання, відповідальні виконавці та джерела фінансування з обов'язковим описом індикаторів результативності їх виконання. Розроблення плану заходів здійснюється обласною державною адміністрацією, а затверджується обласною радою [78].

2. Програма економічного та соціального розвитку, що розробляється на основі стратегії та плану заходів щодо реалізації стратегії. Під програмою регіонального розвитку мається на увазі комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ, що готується та затверджується в установленому законодавством порядку та реалізується через проєкти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою [78].

У програмі описуються актуальні проблеми, вирішення яких здійснюватиметься через реалізацію проєктів регіонального розвитку, включених до неї, перелік технічних завдань на проєкти регіонального розвитку, включених до програми, з визначенням територіального спрямування кожного проєкту, строку його впровадження, джерел фінансування та

вимірюваних індикаторів оцінки ефективності його реалізації, очікувані результати реалізації програми, у тому числі для різних груп населення.

3. Цільові регіональні програми, спрямовані на вирішення специфічних проблем регіональної економіки, досягнення гарантованого соціального захисту населення, розв'язання проблемних ситуацій у сфері житлово-комунального господарства, зовнішньоекономічної діяльності та екологічної безпеки тощо. Розробляються з метою конкретизації положень стратегії та плану заходів щодо реалізації стратегії в конкретній сфері. Фінансування регіональних цільових програм здійснюється в межах затверджених бюджетних призначень на відповідний рік та із залученням небюджетних джерел фінансування. Регіональні цільові програми розробляються відповідно до основних принципів розроблення державних цільових програм, зазначених у Законі України «Про державні цільові програми» [77].

4. Інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів. Щодо проведення оцінки результативності реалізації регіональних стратегій та планів заходів, то результати їх реалізації визначаються шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів оцінки результативності виконання завдань і їх прогнозних значень або за динамікою зміни значень показників, що застосовуються для розрахунку індексів конкурентоспроможності регіону та регіонального людського розвитку [122].

Сучасне розуміння регіональних стратегій розвитку передбачає вдосконалення регіональної соціально-економічної системи на основі обґрунтування специфічних для кожного регіону перспектив розвитку з використанням методології стратегічного планування й отримує своє логічне продовження в підготовці системно структурованої сукупності генеральних цілей, завдань, напрямів соціально-економічного розвитку. На рис. 1.6 наведено системи та механізми формування, розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіонів.

Єдності, системності	Участі робітників організації	Постійного пошуку, безперервності	Індивідуалізації і гнучкості	Домінантності і точності	Формування місії і цілей	Формулювання задач і критеріїв їх виконання	Механізму прийняття і реалізації рішень	Наукового обґрунтування	Поєднання інтересів з урахуванням пріоритетів	Стійких переваг
Синергізму на основі розвитку продуктово-ринкового положення в поєднанні зі зростанням продуктивності суспільної праці										
<b>Функції</b>										
Використання сприятливих можливостей	Виявлення проблем, вузьких місць і загроз	Адаптація до змін зовнішнього середовища	Стимулювання управляючих і персоналу	Покращення координації дій	Підвищення кваліфікації персоналу	Інформаційне забезпечення реалізації стратегії	Оптимізація розмірів і використання ресурсів	Формалізація обов'язків і відповідальності	Контроль і координування	
Виконання місії і реалізація цілей										
<b>Фактори, результати, ефективність</b>										
Умови середовища	Витрати виробництва	Обсяги продажів	Якість продукції	Інновації і інвестиції	Цінова складова	Правила, обмеження, розподілення	Освоєння і сегментація ринків			
виручка			прибуток			рентабельність				
<b>Інструменти</b>										
прогнозування										
плани			програми				проекти			
моніторинг										
<b>Етапи</b>										
Формулювання або перегляд місії	Вивчення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища	Ситуаційний аналіз та постановка цілей	Формування стратегії з урахуванням ризику	Оцінка альтернатив та варіантів	Обґрунтування орієнтирів розвитку	Розробка управлінських рішень				
Реалізація, регулювання і корегування										

Рис. 1.6. Системи і механізми формування, розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Джерело: [177]

Зазвичай функціонування господарського та соціального комплексу регіонів потребує дієвих механізмів, спроможних забезпечити стабільне функціонування регіональної системи [159].

Головна роль у забезпеченні ефективності регіонального управління належить регіональному управлінню – діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що має спрямовуватися на досягнення пріоритетів, визначених у стратегії. Адже саме управлінський вплив разом із дією об'єктивних законів може забезпечити позитивний синергетичний ефект регіонального розвитку.

Сьогодні трансформації продуктивних сил і виробничого потенціалу регіонів, що викликані неефективним управлінням економічним розвитком України та її регіонів, а також наслідками світової фінансової кризи, вимагають системного та стратегічного підходу до регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

На думку В. В. Томаревої-Патлахової [166], реформування системи державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів у рамках реалізації економічної регіональної політики має враховувати вплив нестабільності економічної системи регіону, країни та національних економік світу, примітивність інституціонального розвитку на всіх рівнях управління, стратегічний план розвитку регіонів, необхідність досягнення європейського рівня сталого розвитку національної економіки, щоб підвищити рівень конкурентоспроможності економіки.

Якщо серед стратегічних завдань розвитку України та її територій розглядати інтегрування України в європейські структури, то це завдання потребуватиме вироблення та реалізації такої моделі взаємовідносин з регіонами й управління ними, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, європейським нормам і стандартам, сприяла становленню нових форм співпраці у форматі «центр – регіони», загальноєвропейській практиці внутрішнього міжрегіонального співробітництва та міжнародної співпраці територій [61].

Такий підхід дозволить задіяти нові (апробовані світовою практикою) організаційні та інституційні механізми й інструменти реалізації регіональної політики; диверсифікувати джерела, запровадити нові підходи до надання бюджетних коштів та фінансування регіонального розвитку; розширити можливості регіонів щодо залучення приватного капіталу, коштів міжнародних фондів (у т. ч. грантів структурних фондів ЄС) для фінансування регіональних і міжрегіональних проєктів [147].

У Європейській Стратегії інновацій і доброго врядування [72] наведено три основні завдання, що допоможуть у мобілізуванні та стимулюванні діяльності державних і регіональних зацікавлених сторін:

1. Громадяни – у центрі інститутів та процесів.

2. Органи місцевого самоврядування мають постійно покращувати управління за визначеними принципами.

3. Регіональна або державна влада мають створювати та підтримувати інституційні передумови для вдосконалення управління на місцевому рівні.

Це ставить перед Україною низку важливих викликів і завдань щодо модернізації системи управління регіональним розвитком, урахування європейських принципів регіонального розвитку (табл. 1.7).

*Таблиця 1.7*

**Принципи місцевого самоврядування – належного («доброго»)  
демократичного врядування на місцевому рівні («Good governance»)**

№	Принципи покращення управління	Пояснення
1	2	3
1	Чесне проведення виборів, представництво та участь	Місцеві вибори проводяться відкрито та чесно, відповідно до міжнародних стандартів і національного законодавства і без будь-яких фальсифікацій. Громадяни перебувають у центрі суспільного життя, зокрема на місцевому рівні. Рівне право голосу у процесі прийняття рішень можуть мати всі чоловіки та жінки. Така широка участь базується на свободі висловлювань, волевиявлення, зібрань, об'єднань. Усі голоси, включаючи голоси представників найменш захищених груп населення, мають бути почутими та врахованими у процесі прийняття рішень, включаючи питання розподілу ресурсів.

## Продовження табл. 1.7

1	2	3
		<p>При схваленні найбільш важливих рішень слід намагатися досягти широкого консенсусу та врахування інтересів усієї громади.</p> <p>Рішення мають прийматися відповідно до волі більшості громадян, при цьому законні інтереси меншості також мають бути враховані</p>
2	Зворотний зв'язок	<p>Цілі, правила та процедури мають бути адаптовані відповідно до очікувань і потреб громадян.</p> <p>Мають бути забезпечені високі стандарти в наданні комунальних послуг. Водночас побажання та скарги громадян мають бути розглянуті та враховані у визначені законом терміни</p>
3	Дієвість і ефективність	<p>Результати мають відповідати поставленим цілям.</p> <p>Має бути забезпечено найбільш оптимальне використання наявних ресурсів.</p> <p>Використання системи управління якістю має сприяти проведенню оцінки, покращенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та якості наданих послуг.</p> <p>Має забезпечуватися проведення регулярного аудиту з метою вдосконалення діяльності відповідних органів влади</p>
4	Відкритість і прозорість	<p>Рішення мають прийматися та впроваджуватися відповідно до встановлених чинним законодавством правил.</p> <p>Доступ громадян до інформації має забезпечуватись у відповідності до норм законодавства.</p> <p>Інформація щодо рішень стосовно реалізації політики та досягнутих результатів має бути доступною для громадян з метою забезпечення належної підтримки діяльності органів місцевого самоврядування</p>
5	Верховенство права	<p>Орган місцевого самоврядування має виконувати рішення суду (відповідно до вимог чинного законодавства).</p> <p>Процедури та форми роботи мають бути визначені та впроваджені відповідно до визначених норм чинного законодавства</p>
6	Етична поведінка	<p>Суспільне благо має переважати над особистими інтересами.</p> <p>Мають бути забезпечені ефективні заходи попередження та боротьби з будь-якими проявами корупції.</p> <p>Випадки конфлікту інтересів мають бути оприлюднені своєчасно, а особи, які мають відношення до конфлікту інтересів, мають утримуватися від участі у прийнятті відповідних рішень</p>
7	Компетентність і спроможність	<p>Професійні навички обраних посадових осіб мають постійно вдосконалюватися з метою покращення результативності їх діяльності; службовці мають бути мотивовані до постійного самовдосконалення; мають бути розроблені практичні рекомендації та процедури з метою перетворення навичок у спроможність та досягнення кращих результатів у професійній діяльності</p>
8	Інновації та відкритість до змін	<p>Має бути забезпечено пошук нових, більш ефективних шляхів для вирішення існуючих проблем. При цьому перевагу слід надавати більш досконалим методам надання послуг.</p> <p>Має бути забезпечено готовність впроваджувати нові програми (технології), вивчати досвід інших країн (органів влади); мають бути створені сприятливі умови для реалізації змін з метою досягнення більш якісних результатів</p>

## Продовження табл. 1.7

1	2	3
9	Сталий розвиток і довгострокове планування	Діючими політиками мають бути враховані інтереси майбутніх поколінь; мають бути враховані елементи сталого розвитку громади для того, щоб не залишати вирішення екологічних, фінансових, економічних або соціальних проблем майбутнім поколінням; має забезпечуватися широка та довгострокова перспектива щодо майбутнього розвитку громади та розуміння потреб такого розвитку. Має бути забезпечено розуміння історичних, культурних, соціальних та інших факторів, які визначають принцип сталого розвитку
10	Надійний фінансовий менеджмент	Ціна не повинна перевищувати реальну вартість послуг і зменшувати попит, зокрема на необхідні комунальні послуги. В управлінні фінансами має забезпечуватися раціональність, включаючи отримання та використання кредитів, оцінку ресурсів, доходів, резервних коштів тощо; має забезпечуватися багаторічне та щорічне бюджетне планування із залученням представників громадськості; ризики слід ретельно оцінювати й управляти ними, зокрема шляхом оприлюднення відповідних звітів та використання принципів публічно-приватного партнерства. Місцева влада має брати участь в організації міжмуніципального співробітництва з чесним розподілом витрат і доходів (впровадження системи вирівнювання, розподіл спільних тощо)
11	Права людини, культурне розмаїття та соціальне вирівнювання	У межах повноважень органів місцевого самоврядування має бути забезпечено повагу та захист прав людини, а також запобігання будь-яких проявів дискримінації. Культурне розмаїття має розглядатись як перевага. Діяльність органів місцевого самоврядування має бути спрямована на залучення всіх мешканців до участі в суспільно-політичному житті на місцевому рівні, їх більш тісну інтеграцію до життя громадян; слід забезпечити заходи, спрямовані на соціальне вирівнювання та активізацію участі в суспільно-політичному житті представників найменш захищених соціальних груп населення. Слід забезпечити доступ громадян до основних послуг, насамперед це стосується представників найменш захищених груп населення
12	Підзвітність	Усі посадові особи (разом та індивідуально) мають нести відповідальність за свої дії. Слід забезпечити інформування та пояснення рішень, які ухвалюються владою. Слід забезпечити ефективні заходи протидії неефективному управлінню та порушенню прав громадян з боку місцевої влади

Джерело: узагальнено автором за [72]

Отже, сьогодні виникла гостра необхідність забезпечити реальність і реалізацію визначених цілей стратегічного розвитку регіонів, використовуючи при цьому новітні інструменти стратегічного планування та



прогнозування, а також пов'язати цільові стратегічні орієнтири з оптимізацією витрат ресурсів на їх досягнення.

Сучасні пріоритети стратегічного бачення розвитку регіонів у світовій економіці, особливо регіонів країн – членів Євросоюзу, базуються на таких принципах:

- підвищення рівня життя населення шляхом досягнення сталого економічного зростання;
- перехід на інтенсивний, постіндустріальний розвиток за рахунок стимулювання інноваційно-інвестиційних зрушень та формування нового технологічного способу виробництва.

За результатами опрацювання й узагальнення світової практики зі стратегічного планування розвитку регіонів можна виділити такі проекти партнерства.

Проект партнерства Канада – Україна «Регіональне врядування та розвиток», що впроваджувався Канадським інститутом урбаністики у співпраці з Фондацією міжнародного навчання (Канада) та Асоціацією агенцій регіонального розвитку України за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку [148].

Проект «Запровадження європейських стандартів державного управління в Україні», що фінансувався Міністерством закордонних справ Великої Британії через «Global Opportunity Fund» [35].

Проект «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК), за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку [163].

Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України» [116], покликаний допомогти з методологією планування регіонального розвитку. Згідно з ним, в основу стратегічного планування мають бути покладені принципи сталого розвитку, а саме:

- підвищення поінформованості населення щодо обмеженості природних ресурсів та стану екології в регіоні;

- збереження наявних природних ресурсів і навколишнього середовища для наступних поколінь;
- гарантія рівних можливостей всебічного розвитку для всіх мешканців регіону;
- забезпечення особистих потреб людини через сприяння її соціальній інтеграції;
- створення сталої економіки, яка забезпечує процвітання населення регіону;
- створення рівних економічних можливостей для всіх наявних і потенційних суб'єктів господарювання;
- вдосконалення процесу управління із залученням пересічних громадян регіону.

Незважаючи на те, що економіка є основоположним елементом добробуту території, під час формування стратегії економічного розвитку регіонів необхідно також пам'ятати про соціальні та екологічні аспекти.

Цілий ряд європейських експертів зі стратегічного планування наголошують на важливості використання так званого інтегрального підходу, який передбачає горизонтальну та вертикальну інтеграцію [80].

Горизонтальна інтеграція – об'єднання підприємств, налагодження тісної взаємодії між ними «по горизонталі» з урахуванням спільної діяльності підприємств, які випускають однорідну продукцію та використовують подібні технології. На рівні регіону горизонтальна інтеграція передбачає поєднання та врахування всіх аспектів і сфер життєдіяльності регіону, всіх галузей його економіки [65].

Такий вид інтеграції – це якісно нова форма внутрішньогалузевого кооперування здебільшого однотипних підприємств і виробництв, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга, або територіально інтегрованих процесів з метою збільшення та

поліпшення якості продукції, зміцнення та стабілізації економічного становища, підвищення ефективності виробництва.

Вертикальна інтеграція – об'єднання в єдиний технологічний процес усіх або основних ланок виробництва й обороту промислової та сільськогосподарської продукції. Вона поєднує всі рівні ієрархічного управління та вимагає від розробників довгострокових стратегічних планів регіонального розвитку їх узгодження зі стратегічними пріоритетами, визначеними на рівні держави.

При організації вертикальної інтеграції впроваджуються нові виробничі відносини щодо рівномірного розподілу прибутків і певною мірою скорочення монополії переробних промислових, збутових підприємств і збереження права власності товаровиробника на кінцеву продукцію.

З огляду на стратегічний вибір євроінтеграції, реформування управління регіональним розвитком в Україні має відповідати європейським нормам і стандартам. Такий підхід дозволить:

- задіяти нові (апробовані світовою практикою) організаційні та інституційні механізми й інструменти реалізації регіональної політики;
- диверсифікувати джерела, запровадити нові підходи до надання бюджетних коштів і фінансування регіонального розвитку;
- розширити можливості регіонів щодо залучення приватного капіталу, коштів міжнародних фондів (у т. ч. грантів структурних фондів ЄС) для фінансування регіональних і міжрегіональних проєктів.

Віднайдення нової моделі управління регіональним розвитком передбачає оптимальне поєднання самостійності регіонів, насамперед у сфері вирішення повсякденних питань місцевого (регіонального) розвитку та координуючої, стимулюючої ролі центру (що представляє інтереси суспільства, країни в цілому). Синергія цих двох складових формує основу успішного реформування системи державного управління регіональним розвитком – запоруки конкурентоспроможності регіонів України.

Згідно з дослідженнями науковців [147], у докризовий період серед пріоритетів стратегічного регіонального розвитку традиційно переважали соціальні цілі. Втім, в умовах кризи першочергового значення набувають економічні цілі, оскільки саме вони є підґрунтям для відродження економічного розвитку та зростання добробуту населення, досягнення соціальної стабільності.

Отже, важливе місце у стратегії розвитку регіонів має посідати проблема стимулювання ділової активності реального сектора економіки, підтримка підприємництва та самозайнятості населення з метою збільшення кількості робочих місць і гарантування економічної та соціальної безпеки регіону.

## Висновки до розділу 1

Наукові результати теоретичного й емпіричного рівнів, що отримані у розділі, полягають у такому:

1. Проведені дослідження дозволили визначити, що поняття економічного розвитку є більш широким, ніж поняття економічного зростання, оскільки передбачає наявність певної мети, мотивації та засобів її досягнення, забезпечує довгострокову позитивну динаміку макроекономічних показників, соціальне благополуччя громадян, а також екологічну безпеку.

2. У ході дослідження було визначено систему статистичних показників, які надають кількісну оцінку рівня економічного розвитку держави та її регіонів. Надалі ця система показників може бути доопрацьована, і на її основі може бути запропоновано інтегральний показник оцінки економічного розвитку регіонів.

3. Під економічним розвитком регіонів доцільно розуміти підвищення ефективності управління органів регіональної влади, що сприятимуть поліпшенню інвестиційної та інноваційної активності регіону, ефективності

використання природно-ресурсної бази, гармонійному, збалансованому розвитку територій, мінімізації диспропорцій і забезпеченню гідного рівня життя людини, незалежно від місця проживання.

4. Управління соціально-економічним розвитком на територіальному рівні доцільно визначити як цілеспрямований вплив органів місцевого самоврядування за допомогою сукупності методів та інструментів на об'єкти управління в регіоні з метою досягнення поставлених цілей економічного та соціального розвитку. Управління розвитком певної соціально-економічної системи спрямовується на забезпечення саме прогресивних змін, але в кризових умовах має також запобігати негативним змінам, що уповільнюють або відтермінують економічне зростання, а як наслідок – й економічний розвиток.

5. Наявність стратегії економічного розвитку регіону дозволить приймати поточні рішення щодо його функціонування обґрунтовано та виважено. При цьому стратегія як результат повинна мати не план, а саме економічний розвиток регіону, що, своєю чергою, є результатом конкретних управлінських дій, вжитих у певних рамках, визначених стратегічним планом.

6. Під час розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону мають бути розглянуті можливості максимального використання сильних сторін регіону з одночасною нейтралізацією або перетворенням у переваги слабких сторін. Базовим аспектом, який покладається в основу розробки стратегії розвитку регіону країни, є вирішення наукової проблеми: як вийти з кризи, підвищити рівень добробуту населення та закласти міцні основи для його подальшого підвищення. Пріоритет має віддаватися головній цілі регіонального розвитку – створенню умов, що забезпечують гідні рівень і якість життя людини.

Результати досліджень за розділом опубліковані у роботах [ ]

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Arndt H. W. Economic Development: The History of an Idea. University of Chicago Press. 1989. 230 p.
2. Bradfield M. Regional Economics: analysis and policies in Canada. Toronto ; Tokyo, 1988. 256 p.
3. Cassels E. Book 1. Introduction, B820 Strategy. The Open University, Walton Hall, Milton Keynes, 2000. P. 7.
4. Chenery H. B. Structural Change and Development Policy. Oxford University Press, 1979. 548 p.
5. Doronina M. S., Syerikov D. O. Actualization of the Problem of Management Professionalization. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 299–305. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2016-12\\_0-pages-299\\_305.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-12_0-pages-299_305.pdf)
6. Foray D., David P. A., Hall B. Smart Specialization: The Concept // Knowledge for Growth. Prospects for Science, Technology, and Innovation. Selected papers from Research Commissioner Janez Potochnk's Expert Group. November, 2009. P. 20–24.
7. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS 3). Luxemburg, 2012. URL: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/sources/docgener/presenta/smart\\_specialisation/smart\\_ris3\\_2012.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf)
8. Hoover E. M., Girratani F. An Introduction to Regional Economics. 4<sup>th</sup> ed. West Virginia University, 2020. 304 p.
9. Kaldor N. 1996. Causes of Growth and Stagnation in the World Economy, Cambridge, Cambridge University Press. P. 40.
10. Kuznets S. Population, Capital and Growth: Selected Essays. N.Y. : W.W. Norton&Co, 1973. 342 p. ; Kuznets S. Economic Growth and Structure. – London : Heinemann, 1966. 378 p.

11. Kuznets S. Prize Lecture. Lecture to the memory of Alfred Nobel. December 11, 1971. URL: [http://nobelprize.org/nobel\\_prizes/economics/laureates/1971/kuznets-lecture.html](http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1971/kuznets-lecture.html)
12. Leontief W. Input-Output Economics. N. Y. : Oxford University Press, 1966. 257 p.
13. National/Regional Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3). Cohesion Policy 2014–2020. URL: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/sources/docgener/informat/2014/smart\\_specialisation\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf)
14. Regionale Wirtschaftspolitik. In: Vahlens Grobes Wirtschafts Lexikon. Bd. 4 Hrsg. V. Dichtl E., Jssing O. Munchen, 1987.
15. Rostow W. W. The stages of economic growth. A non-communist manifesto. 3<sup>rd</sup> ed. N. Y. : Cambridge University Press, 1991. 273 p.
16. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. 2<sup>nd</sup> ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1971. 274 p.
17. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. No. 1. P. 65–94. URL: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>
18. Stern N. The Economics of Development: A Survey. *The Economic Journal*. 1999. Vol. 99. No. 397. P. 597–685. URL: <https://personal.lse.ac.uk/sternn/048NHS.pdf>
19. Todaro M. P., Smith St. C. Economic Development. 10<sup>th</sup> ed. Pearson Education, 2008. 896 p.
20. Абрамова І. О. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15. № 1. С. 6–15.
21. Айзинова И. М., Нациорковский В. В. Непроизводственная инфраструктура регионального центра. *Социологические исследования*. 1984. № 3. С. 78–80.
22. Акофф Р., Эмри Ф. О целеустремленных системах / пер. с англ. ; под ред. И. А. Ушакова. М. : Советское радио, 1974. 261 с.

23. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : монографія / В. О. Антоненко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов та ін. Київ : Атіка, 2007. 705 с.

24. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Л. Калініченко. Х. : ФОП Панов А. М. ; ТОВ «В справі», 2017. 275 с.

25. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. М. : Мысль, 1983. 350 с.

26. Анненкова Е. В., Олейник А. Д. Модель стратегического управления трудовым потенциалом машиностроительного комплекса региона. *Вісник КНУ ім. Т. Г. Шевченко. Серія «Економіка»*. 2003. № 64–65. С. 46–47.

27. Ансофф И. Стратегическое управление. М. : Экономика, 1989. 519 с.

28. Аристотель. Категории // Сочинения : в 4 т. М. : Мысль, 1978. Т. 2. С. 53–90.

29. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. *Регіональна економіка*. 2006. № 2. С. 90–97.

30. Артеменко В., Зачко О. Напрями створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 69–73.

31. Белокрылова О. С., Киселева Н. Н., Хубулова В. В. Региональная экономика и управление: проблемы и перспективы. М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2011. 268 с.

32. Бабич В. П., Третяк В. П. Розвиток соціальної сфери як передумова інноваційного розвитку науково-технічного і виробничого комплексу регіону. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2008. № 802. С. 59–64. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4533/2/Babich.pdf>



33. Без'язичний В., Мамонова В. Формування стратегії соціально-економічного розвитку регіонів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2000. № 1. С. 108–117.
34. Березіна О. Ю. Смарт-спеціалізація для покращення умов життя домогосподарств: європейський досвід. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4. С. 35–46. DOI: <http://dx.doi.org/10.31558/2307-2318.2018.4.4>
35. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Тертичка В. В. Стратегічне планування : навч. посіб. Київ – Львів : ЗУКЦ, 2008. 138 с. URL: [https://regionet.org.ua/files/Strategic\\_planning\\_PAUCI\\_2008\\_ua.pdf](https://regionet.org.ua/files/Strategic_planning_PAUCI_2008_ua.pdf)
36. Белікова Н. В. Теоретичні аспекти дослідження впливу економічних реформ на соціально-економічний розвиток країни. *Бізнес Інформ*. 2018. № 4. С. 8–13. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2018-4\\_0-pages-8\\_13.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-4_0-pages-8_13.pdf)
37. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 749 : Логістика. С. 362–366. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25853/1/65-362-366.pdf>
38. Біла С. О. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи : доповідь. Київ : НІСД, 2012. 56 с.
39. Благодетелева-Вовк С. Л. Про суть понять «економічний розвиток» та «економічне зростання» // У кн. : Благодетелева-Вовк С. Л. Підприємство як мікроцивілізація : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2010. С. 14–26. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Blagodeteleva.pdf>
40. Большая Советская энциклопедия. URL: <https://rus-bse.slovaronline.com/82548-Уровень%20экономического%20развития>
41. Братута А. Удосконалення механізму управління депресивними регіонами. *Економіка України*. 2002. № 10. С. 43–48.
42. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку : монографія. Харків : ХНАМГ, 2008. 295 с.

43. Бутко М. П., Митрошина Л. І. Науково-методичні засади комплексного розвитку регіону України. *Продуктивні сили і регіональна економіка* : у 2 ч. Київ : РВПС України НАН України, 2005. Ч. 1. С. 9–19.

44. Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства : монографія. Донецк : Юго-Восток, 2006. 311 с.

45. Васильєв О. В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України : монографія. Харків : ХНАМГ, 2007. 341 с.

46. Виссема Х. Стратегический менеджмент и предпринимательство: возможности для будущего процветания / пер. с англ.. М. : Финпресс, 2000. 272 с.

47. Вольтер. Философские сочинения. М. : Наука, 1988. 753 с.

48. Гаркавенко Н., Вітер В., Новосільська Н. Роль держави у соціально-економічному розвитку суспільства та вирішенні проблеми бідності. *Україна: аспекти праці*. 2016. № 3–4. С. 30–37.

49. Гегель Г. В. Ф. Наука логики // Энциклопедия философских наук. М. : Мысль, 1974. Т. 1. 452 с.

50. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2-х ч. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. Київ : КГТЕУ, 2008. Ч. 1. 389 с.

51. Гераклит Эфесский: всё наследие: на языках оригинала и в русском переводе / пер. С. Н. Муравьев. М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. 416 с.

52. Глобальные трансформации и стратегии развития / О. Г. Белоус, Д. Г. Лукьяненко и др. Киев : Ориане, 2000. 424 с.

53. Горбачев В. В. Симметрия и асимметрия в их различных и физических проявлениях. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook131/01/part-008.htm>

54. Горіна Г. О. Діалектика поняття «розвиток підприємства». *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 123–127. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/8-2016/26.pdf>

55. Губарева І. О. Організаційний механізм державного регулювання модернізації національної економіки. *Соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 21–26.
56. Данилишин Б. М., Клиновий Д. В., Пепа Т. В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб. Ніжин : Аспект – Поліграф, 2007. 688 с.
57. Данилишин Б. М., Микитенко В. В. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України : монографія : у 2 т. Київ : Нічлава, 2008. Т. 1. 336 с.
58. Дейнека О. Г. Регіональний аспект диспропорцій соціально-економічного розвитку України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2009. № 1. С. 4–13.
59. Декарт Р. Метафізичні розмисли. Київ : Юніверс, 2000. 304 с.
60. Демидов О. А. Науково-практичні основи формування сприятливого інвестиційного клімату регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Чернігів, 2009. 20 с.
61. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. 820 с.
62. Добрынин А. И. Региональные пропорции воспроизводства. Л. : Изд-во ЛГУ, 1997. 347 с.
63. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
64. Долодаренко А., Ребенок А., Сахно Є. Регіональна модель міжгалузевого балансу. *Регіональна економіка*. 2005. № 2. С. 114–122.
65. Економічна енциклопедія : у трьох томах. / редкол. : ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
66. Економічна енциклопедія: у трьох томах / редкол. : С. В. Мочерний (від. ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.

67. Економічне оновлення регіону: аналіз ситуацій та рішення : монографія / Б. В. Буркинський, С. К. Харічков, Т. В. Уманець та ін. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2008. 493 с.

68. Економічний словник. URL: <http://ekslovar.ru/slovar/r-/razvitie-ekonomicheskoe.html>

69. Європейська комісія: «Керівництво з досліджень і інноваційних стратегій для смарт-спеціалізацій (RIS 3)» = Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). 2012. URL: [http://ec.europa.eu/regional\\_policy/sources/docgener/presenta/smart\\_specialisation/smart\\_ris3\\_2012.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf)

70. Європейська комісія: Знання для зростання = Knowledge for Growth. 2009. URL: [http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download\\_en/selected\\_papers\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/selected_papers_en.pdf)

71. Європейська конференція міністрів регіонального/просторового планування (CEMAT) / Рада Європи = Council of Europe Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT). URL: [www.coe.int/cemat](http://www.coe.int/cemat)

72. Європейська стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні. URL: [www.coe.int/local](http://www.coe.int/local)

73. Єпіфанов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка. Київ : Наукова думка, 2000. 344 с.

74. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. Київ : НІСД, 2009. 336 с.

75. Жихор О. Б., Кузьминчук Н. В. Модель державного регулювання розвитку регіону: стратегічні, тактичні та операційні напрями. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1. С. 21–25.

76. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

77. Закон України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

78. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

79. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (зі змінами) від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text>

80. Зеленко О. О. Довгострокові орієнтири оновлення економічних відносин у східних областях України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 138–143.

81. Іванов Ю. Б., Майбуров І. А., Гончаренко Л. І. Реформування податкових систем: нова якість обговорення. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 114–124.

82. Іванов Ю. Б., Малишко Ю. М., Сеніна А. О. Раціоналізація організаційних процедур надання адміністративних послуг суб'єктам малого підприємництва. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 138–148. URL: [https://ndc-ipr.org/media/publications/files/Іванов\\_Малишко\\_Сеніна\\_138-148.pdf](https://ndc-ipr.org/media/publications/files/Іванов_Малишко_Сеніна_138-148.pdf)

83. Іванова О. Ю., Лаптев В. І. Механізм саморозвитку регіонів в умовах проблемно-орієнтованого управління. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 121–126. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2017-1\\_0-pages-121\\_126.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-1_0-pages-121_126.pdf)

84. Кант И. Критика чистого разума // Сочинения : в 6 т. М. : Мысль, 1964. Т. 3. 799 с.

85. Касьян В. І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. 5-е вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2008. 348 с.

86. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М. : Гелиос, 2015. 352 с.

87. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Козирева О. В. Еволюція регіональної політики в Європейському Союзі. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 4. Ч. 1. С. 189–200.

88. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю., Шостак І. В., Данова М. О. Перспективи форсайт-прогнозування пріоритетних напрямів розвитку нанотехнологій і наноматеріалів у країнах світу й Україні: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2015. 272 с.

89. Кизим М. О., Іванов Ю. Б., Зінченко В. А. Дерегуляторна політика в Україні в 2013 році: оцінка та шляхи поліпшення: науково-аналітична доповідь. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2014. 120 с.

90. Кларк Дж. Б. Распределение богатства. М.: Гелиос АРВ, 2000. 368 с.

91. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu\\_2012\\_2\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2012_2_23)

92. Коломицев А. А. Управління соціально-економічним розвитком регіону на основі концепції регіонального маркетингу. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 1. С. 87–93.

93. Комелина О. В. Засади інформаційного забезпечення управління інноваційно-інвестиційною діяльністю регіону. *Економіка і регіон*. 2009. № 2. С. 81–85.

94. Кондорсе Ж. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума. М.: Либроком, 2011. 280 с.

95. Кондратенко Н., Ковтун В. Соціально-економічні та правові аспекти міжрегіонального співробітництва. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 38. Ч. 1. С. 133–137.

96. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України. Київ: РВПС України НАН України, 2003. 284 с.

97. Лауреаты Нобелевской премии по экономике: автобиографии, лекции, комментарии: в 3 т. СПб.: Наука, 2007–2010. Т. 2: 1983–1996. 2009. 477 с.

98. Лукінов І. Східний та західний вектори політики загальносвітової трансформації. *Економіка України*. 2001. № 7. С. 4–7.

99. Ляшенко В. І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути : монографія. Донецьк : ДонНТУ, 2006. 668 с.

100. Мазур А. Б. Визначення показників та цілей регіонального економічного розвитку // Матеріали XX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інновації XXI століття» : у 2-х ч. (м. Вінниця, 25 травня 2018 р.). Вінниця, 2018. Ч. 2. С. 46–49.

101. Мазур А. Б. Державне регулювання економічного розвитку регіонів України // Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. інтернет конф. (м. Харків, 7–8 квітня 2017 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 104–105.

102. Мазур А. Б. Державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів України // Actual problems of globalization : Collection of scientific articles. Midas S. A., Thessaloniki, Greece, 2016. P. 123–125.

103. Мазур А. Б. Дослідження проблем управління економічним розвитком регіонів // Матеріали XXIX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». (м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 серпня 2016 р.). URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/3320>

104. Мазур А. Б. Методологічні аспекти становлення та розвитку регіональної економіки. *Економіка України*. 2000. № 4. С. 43–48.

105. Мазур А. Б. Методологічні основи маркетингу збалансованого економічного розвитку регіонів // Маркетингові дослідження сталого розвитку в умовах глобальних викликів : монографія / М. М. Новікова, М. В. Боровик, Т. М. Бурмака та ін. Харків : Точка, 2018. С. 129–141.

106. Мазур А. Б. Особливості економічного розвитку Харківського регіону // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку

національної економіки» (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.). Полтава : ФОП Пусан А. Ф., 2017. Ч. 1. С. 192–194.

107. Мазур А. Б. Теоретичні аспекти управління економічним розвитком регіонів України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 374–377. URL: <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/79.pdf>

108. Мазур А. Б. Узагальнення та аналіз показників економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 80–85. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2018-5\\_0-pages-80\\_85.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-5_0-pages-80_85.pdf)

109. Мазур А. Б. Управління економічним розвитком регіонів України // Проблеми стабілізації економіки країни : матеріали Міжнародної наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 16 грудня 2016 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2016.

110. Мазур А. Б. Управління економічним розвитком регіонів України. *Соціальна економіка*. 2016. Т. 52. № 2. С. 103–108.

111. Мазур А. Б. Управління розвитком територіальних соціально-економічних систем // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (м. Харків, 5 березня 2018 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. С. 467–469.

112. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Критика политической экономии. Т. 2 : Процесс обращения капитала. М. : Политиздат, 1951. 532 с.

113. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е. М. : Политиздат, 1974. Т. 42. 535 с.

114. Масленикова Н. П. Управление развитием организации. М. : Центр экономики и маркетинга, 2002. 304 с.

115. Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів



з їх реалізації : затв. наказом Мінрегіону від 31.03.2016 р. № 79 зі змінами від 27.12.2018 р. № 373). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text>

116. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів заходів з їх реалізації (із застосуванням підходу смарт-спеціалізації) / Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України». URL: [https://cg.gov.ua/web\\_docs/1/2014/11/docs/Methodology\\_of\\_RD\\_planning.pdf](https://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/11/docs/Methodology_of_RD_planning.pdf)

117. Мних О. Б., Захарчин Г. М., Гончаров Є. В. Особливості інноваційно-організаційного розвитку регіональної економіки в умовах поглиблення кризи. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 132–139.

118. Моделювання соціально-економічного розвитку територій : наук.-метод. розробка / С. М. Ромашко, І. З. Саврас, Р. Г. Селівестов, Р. В. Юринець. Київ : НАДУ, 2013. 44 с.

119. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / [А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі]. Київ : НІСД, 2012. 368 с.

120. Молодченко Д. Г. Теоретичні та методичні засади управління інноваційно-інвестиційним забезпеченням будівельних організацій регіону : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Харків, 2016. 236 с.

121. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Фомішин С. В. Світове господарство в умовах глобалізації : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 200 с.

122. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» від 31.03.2016 р. № 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text>

123. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та

програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» від 30.03.2016 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text>

124. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про внесення змін до наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31 березня 2016 року № 79» від 27.12.2018 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0082-19#n2>

125. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. 2-е изд. М. : Экономика, 1978. 340 с.

126. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.

127. Новікова М. М., Мажник Л. О. Методичний підхід до вимірювання соціально-економічного стану регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 6. С. 36–39. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2012-6\\_0-pages-36\\_39.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-6_0-pages-36_39.pdf)

128. Новікова М. М., Кузькін Є. Ю. Формування системи показників, які характеризують економічний розвиток регіону. *Комунальне господарство міст*. 2006. № 75. С. 328–333.

129. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. М. : Норма, 2008. 367 с.

130. Огаренко Т. Ю. Категорії «економічний розвиток» і «розвиток економіки»: суть та співвідношення. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 265–270.

131. Островський І. А., Стадник Г. В. Сучасні особливості формування стратегії соціально-економічного розвитку регіонів. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. С. 464–468. URL: [https://economyandsociety.in.ua/journals/10\\_ukr/81.pdf](https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/81.pdf)

132. Очерки по истории философской и общественно-политической мысли народов СССР : в 2-х т. / под ред. Г. С. Васецкого, М. Т. Иовчука и др. М. : Академия наук СССР, 1955. Т. 1. 591 с.

133. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30–34. URL: [http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012\\_27\\_1/Zb27\\_1\\_04.pdf](http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf)

134. Полеся В. М., Гавура О. П. Стратегічне планування розвитку регіонів України: основні поняття, механізм розробки та проблеми. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економіка»*. 2013. № 4. С. 166–174. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2144.pdf>

135. Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 323 с.

136. Поповкін В. Регіонально-цілісний підхід в економіці. Київ : Наукова думка, 1993. 220 с.

137. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 959 від 14.11.2018 р.) від 11.11.2015 р. № 931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-п/print1446543008542820#Text>

138. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 959 від 14.11.2018 р., № 45 від 23.01.2019 р.) від 11.11.2015 р. № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-п/print1446543561174135#Text>

139. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2020 рік» від 15 травня 2019 р. № 555 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2020 р. № 253). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-2019-п#Text>

140. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 850 від 25.09.2019 р.) від 21.10.2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-п#Text>

141. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проєктів Бюджетної декларації та державного бюджету» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 335 від 17.04.2019 р.) від 26 квітня 2003 р. № 621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п#Text>

142. Проданова Л. В. Економічне зростання й економічний розвиток: забезпечення сталості економічної системи : монографія. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. 400 с.

143. Региональная экономика : учебник / под ред. В. И. Видяпина и М. В. Степанова. М. : ИНФРА-М, 2007. 666 с.

144. Регіональна економіка : підручник для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ / за ред. Є. П. Качана. Київ : Знання, 2011. 670 с.

145. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку : аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук та ін. Київ : НІСД, 2011. 38 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/0622\\_dop-00bfb.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/0622_dop-00bfb.pdf)

146. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. Г. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.

147. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи : доповідь / Біла С. О., Шевченко О. В., Кушнір М. О. та ін. Київ : НІСД, 2012. 56 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621\\_dop.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf)

148. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / А. Вігода, Б. Боврон, В. Мамонова та ін. ; за ред. І. Санжаровського. Київ : К. І. С., 2008. 214 с. URL: [https://regionet.org.ua/files/Strategic\\_planning\\_handbook\\_CIDA\\_2008\\_ua.pdf](https://regionet.org.ua/files/Strategic_planning_handbook_CIDA_2008_ua.pdf)

149. Романова Л. А. Экономика региона: самостоятельность и государственное регулирование. Пермь : Изд-во Пермского университета, 1994. 241 с.

150. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты. М. : КАНОН-пресс ; Кучково поле, 1998. 416 с.

151. Савченко В. Ф. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку : в 3 кн. Київ : Знання, 1999. 1027 с.

152. Сегеда С. А. Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 14–22. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.14.

153. Симкин Д. Г. Некоторые особенности развития организационно-экономического механизма управления регионом. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2009. № 8. С. 88–92.

154. Сімків Л. Є. Економічне зростання як індикатор якості економічних реформ. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2. Ч. 1. С. 66–70.

155. Сментина Н. В. Особливості методології стратегічного планування в системі державного управління соціально-економічним розвитком територій. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2013. № 4. С. 67–80. URL: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/35107/1/Smentyna\\_strategic%20planning.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/35107/1/Smentyna_strategic%20planning.pdf)

156. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (отдельные главы) // В кн. : Антология экономической классики : в 2-х т. М. : Эконов, 1993. Т. 1. 474 с.
157. Спенсер Г. Синтетична філософія / пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 1997. 512 с.
158. Степаненко В. С. Підвищення ефективності процесів суспільного відтворення та використання національного багатства. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 81–88.
159. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. Київ : НІСД, 2011. 88 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/Broshura\\_Vila-a47aa.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-07/Broshura_Vila-a47aa.pdf)
160. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, С. Г. Бабенко та ін. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 413 с.
161. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук. Київ, 2011. 696 с. URL: [https://www.uvecon.ua/images/uploaded/com\\_product\\_doc/example\\_c0f23f636cca3481b6ed0cfb8edde657.pdf](https://www.uvecon.ua/images/uploaded/com_product_doc/example_c0f23f636cca3481b6ed0cfb8edde657.pdf)
162. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии. М. : Дело, 2000. 230 с.
163. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів / Проект USAID: Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність. Київ, 2012. 183 с. URL: [http://2.auc.org.ua/sites/all/sites/default/files/files/Subregional\\_Structures\\_Development\\_2012.pdf](http://2.auc.org.ua/sites/all/sites/default/files/files/Subregional_Structures_Development_2012.pdf)
164. Тіщенко А. П. Стратегічне планування розвитку регіону: основні поняття, вимоги та алгоритм здійснення. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 84–89. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23919/16-Tishchenko.pdf?sequence=1>
165. Тодаро М. П. Экономическое развитие : учебник / пер. с англ. М. : Юнити, 1997. 667 с.

166. Томарева-Патлахова В. В. Пріоритетні напрями регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 6. С. 38–43. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/6\\_2016/8.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2016/8.pdf)
167. Томас В. Якість економічного зростання / пер. з англ. / В. Томас, М. Дайламі, А. Дерешвар та ін. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 350 с.
168. Томнюк Т. Л. Фактори забезпечення економічного зростання в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6399>
169. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа = Strategic Management: Concepts and Cases. М. : Вильямс, 2007. 328 с.
170. Управление развитием предприятия : монографія / [Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка]. Харьков : ВД «ИНЖЭК», 2003. 184 с.
171. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія / Н. Л. Гавкалова, Л. Й. Аведян, Г. М. Шумська та ін. Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.
172. Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України. Львів : ІРД НАН України, 2003. 336 с.
173. Фетисов Г. Г., Орешин В. П. Региональная экономика и управление : учебник. М. : ИНФРА-М, 2006. 266 с.
174. Фицик Л. А. Регіональні аспекти соціально-економічного розвитку України // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 272–274.
175. Філософія : підручник / [О. Г. Данильян, В. М. Тараненко]. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків : Право, 2012. 312 с.
176. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. *Інвестиції: практика*

та досвід. 2015. № 6. С. 99–102. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/6\\_2015/22.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2015/22.pdf)

177. Черевко О. В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2006. 424 с.

178. Чинники і тренди економічного зростання в Україні : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко. Київ, 2018. 386 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>

179. Чумаченко Н. Г. Экономика региона: теоретические основы, функциональная деятельность. Донецк, 1995. 52 с.

180. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 435 с.

181. Шевчук Л. Т. Розміщення продуктивних сил. Львів : Видав. Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 150 с.

182. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / пер. с нем. В. С. Автономова и др. М. : Прогресс, 1982. 455 с.

183. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / [предисл. В. С. Автономова]. М. : ЭКСМО, 2007. 864 с.

184. Экономический словарь. URL: <http://ekslovar.ru/slovar/r-/razvitie-ekonomicheskoe.html>

185. Экономическое развитие современной России / под ред. Н. В. Яремчука. М. : Премьера, 2005. 328 с.

186. Яремко Л. Глобальна конкурентоспроможність регіону: джерела конкурентних переваг. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 51–58.

187. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 45–53. URL: [https://www.problecon.com/export\\_pdf/problems-of-economy-2014-3\\_0-pages-45\\_53.pdf](https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-3_0-pages-45_53.pdf)



## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

#### 2.1. Загальна оцінка управління економічним розвитком регіонів

Економічна діяльність регіонів України за останнє десятиріччя зазнала значних змін. Останніми роками практика взаємовідносин між регіонами та державою доводить, що політика вирівнювання, яка спрямована на зменшення диспропорцій у розвитку та підтримку менш розвинутих у економічному плані територій, не дала очікуваного результату. Це пов'язано з тим, що підтримка з боку держави виражається, як правило, фінансовою допомогою, субсидіями, але не спрямована на формування та зміцнення економічного потенціалу територій [1–8; 14; 16–19].

Інтегрованим статистичним показником, що характеризує рівень економічної діяльності та економічний розвиток регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП), який вимірюється вартістю товарів і послуг, які вироблені регіоном для кінцевого споживання [9; 15].

Значення ВРП в управлінні регіоном полягає в тому, що він є показником економічного зростання, ефективності використання потенціалу регіону та залучених ресурсів, а також виступає інструментом впливу уряду на державну регіональну політику через механізми бюджетної та фінансової системи, міжрегіональних бюджетних перерозподілів тощо [39].

Тобто, аналіз рівня ефективності економічної діяльності та розвитку регіонів України, перш за все, доцільно проводити за ВРП, величина якого в ринкових цінах визначається як сума валової доданої вартості всіх видів економічної діяльності, включаючи чисті податки на продукти [38, 39].

На підставі спостережень Державного управління статистики України було сформовано вихідні данні для 25 регіонів України за період з 2013 по 2019 рр. (для валового регіонального продукту – по 2017 р.). Вибір часового інтервалу є обґрунтованим з точки зору політичних та економічних факторів, які мають вплив на розвиток регіонів та країни в цілому. Множина даних, що містить понад 2 500 спостережень, може вважатися достатньою для формування статистично обґрунтованих управлінських рішень.

При проведенні чисельного експерименту було усвідомлено, що кожна група спостережень містить показники з різними одиницями вимірювання (млн грн, тис. грн, осіб, тис. грн/1 особу тощо), тому автором запропоновано провести стандартизацію обраних показників за таким алгоритмом:

- визначити найбільше значення показника  $f_i^k$  в  $i$ -му часовому ряді:

$$M_i^k = \sup_{n \in [1;25]} f_i^k(n); \quad (2.1)$$

- визначити найбільше значення показника  $f_i^k$  в  $i$ -му часовому ряді:

$$m_i^k = \inf_{n \in [1;25]} f_i^k(n); \quad (2.2)$$

- визначити відстань між найбільшим і найменшим значенням показника (розмах ряду)  $f_i^k$  в  $i$ -му часовому ряді:

$$d_i = |M_i^k - m_i^k|; \quad (2.3)$$

- визначити частку відстані  $d$  по відношенню до максимального значення показника  $f_i^k$  в  $i$ -му часовому ряді як критерій нерівномірності розподілу показника для кожного регіону:

$$r_i = \frac{d_i}{M_i^k} \cdot 100\%; \quad (2.4)$$

- визначити першу квартиль, яка показує, яка частина показників має значення нижчі, ніж 25% центиль:

$$Q_1^k = m_i^k + d_i \frac{\frac{1}{4} \sum f_i^k - S_{Q_1-1}}{f_{Q_1}}, \quad (2.5)$$

де  $S_{Q_1-1}$  – накопичена частота інтервалу, який передуює інтервалу, що містить квартиль;

$f_{Q_1}$  – частота інтервалу, що містить кватиль;

– визначити частку у відстані між найбільшим і найменшим значенням  $f_i^k$  показника для кожного регіону (стандартизоване значення показника) [40, 42, 47]:

$${}_n\tilde{f}_i^k = \frac{f_i^k(n)}{d_i}; \quad {}_n\tilde{f}_i^k \in [0; 1]; \quad (2.6)$$

– обчислити середнє арифметичне значення показника  ${}_n\tilde{f}_i^k$  за весь період спостереження (для кожного регіону):

$$CAf_i^k = \frac{\sum_{p=1}^N {}_n\tilde{f}_i^k}{N}; \quad (2.7)$$

– обчислити середнє геометричне значення показника  ${}_n\tilde{f}_i^k$  за весь період спостереження (для кожного регіону):

$$CGf_i^k = \sqrt[N]{\prod_{p=1}^N {}_n\tilde{f}_i^k}; \quad (2.8)$$

– провести ранжирування регіонів за кожним показником;  
– порівняти результати ранжирування за стандартизованими значеннями абсолютних показників та відповідних до них, приведених на 1 особу населення регіону.

Стандартизація сукупності показників за кожним часовим проміжком обумовлена тим, що реакція різних регіонів України на зміну соціальних, економічних, політичних чинників, яка виражається в показниках економічної активності, виявляється неоднорідною [30].

Тому важливо спостереження саме динаміки зміни множини обраних факторів у кожному регіоні України.

Як уже було вказано раніше, найважливішим критерієм економічної активності регіонів є валовий регіональний продукт (ВРП). Станом на 1 квартал 2020 р. Державне управління статистики України оприлюднило дані про ВРП до 2017 р. Тому це єдиний показник у дослідженні, часовий інтервал спостереження за яким обмежується 5 роками (2013–2017 рр.) (Додаток А, табл. А.1).

Обчислені за формулами (2.1) – (2.5) характеристики показника ВРП наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Статистичний аналіз валового регіонального продукту, виміряного в абсолютних одиницях (млн грн)**

Статистичний показник	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
$M_i^{\text{ВРП}}$	312552	357377	451700	559140	699185
$m_i^{\text{ВРП}}$	13757	15049	18506	21239	28591
$d_i$	298795	342328	433194	537901	670594
$r_i$	95,60	95,79	95,90	96,20	95,91
$Q_1^{\text{ВРП}}$	24237	28724	35252	39469	51972

Джерело: розраховано автором за [22, 31, 39]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що, незважаючи на поступове зростання ВРП в абсолютних одиницях, статистичний розподіл величин показника, що досліджується, практично не змінюється, а саме:

- відношення розмаху ряду до максимальних значень показника становить 96%, тобто в регіонах, в яких спостерігається мінімум ВРП, значення його становить лише 4% від максимального;

- у першій квартилі (рівень ВРП  $\leq 25\%$ ) протягом всього періоду спостережень опинилися Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька області, а з 2015 р. своїм місцем у першій квартилі Чернігівська область поступила Луганській (Додаток А, табл. А.1);

- 22–23% ВРП протягом всього періоду спостережень отримано в м. Київ.

Стандартизовані значення валового регіонального продукту протягом 2013–2017 рр., обчислені за формулою (2.6), наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

## Стандартизовані значення ВРП за регіонами України

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	0,07508	0,08454	0,09549	0,09885	0,09519
Волинська	0,02298	0,02672	0,03043	0,02697	0,03487
Дніпропетровська	0,46570	0,47174	0,45407	0,41502	0,42535
Донецька	0,50593	0,30653	0,22278	0,21614	0,20551
Житомирська	0,03989	0,04313	0,04598	0,04960	0,04903
Закарпатська	0,02558	0,02650	0,02411	0,02073	0,02155
Запорізька	0,13586	0,14874	0,16287	0,15446	0,15178
Івано-Франківська	0,06506	0,06600	0,06313	0,05608	0,05258
Київська	0,18466	0,18845	0,19743	0,19966	0,19155
Кіровоградська	0,03868	0,04005	0,04603	0,04607	0,03645
Луганська	0,13839	0,04774	0,01233	0,01881	0,00253
Львівська	0,16591	0,16906	0,17587	0,17402	0,17718
Миколаївська	0,06116	0,05947	0,06854	0,06800	0,06081
Одеська	0,18743	0,17493	0,18757	0,18323	0,18035
Полтавська	0,19567	0,20399	0,22130	0,21616	0,22503
Рівненська	0,02760	0,03995	0,03866	0,03389	0,03019
Сумська	0,04353	0,04483	0,05323	0,04657	0,04166
Тернопільська	0,01448	0,01936	0,01881	0,01828	0,01813
Харківська	0,23949	0,23821	0,24547	0,24843	0,23690
Херсонська	0,02346	0,02396	0,03165	0,03254	0,02875
Хмельницька	0,04240	0,04999	0,05213	0,05135	0,05263
Черкаська	0,06469	0,06841	0,07465	0,07097	0,06649
Чернівецька	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Чернігівська	0,03507	0,03829	0,04261	0,04113	0,04187
м. Київ	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Джерело: розраховано автором за [12]

Ранжирування всіх показників рівня економічного розвитку регіонів автором було виконано декількома методами, а саме:

- за середнім арифметичним значенням часового ряду спостережень (2.7);
- за середнім геометричним значенням часового ряду спостережень (2.8);
- за стандартизованими значеннями показника.

При цьому ранжирування за стандартизованими значеннями кожного обраного з множини всіх показників рівня економічного розвитку регіонів проводилося за схемою, прийнятою при ранжируванні експертних оцінок. Найвищому значенню стандартизованого показника надавався найвищий ранг.

Кожен рік з періоду спостереження виступав у ролі «експерта», а критеріями, за якими проводилася оцінка, були значення стандартизованого показника в кожному регіоні. Узгодженість отриманого результату проводилася за допомогою коефіцієнта конкордації Кендала:

$$W = \frac{12S}{n^2(m^2 - m)}, \quad (2.9)$$

де  $S$  – сума квадратів відхилень рангів від середнього значення:

$$S = \sum_{p=1}^N (\text{rang}_p - \overline{\text{rang}})^2,$$

$n$  – кількість років спостереження;  $m$  – кількість регіонів.

Коефіцієнт конкордації змінюється в діапазоні  $0 \leq W \leq 1$ , причому значенню 0 відповідає відсутність узгодженості, а 1 – повна узгодженість отриманих результатів.

У табл. 2.3 наведено результати ранжирування регіонів України за значенням валового регіонального продукту протягом 2013–2017 рр.

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,962$ ) переконує в коректності проведеного ранжирування. Розбіжності в результатах ранжирування, проведеного трьома методами, також не спостерігається. На підставі аналізу ранжирування регіонів за стандартизованими показниками абсолютного значення валового регіонального продукту можна виділити п'ятірку регіонів з найвищими значеннями відповідних показників – м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Донецька та Полтавська області; та п'ятірку регіонів з найнижчими значеннями відповідних показників – Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська та Волинська області.

Зміна стандартизованих значень показника ВРП протягом періоду спостережень для п'ятірки лідерів майже не змінилася, за винятком Донецького регіону (рис. 2.1).

Таблиця 2.3

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями валового регіонального продукту  
за період 2013–2017 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік					Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$								
Вінницька	0,090	<b>10</b>	0,089	<b>10</b>	11	10	10	10	10	51	-14	196	<b>10</b>
Волинська	0,028	<b>21</b>	0,028	<b>20</b>	23	21	21	21	19	105	40	1600	<b>21</b>
Дніпропетровська	0,446	<b>2</b>	0,446	<b>2</b>	3	2	2	2	2	11	-54	2916	<b>2</b>
Донецька	0,291	<b>3</b>	0,277	<b>3</b>	2	3	4	5	5	19	-46	2116	<b>4</b>
Житомирська	0,046	<b>16</b>	0,045	<b>16</b>	17	17	17	15	15	81	16	256	<b>16</b>
Закарпатська	0,024	<b>23</b>	0,024	<b>22</b>	21	22	22	22	22	109	44	1936	<b>23</b>
Запорізька	0,151	<b>9</b>	0,151	<b>9</b>	10	9	9	9	9	46	-19	361	<b>9</b>
Івано-Франківська	0,061	<b>13</b>	0,060	<b>13</b>	12	12	13	13	14	64	-1	1	<b>13</b>
Київська	0,192	<b>6</b>	0,192	<b>6</b>	7	6	6	6	6	31	-34	1156	<b>6</b>
Кіровоградська	0,041	<b>18</b>	0,041	<b>17</b>	18	18	16	17	18	87	22	484	<b>17</b>
Луганська	0,044	<b>17</b>	0,024	<b>23</b>	9	15	24	23	24	95	30	900	<b>19</b>
Львівська	0,172	<b>8</b>	0,172	<b>8</b>	8	8	8	8	8	40	-25	625	<b>8</b>
Миколаївська	0,064	<b>12</b>	0,063	<b>12</b>	14	13	12	12	12	63	-2	4	<b>12</b>
Одеська	0,183	<b>7</b>	0,183	<b>7</b>	6	7	7	7	7	34	-31	961	<b>7</b>
Полтавська	0,212	<b>5</b>	0,212	<b>5</b>	5	5	5	4	4	23	-42	1764	<b>5</b>
Рівненська	0,034	<b>20</b>	0,034	<b>19</b>	20	19	19	19	20	97	32	1024	<b>20</b>
Сумська	0,046	<b>15</b>	0,046	<b>15</b>	15	16	14	16	17	78	13	169	<b>15</b>
Тернопільська	0,018	<b>24</b>	0,018	<b>24</b>	24	24	23	24	23	118	53	2809	<b>24</b>
Харківська	0,242	<b>4</b>	0,242	<b>4</b>	4	4	3	3	3	17	-48	2304	<b>3</b>
Херсонська	0,028	<b>22</b>	0,028	<b>21</b>	22	23	20	20	21	106	41	1681	<b>22</b>
Хмельницька	0,050	<b>14</b>	0,050	<b>14</b>	16	14	15	14	13	72	7	49	<b>14</b>
Черкаська	0,069	<b>11</b>	0,069	<b>11</b>	13	11	11	11	11	57	-8	64	<b>11</b>
Чернівецька	0,000	<b>25</b>	0,000	<b>25</b>	25	25	25	25	25	125	60	3600	<b>25</b>
Чернігівська	0,040	<b>19</b>	0,040	<b>18</b>	19	20	18	18	16	91	26	676	<b>18</b>
м. Київ	1,000	<b>1</b>	1,000	<b>1</b>	1	1	1	1	1	5	-60	3600	<b>1</b>

Джерело: розраховано автором за [12]

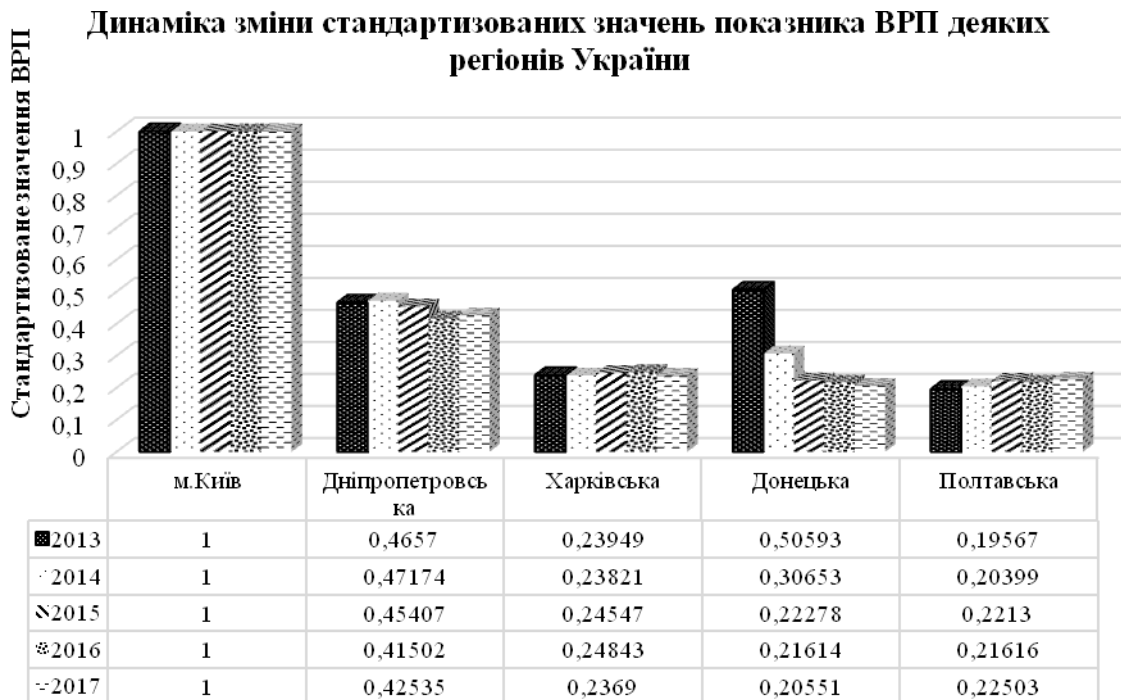


Рис. 2.1. Динаміка зміни стандартизованих значень показника ВРП

Джерело: розроблено автором за [12]

При дослідженні частки валового регіонального продукту необхідно враховувати той факт, що населення, у тому числі працездатне, має нерівномірний розподіл за регіонами України. Тому аналіз демографічних характеристик і ринку праці регіонів вважаємо край необхідним при аналізі сучасного рівня економічного розвитку.

Населення України має тенденцію до зменшення. Обчислені за даними Державного управління статистики України відносні показники зміни постійного та зайнятого населення по регіонах (по відношенню до відповідного за попередній рік спостереження) підтверджують поступове зменшення населення в середньому на 0,5% щорічно.

Лише в Київській області та м. Київ спостерігається збільшення постійного населення. Ситуація із зайнятим населенням відрізняється. Після падіння в середньому по країні у 2014–2015 рр. частки зайнятого населення на 6–9%, переважно за рахунок Донецької та Луганської областей (на 57% та 65% відповідно), останніми роками намітилася тенденція до збільшення



частки зайнятого населення – у 2018 р. і 2019 р. вона збільшилася на 1% та 2% відповідно (рис. 2.2).

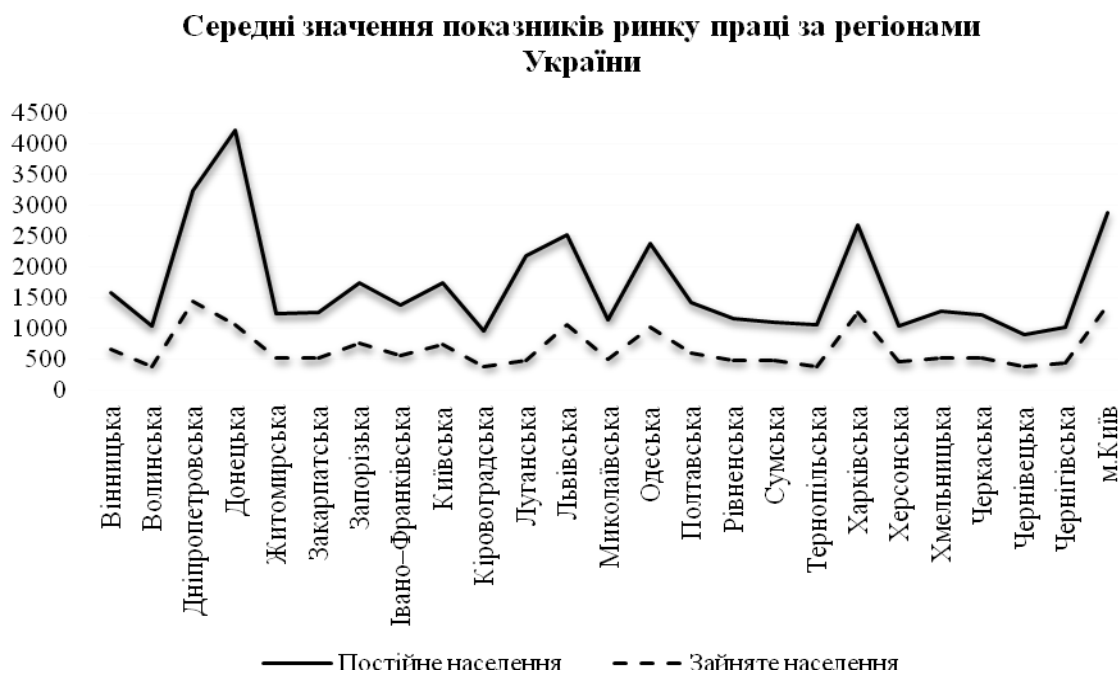


Рис. 2.2. Середні значення (за період 2013–2017 рр.) показників ринку праці (у тис. осіб) за регіонами України

Джерело: побудовано автором за [11, 12]

Середні значення показників ринку праці (у тис. осіб) за регіонами України наведено на рис. 2.2. Частка зайнятого населення в усіх регіонах України становить 40–50% постійного населення (за виключенням Донецької та Луганської областей). Саме цей показник був обраний як один із множини критеріїв економічного розвитку регіону (табл. 2.4). У Додатку А, табл. А.4 наведено обчислені значення частки зайнятого населення.

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що в період 2013–2016 рр. зайняте населення за регіонами України зменшувалося, а починаючи з 2017 р. можна відзначити повільний приріст, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника зменшився з 79% до 74%, тобто в регіонах, в яких найменша кількість зайнятого населення, його значення становить до 16% від максимального;

Таблиця 2.4

**Статистичний аналіз зайнятого населення, виміряного в абсолютних  
одиницях (тис. осіб)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{BPP}$	1752,4	1479,6	1425,4	1390,9	1402,3	1427,9	1447,1
$m_i^{BPP}$	370,6	306,3	298,5	292,1	298,2	310,3	382,3
$d_i$	1381,8	1173,3	1126,9	1098,8	1104,1	1117,6	1064,8
$r_i$	78,85	79,30	79,06	79,00	78,73	78,27	73,58
$Q_1^{BPP}$	494,9	476,0	445,8	441,0	442,2	448,2	494,9

Джерело: розраховано автором за [33, 35, 38]

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом всього періоду спостережень опинилися Волинська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області, а з 2015 р. своїм місцем у першій квартилі Рівненська область поступила Луганській (Додаток А, табл. А.5);

– 37% усього економічно активного населення зосереджено у Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Одеській областях та м. Київ.

Стандартизовані значення зайнятого населення протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6), наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Стандартизовані значення частки зайнятого населення за регіонами  
України**

Регіон	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	0,29963	0,24954	0,84832	0,83107	0,81909	0,84128	0,85055
Волинська	0,22829	0,05130	0,72566	0,68836	0,65386	0,65941	0,67271
Дніпропетровська	0,60068	0,66173	0,94371	0,90711	0,88605	0,89386	0,90390
Донецька	0,47704	0,21041	0,11557	0,12063	0,12075	0,11827	0,11063
Житомирська	0,29921	0,21695	0,79670	0,80988	0,83675	0,85022	0,86121
Закарпатська	0,25564	0,27492	0,81918	0,79070	0,77959	0,78281	0,78535
Запорізька	0,57331	0,53233	0,85417	0,85060	0,84695	0,86888	0,88254
Івано-Франківська	0,00000	0,07755	0,79326	0,79625	0,81330	0,81925	0,83557
Київська	0,35630	0,33400	0,86459	0,86027	0,86491	0,86714	0,87646
Кіровоградська	0,34741	0,12659	0,77964	0,75844	0,78361	0,79630	0,80546

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8
Луганська	0,45773	0,06796	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Львівська	0,32137	0,24386	0,82165	0,83134	0,84871	0,85222	0,85807
Миколаївська	0,51942	0,45254	0,89724	0,88234	0,88133	0,89740	0,89764
Одеська	0,40875	0,36610	0,86030	0,84628	0,84121	0,84928	0,86181
Полтавська	0,39956	0,31316	0,80257	0,78913	0,82034	0,83146	0,84463
Рівненська	0,21118	0,22429	0,83945	0,80761	0,78410	0,80959	0,84311
Сумська	0,49192	0,43415	0,84935	0,88452	0,91569	0,92886	0,94559
Тернопільська	0,05458	0,00000	0,72641	0,74176	0,73490	0,76294	0,77377
Харківська	0,66808	0,67551	0,94463	0,96282	0,99000	1,00000	1,00000
Херсонська	0,41668	0,35474	0,83965	0,83770	0,86218	0,87817	0,89020
Хмельницька	0,32860	0,13312	0,74230	0,77693	0,81116	0,82208	0,85179
Черкаська	0,40299	0,33351	0,84625	0,84728	0,87153	0,88408	0,89634
Чернівецька	0,26427	0,20592	0,79403	0,82954	0,85263	0,85511	0,92227
Чернігівська	0,39471	0,32827	0,83042	0,82627	0,85710	0,87329	0,88921
м. Київ	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,99136	0,99599

Джерело: розраховано автором за [32]

Аналіз стандартизованих показників частки зайнятого населення приводить до висновків, що неоднорідність регіонів за рівнем працевлаштування зменшується.

У 2019 р. лише в трьох регіонах (Луганській, Донецькій та Волинській областях) цей показник відрізнявся на 25% та вище від максимального (м. Київ), а у 2013 р. така розбіжність була властива для всіх регіонів (рис. 2.3).

Кардинальна зміна стандартизованих показників частки зайнятого населення протягом періоду спостереження (2013–2019 рр.) знайшла своє відображення і в щорічному ранжируванні (табл. 2.6).

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,849$ ) переконує в коректності проведеного ранжирування.

Розбіжності в результатах ранжирування, проведеного трьома методами, несуттєві, але при ранжируванні за середнім геометричним усе ж таки спостерігаються.

### Зміна стандартизованих показників частки зайнятого населення за регіонами України

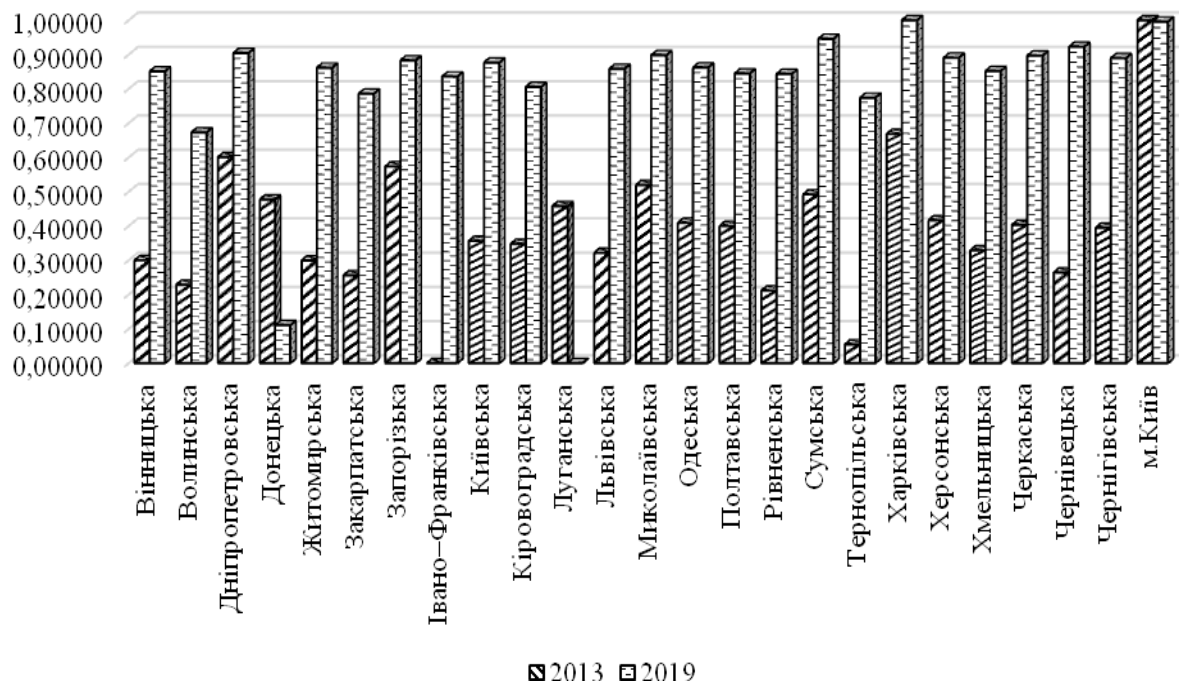


Рис. 2.3. Зміна стандартизованих показників частки зайнятого населення за регіонами України у 2013 р. і 2019 р.

Джерело: розроблено автором за [12]

Аналіз абсолютних і стандартизованих показників ринку праці регіонів переконують у необхідності дослідження відносних (і відповідних їм стандартизованих) показників усіх з множини обраних факторів, вимірених на одну особу населення регіону.

Величини ВРП у розрахунку на одну особу (у грн) 25 регіонів України наведено в Додатку А, табл. А.6.

Частка ВРП у розрахунку на одну особу протягом періоду спостереження в усіх регіонах у середньому збільшилася у 2,2 разу (за винятком Луганської та Донецької областей).

Статистичний аналіз валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу, проведений за формулами (2.1) – (2.5), наведено в табл. 2.7.

Таблиця 2.6

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями частки зайнятого населення  
за період 2013 –2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$ca\bar{f}_i^k$	$ca\text{rang}_i$	$cg\bar{f}_i^k$	$cg\text{rang}_i$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$c\bar{z}\text{H}rang$
					$c\bar{z}\text{H}rang_i$										
Вінницька	0,677	<b>14</b>	0,609	<b>14</b>	18	14	9	12	16	15	16	100	9	81	<b>14</b>
Волинська	0,526	<b>23</b>	0,402	<b>21</b>	22	24	23	23	23	23	23	161	70	4900	<b>25</b>
Дніпропетровська	0,828	<b>3</b>	0,817	<b>3</b>	3	3	3	3	4	5	5	26	-65	4225	<b>3</b>
Донецька	0,182	<b>24</b>	0,156	<b>22</b>	7	18	24	24	24	24	24	145	54	2916	<b>22</b>
Житомирська	0,667	<b>16</b>	0,593	<b>15</b>	19	17	17	15	14	13	13	108	17	289	<b>16</b>
Закарпатська	0,641	<b>18</b>	0,579	<b>17</b>	21	13	15	18	21	21	21	130	39	1521	<b>19</b>
Запорізька	0,773	<b>6</b>	0,758	<b>4</b>	4	4	7	7	12	9	10	53	-38	1444	<b>6</b>
Івано-Франківська	0,591	<b>21</b>	0,000	<b>23</b>	25	22	19	17	17	18	19	137	46	2116	<b>20,5</b>
Київська	0,718	<b>10</b>	0,666	<b>11</b>	14	9	5	6	7	10	11	62	-29	841	<b>9</b>
Кіровоградська	0,628	<b>20</b>	0,538	<b>20</b>	15	21	20	21	20	20	20	137	46	2116	<b>20,5</b>
Луганська	0,075	<b>25</b>	0,000	<b>23</b>	8	23	25	25	25	25	25	156	65	4225	<b>23</b>
Львівська	0,682	<b>13</b>	0,615	<b>13</b>	17	15	14	11	11	12	14	94	3	9	<b>12</b>
Миколаївська	0,775	<b>5</b>	0,749	<b>5</b>	5	5	4	5	5	4	6	34	-57	3249	<b>5</b>
Одеська	0,719	<b>9</b>	0,680	<b>8</b>	10	7	6	9	13	14	12	71	-20	400	<b>10</b>
Полтавська	0,686	<b>12</b>	0,643	<b>12</b>	12	12	16	19	15	16	17	107	16	256	<b>15</b>
Рівненська	0,646	<b>17</b>	0,560	<b>18</b>	23	16	12	16	19	19	18	123	32	1024	<b>17</b>
Сумська	0,779	<b>4</b>	0,746	<b>6</b>	6	6	8	4	3	3	3	33	-58	3364	<b>4</b>
Тернопільська	0,542	<b>22</b>	0,000	<b>23</b>	24	25	22	22	22	22	22	159	68	4624	<b>24</b>
Харківська	0,892	<b>2</b>	0,879	<b>2</b>	2	2	2	2	2	1	1	12	-79	6241	<b>2</b>
Херсонська	0,726	<b>8</b>	0,684	<b>7</b>	9	8	11	10	8	7	8	61	-30	900	<b>8</b>
Хмельницька	0,638	<b>19</b>	0,545	<b>19</b>	16	20	21	20	18	17	15	127	36	1296	<b>18</b>
Черкаська	0,726	<b>7</b>	0,679	<b>9</b>	11	10	10	8	6	6	7	58	-33	1089	<b>7</b>
Чернівецька	0,675	<b>15</b>	0,587	<b>16</b>	20	19	18	13	10	11	4	95	4	16	<b>13</b>
Чернігівська	0,714	<b>11</b>	0,668	<b>10</b>	13	11	13	14	9	8	9	77	-14	196	<b>11</b>
м. Київ	0,998	<b>1</b>	0,998	<b>1</b>	1	1	1	1	1	2	2	9	-82	6724	<b>1</b>

Джерело: розроблено автором за [12, 22, 50]

Таблиця 2.7

**Статистичний аналіз валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (грн)**

Статистичний показник	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
$M_i^{\text{ВРП}}$	109402	124163	155904	191736	238622
$m_i^{\text{ВРП}}$	15154	14079	10778	14251	13883
$d_i$	94248	110084	145126	177485	224739
$r_i$	86,15	88,66	93,09	92,57	94,18
$Q_1^{\text{ВРП}}$	20165	23678	30350	34310	45532

Джерело: розраховано автором за [33, 35, 38]

Аналіз статистичних показників ВРП у розрахунку на одну особу приводить до висновків, що:

- відношення розмаху ряду до максимальних значень показника поступово збільшується (від 86% до 94%), що свідчить про зростання диспропорції показника за регіонами;

- у першій квартилі (рівень ВРП  $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень опинилися Закарпатська, Тернопільська, області, майже всього періоду спостереження – Волинська, Донецька, Луганська, Рівненська та Херсонська області (Додаток А, табл. А.6);

- найвищі показники ВРП в розрахунку на 1 особу спостерігаються в м. Київ, їх значення в 3,8 разу перевищують середні показники по країні протягом усього періоду спостереження.

Стандартизовані значення валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу протягом 2013–2017 рр., обчислені за формулою (2.6), наведено в табл. 2.8.

Диспропорція у величині ВРП у розрахунку на одну особу за регіонами України найкраще ілюструється стандартизованими показниками.

Таблиця 2.8

**Стандартизовані значення ВРП продукту в розрахунку на одну особу за  
регіонами України**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	0,07585	0,11964	0,18254	0,18235	0,19801
Волинська	0,04948	0,08302	0,13512	0,11302	0,16065
Дніпропетровська	0,33082	0,36036	0,37980	0,34451	0,37045
Донецька	0,24060	0,12438	0,11084	0,10179	0,11359
Житомирська	0,05445	0,08720	0,13726	0,13674	0,15954
Закарпатська	0,02005	0,04625	0,08414	0,06466	0,09041
Запорізька	0,16310	0,21049	0,27446	0,25624	0,27331
Івано-Франківська	0,09409	0,11948	0,15429	0,12941	0,14430
Київська	0,26350	0,29050	0,33992	0,33786	0,33881
Кіровоградська	0,11012	0,13757	0,19692	0,18716	0,18377
Луганська	0,09931	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Львівська	0,10380	0,13310	0,18301	0,17505	0,19729
Миколаївська	0,12946	0,14787	0,21170	0,20193	0,20765
Одеська	0,14816	0,15614	0,21295	0,20232	0,21722
Полтавська	0,42401	0,43639	0,45746	0,45719	0,47276
Рівненська	0,04084	0,09704	0,13486	0,11103	0,12528
Сумська	0,08873	0,11686	0,18186	0,15489	0,16702
Тернопільська	0,01767	0,05586	0,09774	0,08449	0,10995
Харківська	0,16949	0,19303	0,24143	0,24170	0,24742
Херсонська	0,04411	0,06946	0,13415	0,12584	0,14083
Хмельницька	0,05317	0,09614	0,14389	0,13314	0,16033
Черкаська	0,11686	0,15033	0,20659	0,19029	0,20385
Чернівецька	0,00000	0,02246	0,06587	0,05135	0,07843
Чернігівська	0,07904	0,11310	0,16825	0,15480	0,18384
м. Київ	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000

Джерело: розраховано автором за [22, 38, 39]

Так, протягом усього періоду спостереження лише у Дніпропетровській, Полтавській та Київській областях був перебільшений 25% рівень показника порівняно із відповідним значенням у м. Київ. Усі інші регіони переважно знаходяться за межею 10%-го рівня стандартизованого показника ВРП у розрахунку на одну особу в м. Київ (рис. 2.4).

У табл. 2.9 наведено результати ранжирування показників валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу трьома методами.

**Порівняння стандартизованих показників ВРП у розрахунку на одну особу деяких регіонів України**



Рис. 2.4. Порівняння стандартизованих показників ВРП у розрахунку на одну особу деяких регіонів України

Джерело: розроблено автором за [22, 38, 39]

Порівняння результатів ранжирування абсолютних показників ВРП свідчить про високу узгодженість отриманих результатів. З метою встановлення тісноти зв'язку автором було обчислено коефіцієнт парної кореляції для відповідних показників за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_i (x_i - \bar{x}) \cdot (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{x})^2 \cdot \sum_i (y_i - \bar{y})^2}}, \quad (2.9)$$

де  $\bar{x}, \bar{y}$  – середні значення відповідних показників.

Перевірка за формулою (2.9) дає підставу стверджувати про наявність зв'язку між абсолютними та відносними показниками ВРП регіонів України – коефіцієнт парної кореляції  $r_{xy} = 0,872$ .

При цьому п'ятірка регіонів-лідерів за величиною ВРП після розрахунку на одну особу частково змінилася (табл. 2.10). Цей факт дає підставу наполягати на необхідності врахування показників ринку праці при аналізі всіх кількісних показників економічного розвитку регіонів.



Таблиця 2.9

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями валового регіонального продукту в  
розрахунку на одну особу за період 2013–2017 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік					Остаточне ранжирування			
	$CA\bar{f}^k$	$CArang_i$	$CF\bar{f}^k$	$CFrang_i$	2013	2014	2015	2016	2017	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$CFrang$
					$CFrang_i$								
Вінницька	0,152	<b>12</b>	0,143	<b>12</b>	17	13	12	11	10	63	-2	4	<b>12</b>
Волинська	0,108	<b>19</b>	0,100	<b>19</b>	20	20	18	19	15	92	27	729	<b>19</b>
Дніпропетровська	0,357	<b>3</b>	0,357	<b>3</b>	3	3	3	3	3	15	-50	2500	<b>3</b>
Донецька	0,138	<b>15</b>	0,131	<b>15</b>	5	12	21	21	21	80	15	225	<b>16</b>
Житомирська	0,115	<b>18</b>	0,107	<b>18</b>	18	19	17	15	17	86	21	441	<b>18</b>
Закарпатська	0,061	<b>23</b>	0,054	<b>23</b>	23	23	23	23	23	115	50	2500	<b>24</b>
Запорізька	0,236	<b>5</b>	0,231	<b>5</b>	7	5	5	5	5	27	-38	1444	<b>5</b>
Івано-Франківська	0,128	<b>16</b>	0,126	<b>16</b>	14	14	15	17	18	78	13	169	<b>15</b>
Київська	0,314	<b>4</b>	0,312	<b>4</b>	4	4	4	4	4	20	-45	2025	<b>4</b>
Кіровоградська	0,163	<b>10</b>	0,159	<b>10</b>	11	10	10	10	13	54	-11	121	<b>10</b>
Луганська	0,020	<b>25</b>	0,000	<b>24</b>	13	25	25	25	25	113	48	2304	<b>23</b>
Львівська	0,158	<b>11</b>	0,154	<b>11</b>	12	16	11	12	11	62	-3	9	<b>11</b>
Миколаївська	0,180	<b>8</b>	0,176	<b>8</b>	9	9	8	8	8	42	-23	529	<b>8</b>
Одеська	0,187	<b>7</b>	0,185	<b>7</b>	8	7	7	7	7	36	-29	841	<b>7</b>
Полтавська	0,450	<b>2</b>	0,449	<b>2</b>	2	2	2	2	2	10	-55	3025	<b>2</b>
Рівненська	0,102	<b>21</b>	0,094	<b>20</b>	22	17	19	20	20	98	33	1089	<b>20</b>
Сумська	0,142	<b>13</b>	0,137	<b>13</b>	15	15	13	13	14	70	5	25	<b>14</b>
Тернопільська	0,073	<b>22</b>	0,062	<b>22</b>	24	22	22	22	22	112	47	2209	<b>22</b>
Харківська	0,219	<b>6</b>	0,216	<b>6</b>	6	6	6	6	6	30	-35	1225	<b>6</b>
Херсонська	0,103	<b>20</b>	0,094	<b>21</b>	21	21	20	18	19	99	34	1156	<b>21</b>
Хмельницька	0,117	<b>17</b>	0,109	<b>17</b>	19	18	16	16	16	85	20	400	<b>17</b>
Черкаська	0,174	<b>9</b>	0,170	<b>9</b>	10	8	9	9	9	45	-20	400	<b>9</b>
Чернівецька	0,044	<b>25</b>	0,000	<b>25</b>	25	24	24	24	24	121	56	3136	<b>25</b>
Чернігівська	0,140	<b>14</b>	0,134	<b>14</b>	16	11	14	14	12	67	2	4	<b>13</b>
м. Київ	1,000	<b>1</b>	1,000	<b>1</b>	1	1	1	1	1	5	-60	3600	<b>1</b>

Джерело: розроблено автором за [22, 27]

Таблиця 2.10

**Порівняння ранжирування стандартизованих показників ВРП,  
виміряних у абсолютних одиницях і в розрахунку на одну особу**

Ранжирування за абсолютними показниками		Ранжирування за відносними показниками	
Ранг	Регіон	Ранг	Регіон
1	м. Київ	1	м. Київ
2	Дніпропетровська обл.	2	Полтавська обл.
3	Харківська обл.	3	Дніпропетровська обл.
4	Донецька обл.	4	Київська обл.
5	Полтавська обл.	5	Запорізька обл.

Джерело: розроблено автором

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,926$ ) переконує в коректності проведеного ранжирування. Розбіжності в результатах ранжирування, проведеного трьома методами, несуттєві.

З огляду на результати аналізу ефективності економічної діяльності регіонів України за ВРП можна говорити про значну розбалансованість економічної діяльності регіонів, що робить показник ВРП у цілому некерованим, а це, своєю чергою, істотно знижує дієвість регіональної економічної системи.

## 2.2. Порівняльна оцінка управління економічним розвитком регіонів

З метою проведення поглибленого аналізу рівня економічного розвитку регіонів України, окрім ВРП і частки зайнятого населення за регіонами України (ЗН), автором було запропоновано обрати серед множини факторів такі:

– обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання (ОРП);

- обсяг виробленої будівельної продукції (ОБП);
- обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (ОСП) як в абсолютних одиницях, так і виміряних на особу населення;
- капітальні інвестиції (КІ).

У Додатку А, табл. А.7 наведено статистичні спостереження по обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання (у млн грн) за регіонами України. Їх статистичний аналіз наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

**Статистичний аналіз обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)  
суб'єктів господарювання за регіонами України, виміряного  
в абсолютних одиницях (у млн грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{ВРП}$	1381643,1	1590825,3	289142,3	324367,5	417904,2	481481,4	454665,1
$m_i^{ВРП}$	18875	21712,5	6742,4	8635,1	10434,3	15479,3	13585,4
$d_i$	1362768,1	1569112,8	282399,9	315732,4	407469,9	466002,1	441079,7
$r_i$	98,63	98,64	97,67	97,34	97,50	96,79	97,01
$Q_i^{ВРП}$	39266,1	47407,1	20513,7	23543,5	27101,9	30897,9	32192,3

Джерело: розраховано автором за [33, 35]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що у 2015 р. обсяг реалізованої продукції в усіх регіонах України стрибкоподібно зменшився, причому ця тенденція спостерігалася у регіонах як з найвищими, так і з найнижчими значеннями відповідного показника (рис. 2.5), крім того:

- відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 97–99%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами;

- у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом всього періоду спостережень опинилися Закарпатська, Херсонська, Чернівецька області, а починаючи з 2015 р. – Кіровоградська, Тернопільська області (Додаток А, табл. А.7);

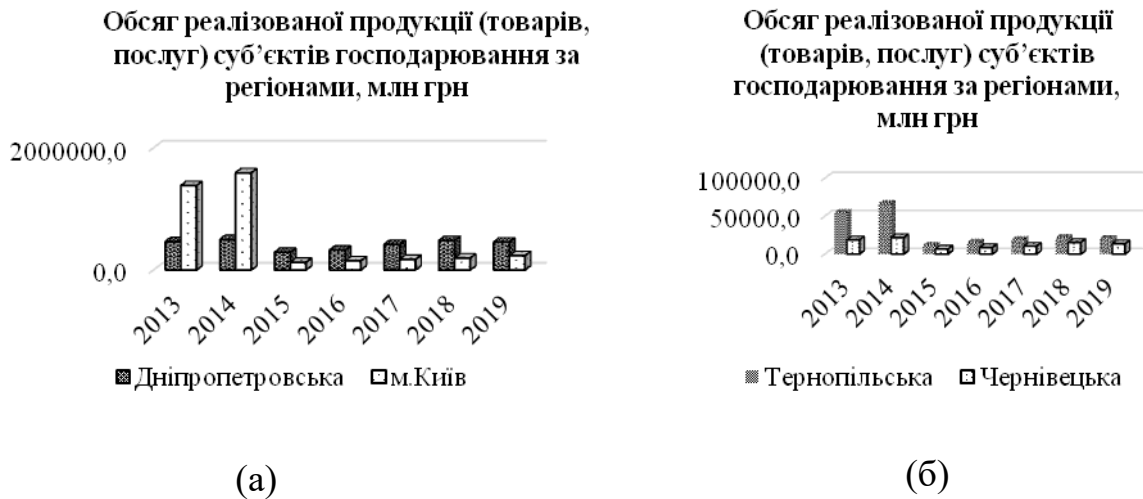


Рис. 2.5. Порівняння динаміки зміни обсягу реалізованої продукції в регіонах за найвищими (а) та найнижчими значеннями відповідного показника

Джерело: побудовано автором на основі [20, 22, 25]

– криза 2015 р. нерівномірно відбилася на різних регіонах. Так, наприклад, у м. Київ обсяг реалізованої продукції у 2015 р. складав лише 8% відповідного показника у 2014 р., у Чернівецькій області – 31%, найменший вплив виявився у Дніпропетровській області – 58%.

– 65% (а починаючи з 2015 р. – 55%) усього обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) отримано у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Харківській областях і в м. Київ.

Стандартизовані значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), виміряних у абсолютного одиницях протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.8).

У табл. 2.12 наведено результати ранжирування стандартизованих показників значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), виміряного в абсолютних одиницях трьома методами.

Таблиця 2.12

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), суб'єктів господарювання, виміряного у абсолютних одиницях, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$										
Вінницька	0,110	9	0,092	10	14	11	9	9	9	9	9	70	-21	441	9,5
Волинська	0,037	19	0,037	17	12	13	22	22	19	19	20	127	36	1296	17,5
Дніпропетровська	0,804	1	0,719	1	3	2	1	1	1	1	1	10	-81	6561	1
Донецька	0,532	3	0,507	3	2	3	2	2	2	2	2	15	-76	5776	2
Житомирська	0,052	16	0,043	15	21	21	17	17	16	15	15	122	31	961	16
Закарпатська	0,021	23	0,020	21	22	23	23	23	23	22	22	158	67	4489	24
Запорізька	0,327	4	0,264	5	8	8	3	4	3	3	4	33	-58	3364	4
Івано-Франківська	0,079	13	0,000	22	16	17	13	14	13	10	11	94	3	9	13
Київська	0,206	7	0,204	7	4	4	7	7	7	7	7	43	-48	2304	6
Кіровоградська	0,036	21	0,035	18	17	15	20	20	21	20	19	132	41	1681	20
Луганська	0,044	18	0,000	22	10	18	18	13	22	23	23	127	36	1296	17,5
Львівська	0,157	8	0,150	8	7	7	8	8	8	8	8	54	-37	1369	8
Миколаївська	0,082	12	0,073	12	13	12	12	12	12	12	12	85	-6	36	12
Одеська	0,107	10	0,106	9	6	6	10	11	11	13	13	70	-21	441	9,5
Полтавська	0,278	6	0,230	6	9	9	5	6	6	6	6	47	-44	1936	7
Рівненська	0,048	17	0,039	16	23	22	16	18	17	17	17	130	39	1521	19
Сумська	0,061	14	0,049	13	19	19	14	15	14	14	14	109	18	324	14
Тернопільська	0,021	24	0,000	22	15	14	24	24	24	24	24	149	58	3364	22
Харківська	0,301	5	0,269	4	5	5	6	5	5	5	5	36	-55	3025	5
Херсонська	0,032	22	0,027	20	24	24	21	19	20	21	21	150	59	3481	23
Хмельницька	0,054	15	0,046	14	18	16	15	16	15	16	16	112	21	441	15
Черкаська	0,103	11	0,091	11	11	10	11	10	10	11	10	73	-18	324	11
Чернівецька	0,000	25	0,000	25	25	25	25	25	25	25	25	175	84	7056	25
Чернігівська	0,037	20	0,034	19	20	20	19	21	18	18	18	134	43	1849	21
м. Київ	0,591	2	0,544	2	1	1	4	3	4	4	3	20	-71	5041	3

Джерело: розроблено автором за [22, 29]

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,917$ ) переконує в коректності проведеного ранжирування. Ранжирування трьома методами привело до ідентичних результатів. Серед п'ятірки лідерів за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) – Дніпропетровська, Донецька області, м. Київ, Запорізька та Харківська області.

Автором було відзначено нерівномірність демографічних показників за регіонами України, тому статистичний аналіз обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), виміряний на одну особу постійного населення регіону, був проведений за аналогічним алгоритмом.

У Додатку А, табл. А.9 наведено обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за регіонами, обчислений у розрахунку на одну особу (тис. грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

**Статистичний аналіз обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг)  
суб'єктів господарювання за регіонами України, обчисленого в  
розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{BPP}$	490,710	558,831	88,923	100,514	129,469	150,314	142,554
$m_i^{BPP}$	20,861	22,359	7,435	9,542	10,516	10,640	10,238
$d_i$	469,849	536,472	81,488	90,972	118,953	139,674	132,315
$r_i$	95,75	96,00	91,64	90,51	91,88	92,92	92,82
$Q_1^{BPP}$	34,568	37,992	19,157	22,105	26,167	29,922	29,943

Джерело: розроблено автором за [33, 35]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що у 2015 р. обсяг реалізованої продукції, виміряний у розрахунку на одну особу, в усіх регіонах України так саме стрибкоподібно зменшився, причому ця тенденція спостерігалася в регіонах як з найвищими, так і з найнижчими значеннями відповідного показника, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 91–96%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень опинилися Волинська, Закарпатська, Херсонська, Чернівецька області, а починаючи з 2014 р. – Луганська, з 2015 р. – Одеська та Тернопільська області (Додаток А, табл. А.9). Отже, можна зробити висновок, що, незважаючи на помірно високий рівень обсягу реалізованої продукції, криза більшою мірою відбилася на регіонах з вищою щільністю населення (наприклад, в Одеській області);

– криза 2015 р. нерівномірно відбилася на різних регіонах. Але там, де зміни кількості постійного населення не відбувалося, відношення абсолютних і приведених на одну особу значень обсягу реалізованої продукції в до- та післякризові роки не змінилося. Так, наприклад, у м. Київ обсяг реалізованої продукції на одну особу у 2015 р. складав лише 8% відповідного показника у 2014 р., у Чернівецькій області – 31%, найменший вплив виявився у Дніпропетровській області – 58%, що повністю збігається з відповідними відношеннями абсолютних показників;

– починаючи з 2015 р. м. Київ поступився своїми лідерськими позиціями Дніпропетровській області у величині обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання на одну особу постійного населення регіону. Якщо у 2014 р. цей показник у м. Київ у 3,7 разу перебільшував відповідне значення у Дніпропетровській області, то починаючи з 2015 р. – навпаки, його величина у Дніпропетровській області вдвічі більша за м. Київ.

Стандартизовані значення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за регіонами України, у розрахунку на одну особу протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А10).

Порівняння стандартизованих показників до та після 2015 р. приводить до висновків, що в докризовий період лише два регіони – Дніпропетровська та Київська області – досягали 25% рівня (порівняно з максимальним у м. Київ). Усі інші регіони переважно знаходилися за межею 10% рівня. Починаючи з 2015 р. такий дисбаланс між регіонами України став поступово зменшуватися (рис. 2.6).

**Порівняння величини стандартизованих показників ОРП, обчисленого в розрахунку на одну особу постійного населення**

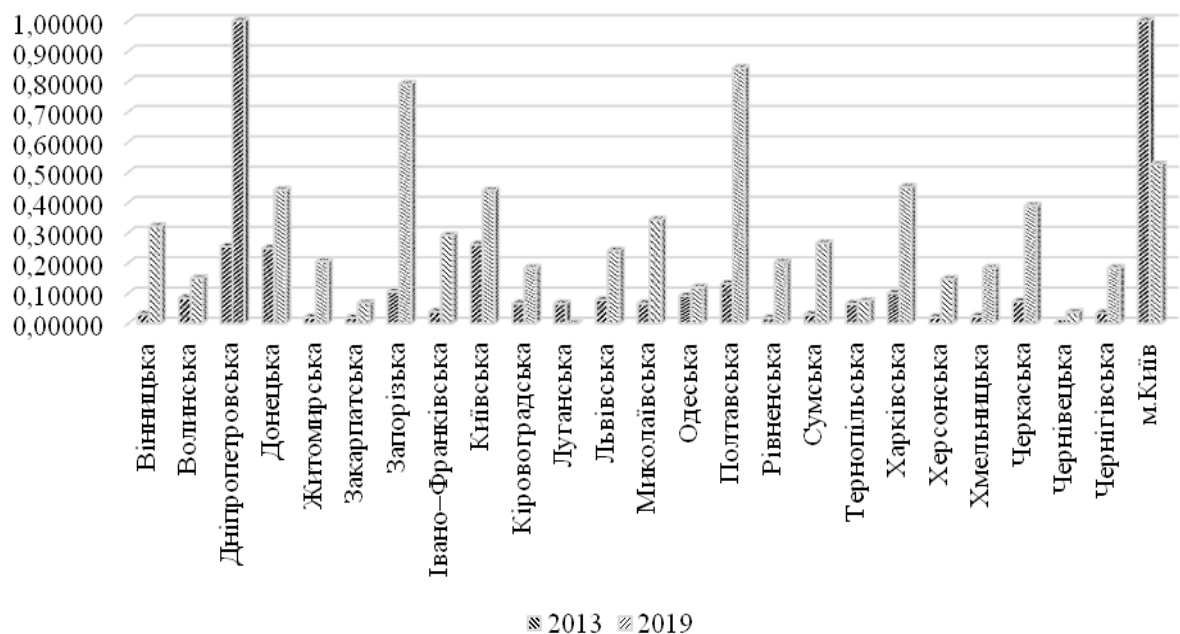


Рис. 2.6. Порівняння стандартизованих значень обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), суб'єктів господарювання, обчисленого в розрахунку на одну особу, за регіонами України у 2013 р. і 2019 р.

Джерело: розроблено автором

У табл. 2.14 наведено результати ранжирування стандартизованих значень обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), суб'єктів господарювання, обчисленого в розрахунку на одну особу, за регіонами України.



Таблиця 2.14

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), суб'єктів господарювання, обчисленого в розрахунку на одну особу, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$										
Вінницька	0,211	10	0,159	10	18	15	11	10	10	11	10	85	-5,1	26,3	10,5
Волинська	0,120	19	0,117	15	9	11	21	20	19	19	19	118	27,9	776,7	18
Дніпропетровська	0,785	1	0,672	1	3	3	1	1	1	1	1	11	-79,1	6261,6	1
Донецька	0,363	5	0,336	6	4	5	5	5	5	4	6	34	-56,1	3150,6	5
Житомирська	0,132	16	0,098	20	22	20	17	16	14	14	14	117	26,9	722,0	16
Закарпатська	0,045	23	0,041	22	23	23	24	24	23	23	23	163	72,9	5310,0	24
Запорізька	0,611	3	0,460	4	6	6	2	3	3	3	3	26	-64,1	4112,7	3
Івано-Франківська	0,175	12	0,130	13	16	21	12	14	12	9	11	95	4,9	23,7	13
Київська	0,361	6	0,353	5	2	2	6	7	7	7	7	38	-52,1	2717,6	6
Кіровоградська	0,134	14	0,126	14	12	12	15	17	18	18	18	110	19,9	394,8	14
Луганська	0,028	24	0,000	23	14	25	22	22	25	25	25	158	67,9	4606,3	23
Львівська	0,165	13	0,153	11	10	10	14	12	13	13	13	85	-5,1	26,3	10,5
Миколаївська	0,237	9	0,198	9	13	14	9	9	9	10	9	73	-17,1	293,5	9
Одеська	0,107	20	0,106	17	8	8	20	21	21	21	21	120	29,9	892,2	20
Полтавська	0,647	2	0,505	3	5	4	3	2	2	2	2	20	-70,1	4918,3	2
Рівненська	0,132	15	0,098	19	24	19	13	15	15	17	15	118	27,9	776,7	18
Сумська	0,185	11	0,138	12	19	17	10	11	11	12	12	92	1,9	3,5	12
Тернопільська	0,066	22	0,000	23	15	13	23	23	22	22	22	140	49,9	2487,0	21,5
Харківська	0,332	7	0,279	7	7	7	7	6	4	5	5	41	-49,1	2413,8	7
Херсонська	0,103	21	0,081	21	21	22	19	18	20	20	20	140	49,9	2487,0	21,5
Хмельницька	0,129	17	0,101	18	20	18	16	13	16	16	17	116	25,9	669,2	15
Черкаська	0,273	8	0,228	8	11	9	8	8	8	8	8	60	-30,1	907,8	8
Чернівецька	0,014	25	0,000	23	25	24	25	25	24	24	24	171	80,9	6539,9	25
Чернігівська	0,126	18	0,106	16	17	16	18	19	17	15	16	118	27,9	776,7	18
м. Київ	0,606	4	0,563	2	1	1	4	4	6	6	5	27	-63,1	3985,5	4

Джерело: розроблено автором за [12, 50]

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,868$ ) переконує в коректності проведеного ранжирування. Ранжирування трьома методами привело до ідентичних результатів.

Величина коефіцієнта парної кореляції ( $r_{xy} = 0,900$ ), обчисленого за формулою (2.9), дає підставу стверджувати про наявність зв'язку між абсолютними та відносними показниками ОРП регіонів України. У Додатку А, табл. А.11 наведено статистичні спостереження обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України (млн грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

**Статистичний аналіз обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України, виміряного в абсолютних одиницях (млн грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{БРП}$	12512,9	11034,3	12073,2	16774,4	25404,1	31461	41226,3
$m_i^{БРП}$	426,7	418,1	532,7	635	584,8	635,8	648,3
$d_i$	12086,2	10616,2	11540,5	16139,4	24819,3	30825,2	40578
$r_i$	96,59	96,21	95,59	96,21	97,70	97,98	98,43
$Q_1^{БРП}$	689,8	694	825	1015,3	1357,3	1749,6	1995,6

Джерело: розроблено автором за [33, 35]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що обсяг виробленої продукції протягом усього періоду спостереження збільшувався, така ж динаміка спостерігалася стосовно найбільших і найменших значень показника, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 97–98%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень опинилися Закарпатська, Кіровоградська, Херсонська, Чернігівська області, а починаючи з 2015–2016 рр. – Луганська, Сумська, Чернівецька області (Додаток А, табл. А.11);

– щорічне прирощення обсягів будівельної продукції (у грошових одиницях) за регіонами України складає в середньому 30%.

Стандартизовані значення обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях, протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.12).

У табл. 2.16 наведено результати ранжирування стандартизованих значень обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях.

Обчислений коефіцієнт конкордації Кендала ( $W = 0,924$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування. Ранжирування трьома методами привело до ідентичних результатів. Серед регіонів з найвищими показниками обсягу виробленої будівельної продукції такі: м. Київ; Дніпропетровська, Одеська та Харківська області.

З метою урахування нерівномірності демографічних показників за регіонами України статистичний аналіз обсягу виробленої будівельної продукції, виміряний на одну особу постійного населення регіону, був проведений за аналогічним алгоритмом.

У Додатку А, табл. А.13 наведено обсяг виробленої будівельної продукції за регіонами, обчислений у розрахунку на одну особу (тис. грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.17.

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що обсяг виробленої будівельної продукції, виміряний у розрахунку на одну особу, в усіх регіонах України протягом всього періоду спостереження (за винятком 2014 р.) збільшувався, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 91–98%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами. Величина цього показника, обчисленого в розрахунку на одну особу постійного населення, у м. Київ перебільшує відповідне значення, наприклад, у Закарпатській області у 2013 р. у 13, а у 2019 р. – у 9 разів;

Таблиця 2.16

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$										
Вінницька	0,121	9	0,111	9	11	11	11	9	9	8	7	66	-25,0	625,0	9
Волинська	0,035	16	0,034	15	20	21	15	15	18	17	17	123	32,0	1024,0	16
Дніпропетровська	0,415	2	0,413	2	3	2	2	4	4	3	2	20	-71,0	5041,0	2
Донецька	0,238	6	0,194	8	2	4	8	8	8	9	9	48	-43,0	1849,0	8
Житомирська	0,027	20	0,023	18	21	22	21	20	17	15	15	131	40,0	1600,0	19
Закарпатська	0,017	23	0,000	20	25	25	22	22	19	19	21	153	62,0	3844,0	23
Запорізька	0,083	10	0,083	10	10	10	9	11	11	10	11	72	-19,0	361,0	10
Івано-Франківська	0,067	12	0,067	12	13	13	13	13	12	12	13	89	-2,0	4,0	12,5
Київська	0,213	8	0,212	7	7	8	7	7	6	6	6	47	-44,0	1936,0	7
Кіровоградська	0,021	21	0,018	19	22	23	20	21	16	20	20	142	51,0	2601,0	21
Луганська	0,021	22	0,000	20	9	16	24	23	25	25	25	147	56,0	3136,0	22
Львівська	0,231	7	0,228	6	8	7	6	5	5	5	5	41	-50,0	2500,0	5
Миколаївська	0,073	11	0,071	11	14	12	10	10	10	13	10	79	-12,0	144,0	11
Одеська	0,391	3	0,387	3	4	3	4	3	2	2	3	21	-70,0	4900,0	3
Полтавська	0,245	5	0,238	5	6	5	5	6	7	7	8	44	-47,0	2209,0	6
Рівненська	0,065	14	0,061	14	12	9	14	16	15	14	14	94	3,0	9,0	14
Сумська	0,028	19	0,028	17	18	18	18	17	22	22	24	139	48,0	2304,0	20
Тернопільська	0,037	15	0,000	20	19	17	16	14	14	18	16	114	23,0	529,0	15
Харківська	0,361	4	0,359	4	5	6	3	2	3	4	4	27	-64,0	4096,0	4
Херсонська	0,011	25	0,000	20	23	24	25	24	23	23	23	165	74,0	5476,0	25
Хмельницька	0,065	13	0,063	13	15	14	12	12	13	11	12	89	-2,0	4,0	12,5
Черкаська	0,032	18	0,031	16	17	20	19	18	20	16	18	128	37,0	1369,0	17,5
Чернівецька	0,032	25	0,000	20	16	15	17	19	21	21	19	128	37,0	1369,0	17,5
Чернігівська	0,014	24	0,000	20	24	19	23	25	24	24	22	161	70,0	4900,0	24
м. Київ	1,000	1	1,000	1	1	1	1	1	1	1	1	7	-84,0	7056,0	1

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 50]

Таблиця 2.17

**Статистичний аналіз обсягу виробленої будівельної продукції за регіонами України, обчисленого в розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{BPP}$	4,444	3,876	4,214	5,815	8,781	10,813	14,132
$m_i^{BPP}$	0,341	0,333	0,247	0,317	0,270	0,296	0,303
$d_i$	4,104	3,543	3,966	5,498	8,510	10,517	13,829
$r_i$	92,34	91,42	94,13	94,55	96,92	97,26	97,86
$Q_1^{BPP}$	0,643	0,615	0,666	0,851	1,153	1,606	1,906

Джерело: розроблено автором за [36, 43, 48]

– величезний розрив обсягу виробленої будівельної продукції в розрахунку на одну особу не лише між регіонами с максимальними та мінімальними значеннями показника. Так, порівняння обсягів у м. Київ та Одеській області свідчить про перебільшення у 2,5 (у 2013 р.) в 1,9 (у 2019 р.) рази;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом майже всього періоду спостережень опинилися Донецька, Закарпатська, Луганська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області. Починаючи з 2017 р. у Житомирській області збільшилися обсяги будівельної продукції в розрахунку на одну особу, тому вони залишила своє місце в першій квартилі, а в Сумській області – навпаки, обсяги зменшилися (Додаток А, табл. А.13);

Стандартизовані значення обсягу будівельної продукції за регіонами України, обчисленого в розрахунку на одну особу протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.14).

Порівняння стандартизованих показників свідчить, що найсуттєвіше зростання стандартизованих показників відбулося у Вінницькій області. Позитивна динаміка спостерігається в Житомирській, Кіровоградській, Тернопільській та Чернігівській областях. Незважаючи на лідируючі позиції, можна відзначити коливання значень стандартизованого показника в Харківській області.

У табл. 2.18 наведено результати ранжирування стандартизованих значень обсягу виробленої будівельної продукції, обчисленого в розрахунку на одну особу, за регіонами України.

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,860$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування. Невідповідність результатів методом середнього геометричного двом іншим методам пояснюється тим, що за період спостереження в різних регіонах спостерігався мінімум обсягу виробленої будівельної продукції на одиницю постійного населення, що відповідало нульовим значенням середнього геометричного. Саме це призвело до некоректних результатів ранжирування цим методом.

Величина коефіцієнта парної кореляції ( $r_{xy} = 0,910$ ), обчисленого за формулою (2.9), дає підставу стверджувати про наявність зв'язку між абсолютними та відносними показниками обсягів виробленої будівельної продукції регіонів України.

Порівняння результатів ранжирування за стандартизованими показниками абсолютних і відносних величин обсягу виробленої будівельної продукції наведено на рис. 2.7. Єдина принципова розбіжність (яка обумовлена об'єктивними факторами) в ранжируванні спостерігається в Донецькій області.

Одним із провідних напрямків економічної діяльності України є сільське господарство, тому для комплексного аналізу рівня економічного розвитку регіонів автором було проведено дослідження обсягів сільськогосподарської продукції (рис. 2.8). Зрозуміло, що дослідження буде проведено для 24 із 25 регіонів: м. Київ виключено з аналізу названого фактора.

Таблиця 2.18

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу виробленої будівельної продукції, обчисленого в розрахунку на одну особу, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$										
Вінницька	0,230	8	0,207	8	12	15	13	9	9	7	3	68	-23,0	529,0	9
Волинська	0,135	16	0,128	14	20	19	10	11	15	14	14	103	12,0	144,0	16
Дніпропетровська	0,351	6	0,348	6	6	4	5	7	6	5	4	37	-54,0	2916,0	5
Донецька	0,132	17	0,106	15	4	8	21	22	24	22	23	124	33,0	1089,0	18
Житомирська	0,084	21	0,074	19	23	22	22	20	18	17	18	140	49,0	2401,0	21
Закарпатська	0,059	24	0,000	22	25	25	24	21	20	20	22	157	66,0	4356,0	23,5
Запорізька	0,140	14	0,138	13	14	14	15	17	13	12	16	101	10,0	100,0	14
Івано-Франківська	0,157	12	0,154	12	11	16	14	14	11	11	12	89	-2,0	4,0	12
Київська	0,359	5	0,357	5	3	7	6	5	5	6	5	37	-54,0	2916,0	5
Кіровоградська	0,108	18	0,100	17	21	21	18	18	12	15	17	122	31,0	961,0	17
Луганська	0,015	25	0,000	22	15	24	25	25	25	25	25	164	73,0	5329,0	25
Львівська	0,253	7	0,245	7	10	9	7	6	7	8	8	55	-36,0	1296,0	7
Миколаївська	0,213	9	0,205	9	13	11	8	8	8	10	9	67	-24,0	576,0	8
Одеська	0,468	3	0,462	3	5	3	3	3	2	2	2	20	-71,0	5041,0	2
Полтавська	0,517	2	0,505	2	2	2	2	2	3	3	7	21	-70,0	4900,0	3
Рівненська	0,191	10	0,184	10	8	6	9	15	17	13	11	79	-12,0	144,0	10
Сумська	0,105	19	0,103	16	18	17	17	16	19	21	24	132	41,0	1681,0	19
Тернопільська	0,136	15	0,000	22	19	13	16	10	14	16	13	101	10,0	100,0	14
Харківська	0,375	4	0,370	4	7	5	4	4	4	4	6	34	-57,0	3249,0	4
Херсонська	0,065	23	0,059	21	22	23	23	23	22	24	20	157	66,0	4356,0	23,5
Хмельницька	0,167	11	0,161	11	16	12	12	12	10	9	10	81	-10,0	100,0	11
Черкаська	0,097	20	0,095	18	17	20	19	19	21	18	21	135	44,0	1936,0	20
Чернівецька	0,152	13	0,000	22	9	10	11	13	16	19	15	93	2,0	4,0	13
Чернігівська	0,076	22	0,069	20	24	18	20	24	23	23	19	151	60,0	3600,0	22
м. Київ	1,000	1	1,000	1	1	1	1	1	1	1	1	7	-84,0	7056,0	1

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 45, 46]

**Порівняння ранжирування, проведеного за стандартизованими показниками абсолютних і відносних величин обсягу виробленої будівельної продукції**

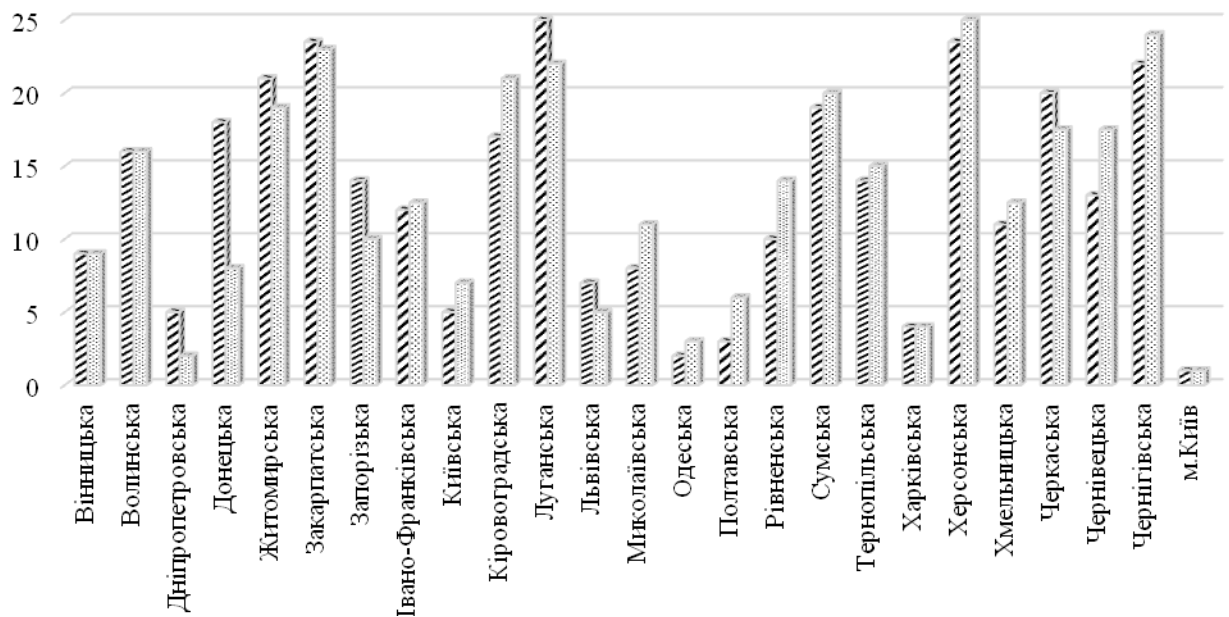
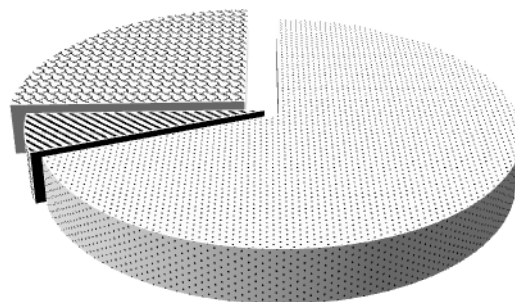


Рис. 2.7. Порівняння результатів ранжирування за стандартизованими показниками абсолютних і відносних величин обсягу виробленої будівельної продукції в регіонах України

Джерело: розроблено автором

**Порівняння обсягів промислової, будівельної та сільськогосподарської продукції у 2019 р.**



⊙ Обсяг реалізованої промислової продукції  
 ⊙ Обсяг виробленої будівельної продукції  
 ⊙ Обсяг сільськогосподарської продукції

Рис. 2.8. Порівняння обсягів промислової, будівельної та сільськогосподарської продукції у 2019 р.

Джерело: побудовано на основі даних[22]



У Додатку А, табл. А.15 наведено статистичні спостереження за обсягом сільськогосподарської продукції за регіонами України (млн грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.19.

Таблиця 2.19

**Статистичний аналіз обсягу сільськогосподарської продукції за регіонами України, виміряного в абсолютних одиницях (млн грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{\text{ВРП}}$	17872,4	19844,6	18221,4	21319,1	20423,1	22589,5	23074,8
$m_i^{\text{ВРП}}$	4312,9	4308,3	4035,7	3964,9	4021,4	4301,2	4263,9
$d_i$	13559,5	15536,3	14185,7	17354,2	16401,7	18288,3	18810,9
$r_i$	75,87	78,29	77,85	81,40	80,31	80,96	81,52
$Q_1^{\text{ВРП}}$	7679,7	8301,6	6812,2	7315,6	7525,3	7200,4	7932,3

Джерело: розраховано автором за [36, 43, 48]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що обсяг виробленої продукції протягом усього періоду спостереження переважно збільшувався (за виключенням 2015 р.), така ж динаміка спостерігалася стосовно найбільших і найменших значень показника, крім того:

- відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 74–82%, що свідчить про те, що диспропорція величини обсягу сільськогосподарської продукції за регіонами менша за відповідну для обсягу промислової та будівельної продукції;

- у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень знаходяться Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська та Чернівецька області (Додаток А, табл. А.15), тобто вплив політичних, економічних, соціальних чинників на загальний обсяг сільськогосподарської продукції виявився найменшим;

- абсолютним лідером по обсягу сільськогосподарської продукції протягом усього періоду спостережень є Вінницька область.

Стандартизовані значення обсягу сільськогосподарської продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях, протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.16).

У табл. 2.20 наведено результати ранжирування стандартизованих значень обсягу сільськогосподарської продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях.

Обчислений коефіцієнт конкордації Кендала ( $W = 0,959$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування. Ранжирування трьома методами привело до абсолютно ідентичних результатів. Серед регіонів з найвищими показниками обсягу сільськогосподарської продукції такі: Вінницька, Полтавська, Київська, Дніпропетровська, Харківська та Черкаська області. При цьому зауважимо, що різниця між обсягами регіонів-лідерів (крім Вінницької області) виявилися несуттєвими (рис. 2.9).



Рис. 2.9. Зміна обсягів продукції сільського господарства деяких регіонів України

Джерело: побудовано автором за [12, 21]

Таблиця 2.20

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу сільськогосподарської продукції за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$carang_i$	$cgfi^k$	$cgrang_i$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$c3nrang$
					$c3nrang_i$										
Вінницька	1,000	1	1,000	1	1	1	1	1	1	1	1	7	-80,5	6480,3	1
Волинська	0,157	20	0,157	20	21	20	19	20	20	19	20	139	51,5	2652,3	20
Дніпропетровська	0,691	4	0,688	4	3	6	3	5	2	5	4	28	-59,5	3540,3	4
Донецька	0,275	18	0,250	18	8	10	18	18	18	20	18	110	22,5	506,3	16
Житомирська	0,327	15	0,326	15	17	17	17	15	13	13	12	104	16,5	272,3	15
Закарпатська	0,001	24	0,000	23	24	24	23	24	24	24	24	167	79,5	6320,3	24
Запорізька	0,333	13	0,327	14	12	15	11	13	15	17	15	98	10,5	110,3	13
Івано-Франківська	0,106	21	0,105	21	22	21	21	21	21	21	21	148	60,5	3660,3	21
Київська	0,720	3	0,719	3	4	2	6	4	3	2	2	23	-64,5	4160,3	3
Кіровоградська	0,464	8	0,462	8	9	8	8	8	11	8	8	60	-27,5	756,3	8
Луганська	0,057	22	0,000	23	20	22	24	22	22	22	22	154	66,5	4422,3	22
Львівська	0,329	14	0,329	13	16	14	14	16	14	14	14	102	14,5	210,3	14
Миколаївська	0,314	16	0,313	16	15	18	15	14	17	16	16	111	23,5	552,3	17
Одеська	0,444	9	0,441	9	10	9	10	9	8	10	13	69	-18,5	342,3	9
Полтавська	0,755	2	0,750	2	2	3	2	2	4	3	3	19	-68,5	4692,3	2
Рівненська	0,166	19	0,166	19	19	19	20	19	19	18	19	133	45,5	2070,3	19
Сумська	0,382	12	0,382	12	13	11	13	12	12	11	11	83	-4,5	20,3	12
Тернопільська	0,295	17	0,294	17	18	16	16	17	16	15	17	115	27,5	756,3	18
Харківська	0,665	6	0,662	6	6	4	4	3	5	6	6	34	-53,5	2862,3	5
Херсонська	0,413	10	0,412	10	11	12	9	10	9	12	10	73	-14,5	210,3	10
Хмельницька	0,549	7	0,548	7	7	7	7	7	6	7	7	48	-39,5	1560,3	7
Черкаська	0,667	5	0,664	5	5	5	5	6	7	4	5	37	-50,5	2550,3	6
Чернівецька	0,022	23	0,021	22	23	23	22	23	23	23	23	160	72,5	5256,3	23
Чернігівська	0,398	11	0,397	11	14	13	12	11	10	9	9	78	-9,5	90,3	11

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 45, 46]

З метою урахування нерівномірності демографічних показників за регіонами України статистичний аналіз обсягу продукції сільського господарства, вимірний на одну особу постійного населення регіону, був проведений за аналогічним алгоритмом.

У Додатку А, табл. А.17 наведено обсяг продукції сільського господарства регіону, обчислений у розрахунку на одну особу (тис. грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.21.

Таблиця 2.21

**Статистичний аналіз обсягу продукції сільського господарства за регіонами України, обчисленого в розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{\text{ВРП}}$	11821	12292	11722	13355	12901	14406	14921
$m_i^{\text{ВРП}}$	2635	2327	1621	1766	1819	1663	1973
$d_i$	9186	9965	10101	11589	11082	12743	12948
$r_i$	77,71	81,07	86,17	86,78	85,90	88,46	86,78
$Q_1^{\text{ВРП}}$	4453,5	4331,0	4364,8	4560,5	4634,8	4706,5	5008,3

Джерело: розраховано автором за [36, 43, 48]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що обсяг продукції сільського господарства, вимірний у розрахунку на одну особу, в усіх регіонах України протягом усього періоду спостереження (за виключенням 2014 р.) збільшувався, що цілком відповідає відповідним значенням абсолютних показників, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 78–88%, що свідчить про те, що диспропорція величини обсягу сільськогосподарської продукції й у відносних величинах за регіонами менша за відповідну для обсягу промислової та будівельної продукції;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень опинилися Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Херсонська та Львівська області. У 2019 р. у Київській області втричі

збільшилися обсяги продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу, тому вона залишила своє місце в першій квартилі (Додаток А, табл. А.17).

Стандартизовані значення обсягу продукції сільського господарства за регіонами України, обчисленого в розрахунку на одну особу протягом 2013–2019 рр. за формулою (2.6), наведено в Додатку А, табл. А.18.

Порівняння стандартизованих показників свідчить про більшу однорідність стандартизованих показників сільськогосподарської продукції за регіонами порівняно з відповідними стандартизованими показниками промислової та будівельної продукції.

У табл. 2.22 наведено результати ранжирування стандартизованих значень обсягу продукції сільського господарства, обчисленого в розрахунку на одну особу, за регіонами України.

Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,967$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування.

Величина коефіцієнта парної кореляції ( $r_{xy} = 0,501$ ), обчисленого за формулою (2.9), демонструє помірний зв'язок між абсолютними та відносними показниками обсягів сільськогосподарської продукції регіонів України (рис. 2.10).

Поясненням невідповідності рангів відносних та абсолютних величин є нерівномірність демографічних показників за регіонами України. Наприклад, ранг за стандартизованими показниками абсолютних величин у Дніпропетровській області дорівнює 4, а за відносними – 18; у Волинській області ситуація протилежна: ранги дорівнюють 20 і 12 відповідно. Пояснюється цей факт тим, що постійне населення Дніпропетровської області в 3,2 разу перевищує відповідний показник у Волинській області.

Економічний розвиток кожного регіону безпосереднє залежить від рівня капітальних інвестицій.

Таблиця 2.22

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями обсягу продукції сільського господарства, обчисленого у розрахунку на одну особу, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$carang_i$	$cgfi^k$	$cgrang_i$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$c3nrang$
					$c3nrang_i$										
Вінницька	0,982	1	0,982	1	3	1	3	1	1	1	1	11	-76,5	5845,9	1
Волинська	0,407	12	0,407	12	12	12	12	12	12	12	13	85	-2,5	6,0	12
Дніпропетровська	0,247	18	0,246	18	18	18	17	18	18	17	17	123	35,5	1263,2	18
Донецька	0,002	24	0,000	22	24	23	24	24	24	24	24	167	79,5	6326,9	24
Житомирська	0,512	11	0,510	11	11	11	11	11	10	10	11	75	-12,5	155,2	11
Закарпатська	0,122	22	0,000	22	21	22	21	22	20	22	22	150	62,5	3911,5	22
Запорізька	0,317	15	0,314	15	14	15	13	15	14	18	15	104	16,5	273,6	15
Івано-Франківська	0,207	19	0,205	19	19	19	19	19	19	19	20	134	46,5	2166,1	19
Київська	0,195	20	0,153	21	22	21	22	21	22	21	9	138	50,5	2554,5	20
Кіровоградська	0,917	3	0,916	3	2	3	4	2	4	3	2	20	-67,5	4550,6	3
Луганська	0,029	23	0,000	22	23	24	23	23	23	23	23	162	74,5	5556,5	23
Львівська	0,159	21	0,155	20	20	20	20	20	20	20	21	141	53,5	2866,7	21
Миколаївська	0,550	10	0,549	10	9	10	9	9	11	11	12	71	-16,5	270,9	10
Одеська	0,251	17	0,249	17	17	17	18	16	17	16	19	120	32,5	1059,0	17
Полтавська	0,859	4	0,857	4	4	4	2	4	7	4	4	29	-58,5	3417,4	4
Рівненська	0,357	13	0,357	13	13	13	14	13	13	13	14	93	5,5	30,7	13
Сумська	0,668	8	0,668	8	8	8	8	8	8	8	8	56	-31,5	989,6	8
Тернопільська	0,586	9	0,585	9	10	9	10	10	9	9	10	67	-20,5	418,5	9
Харківська	0,320	14	0,319	14	15	14	15	14	15	14	16	103	15,5	241,5	14
Херсонська	0,753	5	0,752	5	5	6	5	5	6	7	7	41	-46,5	2158,4	6,5
Хмельницька	0,741	7	0,740	7	6	5	7	7	2	6	6	39	-48,5	2348,2	5
Черкаська	0,920	2	0,918	2	1	2	1	3	3	2	3	15	-72,5	5250,2	2
Чернівецька	0,273	16	0,273	16	16	16	16	17	16	15	18	114	26,5	704,5	16
Чернігівська	0,750	6	0,749	6	7	7	6	6	5	5	5	41	-46,5	2158,4	6,5

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 45, 46]

**Порівняння рангів абсолютних і відносних значень стандартизованих показників обсягу сільськогосподарської продукції**

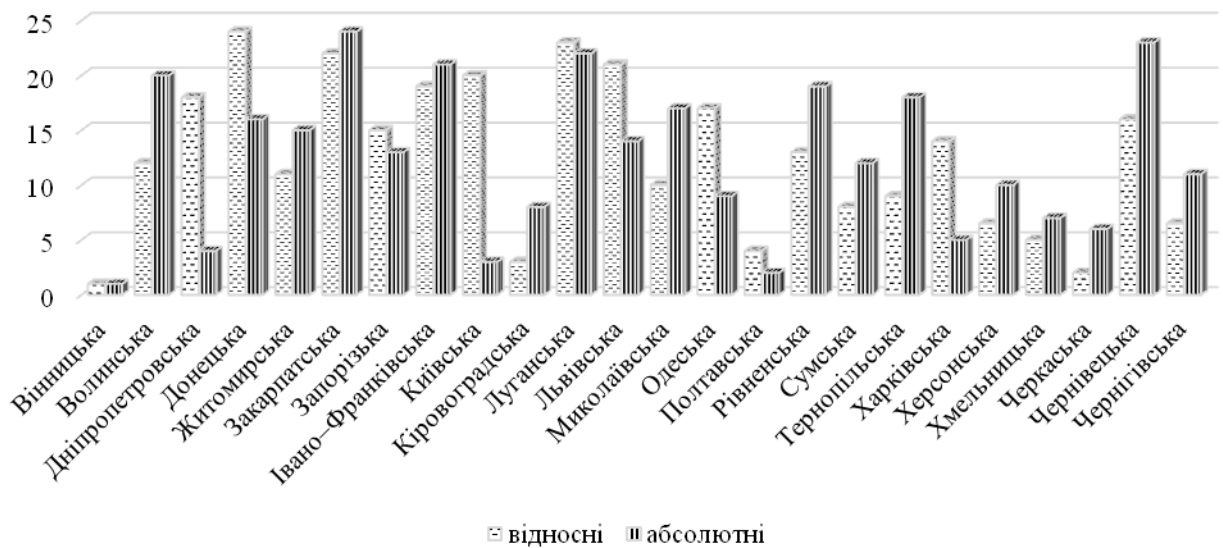


Рис. 2.10. Порівняння рангів абсолютних і відносних значень стандартизованих показників обсягу сільськогосподарської продукції

Джерело: побудовано автором за [12, 21]

У Додатку А, табл. А.19 наведено статистичні спостереження по капітальних інвестиціях за регіонами України (млн грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.23.

Таблиця 2.23

**Статистичний аналіз капітальних інвестицій за регіонами України,  
виміряного в абсолютних одиницях (млн грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{BPP}$	70320,6	67832,6	88138,6	106295,5	136044,8	200308,3	126581
$m_i^{BPP}$	2124,8	1686,9	2060,1	2668,8	2992,1	3219,3	2034,5
$d_i$	68195,8	66145,7	86078,5	103626,7	133052,7	197089	124546,5
$r_i$	96,98	97,51	97,66	97,49	97,80	98,39	98,39
$Q_1^{BPP}$	2976,2	2804,6	3827,5	5318,5	7150,6	8375	4929,3

Джерело: розраховано за [36, 43, 48]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що величина капітальних інвестицій протягом усього періоду спостереження

збільшувався (за виключенням 2014 р.), така ж динаміка спостерігалася стосовно найбільших і найменших значень показника, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 97–98%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом усього періоду спостережень опинилися Закарпатська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Чернівецька області (Додаток А, табл. А.13). Починаючи з 2015 р. фінансування Луганської області зменшилося, тому вона опинилася в першій квартилі, і, навпаки, капітальні інвестиції в Херсонську та Чернігівську з 2017 р. вирости, тому вони були виключені з першої квартилі;

– найбільша частка капітальних інвестицій припадає на м. Київ: у 2013 р. їх величина в 7 разів перевищувала середні показники за всіма регіонами України та склала 28% усіх капітальних інвестицій по країні; у 2019 р. розрив став ще більшим – обсяг капітальних інвестицій перевищував середні показники у 8,5 разу та склав 33%.

Стандартизовані значення капітальних інвестицій за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.20).

У табл. 2.24 наведено результати ранжирування стандартизованих значень капітальних інвестицій за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях.

Обчислений коефіцієнт конкордації Кендала ( $W = 0,901$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування. Ранжирування трьома методами привело до ідентичних результатів. Найвищий рівень капітальних інвестицій спостерігається у м. Київ; Дніпропетровській, Київській, Львівській і Донецькій областях.



Таблиця 2.24

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями капітальних інвестицій за регіонами України, виміряні в абсолютних одиницях, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$ca^{rang_i}$	$cgfi^k$	$cg^{rang_i}$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$сзн^{rang}$
					$сзн^{rang_i}$										
Вінницька	0,062	10	0,061	10	11	11	11	12	10	9	9	73	-18,0	322,6	10
Волинська	0,034	14	0,032	14	16	15	13	15	20	18	11	108	17,0	290,4	15
Дніпропетровська	0,296	2	0,295	2	3	2	2	3	2	2	2	16	-75,0	5619,0	2
Донецька	0,154	4	0,133	4	2	4	9	8	7	5	4	39	-52,0	2699,8	5
Житомирська	0,024	17	0,023	16	18	18	17	18	15	17	20	123	32,0	1026,6	16
Закарпатська	0,017	24	0,016	22	23	21	20	21	23	21	23	152	61,0	3725,9	24
Запорізька	0,073	9	0,072	9	10	9	10	9	8	10	10	66	-25,0	623,0	9
Івано-Франківська	0,053	11	0,049	11	13	10	7	13	13	14	17	87	-4,0	15,7	12,5
Київська	0,250	3	0,248	3	4	3	3	2	3	3	3	21	-70,0	4894,4	3
Кіровоградська	0,024	18	0,023	17	17	17	17	16	18	23	22	130	39,0	1524,1	17
Луганська	0,029	16	0,000	23	6	12	25	24	24	25	25	141	50,0	2504,0	21,5
Львівська	0,133	5	0,132	5	7	5	4	4	4	4	5	33	-58,0	3359,4	4
Миколаївська	0,048	12	0,046	12	12	14	14	10	11	13	12	86	-5,0	24,6	11
Одеська	0,119	6	0,117	6	5	6	6	5	5	6	8	41	-50,0	2496,0	6
Полтавська	0,098	8	0,097	8	8	7	8	7	9	8	6	53	-38,0	1441,0	8
Рівненська	0,019	22	0,018	21	21	19	16	23	22	22	21	144	53,0	2813,2	23
Сумська	0,021	21	0,020	20	22	20	21	17	21	20	19	140	49,0	2404,9	20
Тернопільська	0,022	20	0,021	18	19	23	19	20	19	19	16	135	44,0	1939,5	19
Харківська	0,110	7	0,109	7	9	8	5	6	6	7	7	48	-43,0	1845,6	7
Херсонська	0,019	23	0,000	23	25	24	23	22	16	16	15	141	50,0	2504,0	21,5
Хмельницька	0,044	13	0,042	13	14	13	12	11	12	11	14	87	-4,0	15,7	12,5
Черкаська	0,032	15	0,031	15	15	16	15	14	14	12	13	99	8,0	64,6	14
Чернівецька	0,002	25	0,000	23	24	25	24	25	25	24	24	171	80,0	6406,4	25
Чернігівська	0,022	19	0,021	19	20	22	22	19	17	15	18	133	42,0	1767,4	18
м. Київ	1,000	1	1,000	1	1	1	1	1	1	1	1	7	-84,0	7049,3	1

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 45, 46]

З метою врахування нерівномірності демографічних показників за регіонами України статистичний аналіз капітальних інвестицій, вимірний на одну особу постійного населення регіону, був проведений за аналогічним алгоритмом.

У Додатку А, табл. А.21 наведено обчислені величини капітальних інвестицій за регіонами в розрахунку на одну особу (тис. грн). Результати статистичного аналізу цього показника зведено в табл. 2.25.

Таблиця 2.25

**Статистичний аналіз величини капітальних інвестицій за регіонами України, обчисленої в розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Статистичний показник	Рік						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
$M_i^{\text{ВРП}}$	24,98	23,83	30,76	36,85	47,02	68,85	43,39
$m_i^{\text{ВРП}}$	1,98	1,86	0,94	1,88	1,54	1,50	0,95
$d_i$	23,00	21,97	29,82	34,97	45,48	67,35	42,44
$r_i$	92,08	92,19	96,96	94,89	96,73	97,82	97,81
$Q_1^{\text{ВРП}}$	2,67	2,43	3,30	4,49	6,36	7,16	4,36

Джерело: розраховано за [36, 43, 48]

Аналіз статистичних спостережень дозволяє стверджувати, що величина капітальних інвестицій, виміряна в розрахунку на одну особу, в усіх регіонах України протягом усього періоду спостереження (за виключенням 2014 р.) збільшувалася, крім того:

– відношення розмаху ряду до максимальних значень показника тримається на рівні 92–98%, що свідчить про диспропорцію величини обраного показника за регіонами. Величина цього показника, обчисленого в розрахунку на одну особу постійного населення, у м. Київ перевищує відповідне середнє значення по Україні у 2013 р. у 5 разів, а у 2019 р. – майже в 6 разів;

– величезний розрив величини капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу пояснюється тим, що 20–25% усіх капітальних інвестицій на одну особу припадає на мешканця м. Київ;

– у першій квартилі ( $\leq 25\%$ ) протягом майже всього періоду спостережень опинилися Житомирська, Закарпатська, Луганська, Чернівецька області. Невисокий рівень капітальних інвестицій у Сумській, Херсонській областях обумовлює той факт, що ці регіони в деякі періоди опиняються в першій квартилі (Додаток А, табл. А.21).

Стандартизовані значення величини капітальних інвестицій за регіонами України, виміряні в розрахунку на одну особу протягом 2013–2019 рр., обчислені за формулою (2.6) (Додаток А, табл. А.22).

Диспропорція стандартизованих показників величини капітальних інвестицій підтверджується тим фактом, що, наприклад, у 2013 р. 20% рівень від максимального – у м. Київ – майже досягали лише два регіони – Дніпропетровська та Донецька області; а у 2019 р. такій умові задовольняла лише Дніпропетровська область.

У табл. 2.26 наведено результати ранжирування стандартизованих значень капітальних інвестицій, обчисленого в розрахунку на одну особу, за регіонами України. Перевірка узгодженості результатів за коефіцієнтом конкордації Кендала ( $W = 0,801$ ) підтверджує коректність проведеного ранжирування. Результати ранжирування трьома методами дали ідентичні результати. Величина коефіцієнта парної кореляції ( $r_{xy} = 0,862$ ), обчисленого за формулою (2.9), дає підставу стверджувати про наявність зв'язку між абсолютними та відносними показниками обсягів виробленої будівельної продукції регіонів України.

Для остаточної оцінки рівня економічного розвитку регіонів України автором було обрано не класичну оцінку за інтегральними показниками, тому що рівень кожного стандартизованого показника всередині групи може принципово відрізнятися. Оцінку остаточного рівня було проведено ранжируванням сукупних рангів за множиною обраних показників економічного розвитку регіонів. З цією метою було сформовано таблицю остаточних рангів (табл. 2.27).

Таблиця 2.26

**Ранжирування регіонів України за стандартизованими значеннями капітальних інвестицій, обчислене в розрахунку на одну особу, за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	За середнім арифметичним		За середнім геометричним		Рік							Остаточне ранжирування			
	$cafi^k$	$carang_i$	$cgfi^k$	$cgrang_i$	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$c3nrang$
					$c3nrang_i$										
Вінницька	0,110	11	0,107	9	11	9	10	15	11	6	8	70	-21,0	441,0	9
Волинська	0,114	10	0,105	11	15	10	5	12	17	15	5	79	-12,0	144,0	10
Дніпропетровська	0,242	3	0,239	3	4	3	3	4	3	3	3	23	-68,0	4624,0	3
Донецька	0,075	18	0,062	18	5	14	24	24	23	21	18	129	38,0	1444,0	18,5
Житомирська	0,064	21	0,054	20	23	22	20	19	20	19	21	144	53,0	2809,0	22
Закарпатська	0,046	23	0,034	22	24	23	22	22	22	23	23	159	68,0	4624,0	24
Запорізька	0,116	8	0,113	8	10	6	11	10	8	9	15	69	-22,0	484,0	8
Івано-Франківська	0,114	9	0,107	10	12	5	4	13	14	20	20	88	-3,0	9,0	12
Київська	0,416	2	0,413	2	2	2	2	2	2	2	2	14	-77,0	5929,0	2
Кіровоградська	0,096	14	0,091	14	14	12	12	9	10	17	19	93	2,0	4,0	14
Луганська	0,022	25	0,000	23	6	21	25	25	25	25	25	152	61,0	3721,0	23
Львівська	0,135	5	0,131	5	9	8	7	6	6	5	7	48	-43,0	1849,0	5
Миколаївська	0,133	6	0,126	6	8	11	9	5	5	11	6	55	-36,0	1296,0	6
Одеська	0,128	7	0,126	7	7	7	13	8	7	7	10	59	-32,0	1024,0	7
Полтавська	0,204	4	0,202	4	3	4	6	3	4	4	4	28	-63,0	3969,0	4
Рівненська	0,059	22	0,052	21	21	20	15	21	21	22	22	142	51,0	2601,0	21
Сумська	0,071	19	0,061	19	22	18	19	16	19	18	17	129	38,0	1444,0	18,5
Тернопільська	0,079	17	0,069	17	17	19	17	18	16	16	12	115	24,0	576,0	17
Харківська	0,098	13	0,093	13	13	15	14	11	13	13	13	92	1,0	1,0	13
Херсонська	0,070	20	0,000	23	25	24	23	20	15	14	11	132	41,0	1681,0	20
Хмельницька	0,106	12	0,095	12	16	13	8	7	9	12	16	81	-10,0	100,0	11
Черкаська	0,085	15	0,076	15	18	16	16	14	18	8	9	99	8,0	64,0	15
Чернівецька	0,035	25	0,000	23	20	25	21	23	24	24	24	161	70,0	4900,0	25
Чернігівська	0,083	16	0,072	16	19	17	18	17	12	10	14	107	16,0	256,0	16
м. Київ	1,000	1	1,000	1	1	1	1	1	1	1	1	7	-84,0	7056,0	1

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 45, 46]

Таблиця 2.27

**Остаточне ранжирування регіонів України за сукупністю стандартизованих показників економічного розвитку,  
за період 2013–2019 рр.**

Регіон України	Ранги стандартизованих показників економічного розвитку											Остаточне ранжирування			
	ВРП	ВРП/1	ЧЗН	ОРП	ОРП/1	ОБудП	ОБудП/1	ПрСГ	ПрСГ/1	КапІН	КапІН/1	$\sum rang$	$\Delta$	$\Delta^2$	$c_{\Sigma}rang$
Вінницька	10	12	14	9,5	10,5	9	9	1	1	10	9	95	-46,2	2130,7	6
Волинська	21	19	25	17,5	18	16	16	20	12	15	10	189,5	48,3	2336,8	19
Дніпропетровська	2	3	3	1	1	2	5	4	18	2	3	44	-97,2	9440,1	2
Донецька	4	16	22	2	5	8	18	16	24	5	18,5	138,5	-2,7	7,1	13
Житомирська	16	18	16	16	16	19	21	15	11	16	22	186	44,8	2010,6	18
Закарпатська	23	24	19	24	24	23	23,5	24	24	24	24	256,5	115,3	13303,3	25
Запорізька	9	5	6	4	3	10	14	13	15	9	8	96	-45,2	2039,4	7
Івано-Франківська	13	15	20,5	13	13	12,5	12	21	19	12,5	12	163,5	22,3	499,1	16
Київська	6	4	9	6	6	7	5	3	20	3	2	71	-70,2	4922,4	5
Кіровоградська	17	10	20,5	20	14	21	17	8	3	17	14	161,5	20,3	413,7	15
Луганська	19	23	23	17,5	23	22	25	22	23	21,5	23	242	100,8	10168,7	24
Львівська	8	11	12	8	10,5	5	7	14	21	4	5	105,5	-35,7	1271,6	9
Миколаївська	12	8	5	12	9	11	8	17	10	11	6	109	-32,2	1034,3	10
Одеська	7	7	10	9,5	20	3	2	9	17	6	7	97,5	-43,7	1906,2	8
Полтавська	5	2	15	7	2	6	3	2	4	8	4	58	-83,2	6915,6	3
Рівненська	20	20	17	19	18	14	10	19	13	23	21	194	52,8	2792,1	20
Сумська	15	14	4	14	12	20	19	12	8	20	18,5	156,5	15,3	235,3	14
Тернопільська	24	22	24	22	21,5	15	14	18	9	19	17	205,5	64,3	4139,6	22
Харківська	3	6	2	5	7	4	4	5	14	7	13	70	-71,2	5063,7	4
Херсонська	22	21	8	23	21,5	25	23,5	10	6,5	21,5	20	202	60,8	3701,5	21
Хмельницька	14	17	18	15	15	12,5	11	7	5	12,5	11	138	-3,2	10,0	12
Черкаська	11	9	7	11	8	17,5	20	6	2	14	15	120,5	-20,7	426,8	11
Чернівецька	25	25	13	25	25	17,5	17	23	16	25	25	236,5	95,3	9089,7	23
Чернігівська	18	13	11	21	18	24	22	11	6,5	18	16	178,5	37,3	1394,3	17
м. Київ	1	1	1	3	4	1	1			1	1	14	-127,2	16169,7	1

Джерело: розроблено автором за [22, 27, 44]

Остаточні ранги регіонів України виявилися такими:

- 1) м. Київ;
- 2) Дніпропетровська область;
- 3) Полтавська область;
- 4) Харківська область;
- 5) Київська область;
- 6) Вінницька область;
- 7) Запорізька область;
- 8) Одеська область;
- 9) Львівська область;
- 10) Миколаївська область;
- 11) Черкаська область;
- 12) Хмельницька область;
- 13) Донецька область;
- 14) Сумська область;
- 15) Кіровоградська область;
- 16) Івано-Франківська область;
- 17) Чернігівська область;
- 18) Житомирська область;
- 19) Волинська область;
- 20) Рівненська область;
- 21) Херсонська область;
- 22) Тернопільська область;
- 23) Чернівецька область;
- 24) Луганська область;
- 25) Закарпатська область.

### 2.3. Діагностика проблем управління економічним розвитком Харківської області

Формування регіональних стратегій управління економічним розвитком сьогодні є реальним практичним інструментом підвищення економічної та соціальної ефективності всіх сфер виробництва та життєдіяльності суспільства.

Харківська область – одна з найбільш промислово розвинутих областей країни, в якій представлені практично всі види економічної діяльності. Харківській регіон традиційно демонструє високий рівень економічного розвитку. Згідно з проведеним у підрозділі 2.2 ранжируванням регіонів України на підставі спостережень протягом 7 останніх років Харківський регіон за основними показниками економічної діяльності посів 4 місце серед 25 регіонів України.

Найбільш послідовним і комплексним методом проведення діагностики перспектив формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону має бути SWOT-аналіз, який передбачає оцінку

сильних внутрішніх сторін, які містять основу його економічного розвитку; слабких внутрішніх сторін, які ускладнюють умови економічного розвитку; зовнішніх сприятливих можливостей, що є або можуть виникнути в майбутньому; та зовнішньої потенційної загрози.

SWOT-аналіз отримав визнання як у зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. За допомогою SWOT-аналізу здійснюється дослідження загального природно-ресурсного потенціалу краю, складових його сталого розвитку, тобто соціальної, економічної та екологічної сфер, за якого враховуються глобальні та національні проблеми, що впливають на розвиток області, здійснюється ідентифікація проблем і вибір пріоритетних напрямів розвитку регіону [44].

Проведемо SWOT-аналіз економічного потенціалу розвитку Харківського регіону (табл. 2.28). Провівши SWOT-аналіз економічного потенціалу розвитку Харківського регіону, можна зробити такі висновки.

Незважаючи на економічні, соціальні, організаційні та правові проблеми регіонального розвитку, Харківський регіон за певними параметрами демонструє кращі економічні та соціальні показники розвитку та має ряд конкурентних переваг;

- вигідне географічне розташування та геополітичне положення, розвинута транспортна інфраструктура та висококваліфікована робоча сила сприяють розвитку провідних галузей економіки регіону;

- наявність великої кількості ВНЗ, науково-дослідних установ і підприємств, що займаються впровадженням власних наукових розробок, надає можливість покращити інвестиційний і бізнес-клімат у регіоні;

- до важливих орієнтирів стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону можна віднести підтримку інновацій в економічній сфері, зміцнення місцевої фінансової системи, застосування маркетингових стратегій, здійснення цілеспрямованої інформаційної політики в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону, кооперацію бізнес-суб'єктів [44].

Таблиця 2.28

**SWOT-аналіз економічного потенціалу розвитку Харківської області**

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вигідне географічне розташування на перетині автомобільних і залізничних шляхів.</li> <li>2. Центром регіону є мегаполіс загальнодержавного значення (м. Харків), який є потужним ринком збуту для місцевих товаровиробників.</li> <li>3. Розвинута транспортна інфраструктура.</li> <li>4. Висококваліфікована робоча сила.</li> <li>5. Висока частка економічно активного населення.</li> <li>6. Диверсифікованість економіки регіону.</li> <li>7. Наявність великої кількості ВНЗ, науково-дослідних установ, бізнес-інкубаторів тощо.</li> <li>8. Наявність розвинутого багатогалузевого промислового комплексу.</li> <li>9. Зростання кількості підприємств з іноземним капіталом.</li> <li>10. Інвестиційна привабливість регіону та зростання обсягів іноземних інвестицій.</li> <li>11. Наявність підприємств, що займаються впровадженням власних наукових розробок.</li> <li>12. Наявність у регіоні покладів природного газу та потенціалу видобутку сланцевого газу</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Високий рівень фізичного зносу основних фондів у промисловості.</li> <li>2. Складна соціально-економічна ситуація на території деяких районів області.</li> <li>3. Зношена інфраструктура мереж електро-, газо-, тепло-, водопостачання.</li> <li>4. Недостатні потужності наявних підприємств і комплексів по видобутку та переробці корисних копалин.</li> <li>5. Відплив кваліфікованої робочої сили.</li> <li>7. Енерго- та ресурсоемність промисловості.</li> <li>8. Економічна залежність великих підприємств від політичних рішень і зовнішньої кон'юнктури</li> </ol>
Можливості (O)	Загрози (T)
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Доступ до ринків ЄС і СНД.</li> <li>2. Створення сприятливого інвестиційного та бізнес-клімату в регіоні.</li> <li>3. Залучення доходів від експлуатації газових родовищ для економічного та соціального розвитку регіону.</li> <li>4. Альтернативне енергозабезпечення підприємств і населення на основі власного природного газу.</li> <li>5. Нарощування кадрового потенціалу в усіх галузях економіки регіону.</li> <li>6. Подальше створення та розвиток бізнес-інкубаторів, наукових і промислових парків.</li> <li>7. Зростання кількості високотехнологічних та інноваційно активних підприємств і комплексів.</li> <li>8. Швидке впровадження науково-технічних розробок по всіх видах економічної діяльності регіону.</li> <li>9. Зацікавленість місцевих органів влади в підтримці підприємництва в регіоні.</li> <li>10. Вихід промислової продукції на європейський та міжнародний ринки</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Непередбачуваність економічної та політичної ситуації в країні.</li> <li>2. Недостатнє використання вигідного географічного розташування та геополітичного положення регіону.</li> <li>3. Відтік кваліфікованих кадрів за межі регіону та країни.</li> <li>4. Наявність тенденцій до монополізації окремих секторів економіки регіону місцевими фінансово-промисловими групами.</li> <li>5. Зниження обсягів видобутку природного газу через виснаження запасів великих родовищ і висока залежність від його імпорту.</li> <li>6. Зростання цін на енергоносії.</li> <li>7. Збільшення частки іноземних власників на стратегічних промислових підприємствах.</li> <li>8. Погіршення рівня промислового виробництва через низьку конкурентоспроможність продукції</li> </ol>

Джерело: розроблено автором



Аналізуючи слабкі сторони та загрози економічного потенціалу розвитку Харківського регіону, хотілося б відмітити, що відтік кваліфікованих кадрів за межі регіону та країни може досягти критичного рівня та стати однією з причин неможливості освоєння альтернативної енергетики та інших напрямів економічної діяльності регіону. До того ж, погіршення рівня промислового виробництва через низьку конкурентоспроможність продукції значно знижує інвестиційну привабливість регіону.

Отже, Харківській області необхідно максимально ефективно використовувати свої сильні сторони та можливості для мінімізації ризиків і формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону.

Для діагностики перспектив розвитку Харківського регіону необхідно виявити пріоритетні напрямки економічної діяльності. На підставі статистичних спостережень Головного управління статистики в Харківській області автором було проведено детальний аналіз і прогнозування тих чинників, вплив яких на результати економічної діяльності регіону виявився найбільшим.

Дослідження економічної активності населення Харківського регіону за статтю та місцем проживання дозволяє зробити такі висновки:

- міського населення працездатного віку в 4,5 разу більше, ніж сільського відповідної вікової групи, що, безумовно, визначає пріоритетні напрямки економічної діяльності регіону;
- частка зайнятого (по відношенню до постійного) в економічній діяльності населення тримається на рівні 47%, що відповідає 2 (після м. Київ) рівню серед усіх регіонів України;
- рівень економічної активності міського на сільського населення працездатного віку суттєво не відрізняється (76,5% та 75,3% відповідно);

– гендерна структура населення працездатного віку однорідна, частка кількості жінок і чоловіків працездатного віку відповідає 48% та 52%; саме таке співвідношення для економічно зайнятого населення за гендерною ознакою.

На рис. 2.11 наведено динаміку зміни демографічних показників Харківського регіону.

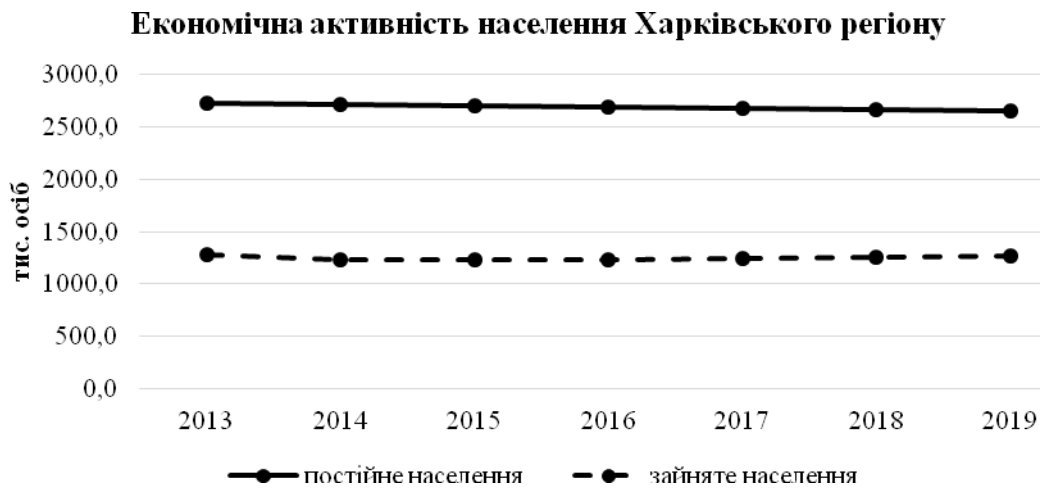


Рис. 2.11. Динаміка зміни демографічних показників Харківського регіону в період 2013–2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [22]

Постійне населення в Харківському регіоні за рік зменшується на 0,3–0,7%, що збігається з відповідними значеннями по Україні. Водночас частка зайнятого населення, починаючи з 2015 р., збільшується на 0,5–1,0% за рік. Ці темпи перевищують середні по країні: в середньому по регіонах збільшення частки зайнятого населення спостерігається, починаючи з 2017 р.

Прогнозування динаміки зміни частки зайнятого населення в Харківському регіоні (рис. 2.12) та врахування статистичних спостережень протягом 2013–2019 рр. дозволяє зробити висновки, що частка зайнятого населення до 2024 р. буде збільшуватися на 4% щорічно.

У 2018 р. в Харківській області було реалізовано продукції, товарів, послуг суб'єктів господарювання на суму 447,5 млрд грн. Найбільшу питому вагу мали:

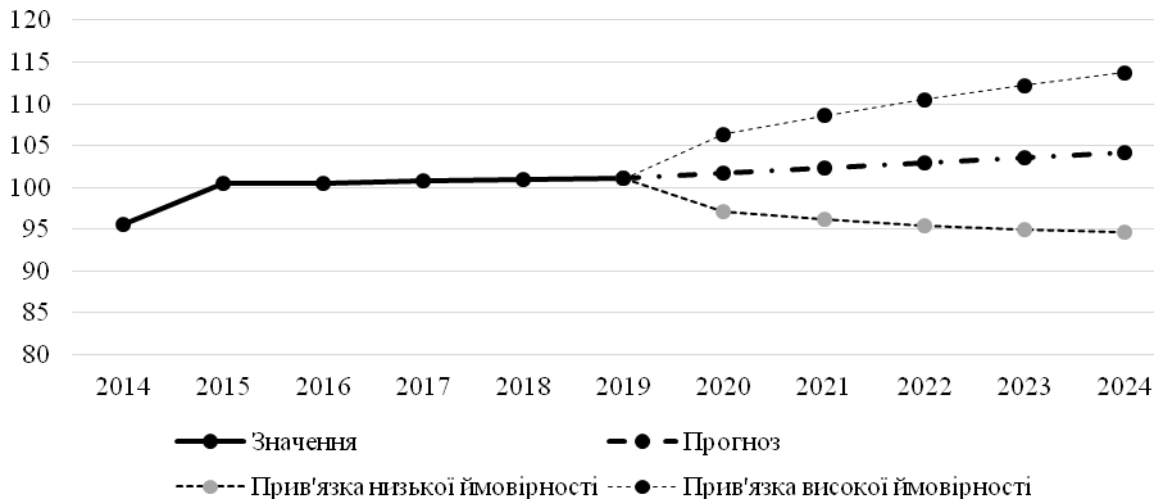


Рис. 2.12. Прогнозування зміни частки зайнятого населення Харківського регіону до 2024 р.

Джерело: побудовано автором

- оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (38,1%);
- промисловість (36,8%);
- сільське, лісове та рибне господарство (6,0%);
- інформація та телекомунікації (5,0%);
- будівництво (3,7%);
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (2,7%);
- професійна, наукова та технічна діяльність (2,0%).

Від'ємне сальдо фінансової діяльності в сукупності в Харківському регіоні отримали підприємства, що займаються тимчасовим розміщенням й організацією харчування, охороною здоров'я та наданням соціальної допомоги; мистецтвом, спортом, розвагами та відпочинком.

Найвищий рівень середньомісячної номінальної заробітної плати в Харківському регіоні – у працівників галузей інформації та телекомунікацій; добувної промисловості; державного управління й оборони; а найнижчий – тимчасового розміщування й організації харчування; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги; операцій з нерухомим майном (рис. 2.13).

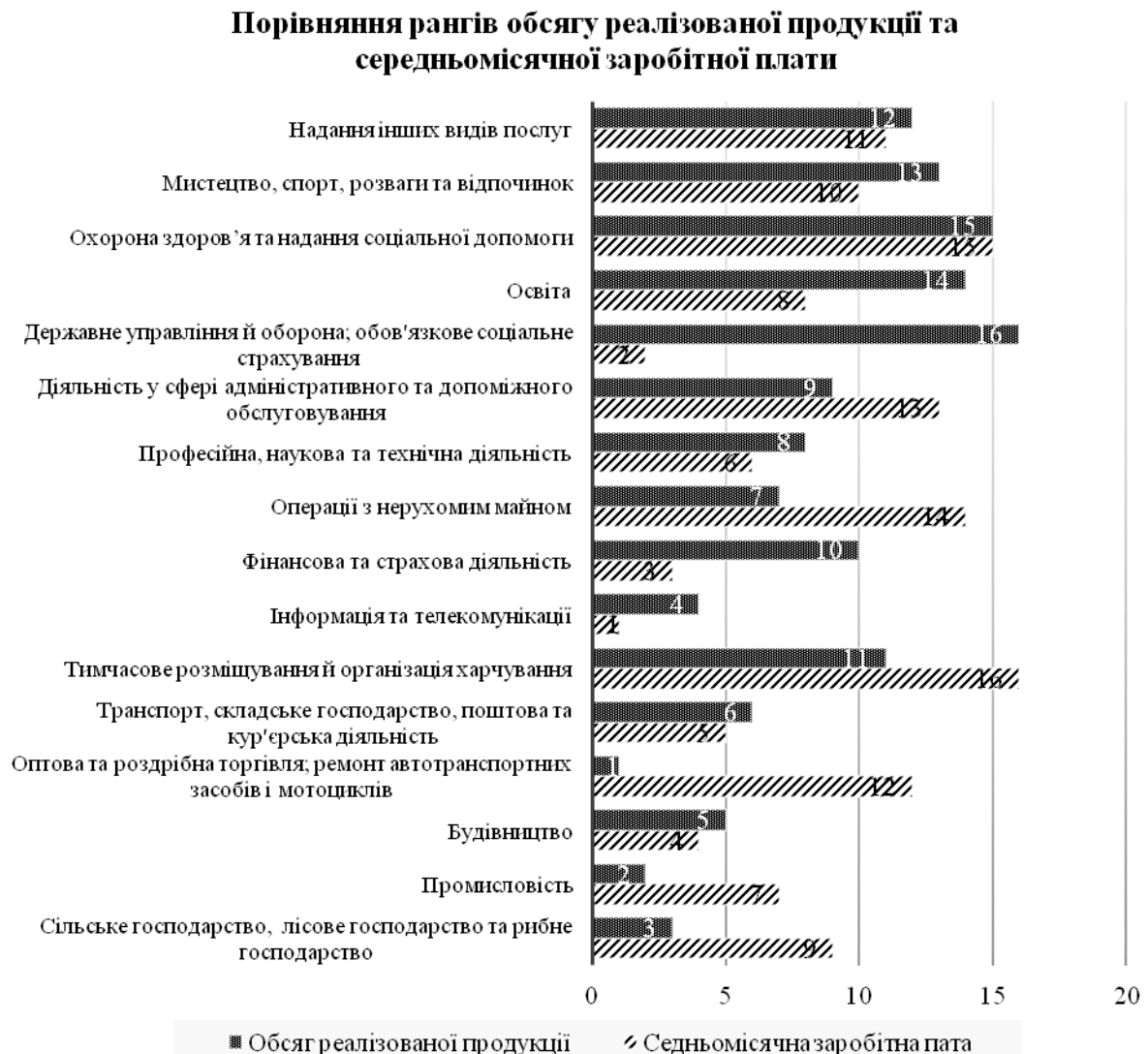


Рис. 2.13. Порівняння рангів обсягу реалізованої продукції, товарів, послуг і рівня середньомісячної номінальної заробітної плати за видами економічної діяльності в Харківському регіоні

Джерело: побудовано автором

Кореляційний аналіз рангів обсягу реалізованої продукції, товарів, послуг і рівня середньомісячної номінальної заробітної плати за видами

економічної діяльності в Харківському регіоні підтверджує відсутність узгодженості між фінансовими надходженнями галузі та рівнем оплати працівників (коефіцієнт кореляції 0,164). Найбільші диспропорції спостерігаються в державному управлінні й обороні, фінансової та страхової діяльності (у бік перевищення заробітної плати); оптовій та роздрібній торгівлі, сільському, лісовому та рибному господарстві, операції з нерухомим майном, промисловості, тимчасовому розміщенні й організації харчування (у бік зменшення заробітної плати).

Порівняння відповідних рангів для формування стратегії управління можна вважати мотивуючими показниками при аналізі структури ринку праці.

Динаміка зміни рівня капітальних інвестицій в Харківському регіоні цілком відповідає економічній ситуації в країні (рис. 2.14). Після стрімкого падіння у 2013 р. (–37%) та у 2014 р. (–14%), починаючи з 2015 р. можна відзначити збільшення (+40%), темпи якого стали повільнішими.

**Динаміка зміни рівня капітальних інвестицій в Харківському регіоні**

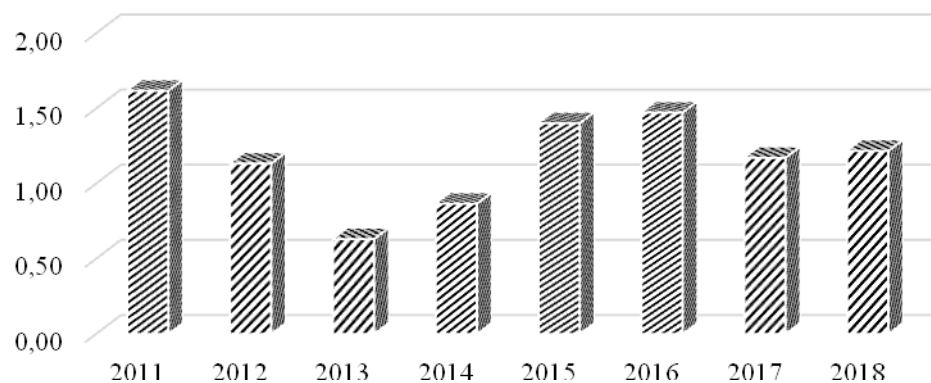


Рис. 2.14. Динаміка зміни рівня капітальних інвестицій в Харківському регіоні

Джерело: побудовано автором на основі [22]

В абсолютних одиницях (грн) порівнювати величину капітальних інвестицій, яка залежить від рівня інфляційних процесів економіки країни в

період кризи, автор вважає некоректним. Так, наприклад, рівень капітальних інвестицій у 2010 р. і 2014 р. практично ідентичні.

А за структурою розподілу капітальних інвестицій, за видами економічної діяльності, за динамікою її зміни можна виокремлювати перспективні напрямки розвитку регіону (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

**Структура капітальних інвестицій в Харківському регіоні за видами економічної діяльності**

Вид економічної діяльності	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сільське, лісове та рибне господарство	5,33	5,39	6,58	10,17	11,49	15,96	18,41	18,65	12,73
Промисловість	24,51	18,4	19,91	31,1	35	30,3	24,1	25,92	29,54
Будівництво	13,02	11,08	9,91	17,19	15,21	15,14	14,43	19,52	18,61
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,64	13,77	6,85	5,66	5,42	4,52	7,19	4,96	7,76
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	18,22	20,79	34,85	9,31	7,95	5,42	1,58	2,63	2,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,4	0,15	0,2	0,28	2,26	0,68	0,37	0,45	0,19
Інформація та телекомунікації	0,92	3,84	0,88	0,78	1,43	1,44	1,14	1,23	1,21
Фінансова та страхова діяльність	2,22	1,45	0,9	1,82	2,58	3,49	0,63	0,57	0,64
Операції з нерухомим майном	8,57	5,5	7,6	6,94	6,13	3,46	12,49	3,5	3,55
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,49	1,55	1,2	2,74	1,51	2,19	2,29	1,14	1,47
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,58	0,84	0,71	1,15	1,07	1,51	1,98	2,28	2,91
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3,92	4,6	4,76	5,05	6,15	11,43	10,76	12,89	12,63
Освіта	2,4	3,37	1,11	1,67	1,96	2,29	1,97	2,33	2,16
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,28	0,31	0,67	1,24	1,25	1,5	1,88	2,37	2,73
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2,12	1,93	2,42	4,83	0,55	0,32	0,59	1,42	1,21
Надання інших видів послуг	3,38	7,02	1,45	0,06	0,03	0,37	0,20	0,13	0,06

Джерело: розраховано автором на основі [22]

Показовими є роки економічної кризи (2013–2014 рр.). Суттєво збільшилася частка капітальних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство; промисловість; будівництво – які є пріоритетними в економічній діяльності регіону. А, наприклад, в оптовій, роздрібній торгівлі; транспорті; мистецтві, спорті та розвагах можна відзначити суттєве падіння частки капітальних інвестицій у загальній структурі. У післякризові роки збільшилася частка капітальних інвестицій у діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – втричі порівняно з докризовими роками. Майже незмінно невисокими (на рівні 1–2%) є капітальні інвестиції у професійну, наукову та технічну діяльність; освіту; охорону здоров'я та надання соціальної допомоги.

Економічна ситуація в країні знаходить відображення і в структурі капітальних інвестицій за джерелами фінансування (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

### Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування

Джерело фінансування	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кошти державного бюджету	8,30	11,53	4,24	3,58	2,66	6,28	3,53	4,42	4,65
Кошти місцевих бюджетів	3,99	4,89	3,91	5,92	7,09	11,20	15,66	18,41	17,91
Власні кошти підприємств та організацій	72,05	66,64	53,24	63,14	66,93	65,01	65,02	57,30	56,00
Кредити банків та інші позики	3,59	7,90	28,04	12,00	9,39	4,63	3,97	5,00	3,97
Кошти іноземних інвесторів	0,16	0,56	0,18	0,05	0,00	0,03	0,04	0,16	0,57
Кошти населення на будівництво житла	8,17	4,45	6,42	10,70	10,23	10,61	7,07	8,08	11,03
Інші джерела фінансування	3,74	4,02	3,96	4,61	3,69	2,25	4,70	6,62	5,86

Джерело: розраховано за [18, 22]

Стабільно невисоким є фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів (< 1%), а в період 2013–2016 рр. привабливість економічної діяльності регіону для іноземних інвесторів взагалі була втрачена – рівень фінансування складав менше 0,1%. Найбільша частка капітальних інвестицій в економічний розвиток Харківського регіону припадає на власні кошти підприємств та організацій (від 72% у 2010 р. до 56% у 2018 р.). Зменшення

відповідної частки з часом обумовлюється, перш за все, збільшенням рівня фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів (від 4% у 2010 р. до 18% у 2018 р.). Частка коштів державного бюджету, навпаки, зменшилася майже вдвічі (від 8% у 2010 р. до 5% у 2018 р.). На рівні 10% тримається частка коштів населення на будівництво власного житла.

Аналіз прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці Харківського регіону приводить до висновків, що, внаслідок стрімкого падіння його рівня в період 2012–2016 рр., у 2018 р. абсолютні показники прямих інвестицій сягають лише 24% від відповідних показників 2011 р. Протягом останніх років (починаючи з 2016 р.) рівень прямих інвестицій майже не змінювався (рис. 2.15).



Рис. 2.15. Величина (а) та динаміка зміни (б) прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці Харківського регіону

Джерело: побудовано автором

Динаміка зміни відносних показників прямих інвестицій (до відповідного періоду попереднього року) свідчить про те, що найбільше падіння рівня прямих інвестицій відбувалося у 2012, 2014 і 2016 рр. – на 23%, 21% та 58% відповідно.



Автором було проведено детальний аналіз структури та результатів діяльності провідних галузей економіки Харківського регіону: промисловості, сільського господарства, будівництва та торгівлі.

Структура обсягу промислової продукції за видами економічної діяльності в Харківському регіоні протягом періоду спостережень (2010–2018 рр.) суттєво змінилася (рис. 2.16).

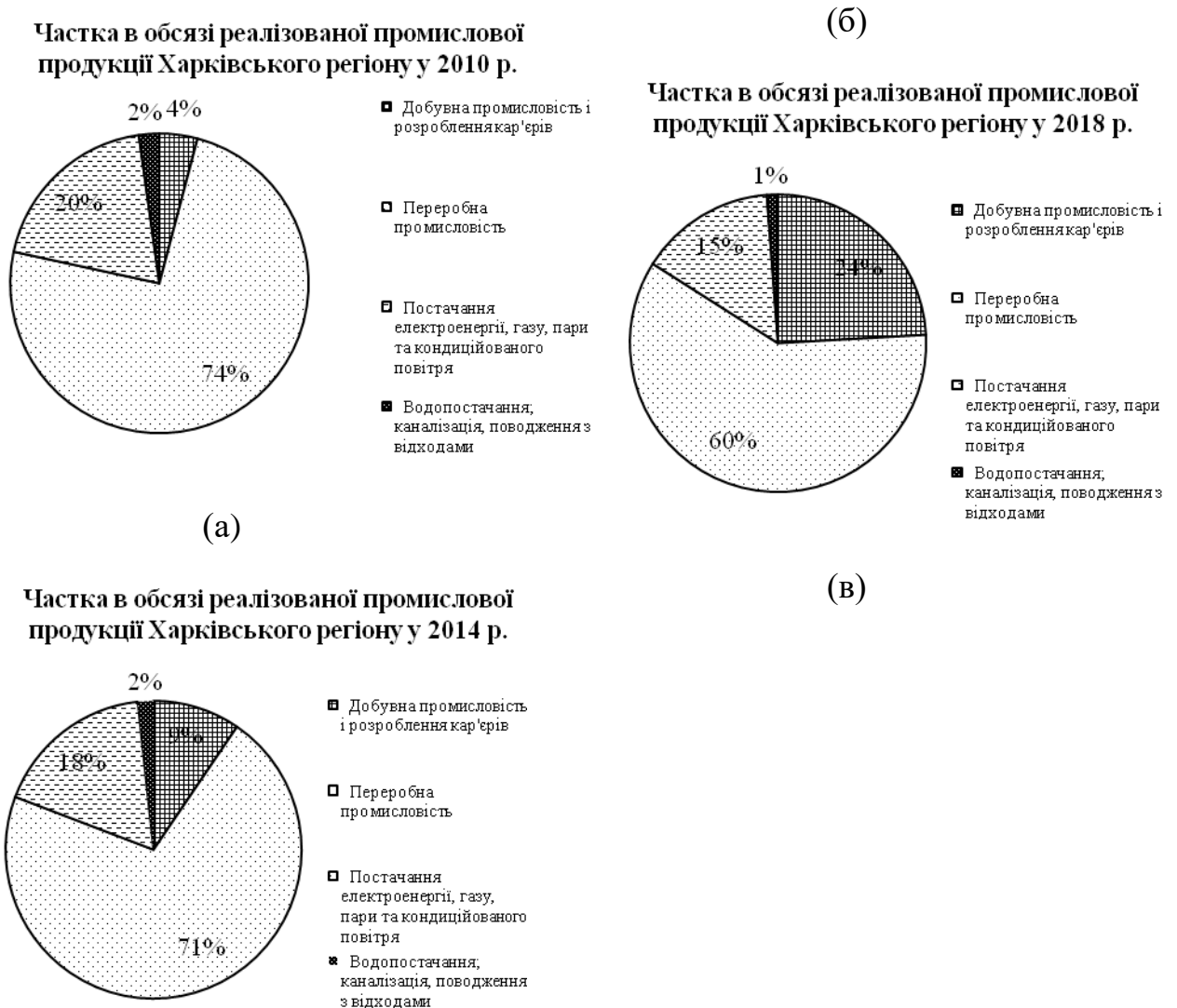


Рис. 2.16. Структура обсягу реалізованої промислової продукції в Харківському регіоні на видах економічної діяльності у 2010 р. (а), 2014 р. (б), 2018 р. (в)

Джерело: побудовано автором

Найбільші зміни відбулися в добувній і переробній промисловості. Так, частка добувної промисловості в загальному обсязі реалізованої промислової продукції зросла з 4% у 2010 р. до 24% у 2018 р., тобто в 6 разів, а частка переробної промисловості, навпаки, зменшилася із 74% до 60% відповідно. На 5% протягом періоду спостереження зменшилася частка постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Незважаючи на схожі тенденції в змінах індексу промислової продукції за видами економічної діяльності, обумовлені сукупністю економічних, політичних, соціальних факторів, темпи їх зміни за видами економічної діяльності принципово різняться. У період економічної кризи зміна індексів промислової продукції переробної промисловості Харківського регіону у 2013 р. була на рівні  $-6,7\%$ , у 2014 р.  $-5,5\%$ ; для добувної промисловості зміни у відповідні періоди відбулися на рівні  $-1,1\%$  та  $+0,9\%$  відповідно. У 2018 р., наприклад, спостерігався приріст індексів промислової продукції за всіма видами економічної діяльності, але їх темпи принципово різнилися: в добувній промисловості  $+7,4\%$ , у переробній промисловості  $+1,3\%$  (рис. 2.17).

Незважаючи на структурні зміни, переробна промисловість залишається провідною галуззю економічної діяльності Харківського регіону. Виділимо найважливіші напрямки переробної промисловості регіону:

- виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів;
- металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів;
- машинобудування;
- виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції;
- виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування;
- виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення;
- виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність.

**Частка у загальному обсязі реалізованої промислової продукції  
Харківського регіону**

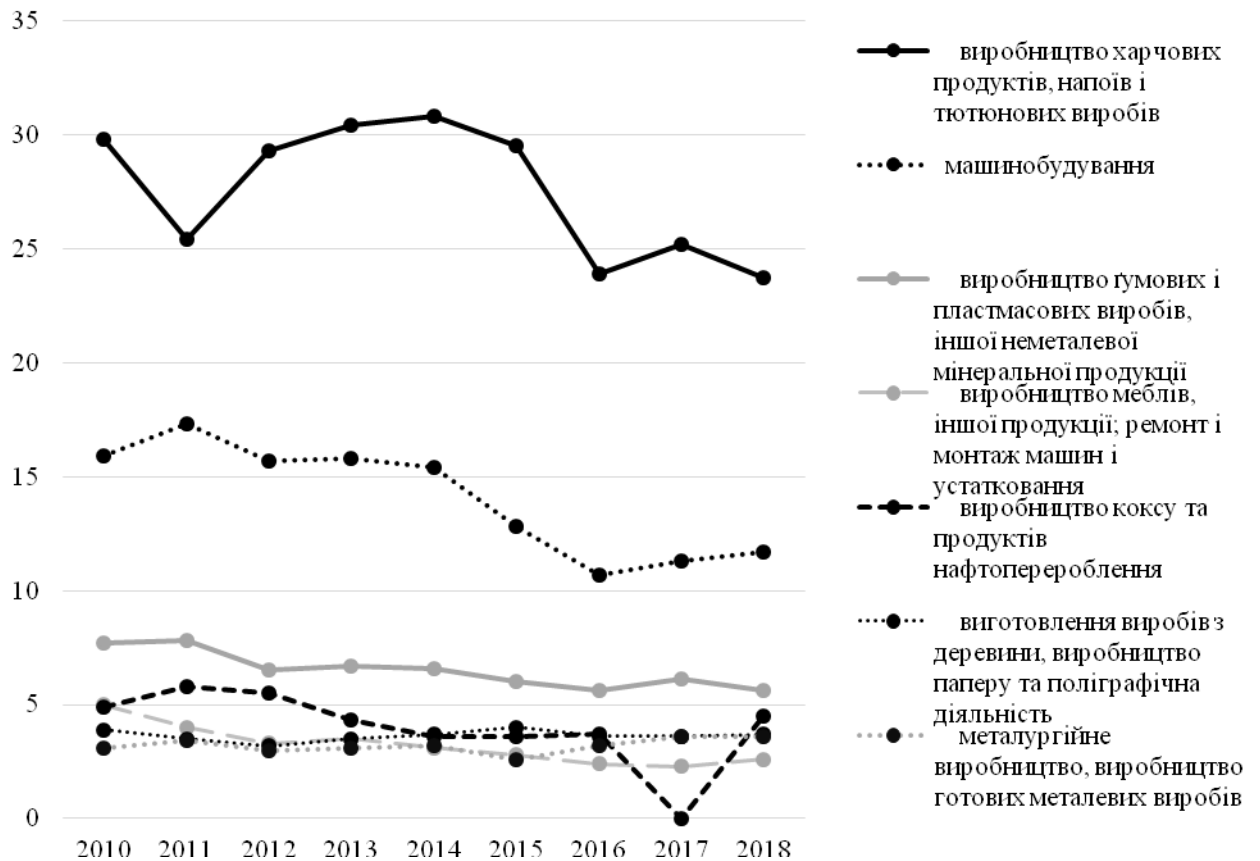


Рис. 2.17. Динаміка зміни частки найважливіших напрямків переробної промисловості в загальному обсязі реалізованої промислової продукції Харківського регіону

Джерело: побудовано автором

З аналізу частки найважливіших напрямків переробної промисловості в загальному обсязі реалізованої промислової продукції Харківського регіону можна зробити висновок, що майже половина всієї реалізованої промислової продукції припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (у середньому 28% за період спостереження), машинобудування (14%) та виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (7%). При цьому їх частка поступово зменшується, станом на 2018 р. найбільше падіння (порівняно з максимальними

значеннями) спостерігається для машинобудування – на 22% – та виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – на 12%. Обсяг реалізованої промислової продукції тих самих напрямків економічної діяльності, вимірний у абсолютних одиницях, у той самий період спостереження поступово збільшився (рис. 2.18).

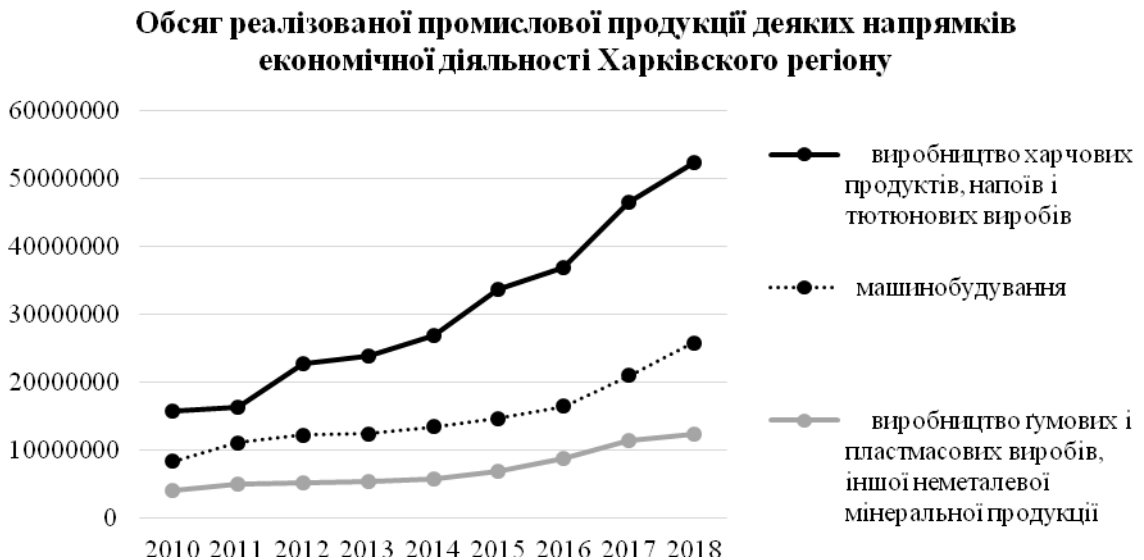


Рис. 2.18. Обсяг реалізованої продукції деяких напрямків економічної діяльності Харківського регіону (тис. грн)

Джерело: побудовано автором

Тому про кризу в розвитку галузі говорити передчасно. Лише комплексний аналіз дає можливість якісної оцінки економічного стану. Зменшення частки провідних галузей переробної промисловості відбулося лише за рахунок збільшення обсягів добувної промисловості та розроблення кар'єрів у загальному обсязі реалізованої промислової продукції Харківського регіону.

Сільське господарство – одна з потужних галузей в економіці Харківського регіону – за результатами діяльності демонструє відсутність стабільності в нарощуванні економічних показників. Так, індекси

сільськогосподарської продукції потерпають щорічні коливання (рис. 2.19). Найменших змін зазнають господарства населення.



Рис. 2.19. Індекси сільськогосподарської продукції (у відсотках до попереднього року) в Харківському регіоні

Джерело: побудовано автором

Зібрана площа підприємств складає 73,5%, а господарств населення – 26,5% усіх категорій господарств Харківського регіону, й ефективність роботи підприємств за більшістю сільськогосподарських культур виявляється вищою.

Так, урожайність всіх культур, крім картоплі та культур плодово-ягідних, на підприємствах перевищує відповідні показники господарств населення на 10–30% (табл. 2.31). Усвідомлення ефективності діяльності різних типів сільськогосподарських підприємств при вирощуванні сільськогосподарських культур дозволяє правильно планувати обсяги зібраної площі по кожному виду культур.

Таблиця 2.31

**Порівняння урожайності основних сільськогосподарських культур у господарствах всіх категорій Харківської області**

Культури	Урожайність з 1 га зібраної площі		
	підприємства	господарства населення	п./ч.г.*100%
Культури зернові та зернобобові	43,1	39,9	108,02
у тому числі:			
пшениця	42,9	38,1	112,60
ячмінь	33,9	31,2	108,65
кукурудза на зерно	54,8	52,1	105,18
Буряк цукровий фабричний	447,6	343,8	130,19
Соняшник	28,7	23,4	122,65
Соя	16,4	15,1	108,61
Картопля	67,5	141,7	47,64
Культури овочеві відкритого ґрунту	395	192,2	205,52
Культури плодові та ягідні	26,83	127,83	20,99

Джерело: сформовано автором на основі [22]

Незважаючи на те, що загальні площі підприємств втричі перевищують загальні площі господарств населення, за тими культурами, де врожайність підприємств набагато нижча, площі господарств населення перевищують зібрані площі підприємств. Так, урожайність картоплі в господарствах населення вдвічі перевищує урожайність підприємств, а відповідні площі – у 2780 разів; урожайність плодово-ягідних культур у господарствах населення перевищує в п'ять разів, а відповідні площі – втричі.

Аналіз зміни обсягів сільськогосподарських культур у Харківському регіоні в період 2011–2019 рр. свідчить, що після стрибкоподібного нарощування валового збору у 2011 р. (на 150–270%) майже всіх видів сільськогосподарських культур, починаючи з 2012 р. спостерігається щорічне падіння обсягів на 5–10% або незмінні показники валового збору.

Найбільші коливання спостерігаються в обсягу виробництва цукрового буряку – від падіння на 60% до приросту на 220%. У 2019 р. спостерігається падіння в Харківському регіоні валового збору всіх культур, крім овочевих (рис. 2.20).

### Зміна обсягу виробництва (валового збору) сільськогосподарських культур

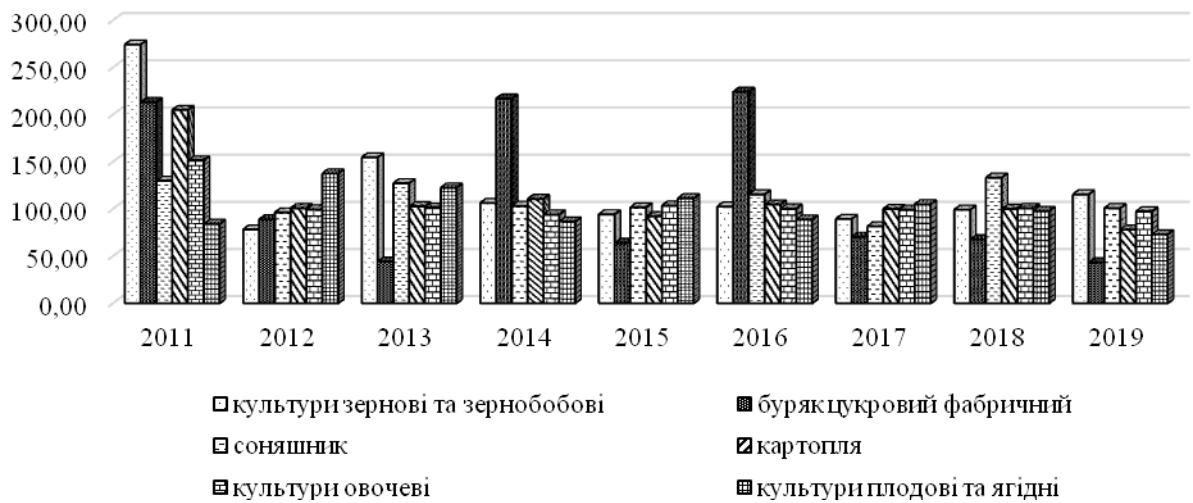


Рис. 2.20. Зміна обсягу виробництва (валового збору) сільськогосподарських культур Харківського регіону (у відсотках до попереднього року)

Джерело: побудовано автором

Сільське господарство – одна з галузей економіки, на розвиток якої значно впливають суб'єктивні фактори, планування яких неможливо, а саме, погодні умови, від яких безпосередньо залежить як урожайність окремих культур, так і валовий збір.

Однією з потужних галузей економіки Харківського регіону, яка стрімко розвивається, є будівництво.

Після кризи 2013–2015 рр. спостерігається щорічний приріст індексів будівельної продукції за всіма видами: будівель (житлових, нежитлових) та інженерних споруд (рис. 2.21). Найменший негативний вплив криза мала на приріст житлових будівель. Поясненням цьому є те, що найбільша частка капітальних інвестицій у будівництві припадає саме на кошти фізичних осіб.

### Індекси будівельної продукції в Харківському регіоні за видами



Рис. 2.21. Динаміка зміни індексів будівельної продукції в Харківському регіоні за видами в період 2011–2019 рр.

Джерело: побудовано автором

Розподіл обсягів виробленої будівельної продукції за характером виробництва між новим будівництвом, реконструкцією, технічним переоснащенням і капітальним та поточним ремонтом протягом останніх трьох років є сталим – 78% та 22% відповідно.

Структурний розподіл часток прийнятого в експлуатацію нового житла за типом будівель (одноквартирні, будівлі з двома та більше квартирами та гуртожитки) протягом періоду спостереження принципово змінився (рис. 2.22).

Якщо, наприклад, у 2012 р. частка одноквартирних будівель була на рівні 65%, то у 2018 р. – лише 22%. Поясненням цьому є стрімкий розвиток будівельної галузі в містах, оновлення житлового фонду, зміна споживчих настроїв населення, поява фінансових можливостей та усвідомлення необхідності особистого інвестування в житло. Капітальні інвестиції за кошти населення на будівництво житла за вказаний період зросли у 2,7 разу. При цьому їх частка в загальній структурі капітальних інвестицій Харківського регіону збільшилася вдвічі.



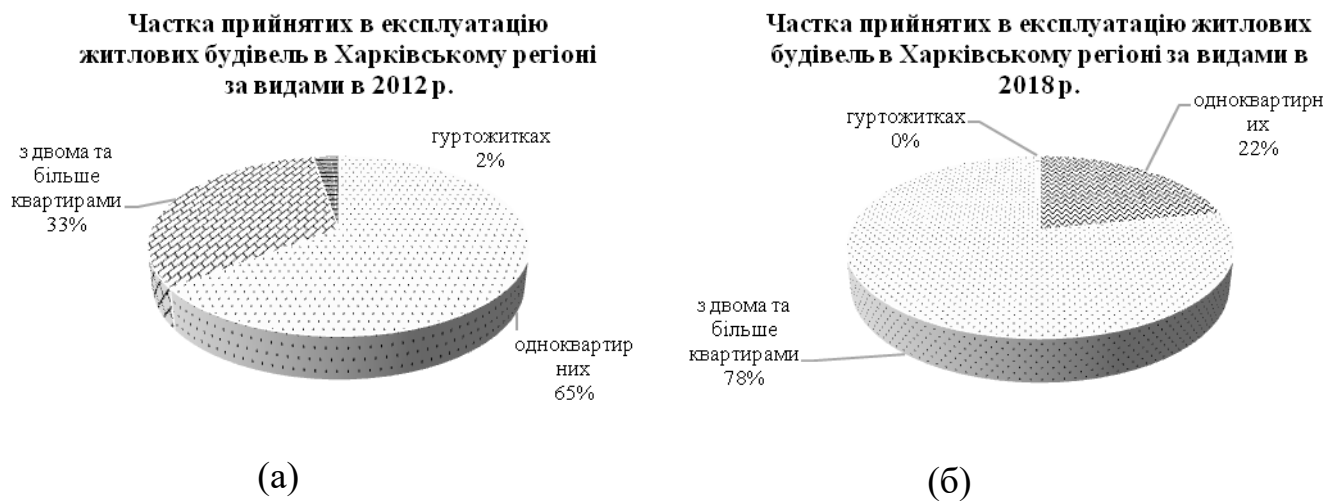


Рис. 2.22. Структурний розподіл часток прийнятих в експлуатацію будівель в Харківському регіоні у 2012 р. (а) та у 2018 р. (б)

Джерело: побудовано автором

Проведений автором кореляційний аналіз залежності загального обсягу виробленої будівельної продукції від капітальних інвестицій за рахунок коштів населення на будівництво житла виявив високий позитивний зв'язок названих величин (коефіцієнт кореляції 0,94). Отже, залучення населення до інвестування будівництва власного житла позитивно впливає на розвиток галузі в цілому.

Аналіз зміни загального обсягу виробленої будівельної продукції протягом 2010–2019 рр. приводить до висновків, що будівельна галузь Харківського регіону швидше за інші відновилася від наслідків кризи, і, починаючи з 2015 р., демонструє стабільний приріст обсягів у середньому на 30% за рік (рис. 2.23).

Питомий внесок у загальний обсяг реалізованої продукції, товарів, послуг Харківського регіону надають оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (38,1%). Найбільша частка торгівлі припадає на внутрішній ринок.



Рис. 2.23. Динаміка зміни загального обсягу виробленої будівельної продукції в Харківському регіоні протягом 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано автором

Зовнішня торгівля щорічно відбувається із від’ємним сальдо. Так, станом на 2018 р., при збільшенні експорту та імпорту на 7%, сальдо досягало рівня –461 млн дол. США.

Найперспективніші товари в структурі зовнішньої торгівлі наведено в табл. 2.32. Множини товарів, експорт та імпорт яких у Харківській області є найбільшими, майже повністю збігаються. Це готові продукти рослинного походження (у тому числі зернові культури); харчові продукти; продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості; полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; недорогоцінні метали та вироби з них; машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (у тому числі реактори ядерні, котли, машини).

Товари, експорт яких виявився найбільшим у Харківському регіоні, є результатом діяльності перспективних напрямків переробної промисловості (див. рис. 2.15). Отже, з розвитком окремих напрямків переробної промисловості пов’язаний приріст обсягів експорту підприємств регіону.

Протягом останнього десятиріччя принципово змінилася й географічна структура експорту та імпорту товарів Харківського регіону (рис. 2.24).

Таблиця 2.32

## Перспективні позиції в товарній структурі зовнішньої торгівлі Харківського регіону

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	Тис. дол. США	У % до загального обсягу	Ранг у загальному експорті	Тис. дол. США	У % до загального обсягу	Ранг у загальному імпорті
Продукти рослинного походження (у тому числі зернові культури)	162912,5	12,7	3	45826,9	2,6	11
Жири та олії тваринного або рослинного походження	54566,3	4,3	6	12405,5	0,7	21
Готові харчові продукти	306929,5	24,0	2	168985,5	9,7	4
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	64599,5	5,1	4	197342,7	11,3	3
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	47527,8	3,7	7	246836,6	14,2	2
Недорогоцінні метали та вироби з них	59211,3	4,6	5	157314,2	9,0	5
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (у тому числі реактори ядерні, котли, машини)	309723,2	24,2	1	364898,1	21,0	1
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (у тому числі засоби наземного транспорту, крім залізничного)	42914,4	3,4	9	130987,9	7,5	6
Різні промислові товари	43584,7	3,4	8	24492,9	1,4	16

Джерело: побудовано автором на основі даних [22]



Рис. 2.24. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами Харківського регіону

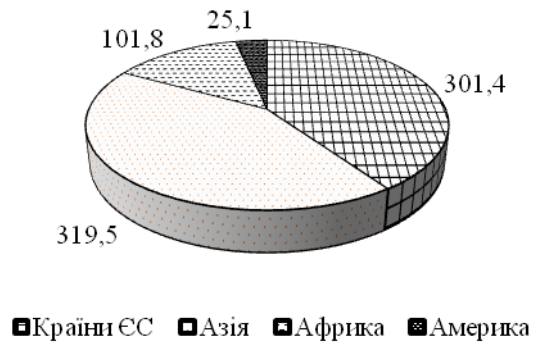
Джерело: побудовано автором на основі даних [22]

Зменшення загальних обсягів експорту товарів пов'язано, в першу чергу, зі зменшенням експорту товарів у країни СНД. Так, наприклад, у 2018 р. експорт товарів Харківського регіону виявився меншим за відповідні показники 2013 р. у 1,5 разу. А частка країн СНД у географічній структурі експорту у 2018 р. становила 40% проти 66% у 2013 р.

Аналогічна ситуація спостерігається і в географічній структурі імпорту. Так, частка країн СНД у географічній структурі у 2018 р. становила 22% проти 37% у 2013 р.

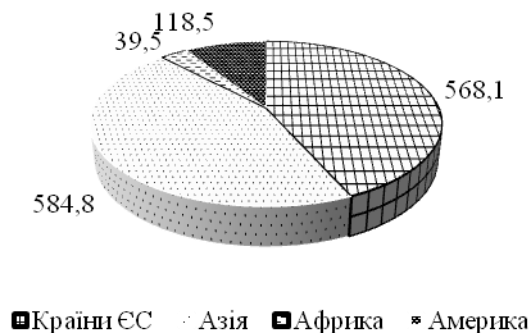
Серед інших країн світу, найбільша частка зовнішньої торгівлі припадає на країни ЄС та Азію (рис. 2.25).

Географічна структура експорту товарів  
Харківського регіону у 2018 р.



(а)

Географічна структура імпорту товарів  
Харківського регіону у 2018 р.



(б)

Рис. 2.25. Особливості географічної структури зовнішньої торгівлі Харківського регіону у 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [22]

Можна відзначити ідентичність географічної структури інших країн світу щодо як експорту, так і імпорту товарів Харківського регіону. Ця структура майже не змінюється протягом останніх п'яти років.

## Висновки до розділу 2

Наукові результати теоретичного й емпіричного рівнів, що отримані у розділі, полягають у такому:

1. На підставі аналізу ранжирування регіонів за стандартизованими показниками абсолютного значення валового регіонального продукту було виділено п'ятірку регіонів з найвищими значеннями відповідних показників – м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Донецька та Полтавська області; та п'ятірку регіонів з найнижчими значеннями відповідних показників – Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська та Волинська області. З огляду на результати аналізу ефективності економічної діяльності регіонів України за ВРП можна говорити про значну розбалансованість економічної діяльності регіонів, що робить показник ВРП у цілому некерованим, а це, своєю чергою, істотно знижує дієвість регіональної економічної системи.

2. З метою оцінки сучасного рівня управління економічним розвитком регіонів України факторами, що мають найбільший вплив, було обрано: обсяг реалізованої продукції; обсяг виробленої будівельної продукції; обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції; та капітальні інвестиції. Враховуючи нерівномірність демографічних показників за регіонами України, всі названі фактори досліджувались як в абсолютних показниках, так і в розрахунку на особу населення.

3. При проведенні чисельного експерименту для запобігання похибок, пов'язаних з різницею в одиницях вимірювання обраних факторів, автором було запропоновано проводити дослідження стандартизованих показників за власним алгоритмом. Ранжирування за кожним з обраних факторів, які мають вплив на економічний розвиток регіону, проводився трьома методами: за середнім арифметичним значенням часового ряду спостережень; за середнім геометричним значенням часового ряду спостережень; за стандартизованими значеннями показника. Оцінку остаточного рівня

економічного розвитку регіонів України було проведено ранжируванням сукупних рангів за множиною обраних показників економічного розвитку регіонів.

4. SWOT-аналіз економічного потенціалу розвитку Харківського регіону довів, що відтік кваліфікованих кадрів за межі регіону та країни може виявитися критичним і стати однією з причин неможливості освоєння альтернативної енергетики та інших напрямів економічної діяльності регіону. До того ж, погіршення рівня промислового виробництва через низьку конкурентоспроможність продукції значно знижує інвестиційну привабливість регіону.

5. Дослідження обсягів реалізованої продукції, товарів, послуг суб'єктів господарювання привело до висновків, що найбільшу питому вагу в Харківському регіоні мають: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; промисловість; сільське, лісове та рибне господарство; інформація та телекомунікації; будівництво.

6. Особливості демографічної структури Харківського регіону (перевищення у 4,5 разу місцевого населення над сільським) дає підставу вважати пріоритетними напрямками економічного розвитку регіону такі: промисловість (особливо переробну) та будівництво – як привабливі галузі для залучення інвестицій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Beran J. Statistical Methods for Data with Long-Range Dependence. *Statistical Science*. 1992. Vol. 7. No. 4. P. 404–416. DOI: 10.1214/ss/1177011122
2. Novikova M., Kozyrieva O., Novikov D., Mazur A. Innovative Approaches to Economic Development of the Regions of Ukraine // 34<sup>th</sup> IBIMA Conference «Vision 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage»: 13–14 November 2019, Madrid, Spain. Part 12. P. 9791–9803. URL: <https://ibima.org/accepted-paper/innovative-approaches-to-economic-development-of-the-regions-of-ukraine/>
3. Peters E. E. Fractal Market Analysis: Applying Chaos Theory to Investment and Economics. N. Y. : Wiley, 1994. 356 p.
4. Айвазян С. А., Мхитарян В. С. Прикладная статистика и основы эконометрики : Учебник для вузов. М. : Юнити, 1988. 1000 с.
5. Акулич И. Л. Математическое программирование в примерах и задачах : учебное пособие. М. : Высш. шк., 1986. 319 с.
6. Берсуцкий Я. Г. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели : монография / Берсуцкий Я. Г., Лепа Н. Н., Берсуцкий А. Я. и др. Донецк : Юго-Восток, 2002. 276 с.
7. Бідник Н. Б. Використання математичних методів і моделей в економіці, фінансах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18.6. С. 258–262.
8. Болч Б., Хуань К. Многомерные статистические методы экономики / пер. с англ. М. : Статистика, 1979. 317 с.
9. Большаков А. С. Моделирование в менеджменте : учебное пособие. М. : Филинь ; Рилант, 2000. 464 с.
10. Бутник О. М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 224 с.



11. Вагнер Г. Основы исследования операций : в 3-х т. / пер. с англ. Б. Т. Вавилова. М. : Мир, 1972, 1973.
12. Венецкий И. Г., Венецкая В. И. Основные математико-статистические понятия и формулы в экономическом анализе : справочник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Статистика, 1979. 448 с.
13. Вентцель Е. С. Исследование операций. Задачи, принципы, методология. 2-е изд. М. : Наука, 1988. 208 с.
14. Винн Р., Холден К. Введение в прикладной эконометрический анализ. М. : Финансы и статистика, 1981. 294 с.
15. Вітлінський В. В., Верченко П. І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посібник для самост. вивч. диск. Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.
16. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. Київ : Борисфен-М, 1996. 325 с.
17. Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Терещенко Т. О. Математичне програмування : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2000. 248 с.
18. Говорун Я. В. Удосконалення методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу регіону // Економічні наукові Інтернет-конференції. URL: [http://www.economy-confer.com.ua/full\\_article/595/](http://www.economy-confer.com.ua/full_article/595/)
19. Гриньова В. М., Новікова М. М. Державне регулювання економіки : підручник. Київ : Знання, 2008. 398 с.
20. Гудзь П. В., Гудзь М. В. Визначення сценаріїв виробництва валового регіонального продукту. *Економіка та право*. 2016. № 2. С. 14–19.
21. Деордица Ю. С., Нефедов Ю. М. Исследование операций в планировании и управлении : учебное пособие. Киев : Вища школа, 1991. 270 с.
22. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.02.2020 р.)

23. Джонстон Дж. Эконометрические методы. М. : Статистика, 1980. 444 с.
24. Долінський Л. Б. Фінансові обчислення та аналіз цінних паперів : навч. посіб. Київ : Майстер-клас, 2005. 192 с.
25. Дорогунцов С., Федорищева А., Ральчук О. Сталий розвиток в управлінні еколого-економічними системами. *Економіка України*. 2001. № 1. С. 74–83.
26. Доугерти К. Введение в эконометрику. 3-е изд. / пер. с англ. М. : ИНФРА-М, 2009. 465 с.
27. Дубров А. М., Мхитарян В. С., Трошин Л. И. Многомерные статистические методы : учебник. М. : Финансы и статистика, 2003. 352 с.
28. Економіко-математичне моделювання : навч. посібник / за заг. ред. В. В. Вітлінського. Київ : КНЕУ, 2008. 536 с.
29. Економіко-математичне моделювання : навч. посіб. / за ред. О. Т. Іващука. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 704 с.
30. Емельянов А. С. Эконометрия и прогнозирование. М. : Экономика, 1985. 208 с.
31. Єршова О. Л. Концептуальні і методологічні проблеми, пов'язані з міжнародними статистичними даними в системі статистичного моніторингу інформаційного суспільства. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2013. Вип. 18. С. 102–122. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/83558/07-Yershova.pdf?sequence=1>
32. Калихман И. Л., Войтенко М. А. Динамическое программирование в примерах и задачах. М. : Высшая школа, 1979. 125 с.
33. Каткова Т. І. Використання економіко-математичних моделей підтримки прийняття рішень за умов невизначеності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2008. № 3. С. 94–97.
34. Клас А., Гергели К., Колех Ю. Введение в эконометрическое моделирование. М. : Статистика, 1978. 152 с.

35. Куліков П. М., Іващенко Г. А. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства : навч. посіб. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2009. 156 с.

36. Ляшенко О. І., Кравець Т. В., Хрущ Л. З. Застосування пакетів прикладних програм в економетричному моделюванні фінансових часових рядів. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2017. Вип. 22. С. 33–60. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/132550/02-Liashenko.pdf?sequence=1>

37. Мельник І. М. Застосування методу гілок та границь для вибору оптимальної регресійної моделі для мінімаксного функціоналу оцінки моделі. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2009. Вип. 14. С. 115–129. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46074/06-Melnik.pdf?sequence=1>

38. Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : затв. наказом Державного комітету статистики України від 15.04.2003 р. № 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03#Text>

39. Методичні рекомендації щодо розрахунку валового регіонального продукту : затв. наказом Держстату України від 21.12.2018 р. № 284. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/metod\\_polog/metod\\_doc/2018/284/mp\\_roz\\_VRP.pdf](http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/284/mp_roz_VRP.pdf)

40. Наконечний С. І., Савіна С. С. Математичне програмування : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 452 с.

41. Нейронные сети. STATISTICA Neural Networks / пер. с англ. М. : Горячая линия – Телеком, 2001. 182 с.

42. Піддубна Л. В. Інформація як складова економічного розвитку суспільства. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 3. С. 122–131. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3\\_12\\_17.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_17.pdf)

43. Сакунова І. С. Імітаційні схеми дослідження інтеграційних економічних процесів. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2010. Вип. 15. С. 128–164. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46168/09Sakunova.pdf?sequence=1>

44. Стратегічне дослідження регіонів України за допомогою SWOT-аналізу : кол. моногр. / за ред. О. Л. Тоцької. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 180 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153579977.pdf>

45. Тимашова Л. А., Таран Л. Ю., Пустовойт Р. А. Интеллектуальная технология, основанная на знаниях, для систем поддержки принятия решений. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2015. Вип. 20. С. 335–342. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/132521/18-Timashova.pdf?sequence=1>

46. Фёрстер Э., Рёнц Б. Методы корреляционного и регрессионного анализа. Руководство для экономиста / пер. с нем. и предисл. В. М. Ивановой. М. : Финансы и статистика, 1983. 304 с.

47. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений. М. : Наука, 1978. 352 с.

48. Христиановский В. В., Полшков Ю. Н., Щербина В. П. Экономический риск и методы его измерения. Донецк : ДонНГУ, 1999. 250 с.

49. Экспертные системы и логическое программирование / [А. А. Бакаев, В. И. Грищенко, Д. Н. Козлов] ; отв. ред. А. А. Морозов. Киев : Наукова думка, 1992. 216 с.

50. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. . Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12. С. 105–115.

### РОЗДІЛ 3

## МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

### 3.1. Методичний підхід до оцінки управління економічним розвитком регіонів

В умовах сьогодення економічна складова соціально-економічного розвитку регіонів України виходить на перший план у зв'язку з тим, що від роботи підприємств, установ і організацій (за видами економічної діяльності) залежить якість життя населення та задоволення попиту споживачів.

Але в основу розвитку регіонів покладено «поєднання економічних, соціальних ... інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях» з максимально ефективним «використанням потенціалу регіонів в інтересах їх жителів» [1].

Тобто, головним завданням регіонального менеджменту є урахування інтересів усіх учасників бізнес-процесів у регіоні на основі поєднання зусиль представників органів влади, бізнес-структур і суспільства для забезпечення розвитку промислового потенціалу території при врахуванні соціальної складової розвитку економіки для підвищення якості життя населення [2–6].

Оцінка рівня управління економічним розвитком регіону є достатньо трудомістким процесом, який ускладнюється тим, що оцінювання можна проводити за різними методиками та за багатьма критеріями (факторами), які не завжди відіграють головну роль при визначенні стратегічних пріоритетів економічного розвитку [7; 9–15].

Рівень управління економічним розвитком Харківського регіону в роботі пропонується оцінювати за двома ключовими показниками:

– рівнем конкурентоспроможності регіону (пріоритетних видів економічної діяльності);

– рівнем валового регіонального продукту (ВРП) на особу населення.

Методичний підхід при оцінці рівня конкурентоспроможності підприємства, галузі, регіону традиційно базується на виборі критеріїв (факторів), сукупність яких впливає на загальний рівень конкурентоспроможності. При цьому вибір критеріїв повинен задовольняти умовам визначеності [8] та можливості прогнозувати зміну рівня конкурентоспроможності внаслідок зміни величин обраних критеріїв. Методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності, що задовольняє названим умовам, дозволяє будувати стратегію розвитку регіону з визначенням важелів керування, прогнозуванням кількісних показників загального рівня конкурентоспроможності внаслідок зміни факторів впливу.

Методологія оцінки конкурентоспроможності регіону принципово відрізняється із відповідною оцінкою підприємства, в якому головними чинниками є обсяги виробництва, асортимент вироблених товарів і послуг, їх затребуваність на ринку, цінова політика, наявність і стан ресурсної бази тощо [16; 19].

У всіх регіонах України певною мірою розвинені всі напрями економічної діяльності, проте при побудові стратегічного плану розвитку регіону необхідно виокремити найперспективніші. Критеріями відбору повинні виступати обсяг реалізованої продукції, товарів, послуг, наявність активно працюючих підприємств галузі, кваліфікованих трудових ресурсів, привабливість до залучення інвестицій тощо. Підприємства обраних за названими критеріями галузей економічної діяльності регіону, безумовно, дають суттєвий внесок у валовий регіональний продукт (ВРП). І саме ВРП має бути обраний як головний фактор при оцінці конкурентоспроможності регіону.

Серед множини методів оцінки конкурентоспроможності автором було обрано індексні та інтегральні методи, які базуються на встановленні

функціональної залежності рейтингового показника від його складових; комплексному аналізі залежності рейтингового показника внаслідок зміни величини окремих елементів; остаточного представлення інтегрального результату з урахуванням вагових коефіцієнтів.

Автором запропоновано такий алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності регіону:

1. Вибір результуючого показника (основного критерію)  $F$  оцінки рівня конкурентоспроможності регіону.

2. Емпіричний вибір факторів впливу  $\{f_1, f_2, \dots, f_m\}$  на рівень конкурентоспроможності регіону.

3. Виявлення функціональної залежності результуючого показника від факторів впливу  $F(f_1, f_2, \dots, f_m)$ .

4. Виявлення чинників, що обумовлюють зміну факторів впливу на рівень конкурентоспроможності регіону  $f_1(x_1, x_2, \dots, x_p), f_2(x_1, x_2, \dots, x_k), \dots, f_n(x_1, x_2, \dots, x_l)$ .

5. Формування суперпозиції функції, що відображає залежність результуючого показника від факторів впливу та їхніх чинників:

$$F(f_1(x_1, x_2, \dots, x_p), f_2(x_1, x_2, \dots, x_k), \dots, f_n(x_1, x_2, \dots, x_l)), n \leq m. \quad (3.1)$$

6. Факторний аналіз результуючого показника конкурентоспроможності регіону з виявленням напрямку та ступеня впливу обраної множини факторів. Факторний аналіз автором запропоновано провести в такий спосіб:

- необхідно обчислити зміну кожного з виокремлених факторів впливу протягом року:

$$\Delta f_{vj} = f_{vj} - f_{vj-1}, v = \overline{1, n}; \quad (3.2)$$

де  $v$  – номер виокремленого фактору впливу на результуючий показник,

$j$  – рік спостереження;

- знайти інтегральну суму сукупного впливу виокремлених факторів впливу на значення результуючого показника:

$$\tilde{F}_j = F_{j-1} + \sum_{i=1}^n \Delta f_{v_j}, \quad (3.3)$$

де  $\tilde{F}_j$  – обчислене значення результуючого показника в  $j$ -му році;

$F_{j-1}$  – виміряне (за статистичними спостереженнями) значення результуючого показника в попередньому році;

- для оцінки достовірності запропонованого алгоритму порівняти обчислене  $\tilde{F}_j$  значення результуючого показника з результатами статистичних спостережень  $F_j$  в  $j$ -му році:

$$\Delta F_j = \tilde{F}_j - F_j, \text{rch} F_j = \frac{\tilde{F}_j}{F_j} \cdot 100\%; \quad (3.4)$$

- за знаком  $\Delta f_{v_j}$  визначити напрям впливу (зростання/падіння) кожного з факторів впливу;

- виявити ступінь впливу кожного з факторів на результуючий показник:

$$\text{inf} f_{v_j} = \frac{\Delta f_{v_j}}{\tilde{F}_j} \cdot 100\%. \quad (3.5)$$

7. Обчислення вагових коефіцієнтів для формування інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності регіону автором запропоновано провести в такий спосіб:

- за статистичними спостереженнями в  $j$ -му році обчислити значення коефіцієнтів:

$$k_{v_j} = \frac{f_{v_j}}{F_j}, v = \overline{1, n}; \quad (3.6)$$

- обчислити середні значення коефіцієнтів за весь період спостереження:

$$\bar{k}_{v_j} = \frac{1}{t} \sum_{j=1}^t k_{v_j}, \quad (3.7)$$

де  $t$  – тривалість (у роках) періоду спостереження;

- за припущенням, що вплив на результуючий показник мають не лише виокремленні фактори впливу, провести нормування обчислених коефіцієнтів:



$$k_{vj}^{norm} = \frac{\bar{k}_{vj}}{\sum_{v=1}^n \bar{k}_{vj}}, \quad (3.8)$$

де  $k_{vj}^{norm}$  – шукані нормовані вагові коефіцієнти;

- інтегральну оцінку конкурентоспроможності регіону провести за формулою:

$$\check{F}_j = \sum_{v=1}^n k_{vj}^{norm} \cdot f_{vj}. \quad (3.9)$$

З метою формування планів стратегічного розвитку регіону автором запропоновано поширити методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності прогнозуванням зміни результуючого показника внаслідок зміни факторів впливу.

Реалізація запропонованого методичного підходу базувалася на підставі проведеного в підрозділі 2.2 дослідження. За його результатами можна стверджувати, що згідно з проведеним за допомогою різних алгоритмів рейтингуванням регіонів України Харківська область за основними показниками економічної діяльності посіла 4 місце серед 25 регіонів. При діагностиці перспектив розвитку Харківського регіону (підрозділ 2.3) було встановлено, що серед галузей, які дали найсуттєвіший внесок в обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), можна виокремити промисловість і будівництво. Їхній сукупний внесок в обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2018 р. становив 40,5%. Саме ці галузі виявилися найпривабливішими для залучення капітальних інвестицій – майже половину всіх інвестицій (48,2%) у 2018 р. отримали будівництво та промисловість.

За наведеним методичним підходом автором було зроблено припущення, що на валовий регіональний продукт (ВРП) Харківської області, як на результуючий показник оцінки конкурентоспроможності регіону, мають вплив обсяг реалізованої промислової (ОРП) і будівельної (ОРБ) продукції виокремлених найперспективніших галузей. Для

підтвердження або скасування цього припущення було проведено кореляційний аналіз за формулою (2.9). Обчислені значення коефіцієнтів кореляції:

$$r_{\text{ВРП,ОРП}} = 0,987; r_{\text{ВРП,ОРБ}} = 0,995$$

підтвердили припущення про наявність дуже високого прямого зв'язку між вказаними параметрами.

Серед факторів, що повинні мати вплив на обсяг реалізованої промислової (ОРП) і будівельної (ОРБ) продукції, були обрані такі:

- загальний обсяг капітальних інвестицій (КІ) у галузь;
- кількість зайнятого населення (ЗН) регіону, що працює в обраній галузі;
- середньомісячна заробітна плата (ЗП) працівників галузі;
- загальні витрати на оплату праці (ВОП) робітників галузі в регіоні:

$$\text{ВОП} = \text{ЗН} \times \text{ЗП}; \quad (3.10)$$

- витрати на охорону навколишнього середовища (ВОНС) у регіоні.

Наявність впливу названої множини чинників на обрані фактори була встановлена на підставі кореляційного аналізу, проведеного за статистичними спостереженнями протягом 5 років, результати якого наведено в табл. 3.1.

*Таблиця 3.1*

### Результати кореляційного аналізу факторів впливу

Фактори	ОРП	ОБП
КІ	0,932	0,976
ЗН	0,598	0,802
ЗП	0,941	0,993
ВОПР	0,930	0,995
ВОНС	0,878	0,973

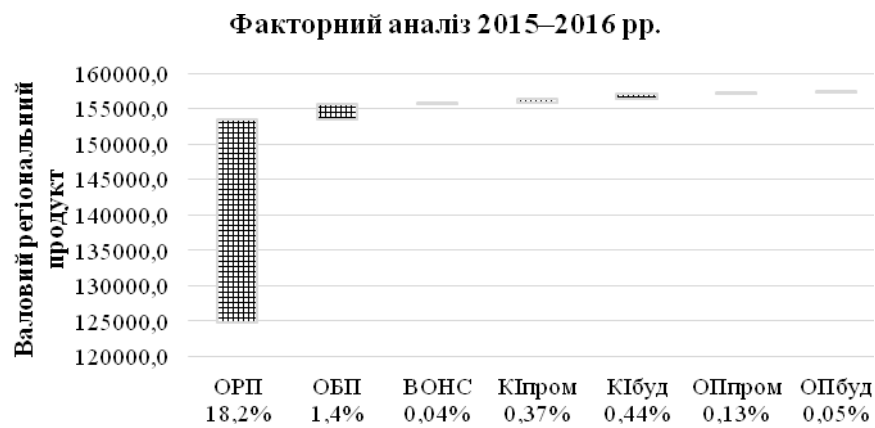
Вплив усіх чинників, за виключенням кількості зайнятого населення, в обраних галузях регіону виявився надмірно високим. Через те, що чинник «загальні витрати на оплату праці» містить і кількість зайнятого населення, і

значення середньомісячної заробітної плати, саме його з трьох названих було вирішено залишити в подальшому дослідженні.

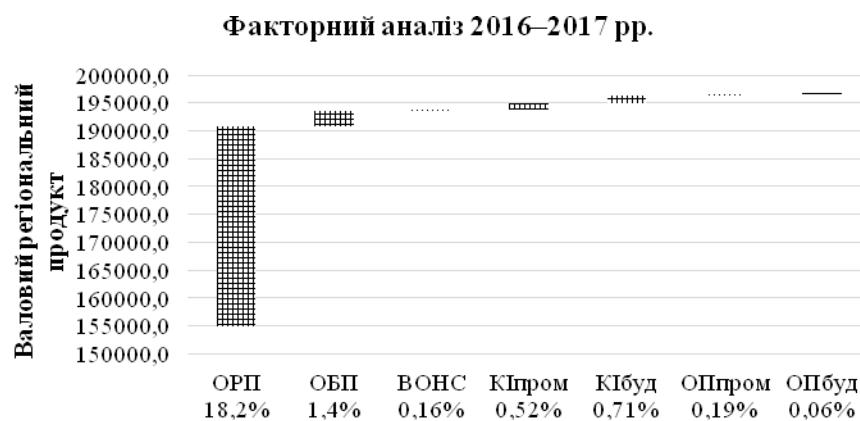
На підставі кореляційного аналізу було сформовано суперпозицію функції, що обрано для оцінки конкурентоспроможності регіону:

$$ВРП = f(ОРП(KI_{пром}, ВОНС_{пром}, ВОПР_{пром}), ОБП(KI_{буд}, ВОНС_{буд}, ВОПР_{буд}), ВОНС). \quad (3.11)$$

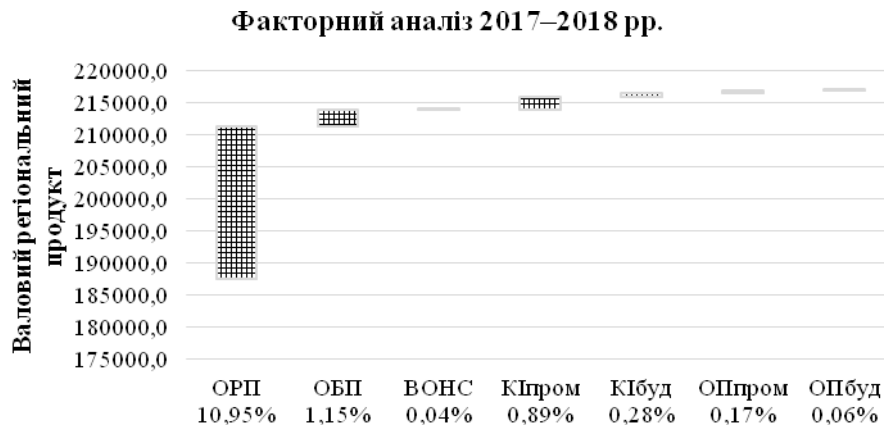
Факторний аналіз за формулами (3.6), (3.7) було проведено на трьох часових проміжках 2015–2016, 2016–2017, 2017–2018 рр. Його графічну інтерпретацію наведено на рис. 3.1.



(a)



(б)



(в)

Рис. 3.1. Факторний аналіз впливу множини показників економічної діяльності Харківського регіону на рівень конкурентоспроможності в період 2015–2016 рр. (а), 2016–2017 рр. (б), 2017–2018 рр. (в)

Джерело: розроблено автором

Протягом усіх інтервалів спостереження всі фактори впливу виявили зростання абсолютних значень показників. Найбільше прирощення – в обсязі реалізованої промислової та будівельної продукції – 18,2% і 1,4 % відповідно в період 2015–2016, 2016–2017 рр, і 10,95% та 1,15% відповідно в період 2017–2018.р. Зниження темпів приросту ОРП і ОБП в період 2017–2018 рр. відбулося одночасно.

На фоні поступового збільшення приросту частки капітальних інвестицій у промисловості 0,37%; 0,52%; 0,89% за обрані періоди спостереження прирощення частки капітальних інвестицій у будівництво в період 2017–2018 рр. зменшилося у 2,5 разу – 0,44%; 0,71%; 0,28%.

Частка витрат на оплату праці у промисловості втричі перевищує відповідну частку в будівництві – при тому, що середньомісячна заробітна плата зайнятого в будівництві на 35% вища середньомісячної заробітної плати зайнятого у промисловості. Поясненням цьому є те, що кількість населення Харківського регіону, зайнятого у промисловості, в чотири рази перевищує кількість населення, зайнятого в будівництві.

Традиційно невисоким виявився вплив частки витрат на охорону навколишнього середовища – 0,04%.

Протягом всього періоду обраний як результуючий показник ( $F_j$ ) ВРП, за даними статистичних спостережень, мав тенденцію до зростання, у середньому на 24% за рік. Відповідна тенденція простежується і в значеннях обчисленого ( $\tilde{F}_j$ ) в результаті факторного аналізу ВРП. Достовірність побудованої моделі можна оцінити за формулами (3.4). Абсолютні та відносні відхилення обчислених автором у результаті факторного аналізу значення валового регіонального продукту від даних Державного управління статистики по Харківському регіону наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Абсолютні та відносні відхилення значень валового регіонального продукту Харківського регіону, обчислених в результаті факторного аналізу, від даних статистичних спостережень**

Рік	$\Delta F_j$ , млн грн	$rch F_j$ , %
2016	2430,2	101,57
2017	9306,1	104,96
2018	-4587	98,03

Джерело: розроблено автором

У результаті перевірки побудованої моделі встановлено, що відхилення обчислених показників валового регіонального продукту від статистично вимірних не перевищує 2%. Це дає підставу стверджувати, що побудована модель є достовірною і може бути використана для аналізу ступеня впливу кожного з множини обраних показників, у тому числі для прогнозування величини результуючого показника при передбаченому збільшенні/зменшенні кожного з факторів.

Проілюструємо це на прикладі. Так, станом на вересень 2020 р. Державним управлінням статистики України не оприлюднені дані по валовому регіональному продукту за 2019 р., проте всі необхідні для факторного аналізу значення обсягу реалізованої промислової, будівельної

продукції; обсяги капітальних інвестицій у промисловість і будівництво; витрати на охорону навколишнього середовища; чисельність зайнятого за видами економічної діяльності населення та величини середньомісячних заробітних плат знаходяться у відкритому доступі. Обчислене значення ВРП Харківської області у 2019 р. становить 230516,4 млн грн; ілюстрацію проведеного факторного аналізу наведено на рис. 3.2.

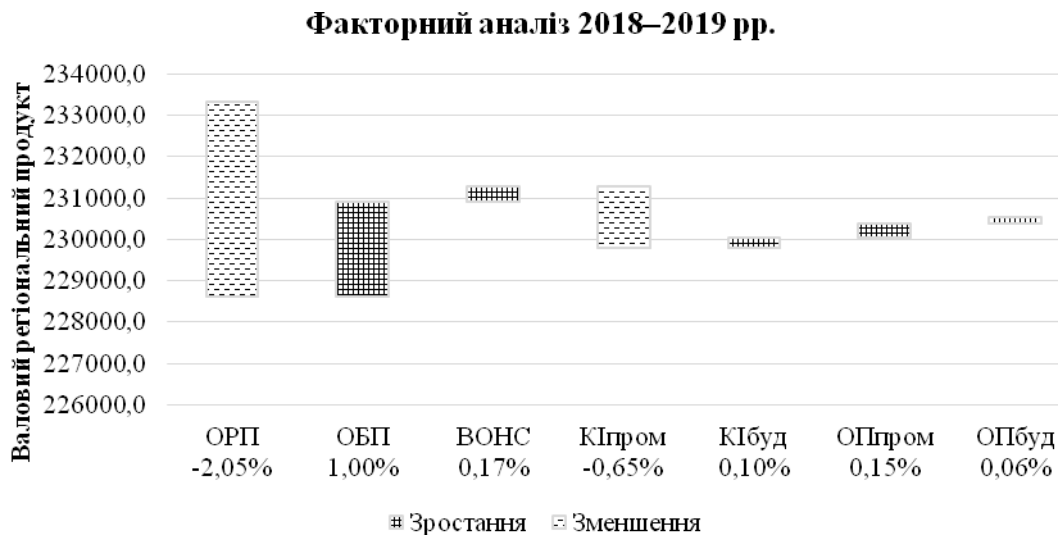


Рис. 3.2. Чисельний експеримент по обчисленню валового регіонального продукту в Харківській області у 2019 р.

Джерело: розроблено автором

Обчислене значення ВРП Харківського регіону у 2019 р. на 1,1 % менше відповідного значення у 2018 р. Незадовільні результати пояснюються зменшенням частки обсягу реалізованої промислової продукції на 2 % проти попереднього зростання на 11–18 %. Саме цей чинник раніше надавав найсуттєвіший внесок у значення результуючого показника. Негативно відобразилося на значенні результуючого показника і зменшення рівня капітальних інвестицій – їх частка у факторному аналізі зменшилася на 0,65 %.

Кореляційний аналіз факторів впливу проводився в тому числі з використанням даних статистичних спостережень за 2019 р., отже, вплив зменшення рівня капітальних інвестицій у промисловість на падіння обсягу реалізованої промислової продукції доведено. Саме тому можемо стверджувати, що обчислене значення валового регіонального продукту з високою достовірністю буде збігатися з даними статистичних спостережень.

Таким чином, запропонований автором методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності регіону дозволяє не лише оцінити за величиною та напрямком вплив кожного з обраної множини факторів, а й прогнозувати значення результуючого показника за наперед заданими змінами всіх чинників.

На підставі проведеного факторного аналізу було встановлено, які з факторів мають найбільший вплив на величину результуючого показника рівня конкурентоспроможності регіону; кількісний аналіз ступеня впливу можна виявити введенням вагових коефіцієнтів. Обчислені значення вагових коефіцієнтів (3.6), їх середні (3.7) та нормовані (3.8) значення наведено в табл. 3.3.

*Таблиця 3.3*

**Обчислені значення вагових коефіцієнтів факторів впливу на рівень конкурентоспроможності Харківського регіону**

Рік	Вагові коефіцієнти						
	ОРП	ОБП	КІпром	КІбуд	ВОПРпром	ВОПРбуд	ВОНС
2015	0,8180	0,0405	0,0273	0,0136	0,0075	0,0019	0,0068
2016	0,8444	0,0468	0,0257	0,0154	0,0073	0,0021	0,0059
2017	0,8888	0,0536	0,0268	0,0202	0,0080	0,0024	0,0066
2018	0,8159	0,0538	0,0298	0,0188	0,0081	0,0025	0,0057
Середні значення	0,8418	0,0487	0,0274	0,0170	0,0077	0,0022	0,0063
Нормовані значення	0,8851	0,0512	0,0288	0,0179	0,0081	0,0023	0,0066

Джерело: розроблено автором

За отриманими значеннями нормованих коефіцієнтів складено інтегральну характеристику результуючого показника оцінки конкурентоспроможності регіону (3.12):

$$\begin{aligned} \check{F}_j = & 0,885 \cdot f_{\text{ОРП}} + 0,051 \cdot f_{\text{ОБП}} + 0,029 \cdot f_{\text{КІпром}} + 0,018 \cdot f_{\text{КІбуд}} + \\ & + 0,008 \cdot f_{\text{ВОПРпром}} + 0,002 \cdot f_{\text{ВОПРбуд}} + 0,007 \cdot f_{\text{ВОНС}}. \end{aligned} \quad (3.12)$$

За результатами числового експерименту доходимо висновків, що найбільшу вагу мають: обсяг реалізованої промислової продукції (88,5 %), будівельної продукції (5,1 %); капітальні інвестиції у промисловість (2,9 %) та будівництво (1,8 %).

Обчислені за формулою (3.12) значення результуючого показника (ВРП) повністю збігаються зі статистичними спостереженнями. Результати числового експерименту наведено на рис. 3.3.

Наведений алгоритм дає наочну ілюстрацію внеску (ваги) кожного з чинників на остаточний результат, але нормовані значення вагових коефіцієнтів не відображають динаміки (темпу та напрямку) зміни кожного з факторів у часовому просторі, тому не може бути використаний для прогнозування [65, 71].

Запропонований методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності можна поширити на прогнозування результуючих показників, ураховуючи встановлені статистичні закономірності факторів впливу.

Автором було проведено дослідження динаміки зміни кожного показника протягом року (у % до попереднього) та виявлено середньостатистичну закономірність. Результати числового експерименту наведено в табл. 3.4.



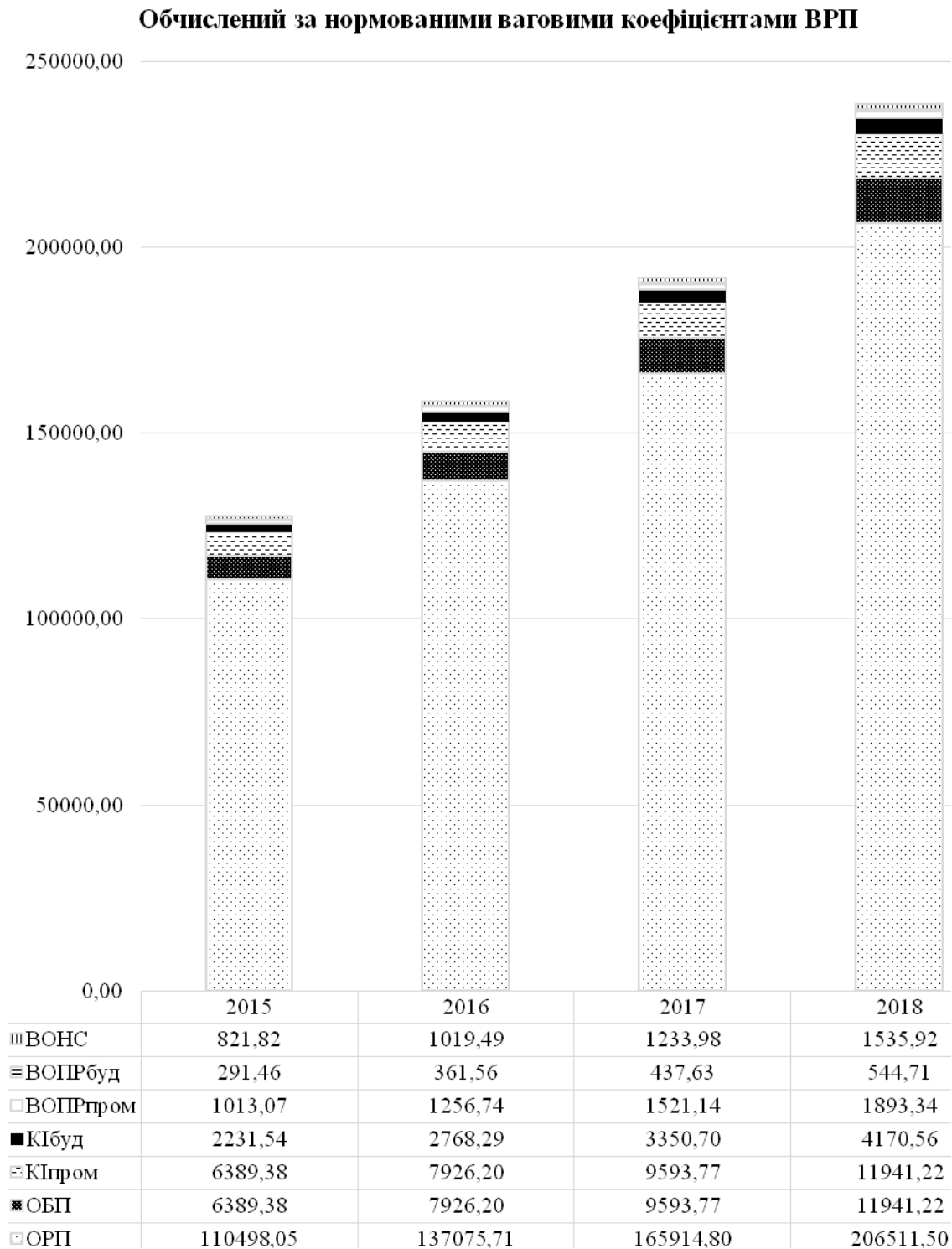


Рис. 3.3. Результати числового експерименту по обчисленню інтегральної характеристики ВРП за нормованими значеннями вагових коефіцієнтів

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.4

**Динаміка зміни факторів впливу на рівень конкурентоспроможності  
Харківського регіону**

	ВРП	ОРП	ОБП	КІпром	КІбуд	ВОПРпром	ВОПРбуд	ВОНС
2015/16	1,241	1,281	1,433	1,170	1,402	1,218	1,335	1,079
2016/17	1,210	1,274	1,388	1,259	1,584	1,322	1,395	1,352
2018/19	1,245	1,143	1,249	1,386	1,159	1,252	1,314	1,069
Середнє зна- чення	1,232	1,232	1,357	1,272	1,382	1,264	1,348	1,167

Джерело: розроблено автором

У результаті було встановлено, що в середньому ВРП щорічно зростає на 23,2 %, ОРП – на 23,2 %, ОБП – на 35,7 %, капітальні інвестиції у промисловість – на 27,2 %, у будівництво – на 28,2 %; витрати на оплату праці у промисловості – на 26,4 %, у будівництві – на 34,8 %; витрати на охорону навколишнього середовища – на 16,7 %.

Порівнявши результати факторного аналізу за три часові проміжки – 2015–2016, 2016–2017, 2017–2018 рр. – зі статистичними спостереженнями Державного управління статистики та переконавшись, що похибка не перевищує 2 %, автором проведено чисельний експеримент по встановленню величини валового регіонального продукту у 2020 р. за двома сценаріями:

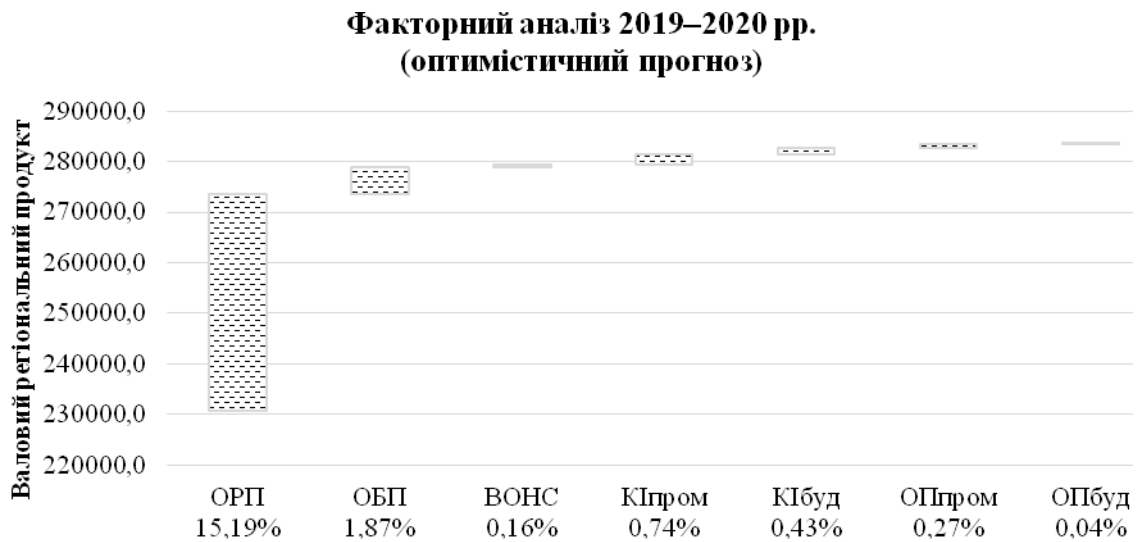
– оптимістичним, враховуючи встановлені позитивні тенденції до збільшення (різною мірою) факторів впливу згідно табл. 3.4;

– песимістичним, за припущенням, що в умовах пандемії обсяг реалізованої промислової продукції зменшився на 5 %; обсяг будівельної продукції – на 3%; витрати на охорону навколишнього середовища зменшилися на 25 %; капітальні інвестиції у промисловість – на 10% (натомість капітальні інвестиції в будівництво збільшилися на 10 %); витрати на оплату праці у промисловості зменшилися на 10 %, а у будівництві – на 5 %.

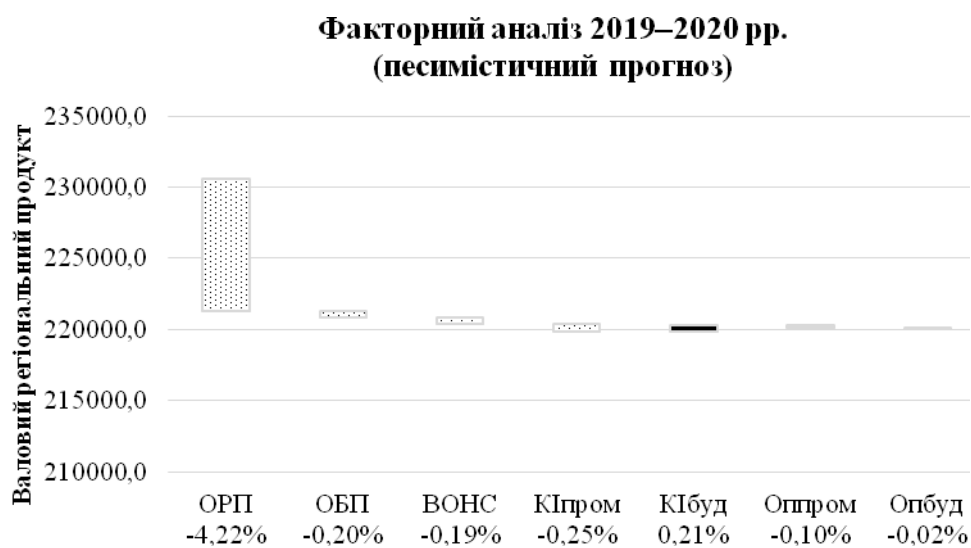
Результати відповідного факторного аналізу наведено на рис. 3.4.

За оптимістичним сценарієм валовий регіональний продукт має збільшитися на 23,0 %, що цілком відповідає встановленій тенденції.

Найбільший позитивний вплив на результуючий показник дає обсяг реалізованої промислової продукції (15,2 %) та обсяг будівельної продукції (1,9 %).



(a)



(б)

Рис. 3.4. Чисельний експеримент по обчисленню валового регіонального продукту в Харківській області у 2020 р. за оптимістичним сценарієм (а), за песимістичним сценарієм (б)

Джерело: розроблено автором

Не викликає сумнівів, що карантинні обмеження негативно вплинули на показники діяльності всіх галузей економіки. Припущення, зроблені автором, можуть не відповідати реальній ситуації, але навіть за ними валовий регіональний продукт має зменшитися на 4,5 % (проти щорічного збільшення на 23 %).

Запропонований методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності дозволяє виявити саме ті показники, вплив яких на рівень конкурентоспроможності регіону є найбільшим. За результатами факторного аналізу, проведеного за представленим алгоритмом, можна виявити ступінь і напрям впливу кожного з обраних чинників на результуючий показник.

Перевірка отриманих у результаті чисельного експерименту даних із результатами статистичних досліджень виявила похибку в межах 2 %, що свідчить про високу достовірність отриманих результатів. Саме це дає підставу рекомендувати наведений алгоритм при прогнозуванні величини результуючого показника за емпірично заданими змінами факторів впливу.

### 3.2. Методичні положення з формування стратегії управління економічним розвитком регіонів

Сучасний стан регіонального розвитку України характеризується складними політичними й економічними процесами, які гальмують соціальне-економічне зростання країни.

Водночас нинішні макроекономічні умови та нестабільність у світі вимагають певних кроків з боку державної влади, бізнесу та суспільства щодо взаємодії в напрямі створення стратегічної платформи управління економічним розвитком регіонів України.

Формування стратегії управління економічним розвитком регіонів повинно базуватися на: науковій обґрунтованості стратегічних цілей і пріоритетних завдань розвитку регіону; врахуванні об'єктивних тенденцій і процесів, що відбуваються в регіоні та в зовнішньому середовищі; узгодженні різних, іноді взаємовиключних інтересів суб'єктів[70, 72 , 73, 77].

Тобто, система стратегічного управління розвитком економіки регіону передбачає:

1) наявність комплексу нормативно-правових документів, що забезпечують систему регіонального управління;

2) наявність відповідних організаційних структур, які забезпечують практичні аспекти формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком конкретного регіону;

3) наявність фінансових ресурсів та інструментів забезпечення інвестицій в економіку регіону.

До того ж, формування стратегії управління економічним розвитком регіону певною мірою залежить від його економічного потенціалу, який варто адекватно оцінювати за показниками поточного стану економіки регіону, його конкурентоспроможності, рівня розвитку інноваційної діяльності, ділової активності та інвестиційної привабливості.

Організаційна складова формування стратегії управління економічним розвитком регіону повною мірою залежить від кадрового забезпечення на всіх рівнях управління. Тобто, кадрова складова у формуванні та реалізації СУЕРР має величезний вплив на результати, які виражаються в підвищенні ефективності використання виробничих систем, наявних потенційних можливостей і рівня життя населення в регіоні.

Етап організаційного забезпечення у процесі стратегічного управління є дуже важливим, оскільки від нього залежить адекватність і якість самого процесу. На цьому етапі формується центральний орган стратегічного управління – Робоча група або Комітет, якому суспільство делегує право та

наділяє відповідальністю за формулювання та прийняття стратегічних рішень щодо розвитку території.

У напрямку вдосконалення організаційної складової СУЕРР варто звернути увагу на існуючий досвід щодо формування та впровадження Агенцій регіонального розвитку (АРР), які вже непогано зарекомендували себе у практичній діяльності.

Харківська область завжди була однією з найбільш розвинутих регіонів України у плані промислового виробництва, науки й освіти та наукомістких технологій. Тому робота існуючої Агенції регіонального розвитку Харківської області, яка була створена 6 грудня 2018 р., повинна враховувати специфічні особливості Харківського регіону та правильно розставляти акценти щодо пріоритетності стратегічних цілей і тактичних завдань економічного розвитку.

До того ж, АРР є неприбутковою небюджетною установою, яка має на меті певну допомогу органам місцевої влади реалізовувати регіональну стратегію розвитку, надавати консультації щодо підготовки та реалізації проектів і програм регіонального розвитку та сприяти підвищенню інвестиційної привабливості економіки регіону (рис. 3.5).

Основними функціями Агенції є: сприяння реалізації програм соціального й економічного розвитку регіону; вивчення досвіду інших країн щодо реалізації регіональних стратегій та його використання; сприяння залученню інвестицій у регіон; нарощування кадрового потенціалу; підтримка інновацій та підприємництва тощо.

Ключовою характеристикою стимулювання регіональних стратегій економічного розвитку є їх планування починаючи з територіального рівня та досягнення певного рівня концентрації ресурсів і фінансування на відповідному рівні управління за умови дотримання принципів децентралізації та субсидіарності.

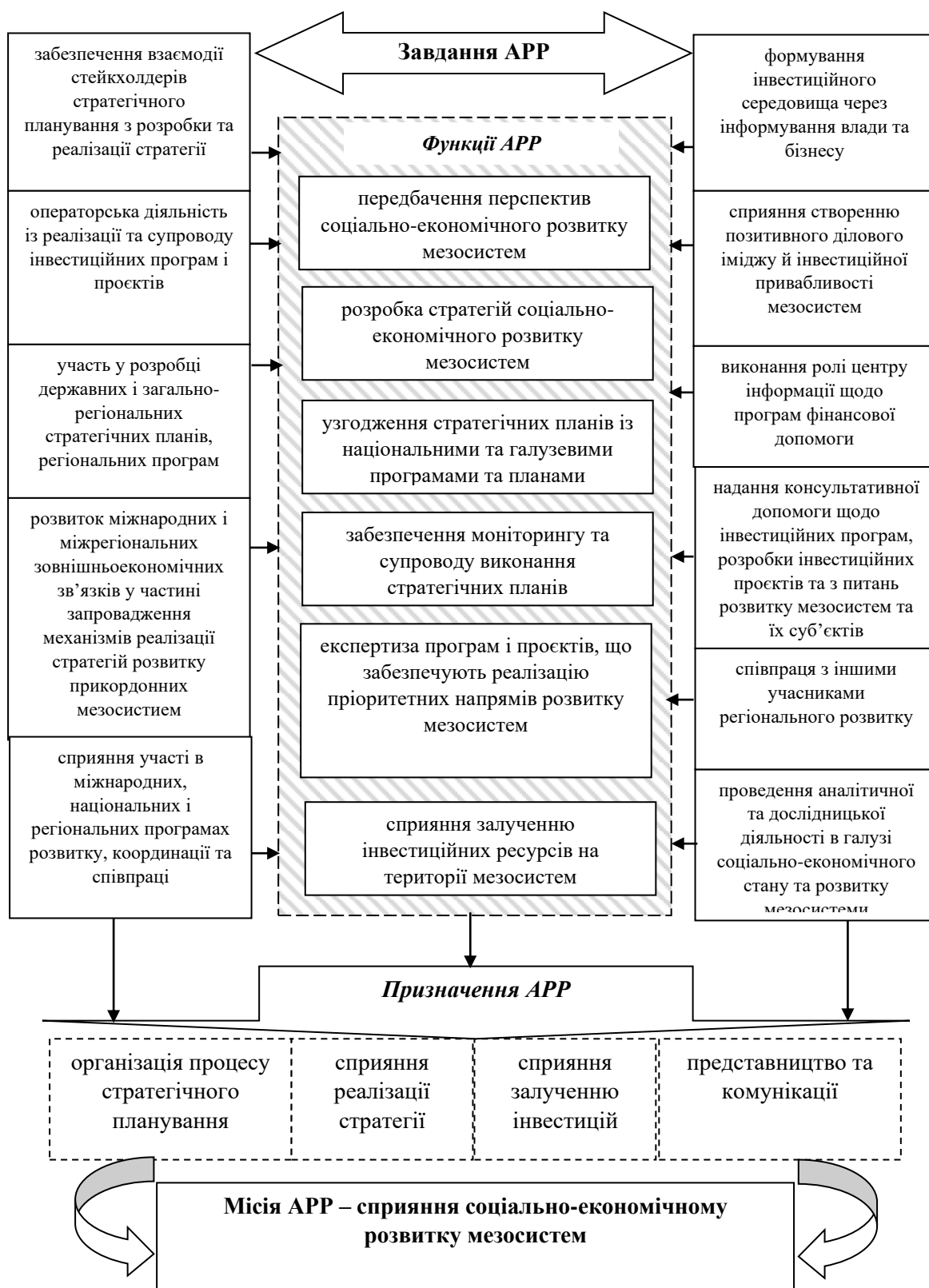


Рис. 3.5. Функціональні компоненти концептуальної моделі діяльності Агенції регіонального розвитку

Джерело: [55]

Сьогодні суттєво змінюються функції, що використовуються під час процесу планування, оскільки зазнає змін сама роль планування в системі регіонального управління. Планування регіонального розвитку поетапно стає інструментом підвищення конкурентоспроможності регіонів, засобом поєднання інтересів різних суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів.

Такий підхід до реалізації планувальної діяльності, по-перше, є закономірним етапом розвитку регіонів, по-друге – намаганням регіонів знайти дієві інструменти, які б дали змогу відповісти на виклики сучасного макроекономічного середовища, коли істотно збільшується вплив соціальних, політичних, економічних змін тощо.

Стратегічне планування покликане вирішити географічні, адміністративні, економічні та соціальні питання, які є тісно взаємопов'язаними та взаємозалежними. У цілому можна визначити стратегічне планування як процес, що приводить до створення довгострокового плану, покликаного забезпечити успішний соціально-економічний розвиток на даній території (у місцевому, регіональному, національному масштабі) [17, 18, 21, 59, 73].

Загальновідомо, що процес стратегічного планування посідає центральне місце в системі стратегічного управління. Особливу увагу стратегічному плануванню завжди приділялося в системі стратегічного управління економічним розвитком регіонів. У загальному вигляді алгоритм стратегічного планування економічного розвитку регіону має такий вигляд (рис. 3.6).

Мотиваційна складова стратегічного управління економікою регіону залежить від багатьох факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, а також від ступеня дотримання правил і принципів мотивації суспільства до змін, при встановлених їх критеріях для підвищення якості життя та економічного зростання регіону. [73, 82, 83]



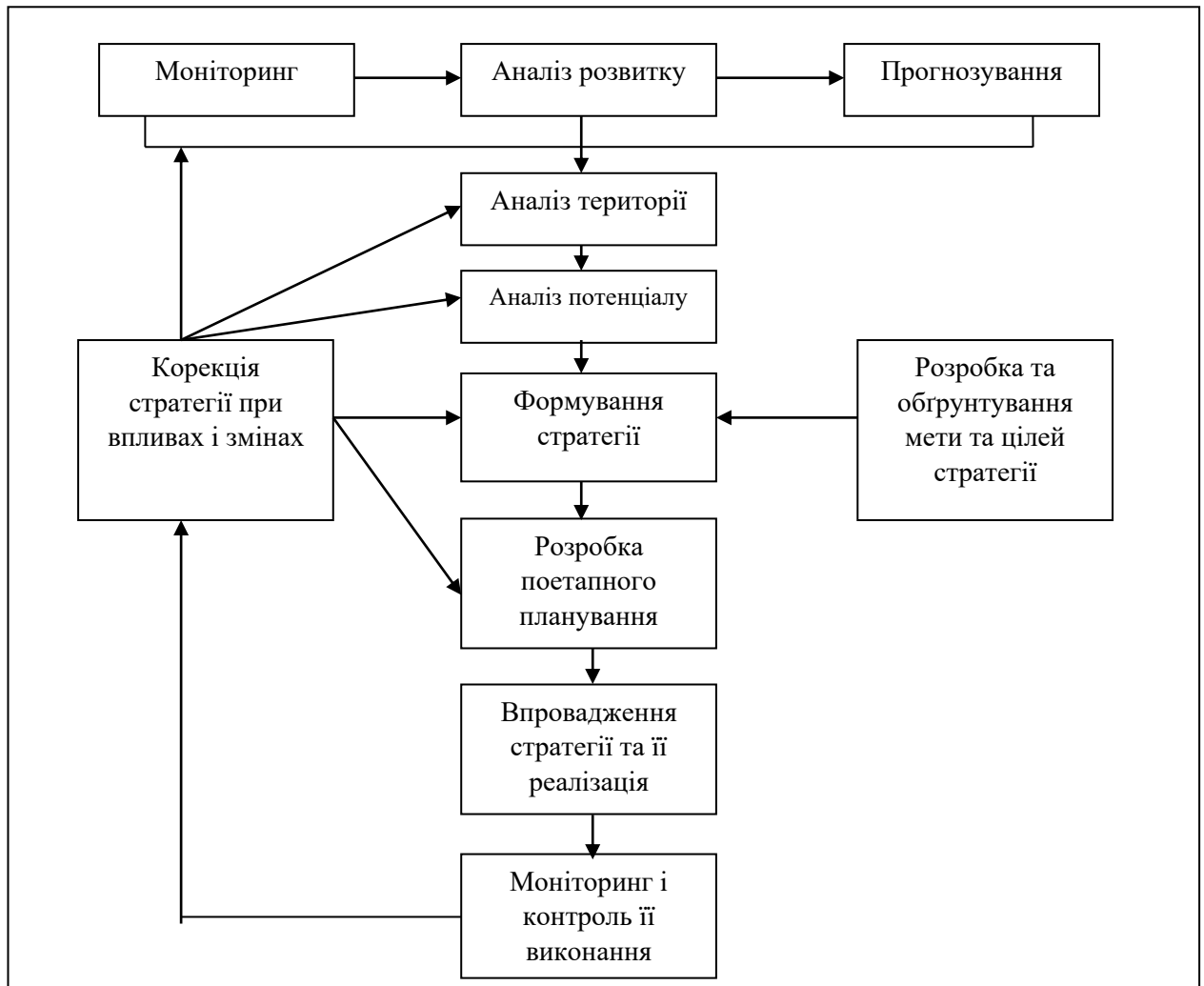


Рис. 3.6. Алгоритм стратегічного планування розвитку регіону

Джерело: [71]

Слід зазначити, що мотиваційна складова формування СУЕРР має величезний вплив на стратегічну активність регіону, яка є ключовою умовою підвищення його конкурентоспроможності та формування його стратегічної позиції. Такий зв'язок можна виразити як:

$$K_p = СП_p \cdot СА_p, \quad (3.13)$$

де  $K_p$  – конкурентоспроможність регіону;

$СП_p$  – стратегічна позиція регіону,

$СА_p$  – стратегічна активність регіону.

Стратегічну позицію регіону можна розрахувати за формулою та використати для контролю за реалізацією СУЕРР:

$$СП_p = Спот_p \cdot СК_p, \quad (3.14)$$

де  $Спот_p$  – стратегічний потенціал регіону;

$СК_p$  – стратегічний клімат регіону.

Стратегічний потенціал регіону можна визначити за допомогою SWOT-аналізу, або як бальну оцінку його сильних і слабких сторін у ендогенному середовищі, а стратегічний клімат – як бальну оцінку можливостей і загроз регіону в екзогенному середовищі.

Стратегічна активність визначає динамічну поведінку регіону в плані економічного розвитку:

$$СА_p = СЗ \cdot СД, \quad (3.15)$$

де  $СЗ$  – ступень застосування інструментів стратегічного менеджменту при реалізації СУЕРР;

$СД$  – стратегічні дії, що запроваджені при реалізації СУЕРР.

Контроль за реалізацією СУЕРР має базуватися на використанні інструментів, які дають можливість контролювати виконання стратегії. Контроль завжди передбачає одержання як кількісної, так і якісної інформації, яка дає змогу визначити здатність економічної системи досягати поставленої мети.

Стратегічний контроль (контролінг) як завершальний етап стратегічного управління необхідний регіонам для здійснення стратегічного аналізу з метою відстеження процесу реалізації стратегії за ключовими показниками та коригування стратегічних цілей і планів у разі потреби [74, 75, 76].

Слід зазначити, що контроль не пов'язаний виключно з перевіркою виконання управлінських рішень. Контроль надає дані для інших функцій управління, не втрачаючи при цьому власного самостійного значення. Тобто система контролю за реалізацією СУЕРР повинна не тільки виявляти

помилки та недоліки, а й аналізувати причини їх виникнення та розробляти коригувальні засоби щодо забезпечення досягнення генеральних цілей стратегії.

На думку автора, досить важливим є проведення моніторингу громадської думки на основі соціологічних опитувань, анкетувань і зустрічей з громадськістю для внесення пропозицій, побажань і зауважень щодо ефективності реалізації стратегії, коригування поточних дій щодо досягнення визначених пріоритетів розвитку регіону.

Одним із головних завдань стратегії управління економічним розвитком регіону є підвищення його конкурентоспроможності майже по всіх видах економічної діяльності та по різних сферах (інвестиційній, інноваційній, технологічній тощо). Конкурентоспроможність регіону, своєю чергою, формується завдяки раціональному використанню виробничого, фінансового, маркетингового, інноваційного та кадрового потенціалу.

Формування стратегії управління економічним розвитком будь-якого регіону базується на реалізації певних стратегічних цілей. Стратегічні цілі визначаються на основі загальної концепції розвитку регіональної економічної системи.

Для Харківського регіону такими пріоритетними стратегічними цілями повинні бути:

*Стратегічна ціль 1.* Перетворення Харківського регіону на один із найбільш інноваційних і конкурентоспроможних регіонів країни.

*Стратегічна ціль 2.* Трансформація збиткових підприємств і галузей шляхом їх модернізації на основі впровадження інноваційних технологій.

*Стратегічна ціль 3.* Диверсифікація економіки регіону на основі впровадження смарт-спеціалізацій та підтримки нових високотехнологічних підприємств.

*Стратегічна ціль 4.* Залучення приватних інвесторів у проекти з розвитку промислового виробництва та в галузі смарт-спеціалізації та екології.

Насправді цілій і завдань у рамках формування та реалізації СУЕРР набагато більше, але, як показує досвід європейських країн, наявність великої кількості стратегічних цілій регіонального розвитку призводить до того, що регіони, не маючи достатньої кількості ресурсів для їх досягнення, не в змозі реалізувати Стратегію в означені строки.

СУЕРР повинна відповідати принципам стратегічного планування, основними з яких є:

- принцип «міжсекторного партнерства» – залучення всіх зацікавлених суб'єктів до процесу розробки стратегічного плану;
- принцип «реалістичності» – реалізація операційних завдань повинна базуватися на реально існуючих ресурсах, можливостях і повноваженнях учасників розробки та реалізації СУЕРР;
- принцип «прозорості процесу» – відкритість доступу до інформації та можливість відкритого обговорення результатів роботи, а також забезпечення максимально ефективного співробітництва зі ЗМІ як у процесі розробки, так в в процесі реалізації СУЕРР.

Загальну схему формування та реалізації СУЕРР наведено на рис. 3.7.

Методичне забезпечення СУЕРР Харківського регіону повинно бути адекватним поставленим пріоритетним стратегічним цілям, спрямованим на досягнення певного рівня конкурентоспроможності та ділової активності регіональної економічної системи.

У зв'язку з цим першочерговим завданням формування СУЕРР є створення стратегічної платформи та визначення системоутворюючих факторів регіонального економічного розвитку.

Згідно з [54, 74, 76] структура стратегічної платформи складається з:

- резюме аналізу ситуації;
- ключових внутрішніх і зовнішніх чинників (SWOT-аналіз);
- стратегічного фокусування;
- концепції (бачення) розвитку;
- стратегічних цілій розвитку.



Рис. 3.7. Загальна схема формування та реалізації СУЕРР

Джерело: розроблено автором

Відповідно до вказаної Методології автором у попередньому розділі роботи здійснено резюме ситуації щодо економічного розвитку Харківського регіону; проведено SWOT-аналіз Харківської області; визначено стратегічні цілі розвитку.

Щодо стратегічного фокусування, то слід зауважити, що Харківський регіон має потужний науковий і виробничий потенціал, який дає змогу в умовах сьогодення реалізовувати програми та проєкти, які визначають його конкурентні переваги. У цьому напрямі потрібна активізація роботи Агенції регіонального розвитку Харківської області (створення окремого Комітету) щодо оцінки конкурентоспроможності регіону та надання пропозицій щодо стратегічного управління територією на основі визначення найбільш перспективних його можливостей у плані економічного розвитку.

Щодо концепції (бачення розвитку) то має бути два шляхи до формування концепції.

Перший шлях – створення конкурсу для формування бачення широкого кола зацікавлених осіб (представників органів державної регіональної влади, бізнесу, суспільства) на основі інформування щодо процесу та прогнозних результатів створення стратегії.

Другий шлях – створення робочої групи експертів: науковців та практиків у галузі промислового виробництва, державного управління та екології.

Системоутворюючі фактори регіонального економічного розвитку можна розподілити на два блоки: основний і додатковий.

До основних системоутворюючих факторів економічного розвитку регіону належать економіко-технологічні (ресурсні) фактори: економічні, науково-технічні, технологічні, інноваційні.

До додаткових факторів відносять: соціально-політичні, природно-екологічні, часу та простору, впливу на суспільну думку, управлінські.

Функціональний зв'язок сукупності основних факторів, що визначають стан економічного розвитку регіону ( $C_{EPP}$ ), можна відобразити такою емпіричною залежністю:

$$C_{EPP} = f(\Phi_{ZH}, \Phi_{BC}, \Phi_{EPP}, \Phi_{CC}, \Phi_{MP}, \Phi_E, \Phi_3, \Phi_{HX}), \quad (3.16)$$

де  $\Phi_{ZH}$  – фактори зовнішнього середовища;

$\Phi_{BC}$  – фактори внутрішнього середовища;

$\Phi_{EPP}$  – фактори економічного потенціалу регіону;

$\Phi_{CC}$  – фактори соціального стану;

$\Phi_{MP}$  – фактори можливостей розвитку;

$\Phi_E$  – фактори ефективності;

$\Phi_3$  – фактори загроз;

$\Phi_{HX}$  – фактори непередбачуваного характеру.

При формуванні СУЕРР особливу увагу слід приділяти факторам загроз і факторам непередбачуваного характеру, як тим, що негативно впливають на економіку регіону.

Прояв таких факторів полягає в такому:

- по-перше, негативні фактори носять масштабний характер і вражають значну частину підсистем економічної системи регіону;
- по-друге, регіональна економічна система втрачає існуючі ресурси та економічний потенціал, які завдяки зміні існуючого стану спрямовуються на подолання негативних факторів;
- по-третє, вплив негативних факторів знижує рівень і темпи економічного зростання.

Аналіз зазначених груп факторів дозволяє визначити генеральні напрями СУЕРР, виходячи з довгострокової політики держави у сфері відродження регіональних промислових комплексів як системи взаємопов'язаних організацій, які здатні забезпечити довгостроковий економічний розвиток регіонів і всього національного господарства України.

Генеральні напрями СУЕРР Харківського регіону пов'язані з відродженням промислового сектора економіки та екологічними проектами, спрямованими на відтворення унікального ресурсно-природного фонду Харківщини.

Місто Харків і Харківська область представлена потужним промисловим комплексом, який потребує модернізації, впровадження інноваційних технологій у виробничі процеси та процеси управління для підвищення конкурентоспроможності промислового сектора Харківського регіону.

До основних напрямів підвищення конкурентоспроможності у промисловості належать:

- підтримка промислових підприємств з боку держави;
- забезпечення високої якості продукції;
- широке впровадження інноваційних розробок;

- використання високих технологій;
- адаптованість до ринкових позицій;
- трансформаційні зміни в управлінні;
- зростання компетенції й інтелектуалізації персоналу;
- створення умов для навчання та підвищення кваліфікації співробітників;
- ситуаційні перетворення та структурна перебудова підприємств [47, 56, 62, 78, 85].

Отже, формування СУЕРР має бути спрямоване на досягнення максимального рівня конкурентоспроможності промислового потенціалу Харківського регіону за умови врахування соціальних аспектів розвитку та підвищення рівня ВРП при наявних ресурсах і можливостях.

Проведений у розділі 2 аналіз ефективності економічної діяльності регіонів України за ВРП довів існування значної розбалансованості показників за регіонами, що робить показник ВРП некерованим та істотно знижує показники економічної діяльності.

Згідно з даними розділу 2, Харківський регіон за рівнем ВРП входить у п'ятерку лідерів та займає четверте місце серед регіонів України. Тому Харківському регіону особливу увагу слід приділити тим видам економічної діяльності, які обрані пріоритетними: промисловість і будівництво, які є привабливими для залучення інвестицій.

Конкурентоспроможність промислового комплексу Харківського регіону визначається певними факторами впливу, основними з яких є:

- обсяг реалізованої продукції промисловими та будівельними підприємствами регіону;
- обсяг капітальних інвестицій у промисловість і будівництво;
- регіональна інфраструктура;
- рівень екологічної безпеки виробництва;
- смарт-спеціалізація у промисловості та будівництві.



Промисловість Харкова та Харківської області – це 70 % бюджетних надходжень, 30 % робочих місць області та 60 % усього прибутку економіки області. У промисловості працює понад 155 тисяч жителів області.

Промисловість Харківського регіону представлена підприємствами – лідерами в машинобудуванні як на українському, так і на міжнародному ринках. Серед них: ПАТ «Турбоатом»; ПАТ «Завод «Південкабель»; ДНВП «Об'єднання «Комунар»; Харківське державне авіаційне виробниче підприємство; ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»; ТОВ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування»; ДП «Завод ім. Малишева»; ТДВ «Росс»; ПАТ «Харківський верстатобудівний завод»; ДП «Завод «Електроважмаш»; ПАТ «Хартрон»; ПАТ «Електромашина»; ПАТ «Автрамат»; ПАТ «Харківський підшипниковий завод»; ПАТ «Харківський тракторний завод»; ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря».

Будівельний комплекс Харківського регіону має історію та величезний виробничий потенціал. Підприємства будівельного комплексу Харківського регіону мають різноманітну специфіку діяльності. Лідерами є: АТ «Трест Житлобуд-1»; ТОВ «Житлобуд-2»; ТОВ «Мегаінвестбуд»; ПАТ «Куряжський домобудівельний комплекс»; ПАТ «Тунельбуд»; ПАТ «Південспецбуд»; ПАТ «Харківстальконструкція»; ПАТ «Проектний та науково-дослідний інститут «Харківський ПРОМБУДНДПРОЕКТ».

Враховуючий сучасний стан і пріоритетність промисловості та будівництва Харківської області вважаємо необхідним СУЕРР будувати на основі потенціалу вказаних видів економічної діяльності при врахуванні їх соціальної значущості для розвитку регіону.

Інструментарій забезпечення формування СУЕРР Харківської області теж має свої специфічні риси. Це пов'язано із географічним розташуванням регіону та впливом науково-технічного потенціалу на результати економічної діяльності.

Загалом інструментами реалізації СУЕРР є:

- план заходів щодо реалізації Стратегії;
- програми та проекти регіонального розвитку;
- державні цільові програми в окремих сферах економічного розвитку.

Але до практичних інструментів формування та реалізації СУЕРР Харківської області можна віднести, перш за все, реальні проекти, які б відповідали стратегічним цілям розвитку регіону. Проте розробка та реалізація реальних проектів у рамках СУЕРР може бути тільки при створенні необхідних умов інституційного, фінансово-економічного та виробничого характеру.

Так, відповідно до стратегічних цілей 1 і 2, які, на думку автора, корелюють між собою та мають певні схожі риси, – це:

- зміни в нормативно-правовій базі, пов'язані із системними заходами щодо реалізації інноваційних проектів;
- створення системи регіональної дослідницько-інноваційної інфраструктури;
- створення системи стимулювання наукових досліджень, розробок та інновацій;
- запровадження системи передачі технологій;
- державно-приватне партнерство у сфері інновацій та модернізації виробництва;
- створення системи гарантування для фінансування інновацій;
- створення фондів підтримки технології, стимулювання наукових досліджень і розробок (підтримка/гранти);
- залучення провідних підприємств промисловості та будівництва, ЗВО в дослідницько-інноваційну діяльність;
- використання виробничих площ і потужностей для інноваційної та дослідницької діяльності.

Активізація інноваційної діяльності має вирішальне значення як для країни в цілому, так і для кожного її регіону. Досягнення якісно нового рівня економічного розвитку у країні та підвищення рівня життя можливе лише з

переходом до інноваційного типу розвитку, який припускає взаємопов'язане становлення науково-технічної, виробничої, фінансової, соціальної, інституціональної та інших сфер [22, 26, 50, 52, 75, 94, 96].

Відповідно до стратегічної цілі 3 необхідні:

- зміни в нормативно-правовій базі, пов'язані із системними заходами щодо реалізації програм смарт-спеціалізацій;
- консультування з питань впровадження смарт-спеціалізацій;
- створення наукових і технологічних парків і кластерів нового покоління;
- реформа системи фінансування нових високотехнологічних підприємств;
- створення умов для державно-приватного партнерства у фінансуванні нових високотехнологічних підприємств.

Відповідно до стратегічної цілі 4 мають бути задіяні всі інструменти впливу для зацікавленості інвесторів вкласти кошти в економіку Харківського регіону, а саме:

- зміни в нормативно-правовій базі, пов'язані із правами та обов'язками приватних інвесторів при реалізації проєктів щодо розвитку промислового виробництва та в галузях смарт-спеціалізації й екології;
- консалтингові послуги щодо фінансування екологічних проєктів;
- створення умов для ведення бізнесу в регіоні в умовах ризику та невизначеності;
- аудит проєктів щодо розвитку промислового виробництва та в галузях смарт-спеціалізації й екології;
- розробка заходів щодо прискорення оформлення документів щодо фінансування приватними інвесторами екологічних проєктів.

Загалом, питанням екології сьогодні приділяється велика увага як з боку наукової спільноти, так і з боку представників бізнесу та суспільства. На даний час більшість розвинутих країн користується національними цільовими програмами раціонального використання паливно-енергетичних

ресурсів, які охоплюють комплекс заходів з приводу вдосконалення структури споживання енергоносіїв, розвитку матеріально-технічної бази щодо оптимального використання ресурсів, контролю та обліку енергоспоживання [31, 33, 51, 53, 79, 89, 96].

Відповідно до основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року першопричинами екологічних проблем України є [37]:

- переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки зі здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;

- фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;

- низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

- незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;

- незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;

- недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

Тобто, на нашу думку, всі регіональні проекти, пов'язані із екологією та охороною навколишнього середовища, повинні стати пріоритетними поряд із іншими важливими бізнес-проектами для економіки регіону.

При формуванні та реалізації СУЕРР будь-якої області України вкрай важливим є вартість проектів і програм у рамках стратегії та терміни виконання.

Організація процесу формування та реалізації СУЕРР має бути чітко систематизована та представляти собою механізм, який дозволить вирішити цілий комплекс завдань, пов'язаний із науково-методичним обґрунтуванням та розробкою практичних рекомендацій щодо реалізації стратегії з урахуванням особливостей реального сектора економіки Харківської області.

Слід зазначити, що реалізація СУЕРР має бути спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності пріоритетних видів економічної діяльності регіону [27, 34, 48, 58, 87].

Для реалізації СУЕРР необхідна побудова організаційного механізму, розробку якого слід провести по трьох рівнях зовнішнього середовища регіональної економічної системи (рис. 3.8).

Питання фінансування регіональних проектів і програм у рамках Стратегій економічного розвитку є складними та важливими для досягнення поставлених завдань. Інвесторам завжди було цікаво отримати свої кошти та реалізувати власні інтереси в рамках стратегії.

Реалізація СУЕРР Харківської області переважно базується на розвитку пріоритетних видів економічної діяльності регіону. З одного боку, для інвестора найбільш вигідним є вкладати кошти в реальні сектори економіки, з іншого боку, для розвитку Харківського регіону важливим є соціальний аспект життя населення, стан його здоров'я та екологічні умови існування.

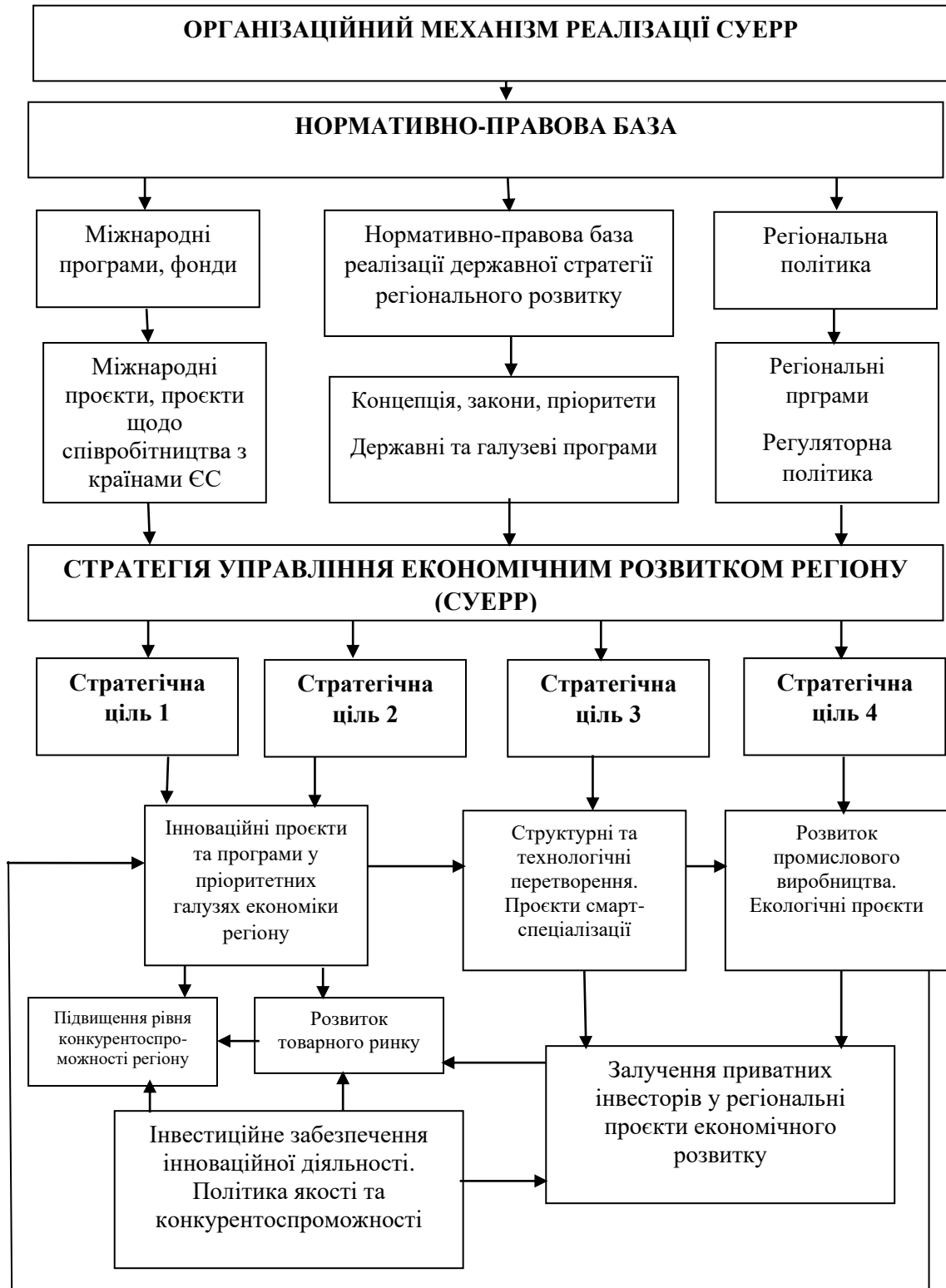


Рис. 3.8. Структура організаційного механізму реалізації СУЕРР Харківського регіону

Джерело: розроблено автором

Тобто, в рамках реалізації СУЕРР необхідним є перехід виробництва підприємств регіону до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля та невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства як для представників виробництва та бізнесу, так і для пересічного громадянина.

Фінансове забезпечення реалізації СУЕРР повинно здійснюватися за рахунок державного фонду регіонального розвитку. Відповідно до діючого законодавства щорічний обсяг державного фонду регіонального розвитку в державному бюджеті становитиме не менш як 1 % доходів загального фонду.

Загалом, фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок:

- коштів державного фонду регіонального розвитку, які спрямовуються на здійснення заходів щодо реалізації Стратегії та регіональних стратегій розвитку, виконання державних цільових програм регіонального розвитку, державних програм транскордонного співробітництва, угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності окремих територій;

- коштів галузевих (міжгалузевих) державних цільових програм і бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери в регіонах;

- субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам;

- коштів місцевих бюджетів;

- коштів технічної допомоги ЄС, інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій;

- коштів інвесторів, власних коштів підприємств [24, 36, 41, 69].

Враховуючи певні особливості географічного розташування та потужний науково-виробничий потенціал Харківського регіону, значним джерелом фінансового забезпечення реалізації СУЕРР можуть стати кошти

приватних інвесторів у рамках реалізації регіональних інвестиційних проєктів із застосуванням інструментів державно-приватного партнерства.

Система фінансового забезпечення реалізації СУЕРР Харківської області повинна відповідати сучасним вимогам фінансового управління, сприяти спрощенню всіх фінансових та інвестиційних процесів у рамках реалізації стратегії та виконувати роль методичного забезпечення управління фінансами.

Інструментарієм системи фінансового забезпечення реалізації СУЕРР Харківської області є:

- формування бюджету регіону с урахуванням визначених стратегічних цілей економічного розвитку;
- виділення прямих дотацій і субсидій;
- залучення коштів на фінансування проєктів економічного розвитку регіону (цільове фінансування: кошти держбюджету та обласного бюджету);
- інвестиційна діяльність;
- державне фінансування та фінансування на основі ДПП інноваційних проєктів промисловості;
- м'яке кредитування;
- надання податкових концесій;
- залучення коштів приватних інвесторів для реалізації інноваційних проєктів у будівництві та промисловості;
- участь у капіталі спільних підприємств;
- аудит і постійний моніторинг результатів фінансування СУЕРР.

Зауважимо, що пошук інструментарію системи фінансового забезпечення реалізації СУЕРР необхідно проводити на етапі розробки стратегії, оскільки, наприклад, кошти приватних інвесторів можна отримати тільки на основі проєктного фінансування.

Отже, системи фінансового забезпечення реалізації СУЕРР – це складний процес, який включає в себе пошук, залучення, мобілізацію та розподіл фінансових ресурсів з усіх можливих джерел і розробку заходів з



використання наявних коштів для ефективного функціонування економіки регіону.

Ефективне використання інвестицій у реалізацію СУЕРР України потребує впорядкування державного управління ними. Для його здійснення необхідно чітко визначитися та розмежувати об'єкти державного управління та регулювання в цій сфері з метою узгодження їх повноважень. З боку держави необхідно визначення системи органів державної влади, які будуть відповідати за інвестування в регіональні стратегії економічного розвитку, створення ефективної системи спеціального законодавства та підзаконних актів щодо інвестицій в економіку регіонів України.

Своєю чергою, регіональним органам державної влади Харківської області слід більше уваги приділяти проектам ДПП як перспективному напряму реалізації регіональних стратегій економічного зростання.

Треба зауважити, що на етапі підготовки проекту ДПП з метою організації та проведення конкурсу на вибір приватного партнера для укладання угоди ведеться робота з проектами, що включені до програми ДПП. Своєю чергою, етап підготовки включає розробку концепції проекту, паспорту проекту, підготовку конкурсної, контрактної, дозвільної та іншої документації, проведення відповідних досліджень, конкурсних процедур. Ініціатор проекту представляє до робочого органу регіонального центру ДПП звернення про розгляд концепції проекту та проведення процедури оцінки концепції проекту на предмет встановлення наявності підстав для реалізації проекту ДПП.

За результатами оцінки концепції проекту готується висновок про відповідність або невідповідність цієї концепції: проект ДПП рекомендується до реалізації на основі механізмів ДПП і включення до програми ДПП; пакет документів повертається ініціатору проекту з метою доопрацювання концепції та подальшого повторного звернення за експертизою; проект ДПП не рекомендується до реалізації на основі механізмів ДПП [25, 60, 67, 81].

Практична частина формування та реалізації СУЕРР Харківської області має бути чітко закріплена за розробниками та виконавцями, з урахуванням

діючого законодавства та специфічних особливостей регіону.

Існуюче АРР Харківської області повинно перебудувати свою роботу таким чином, щоб умови реалізації СУЕРР були максимально спрощені та прийнятні для бізнесу та приватних інвесторів.

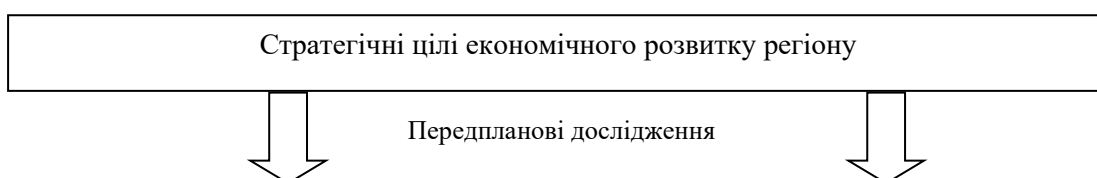
Також йдеться про те, щоб органи державного регіонального управління стали організаційними та методичними центрами здійснення державної промислової політики та регулювання процесів інвестиційного забезпечення регіональних стратегій економічного розвитку.

Прийняття управлінських рішень щодо реалізації СУЕРР Харківської області є важливим пунктом виконання Стратегії та цілком залежить від аналізу сучасного стану економіки регіону, матеріально-технічного та фінансового забезпечення промислового та будівельного комплексів як пріоритетних видів економічної діяльності та провідних галузей регіональної економічної системи і прогнозування перспектив його економічного розвитку.

З боку підприємств промисловості та будівництва Харківського регіону має бути надано забезпечення гарантій виконання відповідних проєктів і програм у рамках реалізації Стратегії та впровадження на підприємствах системи інвестиційного контролінгу.

Для прийняття управлінських рішень щодо реалізації СУЕРР можна скористатися алгоритмом, який дозволяє оцінити загальний стан і забезпечення економічного розвитку регіону (рис. 3.9).

Звертаємо увагу, що запропонований алгоритм дає змогу проводити розрахунки для прийняття управлінських рішень щодо реалізації СУЕРР. Наведений алгоритм придатний до застосування для будь-яких регіонів, незалежно від рівня їх економічного розвитку.



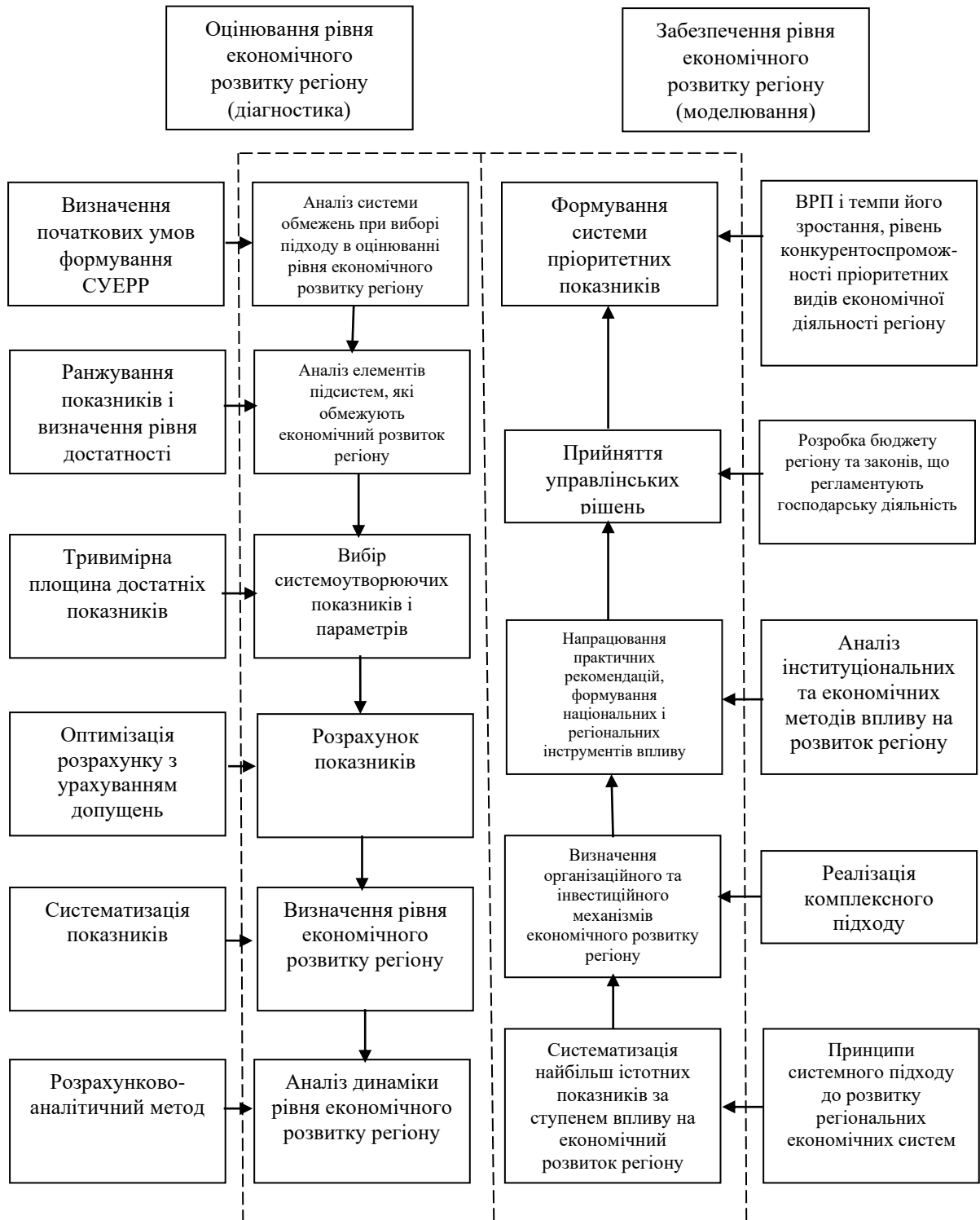


Рис. 3.9. Алгоритм оцінювання та забезпечення економічного розвитку регіону

Джерело: розроблено автором на основі [28, 29, 35, 44, 66]

Загалом, оцінювання ефективності СУЕРР є достатньо складним процесом, оскільки передбачає аналіз результатів стратегічної проектної

діяльності. Отримана в результаті оцінювання ефективності СУЕРР інформація використовується органами державної влади, інвесторами для прийняття рішень щодо майбутнього фінансування певних проєктів.

Для оцінювання ефективності СУЕРР важливим є визначення параметрів, критеріїв оцінки для успіху певних проєктів і програм, а також засобів виміру показників, які систематизовані та за допомогою яких можна проаналізувати результативність використання бюджетних коштів та коштів приватних інвесторів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

### Систематизація параметрів оцінювання ефективності СУЕРР

Ознаки оцінювання	Параметри оцінки	Критерії оцінки реалізації	Засоби виміру індикаторів (показників виконання)
Стан виконання Стратегії	Виконання програмних заходів: дотримання плану робіт, якість виконання	Умови, при яких можна вважати всі заплановані у Стратегії заходи виконаними	Визначення якісних і кількісних показників. Джерело інформації. Метод одержання інформації. Періодичність. Одиниця виміру
Результативність Стратегії	Досягнення поставлених у Стратегії цілей і завдань	Умови, при яких реалізацію Стратегії можна вважати завершеною, а завдання – виконаними	
Ефективність Стратегії	Співвідношення результатів виконання Стратегії з ресурсами, витраченими в ході її реалізації («вартість результатів»)	Умови, при яких співвідношення ресурсів і витрат можна вважати виправданими і економічно обґрунтованими та вигідними	
Вплив реалізації Стратегії на економічний розвиток	Позитивний/негативний вплив Стратегії на економічний розвиток	Умови, за яких можна вважати, що стратегічні цілі досягнуто та економічна ситуація в регіоні покращилася завдяки реалізації Стратегії	

Джерело: розроблено автором

Оцінювання ефективності СУЕРР може мати забагато велику кількість параметрів, критеріїв і показників виконання. Але, на нашу думку, наведена систематизація є уніфікованою та може бути використана для будь якого регіону України, з будь-яким рівнем економічного розвитку.

Методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону повинно усунути ті проблемні питання, які виникають у представників органів державної влади при вирішенні тих чи інших проблем інституціонального характеру забезпечення формування та реалізації регіональних стратегій розвитку.

Для представників бізнесу представлено науково-методичне обґрунтування та розроблені практичні рекомендації щодо реалізації проєктів у рамках СУЕРР Харківської області нададуть змогу визначитися з питаннями економічної доцільності та правомірності того чи іншого проєкту.

Для приватних інвесторів, які планують вкласти кошти в економіку Харківського регіону, проведена діагностика перспектив формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону та практична спрямованість наведених методичних рекомендацій є обґрунтуванням гарантій надійності ведення бізнесу та перспективності вкладення інвестицій у промисловість і будівництво області.

### 3.3. Інституціональне забезпечення формування стратегії управління економічним розвитком регіонів

На даний час економічний розвиток регіонів України характеризується зростаючим інтересом до дослідження регіональних проблем як з боку наукового співтовариства, так і з боку державних органів влади. Вирішення регіональних проблем значною мірою визначає розвиток країни в цілому, а наукове обґрунтування основних напрямків регіонального економічного розвитку набуває все більшої актуальності. Збалансований регіональний розвиток має бути орієнтований на надання гідних умов життя населенню, забезпечення комплексного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки шляхом наявності необхідних ресурсів.

В умовах неперервного розвитку суспільства держава завжди відіграла важливу роль у процесах економічного розвитку регіонів. Враховуючи прагнення України щодо європейської інтеграції, значення ефективної державної політики, здатної забезпечити прогресивний розвиток усіх сфер економіки, є вирішальним, адже на шляху до інтеграції в європейське співтовариство Україна потребує дієвих державно-владних орієнтирів, здатних сприяти належному соціально-економічному розвитку суспільства. Державна політика має спиратися на відповідні принципи, засади та завдання, адже саме від вдало визначених завдань, напрямів їх реалізації та принципів, на яких вона будується, залежить якість державної політики, тому вони повинні відповідати основним європейським нормам і принципам [31, 39, 40, 61].

Питання інституціонального забезпечення економічних систем завжди були в центрі уваги багатьох учених у галузі економіки та управління. Особливої уваги заслуговують праці О. Алімова, З. Ватаманюк, А. Гриценка, А. Мельника, А. Михненко, Д. Норта, А. Ткач та ін.

Аналіз наукових праць показав, що проблема державного регулювання розвитку регіонів має системний характер, оскільки синтезує такі виміри: політичний, соціальний, гуманітарний, економічний та ін.

Актуальність проблематики державної політики щодо розвитку регіонів зростає відповідно до посилення демократичних тенденцій розвитку українського суспільства, збільшення фінансово-економічних, зовнішньополітичних, інформаційних та інших загроз. Тому на даний час особливо важливою є необхідність вдосконалення державної політики, спрямованої на активізацію економічного розвитку регіонів, оскільки держава виступає головним координатором прискорення економічного зростання.

Традиційно державна регіональна політика розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розробку та реалізацію ефективних механізмів управління економічним, соціальним, культурним та екологічним розвитком регіональних систем на основі узгодження регіональних і державних інтересів, раціонального використання наявного на місцевому рівні обмеженого

ресурсного потенціалу. У кожній із вищезазначених сфер регіональна політика конкретизує мету та напрями, ставить низку цільових завдань [41, 51, 54].

Підвищення ефективності функціонування регіональної господарської системи, забезпечення її конкурентоспроможності зумовлюють необхідність постійного пошуку шляхів активізації економічного розвитку регіонів.

Серед стратегічних завдань економічного регіонального розвитку вітчизняні науковці виділяють такі:

- вихід з кризи, стабілізація економіки регіону;
- реструктуризація господарського комплексу регіону;
- створення соціально-орієнтованої економіки ринкового типу [32, 41, 46].

Інституціональне забезпечення економічного розвитку регіонів досягається через взаємодію органів державної влади, спеціалізованих державних установ і суспільства.

Держава впливає на процеси, що в ній відбуваються, за допомогою певних методів. У сфері соціально-економічного розвитку державна політика реалізовується за допомогою адміністративних та економічних методів.

Адміністративні методи впливу реалізуються органами влади, які володіють державно-владними повноваженнями, шляхом втручання в економічну діяльність господарських суб'єктів. Вони базуються на силі й авторитеті державної влади і є сукупністю заходів заборон, дозволів та примусу (встановлення правил, ліцензування, квотування тощо), які прописано та регламентовано в законодавчо-нормативній базі та спрямовано на створення умов для функціонування ринкової системи та реалізації соціальних цілей суспільства [90, 91, 92, 93].

Суттю державної політики у сфері економічного розвитку регіонів є зміна економічної системи щодо забезпечення економічного зростання суспільства. У своєму загальному розумінні державна політика здійснюється за двома основними напрямками: економічним і соціальним.

Економічна політика держави повинна реалізовуватися шляхом комплексного підходу, за допомогою якого вона може охопити всі сфери

економічного життя країни та показувати найкращий результат від реалізації заходів.

Метою регіональної економічної політики виступає досягнення внутрішньої та зовнішньої стійкості регіональної економічної системи. Внутрішня стійкість регіональної економічної системи має на увазі такий стан економіки регіону, що характеризується стабільністю безперервного відтворення територіально-господарського комплексу; підтриманням позитивного торгового сальдо вивозу-ввозу продукції регіону; забезпеченням зайнятості та відповідного рівня життя населення. Під зовнішньою стійкістю слід розуміти стійкість платіжного балансу регіону; стабільне позитивне зовнішньоторговельне сальдо; відсутність зовнішнього боргу; наявність стабілізаційного фонду (золотого запасу); місце регіону в загальноукраїнському та світовому поділі праці.

Таким чином, економічний розвиток регіону являє собою такий стан економіки регіону, що визначається економічною стійкістю його систем і здатний протистояти впливам різного характеру, що призводять до спаду показників економічного розвитку регіону та до швидкого повернення у вихідний стійкий стан. Сталий економічний розвиток регіону має на увазі також такий рівень розвиненості економіки регіону, що визначається його економічним потенціалом (виробничим, фінансовим, трудовим, природним, науковим, інноваційним, інвестиційним), при якому підтримується постійний процес розширеного відтворення регіону, що забезпечує стабільний приріст кінцевих економічних показників розвитку регіону.

Такий економічний розвиток регіону можливий при формуванні відповідної ефективної системи державного регулювання. Інструментами та методами державного регулювання при цьому виступають прогнозування та програмування, бюджетні, цінові, фінансові, валютні, тарифні та нетарифні методи, які, впливаючи на соціально-економічну систему регіону, забезпечують його сталий розвиток.



Для забезпечення ефективного економічного розвитку регіону, подолання існуючих диспропорцій необхідними є: державне регулювання; легітимність; регіональна ініціатива та регіональне виконання; конкретно-цільовий характер заходів, що розробляються; системний підхід з урахуванням всіх видів і методів державної підтримки конкретного регіону; відповідальність і контроль; орієнтація на програмно-цільові методи вирішення проблем в умовах трансформаційних суспільних відносин. Крім того, необхідно поступово відмовлятися від механізму регіональної політики із сильним «розподільчим» пріоритетом на користь відсталих і депресивних територій. Найефективнішим механізмом регіонального розвитку є створення державою правових основ для підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу самими територіями задля посилення їхньої конкурентоспроможності, а значить, ліквідації відсталості [94, 95, 96].

Відносини держави та регіонів мають будуватися на таких принципах:

- *децентралізації* – центри прийняття рішень щодо поточного розвитку територій необхідно змістити на регіональний рівень;
- *мотивації* – держава створює умови для зацікавленості регіонів у власному розвитку, зокрема шляхом оптимізації схем розподілу національного доходу;
- *партнерства* – держава є повноправним партнером місцевих органів влади та приватних кіл у розробці, фінансуванні та реалізації локальних економічних і соціальних проєктів;
- *відповідальності* – держава нестиме відповідальність нарівні з регіональними та місцевими управлінськими колами за невиконання адміністративних, фінансових і соціальних зобов'язань [96].

Законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності»,

«Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», «Про засади державної регіональної політики» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 90) та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Згідно з [27, 74] метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

На думку авторського колективу під керівництвом Варналія З. С. [75], основними завданнями регіональної політики є створення та зміцнення єдиного економічного простору та забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; відносне вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів; ефективне використання потенціалу регіонів; комплексний екологічний захист регіонів.

На думку автора, завданням державної політики на регіональному рівні є здійснення виваженого управління, що пов'язане як із прямим адмініструванням регіональних процесів, так і здійсненням регулюючого впливу, визначаючи межі та вибираючи більш м'які методи втручання в ту чи іншу сферу функціонування території. У цьому контексті першочерговим є дотримання принципу субсидіарності, здійснення державного регулювання за допомогою прийняття та впровадження законодавчих актів, стимулювання регіонального розвитку шляхом державного фінансування за умови максимального та раціонального використання внутрішніх ресурсів.

Для виконання цих завдань необхідна політична воля органів влади всіх рівнів, ефективне публічне врядування для активізації місцевої ініціативи та виконання функцій комплексного розвитку регіонів країни. Це викликає

об'єктивну потребу в регіональному управлінні, що представляє собою систему цілеспрямованого соціально-політичного впливу як ззовні, так і в межах регіону з метою отримання очікуваного позитивного політичного та соціально-економічного результату (ефекту), узгодженого з цільовими завданнями, визначеними національною державною регіональною політикою.

Проведемо аналіз нормативно-правового забезпечення економічного розвитку регіонів та регіональної економічної політики, які, на думку деяких фахівців, можна поєднувати в певні групи. А саме: загальне, спеціальне, бюджетне, планувальне, статусне, інвестиційне законодавство, законодавство для окремих територій та окремих інструментів розвитку (табл. 3.6) [23, 29, 72].

Ще одним важливим нормативно-правовим актом, що регламентує економічний розвиток регіонів і забезпечує формування та реалізації регіональної політики в Україні, є Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. У Концепції визначено мету, принципи та завдання державної регіональної політики, заходи щодо державного регулювання розвитку регіонів, роль місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та територіальних громад у економічному та соціальному розвитку регіонів.

У 2014 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року [68].

Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики в цьому документі визначено створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної й економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання.

Таблиця 3.6

### Нормативно-правове забезпечення економічного розвитку регіонів та регіональної економічної політики

Групи законодавчих актів	Перелік чинних законодавчих актів	Сутність групи законодавства
1	2	3
Загальне законодавство	1. Конституція України (від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР); 2. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 01.07.2010 р. № 2411-VI)	У загальному законодавстві визначені основні принципи формування та реалізації економічного розвитку регіону та регіональної політики
Спеціальне законодавство з регіонального розвитку	1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 08.09.2005 р. № 2850-IV); 2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» (від 05.02.2015 р. № 156-VIII)	Спеціальне законодавство регулює питання стимулювання розвитку регіонів та формування і реалізації державної регіональної політики в Україні
Бюджетне законодавство	1. Бюджетний кодекс України (від 08.07.2010 р. № 2456-VI)	Бюджетне законодавство регулює питання фінансування регіонального розвитку
Планувальне законодавство	1. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (від 23.03.2000 р. № 1602-III); 2. Закон України «Про генеральну схему планування території України» (від 07.02.2002 р. № 3059-III); 3. Закон України «Про державні цільові програми» (від 18.03.2004 р. № 1621-IV); 4. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (від 17.02.2011 р. № 3038-VI).	Планувальне законодавство встановлює систему документів, що використовуються у процесі планування соціально-економічного розвитку регіонів та просторового планування території
Статусне законодавство	1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР; 2. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р. № 586-XIV; 3. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. № 3166-VI.	Статусне законодавство визначає повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування в напрямі економічного розвитку регіонів і в системі формування та реалізації державної регіональної політики
Інвестиційне законодавство	1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» (від 18.09.1991 р. № 1560-XII); 2. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» (від 10.09.1991 р. № 1540а-XII);	Інвестиційне законодавство регулює питання внутрішнього та зовнішнього інвестування як на території України в цілому, так і в межах окремих регіонів

Продовження табл. 3.6

1	2	3
	<p>3. Закон України «Про іноземні інвестиції» (від 13.03.1992 р. № 2198-ХІІ);</p> <p>4. Закон України «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» (від 17.12.1993 р. № 3744-ХІІ);</p> <p>5. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (від 15.03.2001 р. № 2299-ІІІ);</p> <p>6. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»» (від 21.10.2010 р. № 2623-VІ);</p> <p>7. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» (від 06.09.2012 р. № 5205-VІ)</p>	
Законодавство для окремих територій	<p>1. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (від 15.02.1995 р. № 56/95-ВР);</p> <p>2. Закон України «Про оголошення природних територій міста Миргорода Полтавської області курортом державного значення» (від 06.09.2011 р. № 3699-VІ);</p> <p>3. Закон України «Про оголошення природних територій міста Хмільника Вінницької області курортом державного значення» (від 12.05.2011 р. № 3318-VІ);</p> <p>4. Закон України «Про оголошення природних територій міста Слов'янська Донецької області курортом державного значення» (від 19.04.2011 р. № 3245-VІ)</p>	Законодавство для окремих територій характеризується тим, що ряд законів затверджує межі округів і зон санітарної охорони курортів
Законодавство окремих інструментів розвитку	<p>1. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (від 16.07.1999 р. № 991-XIV);</p> <p>2. Закон України «Про концесії» (від 16.07.1999 р. № 997-XIV);</p> <p>3. Закон України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» (від 14.12.1999 р. № 1286-XIV);</p> <p>4. Закон України «Про транскордонне співробітництво» (від 24.06.2004 р. № 1861-IV);</p> <p>5. Закон України «Про наукові парки» (від 25.06.2009 р. № 1563-VІ);</p> <p>6. Закон України «Про державно-приватне партнерство» (від 01.07.2010 р. № 2404-VІ);</p> <p>7. Закон України «Про індустріальні парки» (від 21.06.2012 р. № 5018-VІ)</p>	Законодавство окремих інструментів розвитку визначає специфічні інструменти, за допомогою яких можна стимулювати економічний розвиток регіонів

Джерело: узагальнено автором за [36, 37, 60, 67, 68, 69]

Державна стратегія – 2020 і План заходів по її реалізації у 2015–2017 роках [67, 68] були розроблені відповідно до затвердженої постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених стратегій і плану заходів».

Стратегія спрямована на досягнення таких цілей [27, 68]:

- підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів
- територіальна соціально-економічна інтеграція та просторовий розвиток територій;
- створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Проаналізував діюче нормативно-правове забезпечення економічного розвитку регіонів України, було зроблено спробу побудувати модель практичного застосування діючого законодавства щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів (СУЕРР) (рис. 3.10).

Як видно з рис. 3.10, діюче законодавство щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів розподіляється на базове (Конституція України, Закони України (кодекси законів), Укази Президента України), регламентуюче (постанови Кабінету Міністрів України), науково-методичне забезпечення (нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади).

Тобто, базове законодавство забезпечує вибір економічного розвитку регіонів та регіональної політики, формування стратегії управління економічним розвитком та основні складові її реалізації.

Механізм реалізації стратегії управління економічним розвитком регіонів складається з організаційного, інструментального та фінансового забезпечення.

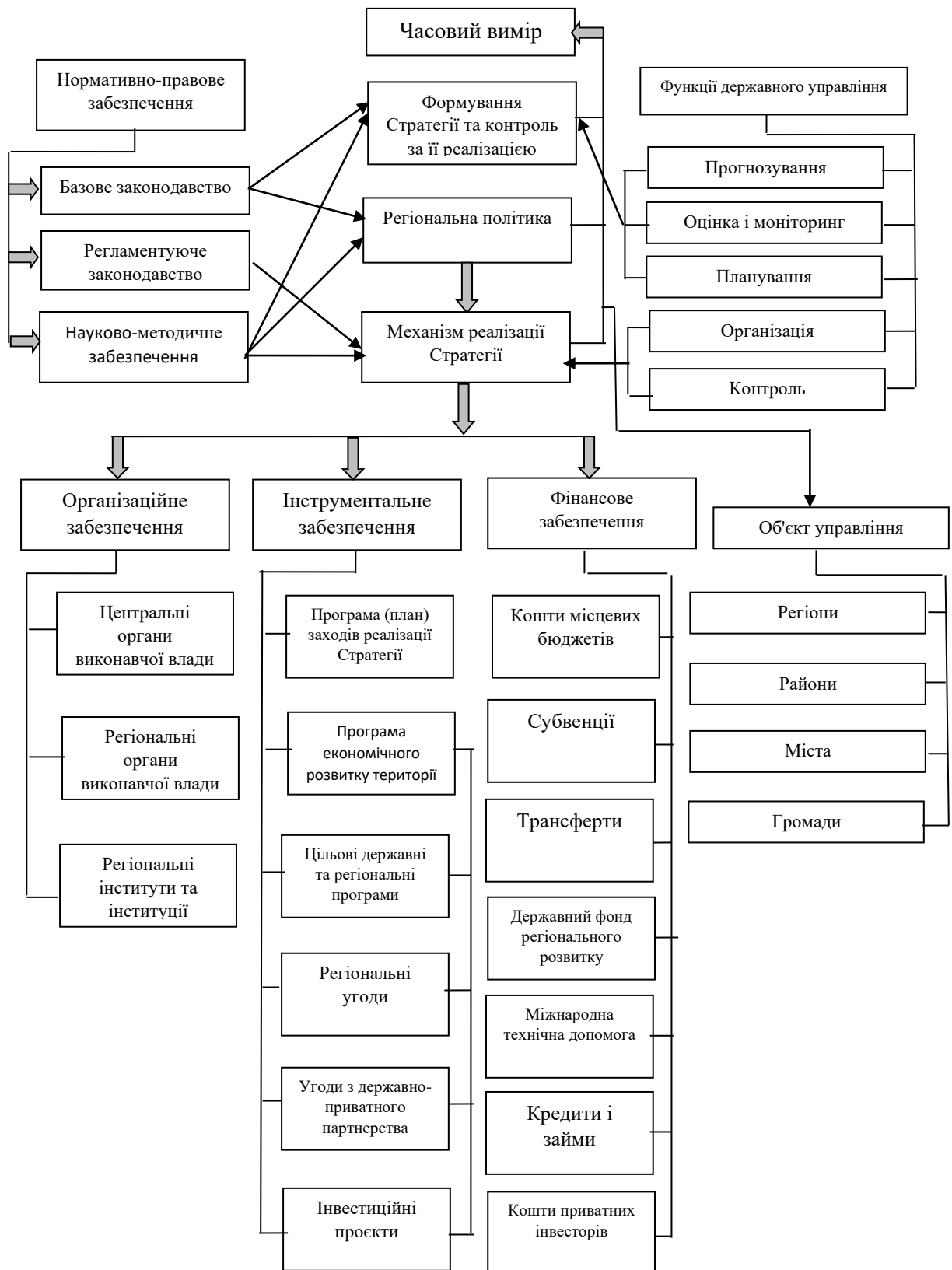


Рис. 3.10. Структурно-логічна модель практичного застосування діючого законодавства щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів

Джерело: розроблено автором

Організаційне забезпечення включає в себе: центральні органи виконавчої влади, регіональні органи виконавчої влади та регіональні інститути й інституції (агенції регіонального розвитку, кластери, технопарки, бізнес-інкубатори, технологічні платформи, центри трансферу технологій тощо).

Інструментальне забезпечення складається з: програми (плану) заходів з реалізації стратегії; програми економічного розвитку територій; державних і регіональних цільових програм; регіональних угод; угод з державно-приватного партнерства та інвестиційних проєктів.

Фінансове забезпечення включає в себе: кошти місцевих бюджетів, субвенції, трансферти, кошти державного фонду регіонального розвитку, міжнародну технічну та фінансову допомогу, кредитні займи, кошти приватних інвесторів.

До основних пропозицій та напрямів удосконалення державного регулювання економічного розвитку регіонів у сучасних умовах можна віднести такі:

1) проведення цілеспрямованої, послідовної та інклюзивної інформаційної кампанії та роз'яснювальної роботи серед ключових партнерів щодо важливості державної регіональної політики та її ролі в підвищенні загальнонаціональної конкурентоспроможності та добробуту населення;

2) створення системи розробки та реалізації державної регіональної політики, яка б на практиці, а не лише в документах, відповідала принципам пріоритетності, комплексності, комплементарності, прозорості, ефективності та компетентності державного апарату;

3) перехід від майже виключно «політики будівництва та ремонту» та «залатування дірок», створених іншими галузевими політиками, до політики комплексного розвитку територій, у тому числі через некапітальні проєкти та програми, через заходи, спрямовані на розвиток людського капіталу, створення можливостей для самореалізації людей в економічній діяльності, освіті, культурі та ін.;



4) необхідність представлення цільових результатів упровадження державної регіональної політики не лише у вигляді «одиниць» – прийнятих підзаконних актів, побудованих шкіл, відремонтованих доріг і т. ін., але й у вигляді якісних змін за різними компонентами територіальної системи того чи іншого регіону – людський капітал, просторова інтеграція, економічна конкурентоспроможність, соціальне благополуччя тощо;

5) формулювання заходів державної регіональної політики з урахуванням, перш за все, реалій розвитку різних регіонів (та їхніх типів). Відхід від абстрактних централізованих категорій і запровадження інклюзивного процесу формулювання планів дій і бюджетів [68];

б) активне (а не формальне) залучення регіональних органів влади до процесу формування завдань та інструментів стимулювання регіонального розвитку – через нові інтерактивні платформи (у тому числі, із застосуванням сучасних Інтернет-технологій, закритих професійних мереж для працівників департаментів економічного розвитку тощо);

7) запровадження нових стандартів для виконавців політики із чітким зазначенням відповідальності та наслідків невиконання затверджених заходів;

8) підвищення рівня прозорості прийняття рішень та їх виконання, рівня поінформованості неурядових партнерів і розширення можливостей активних представників громади здійснювати контроль і моніторинг за виконанням державної регіональної політики на місцях;

9) обов'язкова розробка планів реалізації/операційних програм стратегій, затвердження бюджетів на впровадження пріоритетів та завдань стратегії, механізмів контролю та моніторингу, відповідальності за реалізацію в усіх регіонах України;

10) перехід від «паралельних» систем стратегічного планування та поточного (ситуативно-аврального) планування/реалізації політики до інтегрованої системи стратегічного планування та управління, де плани

реалізацій стратегій та бюджети чітко корелюються із визначеними стратегічними пріоритетами та завданнями;

11) проведення реальної реформи децентралізації влади – зі зміною адміністративно-територіального устрою, посиленням фіскальної децентралізації, підвищенням автономії регіональних органів самоврядування, професіоналізації державної служби;

12) посилення пріоритетності розподілу ресурсів і концентрація їх на тих управлінських та інвестиційних заходах і територіях, які можуть забезпечити найбільшу віддачу в найкоротший час, однак матимуть довготривалий і комплексний ефект на розвиток не лише даної території, але й сусідніх регіонів;

13) впровадження заходів державної політики, спрямованих на концентрацію ресурсів на певних територіях, слід проводити в жорсткій зв'язці із заходами, спрямованими на підвищення «пов'язаності» точок росту із оточуючими їх територіями задля розширення зони позитивного впливу цих заходів;

14) підтримка в розробці та реалізації проєктів, спрямованих на перспективу, дійсно розвиткові заходи, які б мали вплив на зрушення у структурі економіки, її продуктивності, трудоємності, на структуру зайнятості, на відповідність знань і навичок населення реальним потребам регіонального ринку праці, на зростання доходів від активної економічної діяльності;

15) запровадження нових стандартів для виконавців політики із чітким зазначенням відповідальності та наслідків невиконання затверджених заходів.

Формування та реалізація стратегії управління економічним розвитком регіонів (СУЕРР) України базується на комплексі програмно-планових і нормативних документів. Основними серед них є такі:

1. План заходів щодо реалізації стратегії: визначення завдань, відповідальних організацій, термінів виконання, прогнози обсяги

фінансування та їх джерела, очікувані результати (розробник – ОДА, затверджує план – обласна рада).

2. Щорічні програми економічного та соціального розвитку регіону, основою для розробки яких є стратегія та план заходів щодо реалізації стратегії (розробник – ОДА, затверджує план – обласна рада).

3. Цільові регіональні програми економічного розвитку, спрямовані на вирішення індивідуальних специфічних проблем, характерних для окремого регіону у сферах: розвитку пріоритетних видів економічної діяльності, зайнятості населення, зовнішньоекономічної діяльності, екологічної безпеки тощо (розробник – ОДА, затверджує план – обласна рада).

4. Стратегії розвитку внутрішнього потенціалу регіону, який визначає пріоритети та цілі розвитку в рамках реалізації загальних пріоритетів і завдань, передбачених стратегією та цільовими програмами (розробник – місцеві органи виконавчої влади, затверджують план – органи місцевого самоврядування відповідного рівня).

Стратегія управління економічним розвитком регіону має враховувати можливості щодо залучення фінансових ресурсів: вітчизняне та іноземне інвестування в економіку регіону за відповідними напрямками; державне та недержавне кредитування пріоритетних програм і проєктів; фінансові ресурси банківських і небанківських фінансових установ, акціонерного капіталу тощо.

Для отримання економічного та соціального ефектів від реалізації СУЕРР вкрай важливим є контроль за цільовим та ефективним використанням коштів, тобто впровадження системи фінансового контролінгу та створення відповідного органу у взаємодії з головним розпорядником бюджетних коштів.

Сучасний стан інституціонального забезпечення СУЕРР характеризується недосконалістю та нерозвиненістю суспільних інституцій підтримки регіонального розвитку. Головною проблемою інституціонального забезпечення СУЕРР є несформованість системи інституцій (органів,

установ) і неспроможність їх до взаємодії в напрямі реалізації ефективної регіональної економічної політики.

Своєю чергою, для здійснення ефективної регіональної політики необхідне створення мережі недержавних інституцій регіонального та місцевого розвитку. Такі інституції покликані підвищити роль і відповідальність територіальних громад, приватних підприємців і кожного громадянина за піднесення відповідних територій, забезпечити їм можливість реальної участі та впливу на вирішення важливих проблем регіонального та місцевого розвитку [27].

Ще однією проблемою інституціонального забезпечення СУЕРР на регіональному та місцевому рівнях є відсутність чіткого розмежування повноважень, відповідальності та координації діяльності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на регіональному рівні. Тобто, місцеві органи влади не мають відповідного нормативно-правового забезпечення та фінансових ресурсів для вирішення проблем економічного розвитку регіону.

У зв'язку із зазначеними проблемами запропоновано виділити такі чинники економічного розвитку регіонів:

- розвиток інститутів регіональної влади, які формують умови економічного розвитку регіону у правовому аспекті, визначають водночас загальну стратегію економічного розвитку, контролюють і впливають на ситуацію в регіоні в усіх її аспектах;

- розвиток інститутів регіональної економічної влади, які формують загальну економічну ситуацію в регіоні.

Чинники, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки, наведено в табл. 3.7. За допомогою представлених чинників можна порівнювати рівень розвитку різних регіонів країни.

Таблиця 3.7

**Чинники, що формують уявлення про рівень розвитку регіональної економіки**

Інститути	Чинники	Порівняльна база
1	2	3
<i>Розвиток інститутів регіональної влади</i>		
Органи муніципальної влади, правоохоронна система	Рівень корупції	- дані про стан корупції в різних органах регіональної влади; - співвідношення із середньоукраїнським
Органи муніципальної влади	Рівень економічної свободи	- дані про стан розвитку бізнесу; - співвідношення із середньоукраїнським; - співвідношення із сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади	Інвестиційний клімат	- обсяги інвестиції; - кількість підприємств з іноземною участю; - співвідношення із сусідніми регіонами
Фіскальні органи	Податкове навантаження	- показники податкового навантаження; - показники складності адміністрування податків; - співвідношення із сусідніми регіонами
Рівень безпеки в регіоні		- рівень злочинності; - співвідношення із сусідніми регіонами
<i>Розвиток інститутів регіональної економіки</i>		
Органи муніципальної влади, економічні агенти	ВРП на душу населення	- співвідношення із середньоукраїнським; - співвідношення із прожитковим мінімумом; - співвідношення із сусідніми регіонами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Темпи зростання ВРП	- у порівнянні із загальноукраїнськими та ВВП; - у порівнянні із нормативними; - у порівнянні із сусідами
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Обсяг доходів населення	- відношення до середньоукраїнських; - відношення до можливості задоволення потреб; - відношення до середньострокових темпів зростання
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень споживання	- співвідношення із середньоукраїнським; - співвідношення з медичними нормами харчування; - співвідношення із середньосвітовими

Продовження табл. 3.7

1	2	3
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень безробіття	- нормативний; - критичний; - порівняльний
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Сальдо міграції населення	- позитивний баланс; - негативний; - нульовий
Система управління екологічною ситуацією	Стан екології	- нормативний; - відповідно до досягнутого рівня; - по відношенню до сусідів
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Розвиток інститутів регіональної влади	- нормативний; - відповідно до досягнутого рівня; - по відношенню до сусідів
Система охорони здоров'я	Стан здоров'я	- рівень професійних захворювань; - зниження рівня дитячої смертності; - забезпеченість медичними послугами
Органи законодавчої влади на рівні місцевого самоврядування	Стан правової системи	- рівень правових порушень у різних сферах суспільного життя; - рівень захисту населення
Заклади розвитку культури	Стан культури	- стан матеріальної бази культури; - можливості реалізації
Система освіти	Рівень освіти	- можливість здобуття освіти; - якість освіти в регіоні
Органи муніципальної влади, економічні агенти	Рівень життя населення в регіоні	- нормативний показник; - середньоукраїнський; - у порівнянні із сусідніми регіонами

Джерело: [27, 36, 41]

Фахівці Інституту суспільно-економічних досліджень [58] виділили такі інституційні чинники, що приваблюють ресурсні потоки до регіонального розвитку: спроможність формувати сприятливий діловий клімат і гарантувати його сталість; відкритість і прозорість влади; чутливість регіональної економічної системи до інновацій; здатність регіональної економічної структури адаптуватися до глобальної економічної кон'юнктури, технологічних та організаційних трендів; притаманність регіональній спільноті ділового оптимізму, позитивного та чітко окресленого погляду на майбутнє регіону; вміння поширювати успішний досвід тощо.

Державна регіональна політика має бути спрямована на вирішення найважливішого завдання сьогодення – створення самодостатніх потужних регіонів, з міцною економікою та можливостями для самоврядування, тому завданням держави в цьому контексті є створення та забезпечення всіх умов (нормативно-правових, організаційних, фінансові тощо) для повноцінного розвитку регіонів.

При цьому сукупність методів та інструментів має застосовуватися з метою досягнення синергетичного ефекту та процесів самовідтворення регіональних економічних систем.

Наявність проблем у економічному розвитку регіону вимагає вдосконалення державної політики у сфері регіонального розвитку, відповідних їй правових, організаційних, економічних механізмів на основі інституційного забезпечення, яке надасть можливість визначення довгострокової стратегії економічного розвитку регіонів. Роль держави полягає у формуванні інституційного та організаційно-економічного середовища сталого економічного розвитку регіонів. Відносини держави та регіонів мають базуватися на таких принципах:

– *децентралізації* – центри прийняття рішень щодо перспективного та поточного розвитку територій має бути зміщено на регіональний рівень;

– *мотивації* – держава повинна створити умови для зацікавленості регіонів у власному розвитку. У цьому напрямку має бути створена сучасна

система розподілу національного доходу, яка буде враховувати фінансові інтереси кожного регіону;

– *партнерства* – держава є повноправним партнером місцевих органів влади, фінансових груп і приватних осіб (представників бізнесу) у розробці, фінансуванні та реалізації економічних і соціальних проєктів і програм;

– *відповідальності* – держава нестиме відповідальність нарівні з регіональними та місцевими управлінськими колами за невиконання адміністративних, фінансових і соціальних зобов'язань [58].

Якщо говорити про інституційну структуру реалізації державної регіональної політики, то вона повинна відповідати принципам узгодженої співпраці органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, поєднанню загальнодержавних і місцевих інтересів у вирішенні питань суспільного економічного та соціального розвитку.

Інституційну структуру реалізації державної регіональної економічної політики на обласному рівні наведено на рис. 3.11.

Важливим аспектом реалізації СУЕРР є формування ефективного інституціонального середовища в інвестиційній сфері, яке б сприяло швидкому залученню капіталовкладень та інвесторів до економіки регіону. Тобто, створення умов для комфортної роботи інвесторів на певній території буде сприяти утримуванию капіталу в економіці регіону та формуванню позитивного іміджу регіональної економічної системи в цілому.

За наявності стабільних умов господарювання, як свідчать результати досліджень наслідків світової фінансової кризи, власники фінансового капіталу в умовах невпевненості надають перевагу інвестиціям у вже перевірені економічні системи та території з перевіреним інвестиційним брендом і сприятливим бізнес-середовищем [50].

Важливим фактором інвестиційної привабливості регіонів країни є певний рівень стабільності законодавства. Потенційні інвестори завжди оцінюють умови та можливості реалізації інвестицій, а також наявні в регіоні гарантії щодо здійснення інвестування.



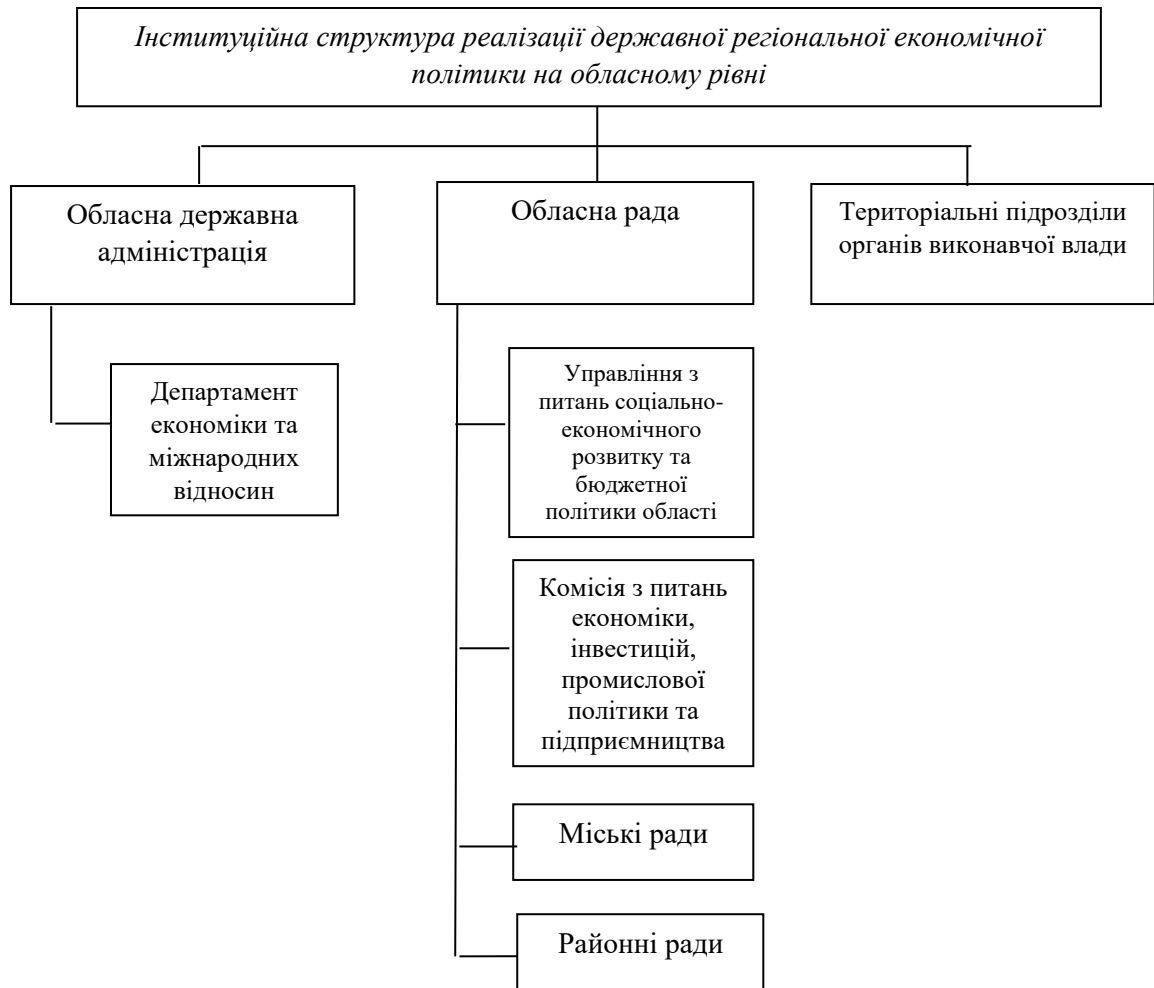


Рис. 3.11. Інституційна структура реалізації державної регіональної економічної політики на обласному рівні

Джерело: розроблено автором

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій [69].

Для формування ефективного інституціонального середовища в інвестиційній сфері при реалізації СУЕРР необхідно комплексне поєднання економічних і неекономічних інструментів і заходів регулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні (рис. 3.12).

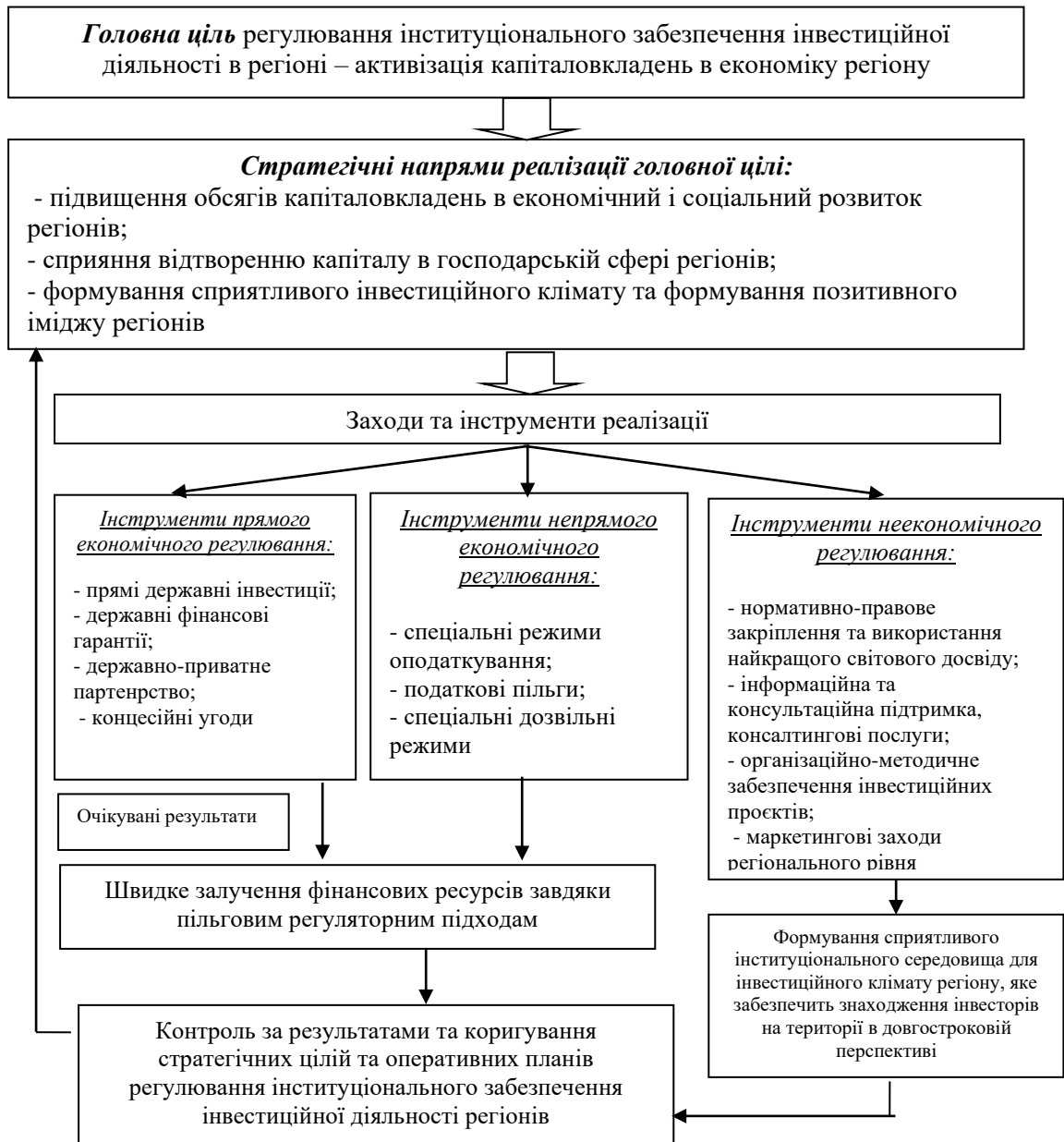


Рис. 3.12. Забезпечення формування сприятливого інституціонального середовища інвестиційної діяльності при реалізації СУЕРР

Джерело: розроблено автором

Для реалізації намічених стратегічних напрямів формування сприятливого інституціонального середовища інвестиційної діяльності при реалізації СУЕРР дуже важливим є застосування інструментів прямого та непрямого регулювання, а також неекономічного стимулювання капіталовкладень в економіку регіону. Хотілося б відмітити важливість податкових стимуляторів для нарощування інвестиційної діяльності в регіоні,

які створюють економічно вигідні умови для забезпечення активізації капіталовкладень.

Організаційний аспект інституціонального забезпечення СУЕРР передбачає перебудову регіонального управління в напрямі розширення прав і самостійності регіонів щодо вирішення багатьох питань економічного та соціального характеру. Регіональний менеджмент має забезпечувати створення належних умов для якості життя населення, ефективного використання всіх видів регіональних ресурсів, розвитку міжрегіональних економічних відносин.

Що стосується інституціональної державної регіональної політики економічного розвитку, то вона передбачає таке:

- 1) забезпечення стабільного й ефективного інституціонального розвитку регіонів;
- 2) залучення регіонів до міжнародної співпраці та формування ефективних регіональних соціально-економічних систем, здатних забезпечити відновлення та модернізацію системи державного управління в загальнонаціональному масштабі;
- 3) орієнтацію на раціоналізацію відносин «центр – регіони»;
- 4) максимальне сприяння освоєнню та використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, надання якісних послуг населенню тощо [92, 93].

Інституційне забезпечення СУЕРР є одним із головних детермінуючих факторів побудови сучасної економічної моделі регіонального розвитку, яка в змозі вирішити всі проблеми, пов'язані із сучасним станом регіональних економічних систем в Україні.

Система інституціонального забезпечення СУЕРР передбачає комплексність розвитку всіх регіонів країни, оптимізацію розміщення продуктивних сил по території країни та вирівнювання умов господарювання та життєдіяльності людини (рис. 3.13).



Рис. 3.13. Система інституціонального забезпечення СУЕРР

Джерело: розроблено автором

Оскільки регіонально-економічна система спрямовує свою діяльність безпосередньо на задоволення потреб територіальної громади та має певні правові та інституціональні обмеження, що ускладнює її діяльність в умовах конкуренції, постає необхідність запроваджувати систему ефективного менеджменту, що може адаптуватися до зовнішніх умов і забезпечувати ефективний економічний розвиток регіонів. Існування інституціонально розвинутої регіональної економічної системи дасть можливість прискорити зростання економіки всієї країни.

### Висновки до розділу 3

Наукові результати теоретичного й емпіричного рівнів, що отримані у розділі, полягають у такому:

1. Запропонований у роботі методичний підхід до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону, який побудовано на визначенні рівня конкурентоспроможності регіону (пріоритетних видів економічної діяльності) та рівня валового регіонального продукту (ВРП) на особу населення, задовольняє умовам визначеності та можливості прогнозувати зміну рівня ключових показників унаслідок зміни величин обраних критеріїв.

2. У результаті проведення оцінки рівня управління економічним розвитком Харківського регіону були встановлені функціональні залежності рейтингового показника від його складових; проведено комплексний аналіз залежності рейтингового показника внаслідок зміни величини окремих елементів; здійснено остаточне представлення інтегрального результату з урахуванням вагових коефіцієнтів.

3. Розроблено стратегічну платформу та визначено системоутворюючі фактори регіонального економічного розвитку. Зазначено, що методичне забезпечення СУЕРР Харківського регіону має бути адекватним поставленим пріоритетним стратегічним цілям, спрямованим на досягнення певного рівня конкурентоспроможності та ділової активності регіональної економічної системи.

4. Визначено пріоритетні види економічної діяльності Харківського регіону в рамках реалізації СУЕРР. Враховуючи певні особливості географічного розташування та потужний науково-виробничий потенціал Харківського регіону, значним джерелом фінансового забезпечення реалізації СУЕРР можуть стати кошти приватних інвесторів у рамках реалізації регіональних інвестиційних проєктів із застосуванням інструментів державно-приватного партнерства.

5. У роботі обґрунтовано, що державна регіональна політика має бути спрямована на вирішення найважливішого завдання сьогодення – створення самодостатніх потужних регіонів, з міцною економікою та можливостями для самоврядування, тому завданням держави в цьому контексті є створення та забезпечення всіх умов (нормативно-правових, організаційних, фінансових тощо) для повноцінного розвитку регіонів. При цьому сукупність методів та інструментів має застосовуватися з метою досягнення синергетичного ефекту та процесів самовідтворення регіональних економічних систем.

6. Інституціональне забезпечення економічного розвитку регіонів досягається через взаємодію органів державної влади, спеціалізованих державних установ і суспільства. Держава впливає на процеси, що в ній відбуваються, за допомогою певних методів. У сфері соціально-економічного розвитку державна політика реалізовується за допомогою адміністративних та економічних методів.

**Результати досліджень за розділом опубліковані у роботах [Ошибка! Источник ссылки не найден., Ошибка! Источник ссылки не найден., Ошибка! Источник ссылки не найден., Ошибка! Источник ссылки не найден.]**

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Ansoff I. H. *Corporate Strategy : An Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion*. New York : McGraw-Hill Inc., 1965. 241 p.
2. Beran J. *Statistical Methods for Data with Long-Range Dependence*. *Statistical Science*. 1992. Vol. 7. No. 4. P. 404–416. DOI: 10.1214/ss/1177011122
3. Carron G., Mahshi Kh., De Grauwe A., Gay D. *Strategic Planning. Concept and Rationale*. Washington : UNESCO, 2010. 21 p.
4. Chandler A. D., Jr. *Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise*. Cambridge : MIT Press, 1962. 480 p.
5. Kotler P. *What Consumerism Means for Marketers*. *Harvard Business Review*. 1972. Vol. 50. No. 3. P. 48–57.
6. Peters E. *Fractal Market Analysis: Applying Chaos Theory to Investment and Economics*. N. Y. : Wiley, 1994. 336 p.
7. *Strategic Plan of Vlora Region "The Zero Emissions Territory"*. UNDP ART Gold 2 Albania Programme. Vlora, June 2011. 150 p.
8. Айвазян С. А., Мхитарян В. С. *Прикладная статистика и основы эконометрики : Учебник для вузов*. М. : Юнити, 1988. 1000 с.
9. Акулич И. Л. *Математическое программирование в примерах и задачах : учебное пособие*. М. : Высш. шк., 1986. 319 с.
10. Балахонова О. В. *Обґрунтування соціально-економічних параметрів суспільного життя на регіональному рівні. Проблемні питання економіки України та її регіонів*. 2015. № 6. С. 24–31. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No6/24.pdf> (дата звернення 21.01.2020).
11. Берданова О., Вакуленко В. *Стратегічне планування місцевого розвитку : практ. посіб. / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO»*. Київ : София-А, 2012. 88 с. URL: [https://despro.org.ua/media/articles/04\\_book\\_berdanova\\_vakulenko\\_ctrateg\\_chne\\_planuvann.pdf](https://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

12. Богуславська С. І. Ключові елементи стратегічного управління розвитком регіональних соціально-економічних систем. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 565–570. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/118.pdf> (дата звернення 21.01.2020).

13. Болч Б., Хуань К. Многомерные статистические методы экономики / пер. с англ. М. : Статистика, 1979. 317 с..

14. Бутник О. М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 224 с.

15. Бухаріна Л. М. Теоретичні підходи до формування цілей і стратегії соціально-економічного розвитку регіону. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Т. 2. С. 298–302. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6407.1.2013.19075>

16. Варцаба В. І. Управління регіональним розвитком: теорія і практика гармонізації цілей та інтересів влади, науки, бізнесу : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2015. 488 с.

17. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / Ватаманюк З., Панчишин С., Дорош О. та ін. Львів : Новий світ – 2000, 2005. 648 с.

18. Ватченко О. Б., Андрейченко О. А. Стратегічне планування розвитку регіонів України. *Економічний простір*. 2016. № 113. С. 15–26.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

20. Вишиванюк М. В. Формування системи стратегічного державного управління розвитком регіонів України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2013. 40 с.

21. Гнатенко А. Стратегічне планування у сфері державного управління: концептуальні підходи. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 3. С. 51–59. URL:



[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013\\_03\(18\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_03(18)/9.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

22. Гнатенко М. К. Організаційно-економічні засади розвитку інноваційної діяльності регіону : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Харків, 2017. 280 с.

23. Гринчук Ю. С., Коваль Н. В. Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 9–15. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/2259/1/normatyvno-pravove.pdf> (дата звернення 21.01.2020).

24. Демешок О. О. Особливості соціально-економічного розвитку регіональних виробничо-економічних систем України. *Український соціум: наука – освіта – виробництво*. 2013. Вип. 4. С. 54–65.

25. Держава та регіони: від патерналізму до партнерства: аналітична доповідь / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук та ін. Київ: НІСД, 2010. 64 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2010-11/1118\\_dopov.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2010-11/1118_dopov.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

26. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за заг. ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. 820 с.

27. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року: «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину». URL: <http://www.strategy.kharkiv.ua/docs/SSRD.pdf> (дата звернення 21.01.2020).

28. Досвід стратегічного планування розвитку Запорізької області із залученням громади / [І. І. Лех, С. А. Могильний, В. В. Назаренко] ; наук. ред. І. М. Санжаровський. Київ : К. І. С., 2008. 96 с.

29. Досвід формування та реалізації стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року за участю громади / С. С. Слава, В. В. Гоблик, М. А. Попадинець та ін. Київ : К. І. С., 2010. 144 с.

30. Дубров А. М., Мхитарян В. С., Трошин Л. И. Многомерные статистические методы : учебник. М. : Финансы и статистика, 2003. 352 с.

31. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. Київ : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. 520 с.

32. Жаворонкова Г. В., Жаворонков В. А. Стратегічне управління розвитком регіону. *Проблеми екологічної біотехнології*. 2010. № 1. С. 26–31. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/2872/2861> (дата звернення 21.01.2020).

33. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. Київ : НІСД, 2009. 336 с.

34. Жаліло Я. А. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації : аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Белінська Я. В. та ін. Київ : НІСД, 2011. 144 с.

35. Заблодська І. В., Кудріна О. Ю. Стратегія розвитку Луганської області : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2014. 308 с.

36. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 21.01.2020).

37. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 21.01.2020).

38. Зуб Д. С. Стратегічне планування: вітчизняна практика та напрями вдосконалення. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. Вип. 1. С. 36–40.

39. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований : монография / под ред. д-ра экон. наук А. А. Грищенко. Харьков : Форт, 2008. 928 с.

40. Институціоналізація // Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. Київ : НАДУ, 2010. С. 284.

41. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків : монографія / [С. М. Домбровська, А. Л. Помаза-Пономаренко, Р. Т. Лукиша]. Харків : НУЦЗУ, 2018. 216 с.

42. Калихман И. Л., Войтенко М. А. Динамическое программирование в примерах и задачах. М. : Высшая школа, 1979. 125 с.

43. Кіш Г. В. Стратегічне планування як інструмент управління національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1. Т. 3. С. 73–77. URL: [http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/45/3/45\\_3\\_073-077\\_Кіш.pdf](http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/45/3/45_3_073-077_Кіш.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

44. Кондрашихін А. Б. Методологічні засади оцінки управління регіоном в умовах трансформації системи органів влади. *Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування*. 2011. Ч. 1. С. 163–165.

45. Коритько Т. Ю. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2012. С. 152–160.

46. Корнилюк С., Гудзь І. Стратегічне планування розвитку регіонів: куди дрейфуємо // *Vox Ukraine*. 05.10.2015. URL: <https://voxukraine.org/uk/strategichne-planuvannya-rosvytku-regioniv-kudy-dreifuem-ua/> (дата звернення 21.01.2020).

47. Красносова О. М., Олійник А. Д. Конкурентоспроможність регіонів в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2012. № 11. С. 90–93. URL: [https://www.business-inform.net/export\\_pdf/business-inform-2012-11\\_0-pages-90\\_93.pdf](https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-11_0-pages-90_93.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

48. Кузьмин В. М. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Львів, 2009. 19 с.

49. Кутідзе Л. С. Роль стратегічного планування у формуванні економічного потенціалу регіону. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2009. № 175 : Логістика. С. 103–108.

50. Лайко О. І. Інвестиційний потенціал регіону: ефективність використання та непродуктивний відтік капіталу. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2009. 433 с.

51. Ліснічук О. А. Інституціональні чинники забезпечення регіонального розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 8. С. 53–57.

52. Мазур А. Б. Обґрунтування основних напрямів економічного розвитку регіонів // *Управління сталим розвитком в умовах глобальних викликів: методологія та практика : монографія / М. М. Новікова, Н. О. Кондратенко, В. С. Шевченко та ін. ; за ред. І. М. Писаревського*. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. С. 113–134.

53. Мазур А. Б. Узагальнення закордонного досвіду щодо енергозбереження як основної умови ефективного енергоменеджменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 23–26. URL: [http://www.ej.kherson.ua/journal/economic\\_15/2/7.pdf](http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_15/2/7.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

54. Мельник А. Ф. Система інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки: сутнісні характеристики та проблеми формування. *Вісник THEU*. 2012. № 2. С. 7–17. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/415/427> (дата звернення 21.01.2020).

55. Методологія планування регіонального розвитку в Україні: Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації / Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України». URL: [https://cg.gov.ua/web\\_docs/1/2014/11/docs/Methodology\\_of\\_RD\\_planning.pdf](https://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/11/docs/Methodology_of_RD_planning.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

56. Мікловда В. П. Стратегічне управління конкурентоспроможністю: епістемологічні підходи та практична проблематика : монографія / Мікловда В. П., Брітченко І. Г., Кубіній Н. Ю. та ін. Полтава : ПУЕТ, 2013. 307 с.

57. Наконечний С. І., Савіна С. С. Математичне програмування : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 452 с.

58. Нова регіональна політика для нової України : аналітична доповідь / під заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 76 с. URL: [https://iser.org.ua/uploads/pdf/big%20Reg%20politic%20na%20sayt\\_.pdf](https://iser.org.ua/uploads/pdf/big%20Reg%20politic%20na%20sayt_.pdf) (дата звернення 21.01.2020).

59. Новікова М. М., Швед А. Б. Методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 194–201.

60. Нормативно правове забезпечення регіонального розвитку в Україні. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/3.htm> (дата звернення 21.01.2020).

61. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 198 с.

62. Оболенцева Л. В. Конкурентоспроможність промисловості як напрям економічної політики. *Соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 48–52.

63. Осипов В. М., Єрмакова О. А. Пріоритети соціально-економічного розвитку українського Причорномор'я в контексті новітньої регіональної політики. *Прометей*. 2014. № 2. С. 76–82.

64. Палійчук М. В. Постіндустріальний реінжиніринг регіональних суспільних систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Полтава, 2011. 19 с.

65. Панухник О. В. Методичне забезпечення стратегічного планування в регіонах України. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1. С. 152–157.

66. Петренко В. П., Данилюк М. О., Попадюк А. В., Манів З. О. Лібералізація економіки і проблеми управління регіоном : монографія. Івано-Франківськ, 1998. 173 с.

67. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 7 жовтня 2015 р. № 821. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-п#Text>

68. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#Text>

69. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

70. Пуцентейло П. Р., Завитій О. П. Особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіону. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 27. С. 298–308.

71. Пушкар З., Пушкар Б. Стратегічне планування регіонального розвитку. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2011. Вип. 13. С. 100–105. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26544/1/Пушкар%20З.pdf>

72. Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. акад. НАН України М. І. Долішнього. Київ : Наукова думка, 2003. 503 с.

73. Регіональне управління : навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін. Дніпропетровськ : ДФ УАДУ, 2000. 240 с.

74. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики : аналітичний звіт / К. Меддок та ін. ; Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Київ, 2014. 448 с.

75. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 478 с.

76. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи : аналітична доповідь / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір та ін. Київ : НІСД, 2012. 56 с. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621\\_dop.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-06/0621_dop.pdf)

77. Рогатіна Л. П. Стратегічне управління економічним розвитком, його особливості та роль у формуванні конкурентних переваг регіону. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 92–96. URL: [http://www.economy.in.ua/pdf/2\\_2018/22.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/22.pdf)

78. Романко О. П. поняття конкурентоспроможності регіону та його ознаки. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3869>

79. Рудень В. В. Перспективи та пріоритети розвитку соціально-економічної системи України. URL: <http://intkonf.org/ruden-vv-perspektivi-ta-prioriteti-rozvitku-sotsialno-ekonomichnoyi-sistemi-ukrayini/>

80. Руководство по планированию, мониторингу и оценке результатов развития : Программа развития Организации Объединенных Наций. Вашингтон : ПРООН, 2009. 225 с.

81. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О. М. Алимов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур та ін. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. 88 с.

82. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистем : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Одеса, 2016. 488 с.

83. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика. Одеса : Атлант, 2015. 365 с.

84. Стоянець Н. В. Методологічні аспекти соціально-економічного розвитку регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2. Ч. 2. С. 208–213.

85. Тимофієва С. Б. Конкурентні переваги регіону та вплив на них параметрів регіональної інфраструктури. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 512–515. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/105.pdf>

86. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 304 с.

87. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія / Н. Л. Гавкалова, Л. Й. Аведян, Г. М. Шумська та ін. Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.

88. Федяй Н. О. Стратегічне планування економічного розвитку регіонів України: науково-методичний аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 11. С. 235–241.

89. Чернихівська А. В. Стратегічне планування регіональної екологічної політики. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 180–185. URL: [https://www.problecon.com/export\\_pdf/problems-of-economy-2014-1\\_0-pages-180\\_185.pdf](https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-1_0-pages-180_185.pdf)

90. Швед А. Б. Напрями інституціонального забезпечення управління економічним розвитком регіонів. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-83-88>

91. Швед А. Б. Оцінка рівня управління економічним розвитком Харківського регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 3. С. 172–179.

92. Шевченко О. В. Пріоритети розвитку регіонів як інструмент стратегічного управління регіональною економікою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 3. С. 12–21. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)\\_012\\_ShevchenkoOV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_012_ShevchenkoOV.pdf)

93. Шевченко О. В. Регулятивні підходи до стратегування регіонального розвитку. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2014. Вип. 11. С. 301–308.



94. Шкарлет С. М., Микитенко В. В. Формування стратегії сталого розвитку економіки України бінарного типу. *Економіст*. 2012. № 1. С. 4–7.

95. Шпильова В. О. Аналіз соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 3. Ч. 1. С. 209–213. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2010-3\(53\)%20Ч.1-209-213](https://doi.org/10.26642/jen-2010-3(53)%20Ч.1-209-213)

96. Щепак В. В. Складові регіональної соціально-економічної системи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. Т. 1. С. 144–148. URL: [http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010\\_2\\_1/pdf/144-148.pdf](http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_1/pdf/144-148.pdf)

## ВИСНОВКИ

Результатом дисертаційної роботи є узагальнення теоретичних положень і розробка методичних рекомендацій щодо формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіонів. У результаті проведеної роботи отримані такі висновки:

1. У роботі проведено теоретичне узагальнення сутності та ознак економічного розвитку в умовах ринкових відносин, який передбачає наявність певної мети, мотивації та засобів її досягнення, забезпечує довгострокову позитивну динаміку макроекономічних показників, соціальне благополуччя громадян, а також екологічну безпеку. Зроблено висновок, що економічний розвиток – це складне багатоаспектне поняття, під яким слід розуміти прогресивну зміну складу, взаєморозташування та взаємодії елементів, рівня та якості функціонування економічної системи, що підвищують її ефективність.

2. Ґрунтуючись на аналізі наукових досліджень у сфері стратегічного управління та регіональної економіки, визначено особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіонів, яка є важливим інструментом прийняття обґрунтованих і виважених функціональних управлінських рішень. Зроблено висновок, що управління розвитком певної соціально-економічної системи спрямовується на забезпечення саме прогресивних змін, але в кризових умовах має також запобігати негативним змінам, що уповільнюють або відтермінують економічне зростання, а як наслідок – і економічний розвиток. Зазначено, що стратегія управління економічним розвитком регіонів повинна мати не тільки плани, а й результати від конкретних управлінських дій, визначених стратегічним планом.

3. Досліджуючи системні проблеми сучасного рівня управління економічним розвитком регіонів України, відзначено, що інтегрованим статистичним показником, який характеризує рівень економічної діяльності

та економічний розвиток регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП), який вимірюється вартістю товарів та послуг, що вироблені регіоном для кінцевого споживання. На підставі ранжирування регіонів за стандартизованими показниками абсолютного значення валового регіонального продукту виділено п'ятірку регіонів з найвищими значеннями відповідних показників – м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Донецька та Полтавська області; та п'ятірку регіонів з найнижчими значеннями відповідних показників – Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Херсонська та Волинська області. З огляду на результати аналізу ефективності економічної діяльності регіонів України за ВРП зроблено висновок про значну розбалансованість економічної діяльності регіонів.

4. У роботі досліджено перспективи формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону. SWOT-аналіз економічного потенціалу розвитку Харківської області надав можливість визначити пріоритетні напрями економічної діяльності: промисловість (особливо переробну) та будівництво (як привабливі галузі для залучення інвестицій) та загрози, основною з яких є відтік кваліфікованих кадрів за межі регіону та країни, котрий може досягти критичного рівня та стати однією з причин неможливості освоєння альтернативної енергетики та інших напрямів економічної діяльності регіону.

5. У роботі визначено напрями вдосконалення державної політики економічного розвитку регіонів. Побудовано модель практичного застосування чинного законодавства щодо формування стратегії управління економічним розвитком регіонів, основною складовою якою є механізм реалізації Стратегії, який складається з організаційного, інструментального та фінансового забезпечення. Зроблено висновок, що державна регіональна політика повинна бути спрямована на створення самодостатніх потужних регіонів, з міцною економікою та фінансовими можливостями, з метою досягнення синергетичного ефекту при обґрунтованому використанні інструментів та методів управлінського впливу.

6. У дослідженні розроблено методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону, яке надасть можливість: усунути проблемні питання, що виникають у представників органів державної влади при вирішенні тих чи інших проблем інституціонального характеру при забезпеченні формування та реалізації регіональних стратегій розвитку; для представників бізнесу – розроблено практичні рекомендації щодо реалізації проєктів у рамках СУЕРР Харківської області, які нададуть можливість визначитися з питаннями економічної доцільності та правомірності того чи іншого проєкту; для приватних інвесторів – практична спрямованість наведених методичних рекомендацій є обґрунтуванням гарантій надійності ведення бізнесу та перспективності вкладення інвестицій у промисловість та будівництво області.

7. У роботі запропоновано методичний підхід до оцінки рівня управління економічним розвитком регіону (на прикладі Харківської області), який дозволяє виявити саме ті показники, вплив яких на рівень конкурентоспроможності регіону, як ключового чиннику економічного розвитку, є найбільшим. За результатами факторного аналізу, проведеного за наведеним алгоритмом, можна виявити ступінь і напрям впливу кожного з обраних чинників на результуючий показник.

## ДОДАТКИ

## ДОДАТОК А

Таблиця А.1

## Валовий регіональний продукт (млн грн)

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	36191	43990	59871	74411	92427
Волинська	<b>20622</b>	<b>24195</b>	<b>31688</b>	<b>35744</b>	<b>51972</b>
Дніпропетровська	152905	176540	215206	244478	313830
Донецька	164926	119983	115012	137500	166404
Житомирська	25676	29815	38425	47919	61470
Закарпатська	<b>21400</b>	<b>24120</b>	<b>28952</b>	<b>32390</b>	<b>43043</b>
Запорізька	54352	65968	89061	104323	130377
Івано-Франківська	33196	37643	45854	51404	63850
Київська	68931	79561	104030	128638	157043
Кіровоградська	25313	28758	38447	46021	53031
Луганська	55108	31393	<b>23849</b>	<b>31356</b>	<b>30285</b>
Львівська	63329	72923	94690	114842	147404
Миколаївська	32030	35408	48195	57815	69371
Одеська	69760	74934	99761	119800	149530
Полтавська	58464	69831	95867	116272	150904
Рівненська	<b>22004</b>	<b>28724</b>	<b>35252</b>	<b>39469</b>	<b>48836</b>
Сумська	26765	30397	41567	46287	56530
Тернопільська	<b>18085</b>	<b>21676</b>	<b>26656</b>	<b>31072</b>	<b>40747</b>
Харківська	85315	96596	124843	154871	187454
Херсонська	<b>20767</b>	<b>23250</b>	<b>32215</b>	<b>38743</b>	<b>47868</b>
Хмельницька	26426	32162	41088	48859	63882
Черкаська	33087	38466	50843	59412	73176
Чернівецька	<b>13757</b>	<b>15049</b>	<b>18506</b>	<b>21239</b>	<b>28591</b>
Чернігівська	<b>24237</b>	<b>28156</b>	36966	43362	56672
м. Київ	312552	357377	451700	559140	699185

Таблиця А.2

**Динаміка зміни постійного населення України за регіонами**

Регіон / Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	99,25	99,48	99,26	99,08	99,02	99,56
Волинська	100,22	99,97	99,84	99,76	99,70	99,83
Дніпропетровська	99,29	99,34	99,25	100,02	99,24	99,57
Донецька	98,56	99,26	99,50	98,97	99,17	99,62
Житомирська	99,23	99,33	99,43	99,26	99,10	99,55
Закарпатська	100,31	99,97	99,97	99,95	99,89	99,90
Запорізька	99,18	99,31	99,19	99,06	98,99	99,50
Івано-Франківська	100,04	99,99	99,83	99,82	99,69	99,82
Київська	100,32	100,17	100,13	101,15	100,78	100,33
Кіровоградська	98,90	99,23	99,23	99,01	98,87	99,39
Луганська	98,75	99,34	99,54	98,74	99,26	99,66
Львівська	99,93	99,86	100,00	99,82	99,70	99,82
Миколаївська	99,44	99,48	99,30	99,24	99,10	99,54
Одеська	100,03	99,74	99,84	99,85	99,88	99,93
Полтавська	99,03	99,31	99,15	99,08	99,05	99,56
Рівненська	100,29	100,06	100,08	99,82	99,71	99,84
Сумська	98,71	99,09	99,21	99,07	98,82	99,43
Тернопільська	99,50	99,61	99,38	99,35	99,39	99,68
Харківська	99,65	99,53	99,36	99,73	99,31	99,71
Херсонська	99,30	99,47	99,37	99,18	99,11	99,57
Хмельницька	99,30	99,47	99,30	99,15	99,24	99,64
Черкаська	99,00	99,29	99,06	99,11	98,85	99,46
Чернівецька	100,23	99,99	99,80	99,85	99,74	99,86
Чернігівська	98,44	98,98	98,89	98,70	98,58	99,33
м. Київ	101,10	100,65	100,67	100,30	100,56	100,27

Таблиця А.3

## Динаміка зміни працездатного населення України за регіонами

Регіон / Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	93,90	102,01	97,61	97,28	101,84	101,84
Волинська	92,10	96,78	96,17	95,79	101,39	102,86
Дніпропетровська	96,20	100,46	96,34	97,58	100,82	101,83
Донецька	89,04	43,16	98,96	98,12	100,91	101,65
Житомирська	93,21	98,41	100,20	100,59	101,19	101,95
Закарпатська	96,34	99,60	97,34	98,18	101,23	101,73
Запорізька	94,11	96,33	98,63	97,93	101,74	102,08
Івано-Франківська	97,35	101,92	99,75	100,38	101,22	102,72
Київська	95,50	102,15	99,51	100,65	101,97	102,59
Кіровоградська	90,12	98,90	97,13	100,29	100,98	101,73
Луганська	86,75	34,90	97,45	97,86	102,09	104,06
Львівська	93,98	100,37	100,48	100,36	100,99	101,82
Миколаївська	93,83	101,44	97,92	98,31	101,33	101,05
Одеська	94,82	100,67	98,46	98,60	101,55	102,47
Полтавська	93,00	96,80	97,74	100,81	100,97	102,17
Рівненська	96,18	102,46	97,23	97,05	102,91	104,16
Сумська	93,31	97,74	101,70	100,61	100,77	102,12
Тернопільська	93,93	97,64	100,34	97,91	102,93	102,24
Харківська	95,52	100,45	100,47	100,85	100,95	101,10
Херсонська	93,75	99,02	98,92	100,27	101,36	102,01
Хмельницька	90,97	95,90	101,92	101,16	101,16	103,60
Черкаська	93,31	99,81	98,85	100,17	100,81	101,89
Чернівецька	94,64	99,08	102,42	100,85	100,95	106,69
Чернігівська	92,84	98,36	98,27	100,31	100,84	102,07
м. Київ	96,82	99,25	100,48	99,45	100,87	102,00



Таблиця А.4

## Динаміка зміни частки зайнятого населення України за регіонами

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	0,43612	0,41260	0,42311	0,41609	0,40855	0,42020	0,42983
Волинська	0,42942	0,39464	0,38206	0,36804	0,35337	0,35938	0,37028
Дніпропетровська	0,46439	0,44994	0,45504	0,44170	0,43091	0,43779	0,44770
Донецька	0,45278	0,40905	0,17786	0,17688	0,17535	0,17842	0,18205
Житомирська	0,43608	0,40964	0,40583	0,40896	0,41445	0,42319	0,43340
Закарпатська	0,43199	0,41490	0,41336	0,40250	0,39536	0,40065	0,40800
Запорізька	0,46182	0,43822	0,42507	0,42267	0,41785	0,42943	0,44054
Івано-Франківська	0,40799	0,39701	0,40468	0,40437	0,40661	0,41283	0,42482
Київська	0,44144	0,42025	0,42855	0,42593	0,42385	0,42885	0,43851
Кіровоградська	0,44061	0,40146	0,40012	0,39164	0,39670	0,40516	0,41473
Луганська	0,45097	0,39615	0,13918	0,13626	0,13503	0,13888	0,14501
Львівська	0,43816	0,41208	0,41418	0,41619	0,41844	0,42386	0,43235
Миколаївська	0,45676	0,43099	0,43948	0,43336	0,42933	0,43897	0,44560
Одеська	0,44637	0,42316	0,42712	0,42122	0,41593	0,42288	0,43360
Полтавська	0,44551	0,41836	0,40780	0,40197	0,40896	0,41692	0,42785
Рівненська	0,42782	0,41031	0,42014	0,40819	0,39687	0,40960	0,42734
Сумська	0,45418	0,42932	0,42345	0,43409	0,44081	0,44949	0,46166
Тернопільська	0,41311	0,38999	0,38231	0,38602	0,38044	0,39400	0,40412
Харківська	0,47072	0,45119	0,45535	0,46046	0,46562	0,47328	0,47988
Херсонська	0,44711	0,42213	0,42021	0,41833	0,42294	0,43254	0,44311
Хмельницька	0,43884	0,40205	0,38762	0,39786	0,40590	0,41378	0,43025
Черкаська	0,44583	0,42021	0,42242	0,42155	0,42606	0,43451	0,44517
Чернівецька	0,43280	0,40864	0,40494	0,41558	0,41975	0,42483	0,45385
Чернігівська	0,44505	0,41973	0,41712	0,41448	0,42124	0,43091	0,44278
м. Київ	0,50188	0,48059	0,47388	0,47298	0,46896	0,47039	0,47853

Таблиця А.5

## Кількість зайнятого населення України за регіонами

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	704,6	661,6	674,9	658,8	640,9	652,7	664,7
Волинська	<b>445,7</b>	<b>410,5</b>	<b>397,3</b>	<b>382,1</b>	<b>366,0</b>	<b>371,1</b>	<b>381,7</b>
Дніпропетровська	1531	1472,8	1479,6	1425,4	1390,9	1402,3	1427,9
Донецька	1968,1	1752,4	756,3	748,4	734,3	741,0	753,2
Житомирська	552,3	514,8	506,6	507,6	510,6	516,7	526,8
Закарпатська	541,2	521,4	519,3	505,5	496,3	502,4	511,1
Запорізька	821,9	773,5	745,1	734,9	719,7	732,2	747,4
Івано-Франківська	562,7	547,8	558,3	556,9	559,0	565,8	581,2
Київська	758,4	724,3	739,9	736,3	741,1	755,7	775,3
Кіровоградська	<b>434</b>	<b>391,1</b>	<b>386,8</b>	<b>375,7</b>	<b>376,8</b>	<b>380,5</b>	<b>387,1</b>
Луганська	1011,7	877,62	<b>306,3</b>	<b>298,5</b>	<b>292,1</b>	<b>298,2</b>	<b>310,3</b>
Львівська	1104,7	1038,2	1042	1047,0	1050,8	1061,2	1080,5
Миколаївська	534,5	501,5	508,7	498,1	489,7	496,2	501,4
Одеська	1064,5	1009,4	1016,2	1000,6	986,6	1001,9	1026,6
Полтавська	648,3	602,9	583,6	570,4	575,0	580,6	593,2
Рівненська	<b>494,9</b>	<b>476</b>	487,7	474,2	460,2	473,6	493,3
Сумська	515,9	481,4	470,5	478,5	481,4	485,1	495,4
Тернопільська	<b>442,9</b>	<b>416</b>	<b>406,2</b>	<b>407,6</b>	<b>399,1</b>	<b>410,8</b>	<b>420,0</b>
Харківська	1282,8	1225,3	1230,8	1236,6	1247,1	1258,9	1272,7
Херсонська	<b>480,2</b>	<b>450,2</b>	<b>445,8</b>	<b>441,0</b>	<b>442,2</b>	<b>448,2</b>	457,2
Хмельницька	573,7	521,9	500,5	510,1	516,0	522,0	540,8
Черкаська	562,1	524,5	523,5	517,5	518,4	522,6	532,5
Чернівецька	<b>391,6</b>	<b>370,6</b>	<b>367,2</b>	<b>376,1</b>	<b>379,3</b>	<b>382,9</b>	<b>408,5</b>
Чернігівська	<b>473,4</b>	<b>439,5</b>	<b>432,3</b>	<b>424,8</b>	<b>426,1</b>	<b>429,7</b>	<b>438,6</b>
м. Київ	1413,1	1368,1	1357,8	1364,3	1356,8	1368,6	1396,0

Таблиця А.6

**Валовий регіональний продукт (грн) у розрахунку на 1 особу**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	22303	27249	37270	46615	58384
Волинська	<b>19817</b>	<b>23218</b>	30387	<b>34310</b>	49987
Дніпропетровська	46333	53749	65897	75396	97137
Донецька	37830	27771	<b>26864</b>	<b>32318</b>	<b>39411</b>
Житомирська	20286	<b>23678</b>	30698	38520	49737
Закарпатська	<b>17044</b>	<b>19170</b>	<b>22989</b>	<b>25727</b>	<b>34202</b>
Запорізька	30526	37251	50609	59729	75306
Івано-Франківська	24022	27232	33170	37220	46312
Київська	39988	46058	60109	74216	90027
Кіровоградська	25533	29223	39356	47469	55183
Луганська	24514	<b>14079</b>	<b>10778</b>	<b>14251</b>	<b>13883</b>
Львівська	24937	28731	37338	45319	58221
Миколаївська	27355	30357	41501	50091	60549
Одеська	29118	31268	41682	50159	62701
Полтавська	39962	48040	66390	81145	106248
Рівненська	<b>19003</b>	24762	<b>30350</b>	<b>33958</b>	<b>42038</b>
Сумська	23517	26943	37170	41741	51419
Тернопільська	<b>16819</b>	<b>20228</b>	<b>24963</b>	<b>29247</b>	<b>38593</b>
Харківська	31128	35328	45816	57150	69489
Херсонська	<b>19311</b>	<b>21725</b>	<b>30246</b>	36585	<b>45532</b>
Хмельницька	<b>20165</b>	24662	31660	37881	49916
Черкаська	26168	30628	40759	48025	59697
Чернівецька	<b>15154</b>	<b>16552</b>	<b>20338</b>	<b>23365</b>	<b>31509</b>
Чернігівська	22603	26530	35196	41726	55198
м. Київ	109402	124163	155904	191736	238622

Таблиця А.7

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання  
за регіонами (млн грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	56703,1	79376,0	45161,2	53554,7	67034,1	77104,1	81483,7
Волинська	62540,2	68564,7	<b>18447,9</b>	<b>22318,1</b>	<b>27101,9</b>	<b>30897,9</b>	<b>30866,5</b>
Дніпропетровська	462332,3	499870,1	289142,3	324367,5	417904,2	481481,4	454665,1
Донецька	597195,6	386901,9	170336,9	207935,4	258684,7	311993,2	283849,8
Житомирська	<b>37970,0</b>	<b>46415,0</b>	25274,5	30452,4	37152,3	44400,2	45394,6
Закарпатська	<b>36977,5</b>	<b>43947,8</b>	<b>13895,0</b>	<b>17564,9</b>	<b>20816,1</b>	<b>23861,9</b>	<b>23958,5</b>
Запорізька	124887,0	150914,2	130758,4	143252,3	187822,8	211238,2	194922,6
Івано-Франківська	53704,3	50516,4	32674,2	35095,0	47317,6	71160,9	66618,4
Київська	246177,7	273566,0	68651,1	82596,1	94319,1	114297,4	120875,6
Кіровоградська	50941,0	61831,9	<b>20319,3</b>	<b>22854,2</b>	<b>25468,4</b>	<b>29574,0</b>	<b>32192,3</b>
Луганська	115668,1	49535,0	24866,7	37097,5	<b>22748,5</b>	<b>22846,6</b>	<b>21908,8</b>
Львівська	144168,0	166394,0	53955,5	67388,2	81891,3	100229,1	105129,8
Миколаївська	60505,6	70895,1	34357,7	44781,4	51013,4	58187,5	62478,9
Одеська	151549,3	173515,2	44437,7	45256,5	53395,8	58166,5	61407,4
Полтавська	120084,0	142371,5	103303,3	125958,5	158927,6	186759,6	169109,7
Рівненська	<b>33761,1</b>	<b>44074,4</b>	26115,3	29579,1	34382,1	37645,7	42783,1
Сумська	<b>39266,1</b>	<b>47407,1</b>	32445,5	34571,3	39494,8	48004,2	48588,1
Тернопільська	54943,6	66896,2	<b>11826,9</b>	<b>15739,5</b>	<b>19479,9</b>	<b>21791,6</b>	<b>20732,9</b>
Харківська	184605,7	202379,5	102115,5	130771,3	166609,2	190358,2	185330,2
Херсонська	<b>32571,7</b>	<b>38490,4</b>	<b>20323,8</b>	<b>23543,5</b>	<b>26007,3</b>	<b>28744,4</b>	<b>30552,5</b>
Хмельницька	41791,0	51693,3	26358,3	32959,9	37689,4	42746,9	43320,3
Черкаська	69263,7	84346,4	44249,7	52618,5	57846,9	70242,2	73860,7
Чернівецька	<b>18875,0</b>	<b>21712,5</b>	<b>6742,4</b>	<b>8635,1</b>	<b>10434,3</b>	<b>15479,3</b>	<b>13585,4</b>
Чернігівська	<b>39254,4</b>	<b>47262,3</b>	<b>20513,7</b>	<b>22655,4</b>	28439,2	35997,1	34121,8
м. Київ	1381643	1590825	124306,7	148383,3	172786,5	195371,4	232572,1

Таблиця А.8

**Стандартизовані значення обсягу реалізованої продукції (товарів,  
послуг), виміряні в абсолютних одиницях, за регіонами України**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	0,02776	0,03675	0,13604	0,14227	0,13891	0,13224	0,15394
Волинська	0,03204	0,02986	0,04145	0,04334	0,04091	0,03309	0,03918
Дніпропетровська	0,32541	0,30473	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Донецька	0,42437	0,23274	0,57930	0,63123	0,60925	0,63629	0,61273
Житомирська	0,01401	0,01574	0,06562	0,06910	0,06557	0,06206	0,07212
Закарпатська	0,01328	0,01417	0,02533	0,02828	0,02548	0,01799	0,02352
Запорізька	0,07779	0,08234	0,43915	0,42636	0,43534	0,42008	0,41112
Івано-Франківська	0,02556	0,01836	0,09183	0,08380	0,09052	0,11949	0,12023
Київська	0,16679	0,16051	0,21922	0,23425	0,20587	0,21206	0,24324
Кіровоградська	0,02353	0,02557	0,04808	0,04504	0,03690	0,03025	0,04218
Луганська	0,07103	0,01773	0,06418	0,09015	0,03022	0,01581	0,01887
Львівська	0,09194	0,09221	0,16719	0,18609	0,17537	0,18187	0,20755
Миколаївська	0,03055	0,03134	0,09779	0,11448	0,09959	0,09165	0,11085
Одеська	0,09736	0,09674	0,13348	0,11599	0,10543	0,09160	0,10842
Полтавська	0,07427	0,07690	0,34193	0,37159	0,36443	0,36755	0,35260
Рівненська	0,01092	0,01425	0,06860	0,06633	0,05877	0,04757	0,06620
Сумська	0,01496	0,01638	0,09102	0,08215	0,07132	0,06980	0,07936
Тернопільська	0,02647	0,02880	0,01800	0,02250	0,02220	0,01355	0,01620
Харківська	0,12161	0,11514	0,33772	0,38683	0,38328	0,37527	0,38937
Херсонська	0,01005	0,01069	0,04809	0,04722	0,03822	0,02847	0,03847
Хмельницька	0,01682	0,01911	0,06946	0,07704	0,06689	0,05851	0,06741
Черкаська	0,03698	0,03992	0,13282	0,13931	0,11636	0,11752	0,13665
Чернівецька	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Чернігівська	0,01495	0,01628	0,04877	0,04441	0,04419	0,04403	0,04656
м. Київ	1,00000	1,00000	0,41630	0,44262	0,39844	0,38603	0,49648

Таблиця А.9

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання  
за регіонами в розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	35,097	49,502	28,312	33,825	42,732	49,639	52,692
Волинська	60,256	65,915	<b>17,740</b>	<b>21,497</b>	<b>26,167</b>	<b>29,922</b>	<b>29,943</b>
Дніпропетровська	140,237	152,711	88,923	100,514	129,469	150,314	142,554
Донецька	137,391	90,311	40,058	49,143	61,774	75,124	68,608
Житомирська	<b>29,980</b>	<b>36,934</b>	20,247	24,535	30,156	36,365	37,346
Закарпатська	<b>29,516</b>	<b>34,971</b>	<b>11,060</b>	<b>13,986</b>	<b>16,582</b>	<b>19,029</b>	<b>19,125</b>
Запорізька	70,173	85,499	74,595	82,390	109,048	123,890	114,894
Івано-Франківська	38,939	<b>36,611</b>	23,684	25,483	34,419	51,922	48,693
Київська	143,293	158,727	39,763	47,779	53,943	64,862	68,367
Кіровоградська	51,717	63,469	21,019	23,824	26,813	31,491	34,490
Луганська	51,559	<b>22,359</b>	<b>11,299</b>	<b>16,934</b>	<b>10,516</b>	<b>10,640</b>	<b>10,238</b>
Львівська	57,182	66,045	21,447	26,787	32,610	40,033	42,066
Миколаївська	51,705	60,927	29,683	38,961	44,725	51,476	55,526
Одеська	63,548	72,741	<b>18,678</b>	<b>19,051</b>	<b>22,511</b>	<b>24,551</b>	<b>25,936</b>
Полтавська	82,521	98,794	72,185	88,766	113,036	134,108	121,971
Рівненська	<b>29,185</b>	<b>37,992</b>	22,498	25,462	29,650	32,559	37,063
Сумська	<b>34,568</b>	42,279	29,201	31,363	36,164	44,480	45,279
Тернопільська	51,249	62,713	<b>11,131</b>	<b>14,906</b>	<b>18,569</b>	<b>20,901</b>	<b>19,949</b>
Харківська	67,740	74,522	37,779	48,694	62,205	71,564	69,880
Херсонська	<b>30,327</b>	<b>36,090</b>	<b>19,157</b>	22,333	<b>24,874</b>	<b>27,740</b>	<b>29,611</b>
Хмельницька	<b>31,967</b>	39,822	20,414	25,708	29,648	33,885	34,465
Черкаська	54,936	67,574	35,705	42,863	47,543	58,403	61,747
Чернівецька	<b>20,861</b>	<b>23,941</b>	<b>7,435</b>	<b>9,542</b>	<b>11,547</b>	<b>17,174</b>	<b>15,094</b>
Чернігівська	36,904	45,136	19,793	<b>22,105</b>	28,115	36,098	34,447
м. Київ	490,710	558,831	43,383	51,442	59,721	67,149	79,723

Таблиця А.10

**Стандартизовані значення обсягу реалізованої продукції (товарів,  
послуг), суб'єктів господарювання, обчислені в розрахунку на одну  
особу, за регіонами України**

<b>Регіон / Рік</b>	<b>2013</b>	<b>2014</b>	<b>2015</b>	<b>2016</b>	<b>2017</b>	<b>2018</b>	<b>2019</b>
Вінницька	0,03030	0,05059	0,25620	0,26693	0,27083	0,27921	0,32085
Волинська	0,08385	0,08119	0,12646	0,13142	0,13157	0,13805	0,14892
Дніпропетровська	0,25407	0,24298	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Донецька	0,24801	0,12666	0,40033	0,43532	0,43091	0,46168	0,44114
Житомирська	0,01941	0,02717	0,15722	0,16481	0,16511	0,18418	0,20488
Закарпатська	0,01842	0,02351	0,04448	0,04885	0,05100	0,06006	0,06717
Запорізька	0,10495	0,11769	0,82417	0,80078	0,82833	0,81082	0,79096
Івано-Франківська	0,03848	0,02657	0,19940	0,17523	0,20094	0,29556	0,29063
Київська	0,26058	0,25419	0,39672	0,42032	0,36507	0,38820	0,43932
Кіровоградська	0,06567	0,07663	0,16670	0,15700	0,13701	0,14928	0,18329
Луганська	0,06534	0,00000	0,04741	0,08126	0,00000	0,00000	0,00000
Львівська	0,07730	0,08143	0,17194	0,18957	0,18574	0,21044	0,24055
Миколаївська	0,06565	0,07189	0,27301	0,32339	0,28758	0,29237	0,34227
Одеська	0,09085	0,09391	0,13796	0,10454	0,10084	0,09959	0,11864
Полтавська	0,13123	0,14248	0,79459	0,87086	0,86185	0,88398	0,84444
Рівненська	0,01772	0,02914	0,18484	0,17500	0,16086	0,15693	0,20273
Сумська	0,02917	0,03713	0,26711	0,23987	0,21562	0,24228	0,26483
Тернопільська	0,06468	0,07522	0,04535	0,05897	0,06770	0,07346	0,07339
Харківська	0,09978	0,09723	0,37237	0,43037	0,43454	0,43619	0,45075
Херсонська	0,02015	0,02559	0,14385	0,14061	0,12070	0,12243	0,14641
Хмельницька	0,02364	0,03255	0,15927	0,17771	0,16083	0,16642	0,18310
Черкаська	0,07252	0,08428	0,34692	0,36628	0,31127	0,34196	0,38929
Чернівецька	0,00000	0,00295	0,00000	0,00000	0,00867	0,04678	0,03670
Чернігівська	0,03414	0,04246	0,15165	0,13810	0,14795	0,18227	0,18296
м. Київ	1,00000	1,00000	0,44115	0,46058	0,41365	0,40458	0,52515

Таблиця А.11

**Обсяг виробленої будівельної продукції за регіонами України,  
виміряний в абсолютних одиницях (млн грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	1434,5	1150,6	1537,8	2415,9	3106,5	5595,8	10210,1
Волинська	<b>665,3</b>	<b>640,2</b>	1089,3	1312,0	1483,1	1832,5	2328,7
Дніпропетровська	5096,7	4883,4	5745,6	6267,3	9712,7	14981,5	19484,5
Донецька	7928,7	4301	2340,2	2683,3	3199,3	5416,9	6263,2
Житомирська	<b>610,5</b>	<b>564,1</b>	<b>640,4</b>	<b>962,9</b>	1541,2	2040,8	2514,2
Закарпатська	<b>426,7</b>	<b>418,1</b>	<b>620,5</b>	<b>801,3</b>	<b>1357,3</b>	<b>1749,6</b>	<b>1960,6</b>
Запорізька	1451,8	1268,7	1595,2	1717,2	2582,2	3851,7	3700,3
Івано-Франківська	1280,5	976,9	1324,5	1499,5	2296,4	3311,4	3504,0
Київська	3219	2234,7	2875,3	4168,0	5793,9	7401,2	10294,8
Кіровоградська	<b>585,8</b>	<b>501,7</b>	<b>674,4</b>	<b>821,1</b>	1554,5	<b>1634,3</b>	<b>1957,6</b>
Луганська	1656,7	818,8	<b>544,4</b>	<b>694,2</b>	<b>584,8</b>	<b>635,8</b>	<b>648,3</b>
Львівська	2420,6	2397,9	3669,2	4894,4	6230,3	8550,4	10665,4
Миколаївська	975,4	989,4	1558,7	1976,0	2623,0	2795,1	4212,0
Одеська	4258,7	4396,2	4554,5	6653,9	11244,7	15473,7	17313,5
Полтавська	3565,7	3915,3	4249,3	4247,2	5702,2	6949,5	7429,9
Рівненська	1350,2	1599,1	1332	1203,0	1564,1	2519,3	3184,7
Сумська	777,7	780,7	881,2	1126,1	<b>1259,6</b>	<b>1426,5</b>	<b>1516,5</b>
Тернопільська	<b>689,8</b>	782	946,6	1344,0	1572,4	1806,1	2415,8
Харківська	3910,8	3846,6	5054,5	7242,1	10053,4	12555,4	14731,3
Херсонська	<b>548,9</b>	<b>442,1</b>	<b>532,7</b>	<b>656,9</b>	<b>1008,9</b>	<b>1220,9</b>	<b>1831,5</b>
Хмельницька	956,4	964,4	1336,2	1571,1	2293,4	3393,5	3655,4
Черкаська	891,3	<b>685,8</b>	<b>825</b>	1044,8	<b>1295,1</b>	1966,7	2077,7
Чернівецька	900,7	822,7	941,3	<b>1015,3</b>	<b>1271,0</b>	<b>1447,6</b>	<b>1995,6</b>
Чернігівська	<b>470,9</b>	<b>694</b>	<b>573</b>	<b>635,0</b>	<b>948,7</b>	<b>1195,9</b>	<b>1887,6</b>
м. Київ	12513	11034	12073	16774,4	25404,1	31461,0	41226,3





Таблиця А.13

**Обсяг виробленої будівельної продукції за регіонами в розрахунку на  
одну особу (тис. грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	0,888	0,718	0,964	1,526	1,980	3,603	6,602
Волинська	<b>0,641</b>	<b>0,615</b>	1,048	1,264	1,432	1,775	2,259
Дніпропетровська	1,546	1,492	1,767	1,942	3,009	4,677	6,109
Донецька	1,824	1,004	<b>0,550</b>	<b>0,634</b>	<b>0,764</b>	<b>1,304</b>	<b>1,514</b>
Житомирська	<b>0,482</b>	<b>0,449</b>	<b>0,513</b>	<b>0,776</b>	1,251	1,671	2,068
Закарпатська	<b>0,341</b>	<b>0,333</b>	<b>0,494</b>	<b>0,638</b>	<b>1,081</b>	<b>1,395</b>	<b>1,565</b>
Запорізька	0,816	0,719	0,910	0,988	1,499	2,259	2,181
Івано-Франківська	0,928	0,708	0,960	1,089	1,670	2,416	2,561
Київська	1,874	1,297	1,665	2,411	3,314	4,200	5,823
Кіровоградська	0,595	<b>0,515</b>	0,698	0,856	1,637	1,740	2,097
Луганська	0,738	<b>0,370</b>	<b>0,247</b>	<b>0,317</b>	<b>0,270</b>	<b>0,296</b>	<b>0,303</b>
Львівська	0,960	0,952	1,458	1,946	2,481	3,415	4,268
Миколаївська	0,834	0,850	1,347	1,719	2,300	2,473	3,743
Одеська	1,786	1,843	1,914	2,801	4,741	6,531	7,313
Полтавська	2,450	2,717	2,969	2,993	4,056	4,990	5,359
Рівненська	1,167	1,378	1,147	1,036	1,349	2,179	2,759
Сумська	0,685	0,696	0,793	1,022	<b>1,153</b>	<b>1,322</b>	<b>1,413</b>
Тернопільська	<b>0,643</b>	0,733	0,891	1,273	1,499	1,732	2,324
Харківська	1,435	1,416	1,870	2,697	3,754	4,720	5,555
Херсонська	0,511	<b>0,415</b>	<b>0,502</b>	<b>0,623</b>	<b>0,965</b>	<b>1,178</b>	<b>1,775</b>
Хмельницька	0,732	0,743	1,035	1,225	1,804	2,690	2,908
Черкаська	0,707	<b>0,549</b>	<b>0,666</b>	<b>0,851</b>	<b>1,064</b>	1,635	<b>1,737</b>
Чернівецька	0,995	0,907	1,038	1,122	1,407	<b>1,606</b>	2,217
Чернігівська	<b>0,443</b>	0,663	<b>0,553</b>	<b>0,620</b>	<b>0,938</b>	<b>1,199</b>	<b>1,906</b>
м. Київ	4,444	3,876	4,214	5,815	8,781	10,813	14,132



Таблиця А.15

**Обсяг сільськогосподарської продукції за регіонами України, вимірний  
в абсолютних одиницях (млн грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	17872,4	19844,6	18221,4	21319,1	20423,1	22589,5	23074,8
Волинська	<b>6344,9</b>	<b>6744,1</b>	<b>6434,4</b>	<b>6558,5</b>	<b>6872,1</b>	<b>7089,2</b>	<b>7101,3</b>
Дніпропетровська	15128,5	14241,8	15141,4	15183,4	15255,5	15667,4	16792,0
Донецька	11488,2	10687,3	6938,1	7513,1	7681,1	<b>6956,1</b>	8162,7
Житомирська	8408,1	8837,4	8063,2	9406,8	9949,5	11128,7	11159,9
Закарпатська	<b>4312,9</b>	<b>4308,3</b>	<b>4095,9</b>	<b>3964,9</b>	<b>4021,4</b>	<b>4301,2</b>	<b>4263,9</b>
Запорізька	9523,3	9203,9	10055,7	9928,0	9605,2	8220,2	10130,3
Івано–Франківська	<b>5613,8</b>	<b>5966</b>	<b>5697,3</b>	<b>5795,3</b>	<b>6029,3</b>	<b>6108,2</b>	<b>5999,8</b>
Київська	14986,4	15862,9	14154,2	15544,7	14881,5	18427,4	17352,0
Кіровоградська	11462	11259,7	11000,4	12037,5	10369,5	12503,0	13339,1
Луганська	<b>6502,2</b>	<b>5188,9</b>	<b>4035,7</b>	<b>4816,3</b>	<b>4527,5</b>	<b>4946,0</b>	<b>5475,6</b>
Львівська	8813,3	9299,1	9024,9	9255,4	9820,0	10189,9	10259,1
Миколаївська	9394,1	8766,9	8951,2	9714,0	8833,8	9362,7	9751,2
Одеська	11355,9	11060,9	10642,1	11881,2	11809,7	11943,2	10673,3
Полтавська	16022,9	15520,5	16660,7	17212,6	14316,7	17747,4	17136,6
Рівненська	<b>6564,4</b>	<b>6905,7</b>	<b>6408,7</b>	<b>6723,2</b>	<b>7058,0</b>	7237,4	<b>7241,1</b>
Сумська	9413	10323,3	9847,5	10192,5	10193,5	11362,2	11385,5
Тернопільська	8051,4	9169,4	8145,8	8523,8	9470,8	9836,6	9652,5
Харківська	14644,5	15100,4	14679,5	15647,8	14100,4	14949,1	15185,3
Херсонська	9811,1	10315,4	10836,1	11232,2	11182,8	11243,9	11560,1
Хмельницька	11522,6	13291,6	11598,7	12548,6	14056,5	14426,4	14374,9
Черкаська	14946,9	14710,3	14622,1	14983,7	13262,2	16284,2	15875,0
Чернівецька	<b>4514,5</b>	<b>4703,9</b>	<b>4287,4</b>	<b>4285,7</b>	<b>4513,0</b>	<b>4750,1</b>	<b>4658,1</b>
Чернігівська	9412,1	10114,9	9924,9	10372,2	10923,9	12138,1	11835,7
м. Київ	17872,4	19844,6	18221,4	21319,1	20423,1	22589,5	23074,8

Таблиця А.16

**Стандартизовані значення обсягу сільськогосподарської продукції  
за регіонами, виміряні в абсолютних одиницях**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Волинська	0,14986	0,15678	0,16909	0,14945	0,17381	0,15245	0,15084
Дніпропетровська	0,79764	0,63937	0,78288	0,64644	0,68494	0,62150	0,66600
Донецька	0,52917	0,41059	0,20460	0,20446	0,22313	0,14517	0,20726
Житомирська	0,30202	0,29152	0,28391	0,31358	0,36143	0,37333	0,36660
Закарпатська	0,00000	0,00000	0,00424	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Запорізька	0,38426	0,31511	0,42437	0,34361	0,34044	0,21429	0,31186
Івано-Франківська	0,09594	0,10670	0,11713	0,10547	0,12242	0,09881	0,09228
Київська	0,78716	0,74372	0,71329	0,66726	0,66213	0,77242	0,69577
Кіровоградська	0,52724	0,44743	0,49097	0,46517	0,38704	0,44847	0,48244
Луганська	0,16146	0,05668	0,00000	0,04906	0,03086	0,03526	0,06441
Львівська	0,33190	0,32123	0,35171	0,30485	0,35354	0,32199	0,31871
Миколаївська	0,37473	0,28698	0,34651	0,33128	0,29341	0,27676	0,29171
Одеська	0,51941	0,43463	0,46571	0,45616	0,47485	0,41786	0,34073
Полтавська	0,86360	0,72168	0,88998	0,76337	0,62770	0,73524	0,68432
Рівненська	0,16605	0,16718	0,16728	0,15894	0,18514	0,16055	0,15827
Сумська	0,37613	0,38716	0,40969	0,35885	0,37631	0,38609	0,37859
Тернопільська	0,27571	0,31289	0,28974	0,26270	0,33225	0,30267	0,28646
Харківська	0,76195	0,69464	0,75032	0,67320	0,61451	0,58222	0,58059
Херсонська	0,40549	0,38665	0,47938	0,41876	0,43663	0,37963	0,38787
Хмельницька	0,53171	0,57821	0,53314	0,49462	0,61183	0,55364	0,53751
Черкаська	0,78425	0,66953	0,74627	0,63494	0,56341	0,65523	0,61725
Чернівецька	0,01487	0,02546	0,01774	0,01849	0,02997	0,02455	0,02096
Чернігівська	0,37606	0,37374	0,41515	0,36921	0,42084	0,42852	0,40252

Таблиця А.17

**Обсяг сільськогосподарської продукції за регіонами України в  
розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	11014	12292	11343	13355	12901	14406	14921
Волинська	6097	6472	6170	6295	6610	6837	6889
Дніпропетровська	4584	4336	4636	4682	4722	4867	5265
Донецька	<b>2635</b>	<b>2474</b>	<b>1621</b>	<b>1766</b>	<b>1819</b>	<b>1663</b>	<b>1973</b>
Житомирська	6643	7018	6442	7562	8051	9079	9181
Закарпатська	<b>3435</b>	<b>3424</b>	<b>3252</b>	<b>3149</b>	<b>3195</b>	<b>3420</b>	<b>3404</b>
Запорізька	5349	5197	5714	5684	5548	4795	5971
Івано-Франківська	<b>4062</b>	<b>4316</b>	<b>4121</b>	<b>4196</b>	<b>4373</b>	<b>4441</b>	4385
Київська	<b>3272</b>	<b>3444</b>	<b>3058</b>	<b>3343</b>	<b>3184</b>	<b>3918</b>	9814
Кіровоградська	11561	11442	11261	12416	10790	13149	14291
Луганська	<b>2892</b>	<b>2327</b>	<b>1824</b>	<b>2189</b>	<b>2075</b>	<b>2290</b>	<b>2559</b>
Львівська	<b>3470</b>	<b>3664</b>	<b>3559</b>	<b>3652</b>	<b>3879</b>	<b>4034</b>	<b>4105</b>
Миколаївська	8023	7516	7708	8416	7710	8240	8666
Одеська	4740	4615	4446	4975	4952	5015	4508
Полтавська	10952	10677	11538	12012	10080	12612	12360
Рівненська	5669	5953	5518	5784	6076	6245	6273
Сумська	8271	9150	8806	9192	9272	10445	10610
Тернопільська	7488	8557	7629	8023	8971	9376	9288
Харківська	5343	5523	5387	5774	5227	5568	5726
Херсонська	9123	9639	10174	10606	10637	10787	11204
Хмельницька	8793	10192	8937	9729	10983	11363	11436
Черкаська	11821	11713	11722	12112	10819	13421	13271
Чернівецька	4973	5174	4712	4715	4973	5246	5175
Чернігівська	8777	9531	9450	9981	10639	11983	11948

Таблиця А.18

**Стандартизовані значення обсягу продукції сільського господарства,  
обчислені в розрахунку на одну особу, за регіонами України**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	0,91215	1,00000	0,96248	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000
Волинська	0,37688	0,41596	0,45035	0,39080	0,43232	0,40603	0,37967
Дніпропетровська	0,21217	0,20161	0,29849	0,25162	0,26196	0,25143	0,25425
Донецька	0,00000	0,01475	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
Житомирська	0,43632	0,47075	0,47728	0,50013	0,56235	0,58197	0,55669
Закарпатська	0,08709	0,11009	0,16147	0,11934	0,12417	0,13788	0,11052
Запорізька	0,29545	0,28801	0,40521	0,33808	0,33649	0,24578	0,30877
Івано-Франківська	0,15535	0,19960	0,24750	0,20968	0,23046	0,21800	0,18628
Київська	0,06934	0,11209	0,14226	0,13608	0,12317	0,17696	0,60558
Кіровоградська	0,97170	0,91470	0,95436	0,91897	0,80951	0,90136	0,95134
Луганська	0,02798	0,00000	0,02010	0,03650	0,02310	0,04920	0,04526
Львівська	0,09090	0,13417	0,19186	0,16274	0,18589	0,18606	0,16466
Миколаївська	0,58654	0,52072	0,60261	0,57382	0,53158	0,51613	0,51691
Одеська	0,22915	0,22960	0,27968	0,27690	0,28271	0,26305	0,19578
Полтавська	0,90540	0,83793	0,98178	0,88411	0,74544	0,85922	0,80221
Рівненська	0,33029	0,36387	0,38580	0,34671	0,38414	0,35957	0,33210
Сумська	0,61354	0,68470	0,71132	0,64078	0,67253	0,68916	0,66705
Тернопільська	0,52830	0,62519	0,59479	0,53991	0,64537	0,60527	0,56495
Харківська	0,29480	0,32072	0,37283	0,34585	0,30753	0,30644	0,28985
Херсонська	0,70629	0,73377	0,84675	0,76279	0,79570	0,71600	0,71293
Хмельницька	0,67037	0,78926	0,72428	0,68712	0,82693	0,76120	0,73085
Черкаська	1,00000	0,94190	1,00000	0,89274	0,81213	0,92270	0,87257
Чернівецька	0,25452	0,28570	0,30601	0,25447	0,28461	0,28117	0,24730
Чернігівська	0,66863	0,72293	0,77507	0,70886	0,79589	0,80986	0,77039

Таблиця А.19

**Обсяг капітальних інвестицій за регіонами України, виміряний в  
абсолютних одиницях (млн грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	6109,5	5674,6	7373,0	8301,9	11744,1	17627	9193,5
Волинська	3327,1	3389,7	6166,8	6384,2	<b>7041,9</b>	8687,0	8452,9
Дніпропетровська	21290,1	20356,5	25919,9	33169,0	42908,5	60289	44999,9
Донецька	27912,4	13155,3	8304,3	11902,2	17268,9	26979	18805,6
Житомирська	3005,4	2904,9	4044,4	5573,5	7722,0	8742,3	<b>4808,1</b>
Закарпатська	<b>2645,8</b>	<b>2638,7</b>	<b>3778,4</b>	<b>4663,0</b>	<b>5623,7</b>	<b>7500,6</b>	<b>4043,5</b>
Запорізька	6838,8	7034,5	7794,3	11039,7	15879,7	15732,0	9006,5
Івано-Франківська	4797,2	6837,5	9609,3	7947,6	9707,8	9393,7	5831,4
Київська	20696,6	19653,5	24359,1	33411,4	34494,5	40713	30099,2
Кіровоградська	3224,0	3122,4	4057,1	6355,3	7320,9	<b>7181,5</b>	<b>4070,8</b>
Луганська	11369,3	5222,6	<b>2060,1</b>	<b>4122,2</b>	<b>3329,8</b>	<b>3219,3</b>	<b>2034,5</b>
Львівська	9816,7	9555,0	13386,5	18605,2	24105,9	28996	17821,4
Миколаївська	5008,7	3771,4	5989,9	9730,2	11178,0	10099	8184,3
Одеська	11872,2	9361,3	9983,5	16728,7	22299,7	23788	13776,3
Полтавська	9536,3	8827,8	8337,9	15265,1	15855,6	18637	14726,2
Рівненська	<b>2837,3</b>	<b>2804,6</b>	4334,2	<b>4324,1</b>	<b>6126,8</b>	<b>7228,0</b>	<b>4388,7</b>
Сумська	<b>2721,3</b>	<b>2798,1</b>	<b>3663,0</b>	5762,6	<b>6947,1</b>	<b>7749,9</b>	<b>4929,3</b>
Тернопільська	<b>2976,2</b>	<b>2590,0</b>	<b>3827,5</b>	<b>4888,2</b>	<b>7150,6</b>	<b>8375,0</b>	5846,5
Харківська	9292,6	8032,3	11246,7	16545,9	19361,7	23551	14424,5
Херсонська	<b>2124,8</b>	<b>2208,1</b>	<b>3107,4</b>	<b>4591,3</b>	7362,2	8853,2	5972,8
Хмельницька	3637,6	4078,3	6809,3	9123,3	10499,9	11275	6339,1
Черкаська	3413,3	3262,1	4485,8	6498,7	8144,2	11110	7020,4
Чернівецька	<b>2257,4</b>	<b>1686,9</b>	<b>2789,2</b>	<b>2668,8</b>	<b>2992,1</b>	<b>3720,6</b>	<b>2470,5</b>
Чернігівська	<b>2842,0</b>	<b>2621,2</b>	<b>3550,2</b>	<b>5318,5</b>	7351,1	8971,3	5376,2
м. Київ	70320,6	67832,6	88138,6	106295,5	136044,8	200308	126581,0





Таблиця А.21

**Обсяг капітальних інвестицій за регіонами України в розрахунку на одну особу (тис. грн)**

Регіон / Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька	3,782	3,539	4,622	5,243	7,486	11,348	5,945
Волинська	3,206	3,259	5,930	6,149	6,799	8,413	8,200
Дніпропетровська	6,458	6,219	7,971	10,278	13,293	18,822	14,109
Донецька	6,422	3,071	<b>1,953</b>	<b>2,813</b>	<b>4,124</b>	<b>6,496</b>	4,545
Житомирська	<b>2,373</b>	<b>2,312</b>	<b>3,240</b>	<b>4,490</b>	<b>6,268</b>	<b>7,160</b>	<b>3,956</b>
Закарпатська	<b>2,112</b>	<b>2,100</b>	<b>3,008</b>	<b>3,713</b>	<b>4,480</b>	<b>5,981</b>	<b>3,228</b>
Запорізька	3,843	3,985	4,447	6,349	9,220	9,227	5,309
Івано-Франківська	3,478	4,955	6,965	5,771	7,061	<b>6,854</b>	<b>4,262</b>
Київська	12,047	11,403	14,109	19,327	19,728	23,104	17,024
Кіровоградська	3,273	3,205	4,197	6,625	7,708	7,647	<b>4,361</b>
Луганська	5,068	<b>2,357</b>	<b>0,936</b>	<b>1,882</b>	<b>1,539</b>	<b>1,499</b>	<b>0,951</b>
Львівська	3,894	3,793	5,321	7,396	9,599	11,581	7,131
Миколаївська	4,280	3,241	5,175	8,465	9,800	8,934	7,273
Одеська	4,978	3,924	4,196	7,042	9,401	10,040	5,819
Полтавська	6,553	6,126	5,826	10,758	11,277	13,383	10,621
Рівненська	<b>2,453</b>	<b>2,418</b>	3,734	<b>3,722</b>	<b>5,284</b>	<b>6,251</b>	<b>3,802</b>
Сумська	<b>2,396</b>	2,495	<b>3,297</b>	5,228	<b>6,361</b>	7,181	4,594
Тернопільська	<b>2,776</b>	<b>2,428</b>	3,602	4,629	6,816	8,033	5,625
Харківська	3,410	2,958	4,161	6,161	7,229	8,854	5,439
Херсонська	<b>1,978</b>	<b>2,070</b>	<b>2,929</b>	<b>4,355</b>	7,041	8,544	5,789
Хмельницька	2,783	3,142	5,274	7,116	8,260	8,937	5,043
Черкаська	2,707	2,613	3,620	5,294	6,693	9,238	5,869
Чернівецька	<b>2,495</b>	<b>1,860</b>	<b>3,076</b>	<b>2,949</b>	<b>3,311</b>	<b>4,128</b>	<b>2,745</b>
Чернігівська	<b>2,672</b>	2,503	3,426	5,189	7,267	8,996	5,427
м. Київ	24,975	23,829	30,761	36,851	47,022	68,846	43,391



## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Монографії*

1. Мазур (Швед) А. Б. Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку : монографія / [В. М. Бабаєв, М. М. Новікова, С. І. Чернов та ін.]. Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. 238 с. (підрозділ 1.3.), С. 36–50.

2. Мазур (Швед) А. Б. Маркетингові дослідження сталого розвитку в умовах глобальних викликів : монографія / [М. М. Новікова, М. В. Боровик, Т. М. Бурмака і ін.], за ред. М.М. Новікової. Харків: Видавництво «Точка», 2018. 240 с. (підрозділ 2.3.), С. 129–141.

3. Мазур (Швед) А. Б. Управління сталим розвитком в умовах глобальних викликів: методологія та практика : монографія / [М. М. Новікова, Н. О. Кондратенко, В. С. Шевченко і ін.], за ред. І. М. Писаревського. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 334 с. (підрозділ 2.4), С. 113–134.

*Статті в іноземних виданнях і наукових фахових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних:*

4. Швед А. Б. Методичний підхід до оцінки сучасного рівня управління економічним розвитком регіонів України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 16 (44). С. 118–125. (включено до: *Index Copernicus, EBSCO, Google Scholar та ін.*).

5. Швед А. Б. Перспективні напрями формування стратегії управління економічним розвитком Харківського регіону. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 75–84. (включено до: *Index Copernicus*).

6. Novikova M., Kozyrieva O., Novikov D., Mazur A. Innovative Approaches to Economic Development of the Regions of Ukraine. 34th IBIMA Conference «Vision 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage»: 13-14 November 2019,

Madrid, Spain. Part 12. P. 9791–9803. (зарубіжне видання країни ЄС, включено до: *Scopus*).

*Особистий внесок: обґрунтовано особливості методичного підходу до стимулювання економічного розвитку регіонів України на інноваційній основі.*

7. Швед А. Б. Напрями інституціонального забезпечення управління економічним розвитком. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 83–88. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-10-83-88 (включено до: *Index Copernicus*, *DOAJ*, *Google Scholar* та ін.).

8. Швед А. Б. Оцінка рівня управління економічним розвитком Харківського регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 3. С. 172–179. (включено до: *Index Copernicus*).

9. Новікова М. М., Швед А. Б. Методичне забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 194–201. (включено до: *Index Copernicus*).

*Особистий внесок: розроблено складові методичного забезпечення формування та реалізації стратегії управління економічним розвитком регіону.*

10. Мазур (Швед) А. Б. Узагальнення та аналіз показників економічного розвитку регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5. С. 80–85. (включено до: *Index Copernicus*, *DOAJ*, *Google Scholar* та ін.).

11. Мазур (Швед) А. Б. Теоретичні аспекти управління економічним розвитком регіонів України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 374–377. (включено до: *Index Copernicus*).

12. Мазур (Швед) А. Б. Управління економічним розвитком регіонів України. *Науковий фаховий економічний журнал «Соціальна економіка»*. 2016. № 2. Т. 52. С. 103–108.

13. Мазур (Швед) А. Б. Державні механізми стимулювання економічного розвитку регіонів України. *Actual problems of globalization:*

*Collection of scientific articles*. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. С. 123–125. (зарубіжне видання країни ЄС, включено до: *Science Index, Conference Proceedings Citation Index – Social Sciences & Humanities*).

14. Мазур (Швед) А. Б. Узагальнення закордонного досвіду щодо енергозбереження як основної умови ефективного енергоменеджменту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 23–26. (включено до: *Index Copernicus, Google Scholar*).

*Праці апробаційного характеру:*

15. Швед А. Б. Вплив державної політики на управління економічним розвитком регіонів // *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Формування ефективних механізмів управління в умовах трансформації соціально-економічних систем»* (Харків, 12 березня 2020 р.), 2020. 220 с., С. 150–152.

16. Новікова М. М., Швед А. Б. Складові управління економічним розвитком регіонів // *Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі: Збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю* (Кременчук, 13-15 березня 2020 р.). Кременчук: КрНУ, 2020. 154 с., С. 77–79.

*Особистий внесок: досліджено інструментарій управління економічним розвитком регіонів та особливості його формування.*

17. Швед А. Б. Проблеми та перспективи економічного розвитку регіонів України // *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25 жовтня 2019 р.). Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. 308 с., С. 305–307.

18. Мазур (Швед) А.Б. Аналіз методичних підходів до визначення рівня економічного розвитку регіонів України // *Перспективи та пріоритети*

розвитку економічних системи в умовах нестабільності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.). Дніпро: НО "Перспектива". Ч.1, 2018. С. 106–109.

19. Мазур (Швед) А. Б. Визначення показників та цілій регіонального економічного розвитку // Матеріали XX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інновації XXI століття» (Вінниця, 25 травня 2018 р.). Ч. 2, 2018. 68 с., С. 46–49.

20. Мазур (Швед) А. Б. Управління розвитком територіальних соціально-економічних систем // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції присвяченої 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (5 березня 2018 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. С. 467–469.

21. Мазур (Швед) А. Б. Особливості економічного розвитку Харківського регіону // Матеріали IV Міжнародної науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки» (26 жовтня 2017 р.). Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. 372 с., С. 192–194.

22. Мазур (Швед) А. Б. Державне регулювання економічного розвитку регіонів України // Сталий розвиток в умовах глобальних викликів : матеріали Всеукраїн. наук.-практ. інтернет конф. (Харків 7-8 квітня 2017 р.). Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 104–105.

